ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
Institutul de Istorie

STUDII

Revistă de istorie şi filozofie

IV

ANUL 7

OCTOMBRIE — DECEMBRIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE ŞI FILOZOFIE
APARE TRIMESTRIAL

BUCUREŞTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1,

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI DIN INTREPRINDERII ŞI INSTITUŢII

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie și filozofie

IV

ANUL 7

OCTOMBRIE—DECEMBRIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE ŞI FILOZOFIE
APARE TRIMESTRIAL

BUCUREŞTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

CUPRINSUL

SOMMAIRE

СОДЕРЖАНИЕ

COLABORAREA MONOPOLURILOR PETROLIFERE AMERICANO-ENGLEZE CU CELE GERMANE ÎN ROMÎNIA ÎN PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1938-1944)

DE

MATEI IONESCU

Literatura istorică apărută după terminarea celui de al doilea război mondial oferă un bogat material cu privire la rolul de importanță hotărîtoare pe care l-au avut marile monopoluri din Statele Unite ale Americii și Anglia în organizarea agresiunii hitleriste împotriva Uniunii Sovietice. Documentele arhivelor diplomatice capturate de Armata Sovietică în Germania, dezvăluirile proceselor marilor criminali de război ca și mărturiile a numeroși bărbați de stat, diplomați, generali, înalți funcționari și corespondenți de presă din țările occidentale — au dovedit, fără putință de tăgadă, complicitatea magnaților capitalului din America și Anglia cu marile monopoluri germane în opera de sprijinire a mașinii de război a lui Hitler înaintea și în timpul războiului antisovietic. Chiar și multor istorici burghezi le-a fost greu să nu recunoască, sub o formă sau alta, faptul incontestabil că, în ciuda existenței coaliției antihitleriste dintre U.R.S.S., S.U.A. și Anglia în anii 1941-1945, cercurile imperialiste din America și Anglia nu au renunțat nici un moment la vechile lor planuri de distrugere a statului sovietic și a mișcării comuniste internaționale.

Aceste planuri au ocupat temporar în perioada razboiului un rol secundar datorită contradicțiilor dintre cele două tabere capitaliste. In lucrarea sa „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.", I. V. Stalin a arătat că: „lupta dintre țările capitaliste pentru piețe și dorința de a-și îneca concurenții s-au dovedit a fi în practică mai puternice decît contradicțiile dintre lagărul capitalismului și lagărul socialismului" [1]. Această teză a lui I. V. Stalin ne dă cheia pentru înțelegerea adevăratelor cauze care au făcut ca cel de al doilea război mondial să înceapă

---

[1] I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 35.

nu printr-un razboi impotriva U.R.S.S., ci printr-un razboi între țările capitaliste.

Contradicțiilor dintre imperialiștii germani și cei americano-englezi li s-a adăugat însă un factor de însemnătate primordială care a dat războiului antihitlerist un caracter profund deosebit de cel al primului război mondial. Războiul împotriva Germaniei și Japoniei a devenit un război al popoarelor iubitoare de pace împotriva fascismului, cel mai odios și mai sîngeros regim de asuprire a maselor populare, exponent al celei mai negre reacțiuni și al celui mai tîlhăresc imperialism. În fruntea luptei popoarelor pentru zdrobirea fascismului a stat primul stat socialist din lume, fapt ce nu putea să nu dea războiului un hotărît caracter de război de eliberare națională și socială. Alianța Uniunii Sovietice, Angliei și Statelor Unite ale Americii n-a fost numai o alianță între state, ci o coaliție a popoarelor îndreptată în spre zdrobirea celui mai crunt dușman al lor: fascismul. Această coaliție a popoarelor a depășit însă cu mult limitele pe care le întrevăzuseră capitaliștii din S.U.A. și Anglia; ea a acționat cu o forță mereu crescîndă paralizînd orice încercare serioasă de spargere a coaliției antihitleriste, și împiedicînd înțelegerea separată dintre puterile occidentale și Germania hitleristă, la care tindeau, spre sfîrșitul războiului, unele cercuri conducătoare din S.U.A. și Anglia.

Masele populare din America și Anglia n-au putut însă împiedica acțiunea intensă de subminare a războiului antihitlerist — desfășurată adesea departe de ochii lor — pe care au condus-o din culise marile monopoluri americane și engleze. Firește că această acțiune — dusă în spatele popoarelor — nu a putut salva fascismul german de la pieire, nu a putut împiedica victoria istorică a Uniunii Sovietice în cel de al doilea război mondial și nu a reușit să oprească eliberarea a încă 700 milioane de oameni din jugul imperialismului. Ea a costat însă popoarele milioane de vieți și a provocat omenirii suferinți cumplite.

Poporul romîn a cunoscut din proprie experiență rezultatele politicii marilor monopoluri americano-engleze în anii războiului; îndeosebi el a cunoscut rolul pe care l-au avut filialele din Romînia ale trusturilor petrolifere americano-engleze în sprijinirea potențialului militar al Germaniei hitleriste în timpul pregătirii și desfășurării războiului antisovietic

În ciuda stării de razboi existente între imperialiștii germani și cei americano-englezi, societățile petrolifere din Romînia cu capital „inamic" — american, englez, francez — au realizat beneficii uriașe de pe urma exportului de petrol destinat armatei germane. Petrolul romînesc nu a constituit însă numai o sursă de beneficii pentru trusturile americane și engleze; sucursalele acestora din țara noastră au îndeplinit și un important rol politic în sud-estul european ca element principal în transformarea Romîniei într-o bază militară antisovietică. Politica urmată de societățile petrolifere din Romînia în perioada celui de al doilea război mondial face parte însă dintr-un cadru mult mai larg; ea reprezintă numai o parte a unui vast mecanism menit să slujească, pe plan mondial, scopurilor antisovietice și antipopulare ale burgheziei imperialiste din occident. De aceea, chestiunea petrolului romînesc în perioada istorică respectivă, nu poate fi tratată izolat de ansamblul evenimentelor

politice și militare, de aspectele generale ale politicii interne și externe ale Romîniei burghezo-moșierești în anii 1938-1944.

Războiul a scos în evidență cu mai multă limpezime aspectele politice ale problemei petrolului nostru și a permis maselor largi populare să înțeleagă cu mai multă ușurință rolul pe care l-a avut această bogăție de seamă a țării, în perioada cea mai întunecată a istoriei poporului romîn.

In cele ce urmează vor fi deci prezentate unele aspecte ale problemei petrolului romînesc între anii 1938-1944 în care se va pune un accent deosebit tocmai pe latura ei politică. Actualitatea temei impune o astfel de orientare: colaborarea dintre monopolurile americano-engleze și cele germane, care a jucat rolul cunoscut în dezlănțuirea războiului din 1939-1945, continuă și se dezvoltă astăzi în văzul lumii întregi, pregătind terenul pentru un al treilea război mondial.

★

S-a remarcat, și pe bună dreptate, o particularitate a marilor monopoluri petrolifere care explică într-o însemnată măsură interesul deosebit al acestora față de problemele păcii și războiului. Progresele științei din ultimul sfert de veac au determinat o creștere enormă a importanței strategice a petrolului: acesta nu produce numai combustibil necesar aviației, tancurilor și navelor militare, ci e folosit pe scară larga și ca materie primă pentru fabricarea explozibilelor și a diferitelor produse chimice legate de necesitățile războiului. Folosirea multiplă a petrolului în scopuri militare, rolul lui hotărîtor în sporirea potențialului de război al fiecărui stat, au făcut ca monopolurile petrolifere să ocupe un loc central în politica internațională și au dus la accentuarea subordonării guvernelor din țările capitaliste față de acestea. Interesul deosebit al marilor monopoluri petrolifere pentru conflictele armate a făcut ca, în ciuda concurenței dintre ele, să manifeste și tendința de a încheia acorduri și alianțe provizorii pentru pregătirea războiului. Aceste alianțe se refereau desigur în măsura cuvenită, la asemenea probleme ca: împărțirea debușeelor și a sursei de materii prime, la schimbul de patente și de informații cu caracter tehnico-științific, economic, politic și chiar militar. Insă înțelegerile dintre monopoluri vizau și obiective mai largi care afectau întregul curs al politicii internaționale; tocmai acest aspect trebuie subliniat aici pentru a putea stabili locul Romîniei în combinațiile de proporții mondiale ale capitaliștilor din occident.

Politica marilor monopoluri petrolifere în Romînia în preajma și în timpul războiului poate fi just înțeleasă numai dacă este privită prin prizma relațiilor dintre aceste monopoluri pe plan internațional. De aceea este extrem de necesar să amintim aici foarte pe scurt — ca introducere la chestiunea petrolului romînesc — unele evenimente care au avut o influență hotărîtoare asupra poziției internaționale a Romîniei în perioada istorică la care ne referim.

Atenția cercetătorilor istoriei celui de al doilea război mondial a fost reținută de importante dezvăluiri ale procesului de la Nürnberg cu privire la legăturile pe care marele concern petrolifer american Standard Oil of New Jersey aparținînd grupului Rockfeller, le-a întreținut înaintea și în timpul războiului cu concernul chimic german I. G. Far-

benindustrie. Pe deasupra fronturilor și a cîmpurilor de bătălie a funcționat în tot timpul razboiului, între aceste două mari monopoluri, cea mai perfectă și mai strînsă colaborare pe tărîm economic, politic și chiar militar. In spatele popoarelor, departe de privirile milioanelor de luptatori din tranșeele celui de al doilea război mondial s-a făurit în culise o monstruoasă și multilaterală înțelegere secretă care a cauzat omenirii jertfe imense, dar care a adus beneficii uriașe unui grup restrîns de profitori.

Sînt suficiente cîteva cifre edificatoare pentru a reda cu toată amploarea importanța rolului pe care cele două mari concerne l-au jucat în perioada războiului. In rîndul marilor monopoluri americane, de pildă, Standard Oil se situiază pe locul doi — după General Motors — în ceea ce privește beneficiile realizate în timpul războiului, cu suma de aproape 900 milioane dolari. Această cifră este desigur mult inferioară beneficiilor reale, deoarece ea a fost dedusă după impozitele asupra venitului; or, se știe că falsificarea bilanțurilor și camuflarea veniturilor reale este o practică obișnuita de capitaliști pentru a ocoli fiscul [1]. In ceea ce privește concernul I. G. Farbenindustrie, despre forța acestuia vorbesc de la sine următoarele cifre: în pragul celui de al doilea război mondial acest gigantic concern hitlerist avea un capital de 6 miliarde mărci învestit în peste 380 întreprinderi germane și cu ramificații în peste 500 societăți străine. După expresia unui comentator sovietic I. G. Farbenindustrie își întindea imperiul său peste 93 de țări ale lumii capitaliste. Beneficiile acestui trust au înregistrat o creștere prodigioasă: 8 milioane mărci în 1932, 363 milioane mărci în 1939, 822 milioane mărci în 1943 [2].

Colaborarea dintre I. G. Farbenindustrie și Standard Oil a început cu mult înainte de venirea lui Hitler la putere. Incă înainte de 1930, Standard Oil a cedat lui I. G. Farbenindustrie și altor monopoluri chimice germane peste 500 mii din acțiunile sale în valoare de 30 milioane dolari; în 1929 cînd I. G. Farbenindustrie și-a creat o filială a sa în America, din consiliul de administrație al acesteia făcea parte însuși președintele lui Standard Oil, Walter Teagle.

Cu știrea și cu sprijinul lui Standard Oil, conducătorii lui I. G. Farbenindustrie au luat parte activă și directă la aducerea lui Hitler la putere. In 1932, cînd partidul hitlerist trecea prin dificultăți financiare, a avut loc o întrevedere între viitorul führer și doi din reprezentanții lui I. G. Farbenindustrie: Schnitzler și Gottinau. De comun acord cu Standard Oil, aceștia i-au oferit sprijinul lor bănesc cu condiția ca atunci cînd va veni la putere să sprijine experiențele — foarte costisitoare — pentru producția pe scară largă a benzinei sintetice, lucru cu care Hitler a fost de acord.

Indată după conferința de la München, în toamna anului 1938, Standard Oil, acționînd de comun acord cu trustul anglo-olandez Royal Dutch-Shell, a încheiat un important acord cu I. G. Farbenindustrie. Acordul pe care-l menționează și Nota istorică a Biroului Sovietic de Informațiuni intitulată „Falsificatorii istoriei", prevedea obligația din

---

[1] N. Weizman, Les balances des monopoles américains, în « Temps nouveaux », 1950, nr. 34, p. 6–8.

[2] D. Melnikov, Monopoliștii americani restabilesc legăturile cu industriașii germani, în « Graiul nou », 1 decembrie 1947.

partea lui I. G. Farbenindustrie de a renunța la exportul benzinei sintetice din Germania. Intr-o perioadă ca aceea, cînd hitleriștii stocau cantități uriașe de benzină pentru războiul ce-l plănuiau, aceasta „renuntare" a lui I. G. Farbenindustrie putea fi cu greu denumita o concesie. Totuși, în schimbul acestei „concesii", I. G. Farbenindustrie a obținut dreptul de a participa la beneficiile rezultate din vînzarea benzinei de avion produsă de Standard Oil în Statele Unite. De asemenea, Standard Oil se obliga să dea consorțiului german concursul la întocmirea unui plan de dezvoltare a producției de benzină sintetică pentru motoare de avion în Germania.

Un al doilea eveniment important în istoria relațiilor dintre Standard Oil și I. G. Farbenindustrie s-a petrecut la începutul celui de al doilea război mondial, în zilele cînd armatele hitleriste răpuneau ultimii apărători ai Varșoviei. Acest eveniment a avut loc în Olanda și poarta denumirea de „Acordul de la Haye". La 25 septembrie 1939, Frank A. Howard — director al lui Standard Oil și Ringer — reprezentant al lui I. G. Farbenindustrie au semnat la Haga o convenție pentru împărțirea zonelor de influență și pentru luarea unor măsuri ce se impuneau ca urmare a deschiderii ostilităților. Conform convenției, debușeele au fost împărțite în felul următor: Standard Oil avea în zona sa de influență imperiile britanic, francez și Statele Unite ale Americii; restul lumii (bineînțeles inclusiv teritoriul sovietic) era la dispoziția lui I. G. Farbenindustrie. Printre altele, la Haga s-a luat măsura ca — în caz de război între S.U.A. și Germania — 20% din veniturile realizate de Standard Oil în timpul duratei ostilităților, să fie reținute pentru a fi remise lui I. G. Farbenindustrie la terminarea războiului. Pentru ca acordul de la Haga să treacă drept un document antebelic, el a fost datat 1 septembrie 1939. dată la care Anglia și Franța — aliatele virtuale ale S.U.A. — nu declaraseră încă război Germaniei.

Perioada septembrie 1939—decembrie 1941 (data intrării S.U.A. în război cu Japonia și Germania) oferă numeroase exemple de legături între trusturile petrolifere americano-germane. Crearea zonei neocupate din Franța — după prăbușirea acesteia în iunie 1940 — a fost nu numai un mijloc comod pentru hitleriști de a dispune de marile resurse naturale ale imperiului francez încăput pe mîna guvernanților de la Vichy, ci și o punte de legătură cu cercurile profasciste americane. Prin Franța neocupată, hitleriștii au primit materii prime rare, brevete și chiar produse finite de importanță strategică de la prietenii lor influenți din S.U.A. și în primul rînd de la conducătorii lui Standard Oil.

America latină a fost o altă regiune a globului unde au acționat în timpul ostilităților prevederile acordului de colaborare dintre Standard Oil și I. G. Farbenindustrie. In mai 1941, H. Dalton — ministrul englez al războiului economic — declara că sucursalele americane ale lui I. G. Farbenindustrie au anulat de fapt blocusul englez prin intermediul Americii latine

Intrarea Statelor Unite în război nu a dus la întreruperea legăturilor dintre cele două concerne complice; numeroase fapte vin să ateste că aceste legături au continuat si în timpul războiului — în condiții mai dificile desigur — și au contribuit la alimentarea necontenită a mașinii de război germane cu produse petrolifere și cu diferite alte materii prime

strategice de mare importanță. Aceste legături au devenit publice încă din timpul războiului; magnații trusturilor dispuneau de atîta putere și influență încît și-au permis, în plin războiu, să-și mărturiească deschis combinațiile lor cu hitleriștii. Sub presiunea opiniei publice indignate, guvernul Roosevelt a deschis o anchetă care a dus la rezultate impresionante: după rapoartele anchetei conduse de Ministerul Justiției reieșea că în mai 1942 erau în S.U.A. 162 de trusturi care nu rupseseră legăturile lor cu industriașii hitleriști. Un publicist american, R. Sasuly, relatează că însuși Harry Truman, pe atunci vicepreședinte al S.U.A., a condus ancheta la Standard Oil: după ce, la început, formulase acuzații grave împotriva acestui concern, Truman a sfîrșit — datorită combinațiilor din culise — prin a declara — că nu au fost decît motive de afaceri în sprijinirea lui Hitler, nu politice. În concluzie, Harry Truman i-a categorisit pe conducătorii lui Standard Oil — aceia care aprovizionau industria și armata hitleristă cu materii prime, petrol și informații militare — în rîndul „inconștienților politici" și i-a absolvit de răspundere[1]. Anchetele oficiale și declarațiile nu au stînjenit cîtuși de puțin serios legăturile lui Standard Oil cu hitleriștii, W. Teagle, președintele consiliului de administrație al lui Standard Oil a declarat deschis — după cum relatează R. Sasuly — la o adunare a acționarilor ținută în 1943 că refuză să rupă legăturile cu I. G. Farbenindustrie și cu alte monopoluri germane[2].

Cu privire la natura acestor legături, R. Sasuly citează conținutul demascator al unui raport prezentat în 1944 consiliului de administrație al lui I. G. Farbenindustrie de către o comisie de savanți din serviciul consorțiului german. Acest raport — găsit în arhiva secretă a lui I. G. Farbenindustrie — consemna printre altele și un eveniment proaspăt petrecut declarînd:

„Guvernul german a cerut lui I. G. Farbenindustrie dacă nu e cu putință, mulțumită relațiilor sale amicale cu Standard Oil, să cumpere în numele firmei, dar în realitate pe contul guvernului german benzină de avion și alte produse derivate din petrol pentru o sumă de 20 milioane dolari. Dacă noi am putut să ne achităm de această misiune, este numai mulțumită ajutorului lui Standard Oil"[3].

Această scurtă incursiune în culisele celui de al doilea războî mondial ne permite să apreciem cu mai multă exactitate rolul și locul monopolurilor petrolifere în cadrul politicii generale a imperialiștilor americano-englezi. Dacă cercetăm cu atenție labirintul acestei politici vedem că toate personajele importante care apar în momentele istorice hotărîtoare pentru planurile antisovietice ale reacțiunii internaționale — sînt tocmai acele personaje care au direct sau indirect legătură cu grupul Rockefeller, stăpînul lui Standard Oil. Acțiunea cercurilor politice influente din Statele Unite a căror atitudine prohitleristă și antisovietică era inspirată de grupul Rockefeller a constituit un factor important al situației internaționale în perioada războiului; ea a contrabalansat poli-

---

[1] M. Rubinstein, Un trust international de fomentateurs de guerre, în « Temps nouveaux », 1948, nr. 2, p. 25—30.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

tica lui Roosevelt și într-o serie de împrejurări a reușit să impună evenimentelor un curs defavorabil războiului antihitlerist. Acest centru de raliere al reacțiunii internaționale a fost unul din inspiratorii principali ai politicii care urmărea prin toate mijloacele salvarea Germaniei fasciste de la zdrobirea ei totală și — ulterior — ai planurilor sîngeroase pentru dezlănțuirea unui al treilea război mondial.

★

E bine cunoscut că pînă la izbucnirea razboiului, în 1939, n-au existat în Europa decît două state mari producătoare de petrol : U.R.S.S. și România. Producția celorlalte state europene era de mică importanță, excepție făcînd Polonia ale cărei regiuni petrolifere dădeau aproximativ 500 000 tone anual, și într-o oarecare măsură Germania care, de pildă, în 1937 producea circa 450.000 tone petrol.

În preajma războiului, producția Austriei nu trecea de 100.000 tone, iar Ungaria figura, în 1938, în statisticile de specialitate, cu 37.000 tone anual. Fără îndoială că existau în fiecare din țările europene rezerve încă necunoscute sau identificate dar nepuse în exploatare; acest lucru a fost dovedit de altfel în decursul războiului cînd, de pildă, producția de țiței a Austriei a depășit un milion de tone, iar a Ungariei 800.000 tone anual. Fapt este însă că evaluările cele mai optimiste ale resurselor petrolifere europene — nesocotind pe cele ale Romîniei — nu erau nici pe departe de natură să aducă, cît de cît, o rezolvare problemei petrolului care se punea cu ascuțime în preajma războiului agresorilor fasciști. Dat fiind că petrolul sovietic și cel din Orientul apropiat nu puteau intra deocamdată în socotelile lor, regiunea petroliferă a Romîniei rămînea singura sursă naturală importantă și relativ ușor accesibilă pe care ei puteau conta în Europa.

Înainte de a arăta felul cum s-a ajuns la realizarea planurilor hitleriste în legătură cu petrolul romînesc, e necesară o scurtă privire retrospectivă asupra politicii trusturilor petrolifere engleze și americane în Romînia în anii ce au precedat dezlănțuirii războiului antisovietic. E vorba îndeosebi, de perioada formării focarelor de război în Europa, Africa și Asia, cînd a fost adoptată de către puterile occidentale faimoasa politică de neamestec, de neintervenție, care însemna de fapt încurajarea și sprijinirea agresorilor fasciști.

I. V. Stalin a dat o reușită caracterizare acestei politici arătînd că : „În politica de neintervenție se întrezărește tendința, dorința unora de a nu împiedica pe agresori să săvîrșească fapta lor mîrșavă, de a nu împiedica, de pildă, Japonia să se încurce într-un război cu China sau, și mai bine, cu Uniunea Sovietică ; de a nu împiedica, de pildă, Germania să se împotmolească în treburile europene, să se încurce într-un război cu Uniunea Sovietică, de a lăsa pe toți cei care iau parte la război să se afunde adînc în mlaștina războiului, de a-i încuraja pe furiș, de a-i lăsa să se slăbească și să se epuizeze unii pe alții — pentru ca apoi, cînd aceștia vor fi îndeajuns de slăbiți, ei să apară pe scenă cu forțe proas-

pete, să intervină, firește „în interesul păcii“ și să dicteze condițiile lor țărilor beligerante, slăbite în război“ [1].

În lumina tezelor de mai sus ne apare acum deosebit de clară și politica urmată de trusturile petrolifere, atît pe plan mondial, cît și în legătură directă cu Romînia. Evenimentele petrecute în industria petroliferă a Romîniei pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial, cît și după aceea, fac parte integrantă din acțiunea generală de sprijinire a agresorilor fasciști ; faptele petrecute în această perioadă istorică indică într-un mod foarte convingător locul pe care Romînia — și principala ei bogăție strategică, petrolul — l-a ocupat în politica de sprijinire a mașinii de război hitleriste. Pentru aceasta, sînt suficiente cîteva cifre cu privire la orientarea pe care filialele din Romînia ale lui Royal Dutch-Shell și Standard Oil au dat-o în preajma războiului exportului de petrol romînesc. Astfel, în ceea ce privește debușeele petrolifere ale Romîniei pe 1936, situația primelor patru locuri era următoarea : pe locul întîi, Germania cu 1072 mii tone, pe locul doi și trei Franța și Anglia — prima cu 866 mii tone, iar a doua cu 846 mii tone — și pe locul patru, Italia cu 653 mii tone. Cu doi ani înainte, în 1934, Italia ocupa locul întîi : se pregătea agresiunea împotriva Abisiniei. Crearea focarelor de război în Europa și Africa a dus la o creștere considerabilă a exportului de petrol și derivate ; în 1935 acesta se dublase față de 1931. Un economist burghez arăta că această creștere se produsese „din cauza cererilor mari din Italia, Austria și Ungaria“. „Războiul abisinian — scria acesta — a determinat un consum extraordinar pentru unitățile motorizate ale Italiei si atît ea direct, cît și Austria și Ungaria ca procuratoare ale ei, au sporit enorm exportul nostru de petrol și derivate“ [2]. Orientarea exportului de petrol spre Germania și aliata sa Italia, a fost deci una din căile principale prin care capitalul american și englez a legat puternic economia romînească de cea a Reichului hitlerist și a complicilor lui încă mult înainte de expansiunea militară a Germaniei în Balcani.

★

Cîteva date preliminare cu privire la întreprinderile cu capital englez și american din industria petroliferă ne permit să apreciem importanța acestora în ansamblul economiei naționale a Romîniei.

În 1938, cele cinci societăți principale cu capital englez și american, adică Astra Romînă, Romîno-Americană, Concordia, Steaua Romînă și Unirea extrăgeau împreună 69,51% din întreaga producție de petrol brut a țării ; ele tratau în rafinăriile proprii 72,2% din cantitatea totală de petrol brut supus tratării. Din totalul exportului de produse petrolifere aceste societăți acopereau 64,83%. Singură, Astra Romînă, acoperea aproape un sfert din exportul total de produse petrolifere al Romîniei. Societățile petrolifere engleze și americane dețineau monopolul la transportul pe conducte, căruia i se adăuga și un quasi-monopol al desfacerii produselor petrolifere pe piața internă. De pildă, în 1938, Distribuția —

---

[1] I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 585.

[2] M. Plătăreanu, Politica economică și socială a Romîniei. București, 1936, p. 165.

un cartel din care făceau parte: Astra Romînă, Romîno-Americană și Steaua Romînă — controla 64% din consumul intern din Romînia.

În ceea ce privește raporturile dintre societățile petrolifere străine și statul burghezo-moșieresc romîn se pot cita de asemenea unele fapte extrem de concludente. Cît de hotărîtoare era influența acestora asupra politicii interne și externe a Romîniei se poate vedea și din faptul că în consiliile de administrație ale societăților petrolifere cu capital anglo-saxon au figurat numeroși politicieni burghezi și chiar câțiva foști prim-miniștri ca: Gh. Mironescu și Armand Călinescu la Astra Romîna, Al. Vaida Voevod la Romîno-Americană, C. Argetoianu la Steaua Romînă. Compoziția consiliilor de administrație și, în general, a cercurilor petrolifere din Romînia prezintă și alte aspecte demne de remarcat. În deosebi merită să fie subliniată prezența unor categorii foarte variate: alături de politicieni, bancheri și industriași apăruți pe primul plan al vieții publice între cele două războaie mondiale, societățile petrolifere americano-engleze au polarizat în jurul lor resturi ale vechii moșierimi și aristocrații, ale fostului partid conservator din familiile: Soutzu, Cantacuzino, Ştirbey, Bibescu, Filipescu, Mitilineu, Lahovary etc. Dacă privim cu atenție componența consiliilor de administrație, vom constata ca partea romînească a acestora este formată în bună parte din elementele aparținînd celor mai reacționare și cosmopolite vîrfuri ale vechii boierimi romîne. Astfel de elemente vor asigura de regulă, în perioada dominației hitleriste, continuitatea intereselor americane și engleze în petrolul romînesc.

Cu ajutorul neprecupețit al statului și al politicienilor burghezi, sucursalele din Romînia ale marilor trusturi petrolifere au realizat beneficii uriașe, rezultate din jefuirea celei mai de seamă bogății naturale a țării și din exploatarea muncitorilor romîni. „Din anul 1920 — scria economistul fascist Gh. M. Leon — pînă în anul 1939 inclusiv, adică în intervalul de 20 de ani, Romîno-Americana a realizat un beneficiu net de 2.183.282.415 adică în mediu 109.164.120 lei anual și cum intreprinderea n-a venit în țară decît cu 12.500.000 lei, rezultă că în medie a cîștigat în fiecare an de 8,73 ori capitalul pe care l-a adus în țară“ [1].

În anul 1937, Astra Romînă a realizat un beneficiu declarat de peste 804 milioane lei; în anul următor, 1938, beneficiul a crescut; la adunarea generală a acționarilor din 29 aprilie 1939 s-a cerut majorarea dividendului, rămas prea modest față de beneficiile realizate.

Dar beneficiile reale, nedeclarate, erau mult mai mari decît cele ce apăreau în bilanțuri. Una din formele de camuflare și însușire a profiturilor — și totuși nu cea mai importantă — era salarizarea urcată a personalului superior. Cu prilejul unei ședințe a consiliului de administrație a Astrei Romîne care a avut loc la Paris în 1939 s-a discutat între altele și salarizarea conducătorilor societății. Procesul verbal al ședinței arată că, începînd de la 1 ianuarie 1939, deci retroactiv, directorii Astrei Romîne — F. Gartner și J. G. A. M. Bierman — aveau un salariu lunar de cîte 300.000 lei, procuratorii societății salarii lunare variind între 110.000 și 175.000 lei, iar Otto Stern — directorul general —

[1] Gh. M. Leon, *Economia politică și politica economică*, p. 120.

6.000 lire sterline anual (la cursul de atunci al lirei cam 1/2 de milion pe lună).

Activitatea economica a societaţilor petrolifere străine prezintă multe alte aspecte interesante, care însă nu intră în economia lucrării de faţă.

E necesar însă să ne oprim şi asupra situaţiei juridice a societăţilor petrolifere straine. Statutul juridic al acestora avea la bază legea minelor adoptată în martie 1937. Caracteristica principală a noii legi era tendinţa vădită a capitalului romînesc de a-şi intări — în măsura posibilitaţilor reduse existente — poziţiile sale din industria petroliferă. Această tendinţă depăşea cadrul juridico-economic; ea se manifesta zgomotos şi în viaţa politică a ţării. E ştiut că perioada fascizării Romîniei s-a caracterizat prin întărirea poziţiilor capitalului monopolist străin, dar şi ale celui romînesc, mai cu seamă în ramurile industriale ce produceau masiv pentru înarmări. Contradicţiile dintre burghezia romînă şi capitalul străin se reflecta în această perioadă destul de puternic şi în industria petroliferă. In anii ce au urmat marii crize mondiale din 1929—1933, fasciştii romîni de toate nuanţele au dezlănţuit o puternică campanie împotriva capitalului anglo-american din industria petroliferă, căutînd în mod demagogic — şi reuşind în parte — să creeze în opinia publică un curent ostil acestuia. Nu întîmplător, după 1933 apar o puzderie de lucrări ale unor economişti burghezi romîni care demască, destul de argumentat, jefuirea petrolului nostru de către marile trusturi din apus. „Romînia petroliferă", ziarul asociaţiilor micilor producători de petrol — în realitate al tuturor capitaliştilor romîni din această ramură — a dus de asemenea o vehementă campanie împotriva capitalului străin. Fără a exagera prea mult importanţa unei astfel de manifestări, trebuie spus că ele îşi aveau totuşi rostul lor, în pregătirea opiniei publice pentru orientarea Romîniei spre puterile Axei fasciste. Totodată atitudinea ostilă — afişată public — a unor cercuri economice şi politice burgheze faţă de capitalul apusean, era menită să justifice ameliorarea poziţiilor capitalului romînesc în petrol cu ajutorul noii legi a minelor.

Legea minelor din 1937 a fost primită oarecum nefavorabil de trusturile petrolifere străine: împotriva ei s-a pronunţat însuşi Kessler, conducătorul lui Royal Dutch-Shell. Această atitudine negativă se datora faptului că noua lege limita — doar formal şi numai într-o măsură redusă — posibilităţile trusturilor străine de a acapara noi terenuri petrolifere. Fără a intra în dezbaterea amănunţită a prevederilor legii respective şi a polemicii ce a urmat după adoptarea ei, vom menţiona aici doar o mărturie destul de elocventă cu privire la sensul real al legii. La începutul anului 1938 a fost publicat în „Monitorul petrolului romîn" un articol cu titlul destul de sugestiv: „Legea minelor din 24 martie 1937 nu are caracter şovin"[1]. Combătînd atitudinea unei reviste petrolifere franceze care afirma „că legea din 1937 creează un quasi-monopol de exploatare în favoarea societăţilor cu caracter specific romînesc" — articolul făcea următoarea precizare:

„...într-adevăr, legea din 1937 a creat unele avantaje în favoarea întreprinderilor romîneşti; însă aceste avantaje sînt departe de ideea că ele ar constitui un fel de monopol în favoarea unor asemenea întreprinderi".

---

[1] « Monitorul petrolului romîn », nr. 2, ianuarie 1938.

Aceste avantaje pe care le vizează autorul, se referă la acordarea drepturilor de explorare și a concesiunilor de exploatare. Or, în materie de explorare, legea (art. 7, al. 6) spune: „la 4 perimetri de explorare atribuite oricăror societăți anonime se va rezerva un perimetru pentru societăți romînești". Articolul conchidea în felul următor:

„Statul poate să-și reguleze politica sa economică în materie de petrol după timp și împrejurari, dispozițiunile legii în această direcție fiind foarte elastice, nu într-atîta însă pînă la nesocotirea societăților cu capital străin cu care statul romîn a căutat să colaboreze întotdeauna într-un mod loial și echitabil" [1].

„Colaborare loială și echitabilă" era desigur puțin spus. Statul burghezo-moșieresc romîn era departe de a fi un partener egal în drepturi: el era de mult o semicolonie a trusturilor internaționale. Însă la acea dată, profitînd de conjunctura provocată de cursa înarmărilor, de nevoile „apărării naționale" — burghezia romînă găsise totuși momentul prielnic de a obține o mică parte din terenurile petrolifere încă nevalorificate. Pretențiile ei nu erau, și nici nu puteau fi mari: aceasta o dovedește însăși raportul de 4/1 în favoarea monopolurilor străine, menționat în articolul din legea minelor referitor la perimetrele de explorare. De altfel, chiar Octavian Goga, șeful primului guvern fascist al Romîniei, cu prilejul unei audiențe acordate delegației Camerei de comerț britanice din București, condusă de Frederic Low, directorul general al lui Bank of Roumania Ltd — a ținut să pună lucrurile la punct și să potolească neliniștea provocată în străinătate de noul statut juridic al petrolului romînesc. In legătură cu această audiență, ziarul „Times" din 8 ianuarie 1938 relata că primul ministru romîn, referindu-se la chestiunea petrolului, „a dat toate asigurările că înlesniri vor fi făcute — în deplină securitate — societăților care vor să-și extindă programul lor de activitate în Romînia" [1].

La drept vorbind, odată cu agravarea situației internaționale, divergențele în legătură cu legea minelor au trecut pe un plan cu totul secundar; presa economică din Romînia și din străinătate avea la ordinea zilei un alt subiect important în legătură cu petrolul: războiul. Se terminase perioada vorbăriei despre „epuizarea zăcămintelor de petrol în 13 ani" cu care scribii trusturilor umpluseră coloanele presei pentru a justifica scăderea producției și urcarea prețurilor în timpul unei crize economice mondiale, care începuse în a doua jumătate a anului 1937. Cu cît situația internațională se agrava, cu atît presa vorbea mai insistent despre „necesitățile apărării" și pleda pentru o exploatare intensivă a petrolului. Se apropia momentul cînd Romînia avea să intre deschis în zona de influență a Germaniei hitleriste.

Pînă atunci însă Romînia burghezo-moșierească nu a servit numai ca sursă de petrol și grîne pentru Germania, ci și ca pion principal în pregătirea și desfășurarea dictatului de la München. Rolul burgheziei și moșierimii romîne în trădarea Cehoslovaciei a fost cu atît mai odios cu cît el a fost mascat de o simpatie afișată de formă — sub presiunea maselor populare — pentru Cehoslovacia amenințată de fasciști. Guvernul

---

[1] « Monitorul petrolului romîn », nr. 2, ianuarie 1938.
[2] Ibidem.

dictaturii regale a lovit mişeleşte în aliata Romîniei opunîndu-se trecerii trupelor sovietice prin teritoriul romîn spre Cehoslovacia. Ministrul de Externe al Romîniei de atunci, Petrescu-Comnen motivînd această atitudine a declarat deschis: „Nimeni nu poate cere de la România ca ea să consimtă dinainte să lase să treacă trupele sovietice. *Ea ştie de care parte va fi în caz de război*" (subliniat de noi *M.I.)* [1].

Şapte luni mai tîrziu, după dictatul de la München, în martie 1939, cînd statul cehoslovac a dispărut pentru scurt timp de pe harta Europei, s-a petrecut un eveniment important care explica sensul real al cuvintelor lui Comnen. Tratatul economic cu Germania — căci despre el e vorba — constituie o parte integrantă a complotului împotriva Uniunii Sovietice şi a păcii pe care l-au urzit trusturile americane şi engleze în colaborare cu cele hitleriste. Împrejurările în care s-a realizat acest tratat, ca şi cele ce au urmat după încheierea lui, sînt de natură să arate deosebit de convingător, că înfaptuirea acestui act n-a fost decît un episod — e drept important, însă local — al politicii generale de încurajare a agresorilor fascişti. Faptul că cel mai important factor al acestui tratat era petrolul romînesc, arată o dată mai mult cît de covîrşitoare a fost influenţa acordurilor secrete dintre Standard Oil, Royal Dutch-Shell pe de o parte, şi trusturile germane în frunte cu I. G. Farbenindustrie pe de altă parte asupra mersului evenimentelor internaţionale. Predarea în mîna hitleriştilor a celei mai importante poziţii economice a capitalului apusean din această regiune a globului — petrolul — a atras după sine, în mod firesc, cedarea sistemului de comunicaţii al Dunării inferioare, şi odată cu aceasta a deschis drumul expansiunii economice, politice şi militare a Germaniei în Balcani.

Din partea Romîniei, tratatul a fost semnat de trădătorul Gr. Gafencu, iar din partea Germaniei hitleriste de Helmuth Wohlthat, oficial director ministerial mandatar al „Vierjahresplan"-ului, în realitate împuternicitul marilor monopoluri germane. Acest personaj va apare din nou în centrul politicii mondiale cu puţin înaintea declanşării războiului.

In esenţă, tratatul prevedea în mod oficial întocmirea unui plan economic pe 5 ani „care va menţine ca principiu de bază echilibrarea schimburilor economice". Planul prevedea fondarea unei societăţi mixte romîno-germane pentru exploatarea petrolului, pentru executarea unui program de foraj şi pentru prelucrarea ţiţeiului. După cum se ştie, o asemenea societate nu a mai luat fiinţă niciodată; în linii mari, nemţii s-au mulţumit cu producţia pe care le-o puneau la dispoziţie sucursalele romîne ale lui Standard Oil şi Royal Dutch-Shell. Investiţiile lor în explorare, foraj şi prelucrare au rămas infime pînă la sfîrşit.

De fapt, tratatul era o convenţie de livrare de petrol romînesc contra armament german. Lichidarea acestui cont urma să se facă printr-o compensaţie directă şi reciprocă; Germania îşi lua obligaţia ca livrările de materiale de război să se facă în aşa măsură încît ele să acopere livrările de petrol. Despre felul cum s-a respectat acest acord, despre consecinţele şi modificările lui ulterioare vom mai avea prilejul să vorbim. Acum însă e necesar să arătăm adevăratul lui caracter aşa cum reiese din

---

[1] Ministère des Affaires Étrangères de l'U.R.S.S., Documents et matériaux se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale, tome I-er, p. 146.

citeva mărturii interesante ale unor personaje importante ale vremii. Odata cu Wohlthat venise la București Edith von Coller „specialistă în cercetarea problemelor economice internaționale" cum o recomanda un reporter fascist. Evident, era o spioană în slujba marilor monopoluri germane. Referindu-se la armamentul cehoslovac pe care hitleriștii se obligasera a-l livra Romîniei în schimbul petrolului, ea a declarat într-un interview: „Nu-ți înarmezi pe cei care-i socotești dușmanii tăi... nimeni nu-și inarmeaza decît prietenii" [1].

Cu prilejul unei uriașe parade militare ținută la Berlin în zilele acelea, Hitler confirma cele mărturisite de agenta sa din București, spunîndu-i lui Vaida Voevod într-o convorbire particulară: „Reichul are tot interesul ca Romînia să fie tare și sănătoasă" [2]. In sfîrșit, pe aceeași linie se situau și declarațiile lui Wohlthat, autorul direct al dictatului. Intr-un articol din „Berliner Börsenzeitung" el scria textual:

„Succesele acestui acord vor convinge lumea ca noile drumuri deschise în sud-estul Europei nu sînt soluții de moment, provizorii..." [3].

Ecoul tratatului de la București a stîrnit revoltă și îngrijonare adînca în opinia publică din Anglia. Călcarea acordului de la München de către Hitler și cedarea Romîniei în fața agresorilor, agita puternic masele poporului englez. Ținînd seama de această stare de spirit, Chamberlain a fost silit să se pronunțe cu privire la tratatul economic romîno-german. In ședința din 27 martie a Camerei Comunelor, el a declarat:

„...trebuie să așteptăm, înainte de a formula vreo concluzie definitiva, a vedea modul în care acest acord se va aplica".

Chamberlain spunea întîmplător, deși parțial, adevărul. Evident că el nu aștepta aplicarea tratatului dintre Germania și Romînia; aceasta ar fi fost ridicol, absurd și imposibil. In realitate, imperialismul englez aștepta să vadă dacă Hitler va proceda așa cum doriseră susținătorii lui din Europa și America. Lăsîndu-l pe Hitler să șteargă Cehoslovacia de pe hartă și predîndu-i petrolul Romîniei, fără de care el nu putea începe războiul, capitaliștii din țările occidentale credeau că acesta va porni în sfîrșit atacul împotriva Uniunii Sovietice. Dar numai la cîteva zile după aceste două evenimente, generalul von Epp, conducătorul ligii coloniale germane declara:

„Succesele noastre în estul și sud-estul european nu pot pentru nimic în lume să ne împiedice a valorifica tocmai acum revendicările noastre coloniale... avem dreptul fiind cei mai puternici din Europa, să participăm după cum merităm la stăpînirea lumii" [4]. Mussolini ținea isonul hitleriștilor. El spunea în aceleași zile:

„Problemele coloniale italiene au un nume și se chiamă: Tunis, Gibutti, Canalul de Suez. Italia n-are de gînd să rămînă prizonieră în Mediterana" [5].

Avertismentul pe care I. V. Stalin îl dăduse chiar în acele zile adepților politicii de încurajare a agresorilor și în care-i prevenea pe aceștia

---

[1] « Curentul », 26 martie 1939.
[2] Ibidem, 24 Aprilie 1939.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, 26 martie 1939.
[5] Ibidem.

că primejdiosul lor joc politic poate sfîrşi printr-un eşec serios pentru ei — se adeverea.

In acest timp, masele largi populare din toate ţările şi mai cu seamă din Franţa şi Anglia înţelegeau tot mai limpede complotul pe care reacţiunea internaţională îl pusese la cale împotriva Ţării Sovietice şi a întregii omeniri iubitoare de pace. Sub presiunea mîniei şi revoltei populare, guvernele Angliei şi Franţei au trebuit deci să ia unele măsuri menite să înşele masele, să le adoarmă vigilenţa şi să stăvilească lupta împotriva trădării ce se desfăşura sub ochii lor. Aceste măsuri priveau sectorul sud-estului european şi în mod direct Romînia, petrolul romînesc. Lunile aprilie şi mai 1939 s-au caracterizat prin manevrele puterilor occidentale întreprinse cu scopul de a da popoarelor respective impresia că sud-estul nu este cedat Germaniei hitleriste şi că în acest spaţiu al Europei ar exista în cel mai rău caz un echilibru de influenţă. La 30 martie 1939, Romînia a încheiat aşadar un acord comercial cu Franţa în baza căruia exportul de produse petrolifere al Romîniei în Franţa urma să se dubleze faţă de 1938. S-a încheiat de asemenea şi un acord cultural romîno-francez. In aprilie 1939 au fost date Romîniei şi Greciei cunoscutele garanţii. In sfîrşit, tot în aprilie a plecat spre Romînia o delegaţie comercială britanică în frunte cu Frederic Leith Ross, consilier şef economic al guvernului englez. Din această delegaţie făcea parte şi conducătorul lui Royal Dutch-Shell, Kessler: aceasta avea să fie ultima lui călătorie în Romînia. Care au fost urmările practice ale acestei activităţi febrile a imperialiştilor anglo-francezi ?

Asupra valorii garanţiilor date Romîniei nu mai e necesar să stăruim; ele au rămas, precum se ştie, simple petece de hîrtie. Despre aplicarea acordului comercial cu Franţa se poate spune, în esenţă, că exportul de petrol în această ţară n-a crescut în 1939 decît cu aproximativ 25% faţă de 1938; în 1940, Franţa s-a prăbuşit şi acordul n-a mai putut fi aplicat. S-ar mai putea însă adăuga o apreciere a lui André Tardieu — cunoscut politician reacţionar francez — asupra acordurilor semnate la Bucureşti ca răspuns la tratatul germano-romîn. Intr-un articol publicat în ziarul fascist „Gringoire", Tardieu scria: „Franţa a reacţionat semnînd un acord comercial şi unul cultural, care sînt poate excelente, dar la care îţi vine să surîzi. D-l Chamberlain a declarat în Camera Comunelor că acordul Berlin-Bucureşti nu-l nelinişteşte şi că nu e un tratat politic" [1].

In lumina poziţiei lui Chamberlain trebuie privit şi acordul anglo-romîn semnat la 11 mai 1939 la Bucureşti. Articolul 1 al acestui acord se referea, bineînţeles, la petrol; participarea însăşi a lui Kessler la tratative arăta odată mai mult cît de strîns se împletea diplomaţia Angliei faţă de Romînia cu interesele lui Royal Dutch-Shell.

Cu privire la petrol, acordul prevedea că: „Societăţile petrolifere existente în Romînia să fie încurajate a-şi extinde operaţiunile în scopul de a-şi spori producţia de petrol şi a îmbunătăţi calitatea petrolului prin întrebuinţare de echipament modern de rafinaj".

Acordul cuprindea trei clauze importante:

— Acordarea tratamentului naţiunii celei mai favorizate societăţilor cu capital englez „în chestiunile privitoare la acordarea de permise de

---

[1] « Curentul », 15 aprilie 1939.

explorare şi exploatare de terenuri noi, precum şi în toate chestiunile referitoare la acordarea de concesiuni şi la operaţiunile în legătură cu producţia petrolului".

— Crearea în viitorul apropiat a unui „cadru legal care se nădăjduieşte că va conduce la o dezvoltare a industriei petrolifere" şi simplificarea sistemului de control al exportului cu scopul de a stimula exportul produselor petrolifere.

— Scăderea spezelor de transport şi a taxelor de export.

Deci, două probleme esenţiale: acapararea de terenuri noi şi în principal, mărirea exportului. Cum s-a aplicat acest acord ? Exportul de petrol a fost într-adevăr sporit: de la 41,9% cît reprezenta în 1939 valoarea exportului de petrol faţă de exportul total al Romîniei, în 1940 acest procent s-a ridicat la 62,4%, iar în 1941 la 77,8%. Cu privire la principalele ţări ce au primit petrol romînesc pînă în 1940 — cînd Romînia a aderat oficial la pactul tripartit al statelor fasciste — este edificatoare următoarea statistică comparativă a evoluţiei exportului romîn de petrol în anii 1938—1939.

In 1938 — Germania a importat de la noi 693.264 tone, Italia — 556.535 tone, Anglia — 540.431 tone, Franţa — 189.338 tone.

In 1939 — Germania a importat 848.569 tone, Italia — 634.948 tone, Anglia — 625.188 tone, Boemia şi Moravia (teritorii ocupate de nemţi din martie 1939) — 436.584 tone, Franţa — 238.062 tone [1].

In 1939, statele fasciste au primit în total mărfuri din Romînia (petrol şi produse agricole în principal) în valoare de peste 14 miliarde lei, (din care numai Germania — 8,5 miliarde) în timp ce, de pildă, Anglia a importat mărfuri de 3,7 miliarde. E concludent, de pildă, raportul dintre cantitatea de grîu exportată în Germania şi cea vîndută în Anglia, aşa cum reiese din situaţia comerţului de grîne din toamna anului 1939: la 16 octombrie (deci după începerea războiului) din Romînia „neutră" se livrau la Brăila, Galaţi şi Constanţa pentru Anglia — 100.000 tone grîu, în timp ce la aceeaşi dată se încărcau în şlepuri pentru Germania — 300.000 tone de grîu.

Pe baza cifrelor de mai sus se pot trage două concluzii importante cu privire la reala valoare a acordului comercial anglo-romîn din mai 1939. Prima concluzie este aceea că societăţile petrolifere engleze, franceze şi americane — care controlau circa 65—70% din exportul de petrol al Romîniei — şi-au mărit considerabil exportul tocmai în acele state cu care ţările lor de origine s-au aflat, în 1939 — de fapt sau virtual — în stare de război. A doua concluzie este aceea că acordurile comerciale ale Romîniei cu puterile occidentale şi îndeosebi acordul anglo-romîn nu au contracarat dictatul lui Wohlthat, ci dimpotrivă l-au sprijinit şi l-au completat: cifrele arată clar că în 1939 dependenţa economică a Romîniei faţă de Germania hitleristă nu a slăbit, ci dimpotrivă, s-a accentuat în comparaţie cu 1938.

Aşadar, se poate spune că intrarea Romîniei în sfera de influenţă a Germaniei hitleriste, s-a făcut pe o cale deosebită care scoate şi mai mult în relief preponderenţa considerentelor de ordin politic ce au determinat puterile occidentale să cedeze hitleriştilor spaţiul sud-est european. In ce

1 « Monitorul petrolului romîn », noiembrie-decembrie 1944, p. 54.

consta specificul, caracterul deosebit al trecerii Romîniei în zona de interese a Germaniei fasciste? Particularitatea acestei treceri constă în aceea că ea s-a făcut în condițiile menținerii preponderenței capitalului american, englez și francez în multe din principalele sectoare ale economiei romînești și îndeosebi în industria petroliferă. De fapt, economia Romîniei n-a fost acaparată direct de hitleriști decît tîrziu, abia după intrarea armatei germane pe teritoriul romîn. Deși pătrunderea capitalului german în Romînia s-a intensificat între anii 1935—1939, totuși ea n-a reușit să ducă, pînă după 1940, la o întîietate a acestuia față de capitalul englez, american și francez, luate la un loc. Acapararea Romîniei s-a realizat în această perioadă prin intermediul capitalului englez, american și francez, care a furnizat Germaniei, cu *ajutorul exportului nostru,* tot ce acesta avea nevoie pentru razboi, în primul rînd, petrol.

Situația existentă în domeniul petrolifer în perioada premergătoare invaziei militare hitleriste, dovedește pe deplin că Romînia a fost *predată* Germaniei fasciste — desigur și cu concursul burgheziei și moșierimii romîne — de către trusturile internaționale în frunte cu cele petrolifere. Politica urmată în această perioadă de marile monopoluri americane și engleze în petrolul romînesc se încadrează perfect în politica generală de încurajare a agresorilor fasciști; ea oglindește cu o claritate excepțională *caracterul de înțelegere, de acord între trusturi* pe care l-a avut înfeudarea Romîniei de către hitleriști.

★

Concesiile facute Germaniei cu scopul de a o împinge în războiul cu U.R.S.S. și de a rezolva astfel pe seama Uniunii Sovietice contradicțiile dintre cele două tabere de imperialiști, nu au dus la rezultatul dorit de cercurile conducătoare din Franța, Anglia și S.U.A. Hitleriștii aveau motive serioase ca să evite deocamdată un conflict armat cu statul sovietic. Ei știau că, departe de a fi o pradă ușoară, — „un colos cu picioare de lut", cum scria pe atunci presa anglo-franceză — Uniunea Sovietică era un adversar puternic; catastrofa sîngeroasă suferită de agresorii japonezi în 1938 în regiunea lacului Hassan (Extremul orient) arătase că metoda intimidării cu ajutorul forței, obișnuită în mod curent de fasciști, nu putea fi folosită în relațiile cu U.R.S.S. Guvernanții fasciști știau de asemenea că Uniunea Sovietică nu are de gînd să atace pe nimeni și că politica ei de pace era într-adevăr sinceră. În același timp însă, hitleriștii cunoșteau și forța reala a statelor burgheze, „democrate" din apus. Fluturînd în fața claselor dominante din aceste state spectrul „pericolului comunist", ei erau siguri că nu vor întîmpina acolo, din această pricină, o rezistență serioasă, cum s-a și dovedit după aceea.

De fapt, și acesta e principalul, imperialiștii germani erau puși în fața unei alternative grave: să dezlănțuie grabnic războiul și să cucerească prin forță piețele de desfacere, și sursele de materii prime necesare, sau să se prăbușească în marasmul crizei economice în care intraseră cu doi ani înainte țările occidentale.

La Congresul al XVIII-lea al P.C. (b) al U.R.S.S., I. V. Stalin, prezentînd situația internațională din ajunul războiului, a făcut o analiză profundă a caracterului, particularităților și liniei de dezvoltare a noii

crize economice care începuse din a doua jumătate a anului 1937, după depresiunea de un fel deosebit.

I. V. Stalin arată că trăsătura caracteristică a noii crize constă în aceea că ea se deosebește în multe privințe de criza precedentă din 1929—1933, nu însă în bine, ci în rău.

Pe cînd criza din 1929—1933 izbucnise după o perioadă de prosperitate industrială, noua criză începuse după o depresiune și o oarecare înviorare care nu se transformase însă în prosperitate, de unde rezulta că împotriva ei era mai greu de luptat ca împotriva crizei precedente. Apoi, din pricină că această criză izbucnise într-o perioadă cînd războiul începuse și cînd înarmările erau în creștere, capitalismul avea mult mai puține rezerve decît în 1929—1933 ca să iasă normal din această criză.

In al treilea rînd, I. V. Stalin arăta că: „spre deosebire de criza precedentă, criza actuală nu este o criză generală, ci cuprinde deocamdată mai ales țările puternice din punct de vedere economic, care nu s-au angajat încă pe calea economiei de război. In ce privește țările agresive, ca Japonia, Germania și Italia, care și-au reorganizat economia pe picior de război, acestea, dezvoltîndu-și intens industria de război, nu trec încă printr-o criză de supraproducție, deși se apropie de ea. Aceasta înseamnă că în timp ce țările neagresive, țări puternice din punct de vedere economic vor începe să iasă din perioada de criză, țările agresive, epuizîndu-și rezervele de aur și de materii prime în febra războiului, vor trebui să intre în perioada unei crize cumplite“ [1].

Semnele acestei crize începuseră să se arate în statele fasciste încă din 1938. Producția Italiei și Japoniei începuse să scadă, iar rezervele de aur ale celor trei state agresive, luate la un loc, erau mai mici decît ale Elveției. Industria Germaniei, care-și reorganizase economia pe picior de război mai înainte decît aliatele ei fasciste, trecea încă, în primele luni ale anului 1938 printr-un oarecare progres.

„Nu încape îndoială — spunea I. V. Stalin — că, dacă nu se va întîmpla ceva neprevăzut, industria Germaniei va trebui să apuce aceeași cale de regres, pe care au și apucat-o Japonia și Italia“ [2].

Cum războiul încă nu izbucnise, fenomenele de criză economică apăruseră la sfîrșitul anului 1938 și în Germania. Din pricina uriașelor stocuri de material de război importat, în 1938 balanța comercială a Germaniei se încheiase cu un deficit de 400 milioane mărci. Un indiciu serios al agravării situației economice a Germaniei, a fost demisia — la începutul anului 1939 — a lui H. Schacht, ministrul de finanțe al Reichului hitlerist. In martie 1939, atașatul militar al Angliei la Berlin arăta guvernului britanic necesitatea ca Germania să fie ajutată de a-și rezolva greutățile sale comerciale. Era desigur vorba de piețele de desfacere pe care le cereau insistent și amenințător hitleriștii. Cum piața sovietică nu intra în planurile lor imediate, ei cereau coloniile. Or, acceptarea acestei revendicări ar fi adîncit criza ce zguduia Anglia și Franța, țări posesoare de colonii. O împărțire a coloniilor în defavoarea lor ar fi îngustat și mai mult piețele de desfacere ale capitaliștilor englezi și francezi și i-ar fi pus pe

---

[1] I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 580—581.

[2] Ibidem, p. 582.

aceştia în faţa catastrofei. La rîndul lor, imperialiştii americani, care se arătau atît de zeloşi în vînzarea de materiale de război hitleriştilor, se ciocneau pe piaţa mondială cu imperialiştii germani, cînd ambii se întîlneau în calitate de exportatori. Pe de altă parte, imperialiştii americani nu puteau sub nici un motiv să admită ca pieţele de desfacere şi sursele de materii prime engleze şi franceze să treacă în alte mîini decît ale lor. Antagonismul principal din lumea capitalistă fusese în al treilea deceniu al secolului al XX-lea între Anglia şi S.U.A. Acum, în faţa S.U.A. se ridica un concurent şi mai puternic decît Anglia. In deceniul al IV-lea al secolului al XX-lea, antagonismul dintre Anglia şi S.U.A. a trecut pe plan secundar; principalul concurent al S.U.A. pe piaţa mondială devenise Germania hitleristă.

Mersul evenimentelor a dovedit desigur că contradicţiile dintre statele fasciste şi puterile occidentale s-au dovedit a fi pînă la urmă mai puternice decît contradicţia dintre lumea capitalistă şi U.R.S.S. Aceasta nu înseamnă că pînă la izbucnirea războiului, şi după aceea, imperialiştii englezi, americani şi francezi nu au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a determina statele fasciste să-şi rezolve revendicările pe seama U.R.S.S. E bine cunoscută politica de duplicitate a guvernelor Angliei şi Franţei manifestată în primăvara şi vara anului 1939 cu prilejul tratativelor de la Moscova; e ştiut că, paralel cu aceste tratative s-au desfăşurat în secret şi tratative între imperialiştii englezi şi cei germani. Astfel, în iulie 1939 — cînd toate punţile între hitlerişti şi puterile occidentale păreau definitiv rupte — s-a ţinut la Londra o conferinţă internaţională pentru pescuitul balenelor. A fost un original prilej pentru desfăşurarea unor tratative secrete care nu aveau nimic comun cu pescuitul marin. Imperialiştii germani erau reprezentaţi de acelaşi Wohlthat care semnase tratatul de la Bucureşti, de Dirksen, ambasadorul hitlerist la Londra şi de consilierul de ambasadă Kordt; din partea Angliei au participat ministrul de externe Halifax, consilierul intim al lui Chamberlain — G. Wilson, ministrul comerţului exterior — Hudson şi alţii.

In tot timpul tratativelor, Wohlthat a avut o atitudine foarte rezervată, plăcîndu-i mai mult să asculte decît să se pronunţe, fiind — cum relatează textual documentele — „un ascultător abil“. Era evident că această ultimă încercare a englezilor de a-i îndrepta pe hitlerişti împotriva Uniunii Sovietice eşuase.

Dar, un punct fusese totuşi cîştigat şi aceasta interesează aici în mod direct: din toate convorbirile, nemţii au desprins hotărîrea englezilor de a ceda Germaniei — indiferent de rezultatele generale ale tratativelor — poziţiile lor din sud-estul european, inclusiv petrolul romînesc, ca bază pentru agresiunea împotriva Uniunii Sovietice.

O dovadă elocventă în această privinţă o constituie un episod petrecut în culise care a fost dezvăluit mai tîrziu, abia după terminarea războiului. Acest episod constituie rezultatul direct al înţelegerii secrete, pe plan internaţional, dintre marile monopoluri petrolifere şi chimice engleze, americane şi germane, în legătură cu rolul Romîniei în cel de al doilea război mondial. Iată ce a declarat cu privire la acest act Eugen Cristescu, fostul şef al siguranţei antonesciene, la procesul marilor criminali de război romîni:

„Eu am colaborat cu Abwehrul german (serviciul de spionaj hitlerist — *M. I.*). Această colaborare nu am făcut-o eu, ea data din 1939 fiind întemeiată de amiralul Canaris, şeful serviciului german de la Berlin, împreună cu Mihai Moruzov, chiar înainte de începerea razboiului cu Polonia, pentru ca să asigure în primul rînd interesele germane în zona petroliferă. In primele zile ale lunii septembrie 1940, amiralul Canaris a venit să intervină la Antonescu pentru Moruzov, dezvaluindu-se că există colaborare secretă între Abwehrul german şi serviciul secret romîn încă cu un an de zile mai înainte“ [1].

Şeful siguranţei fasciste a mers însă şi mai departe cu dezvăluirile:

„Eu am colaborat numai cu Abwehrul german. In ce a constat aceasta colaborare? Era în primul rînd colaborarea făcută în zona petroliferă, pentru apărarea acestei zone, unde se găseau agenţi germani veniţi cu ani de zile înainte, împerechiaţi cu agenţi romîni...“ [2]. Deci, nici din 1939, ci încă cu mult înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial, clasele dominante din Romînia serviseră ca element de legatură între serviciile de spionaj ale puterilor occidentale şi Abwehrul hitlerist. Este lucru bine cunoscut că serviciul secret romîn, ca şi politica generală a ţării, erau puse în slujba acelui grup de capitalişti străini, care deţineau pîrghiile de comandă în economia Romîniei, în speţă în slujba monopoliştilor anglo-franco-americani. E deci limpede că prezenţa spionilor hitlerişti în zona petroliferă — şi nu numai acolo — era cunoscută şi tolerată de imperialiştii englezi, francezi şi americani, din moment ce siguranţa romînă nu era decît o unealtă supusă a Inteligence Service-ului şi a Biroului al II-lea francez.

In timpul acesta clasele dominante înşelau poporul romîn cu fraze răsunătoare despre „prietenie tradiţională“ cu aliaţii din fosta Antanta. In realitate chiar „aliaţii“ occidentali precizaseră de mult locul Romîniei alături de Germania în cadrul coaliţiei antisovietice. In complicitate cu clasele dominante din ţară, aceştia s-au silit pînă în ultimul moment să ascundă poporului romîn viitoarea sa alianţă antisovietică cu Germania: poporul nostru nu uitase anii negri ai invaziei armatei Kaiserului pe pămîntul romînesc. Intreaga campanie de presă împotriva Ungariei hortiste şi a prietenilor ei fascişti de la Roma şi Berlin, dusă pînă la 31 august 1940, nu a fost menită decît să ascundă, sub un potop de fraze patriotarde pregătirea războiului antisovietic.

Fără îndoială că formele sîngeroase pe care le-a luat ciocnirea dintre agenţii deschişi ai Germaniei hitleriste, legionarii şi cercurile politice legate de capitalul englez în frunte cu Carol al II-lea — au contribuit în mod obiectiv la mărirea confuziei politice şi la dezorientarea unor mase largi. Se bucura de o oarecare circulaţie ideea că dictatura fascistă regală şi-ar avea ascuţişul îndreptat pe plan extern împotriva Axei fasciste, iar în interior împotriva agenţilor lui Hitler, adică a legionarilor. De fapt, dictatura lui Carol a servit în felul ei tot atît de conştiincios interesele hitleriştilor — ca şi legionarii — ţinînd seama bineînţeles de condiţiile specifice situaţiei internaţionale din etapa respectivă. Era însă firesc ca imperialiştii germani să aibă rezerve faţă de Carol al II-lea pentru

---

[1] «Scînteia», 10 mai 1946.
[2] Ibidem.

legaturile lui strînse cu capitalul anglo-american și în schimb să conteze pe credința, serios verificată de ei, a Gărzii de fier fasciste. La drept vorbind, hitleriștii se orientau spre acele grupuri ale burgheziei și moșierimii care le puteau pune la îndemînă, în cele mai bune condiții, bogățiile țării și carnea de tun necesară războiului antisovietic.

★

Faptul că imperialiștii nu și-au putut rezolva contradicțiile pe seama statului sovietic și că cel de al doilea război mondial a început ca un război între țările capitaliste, a produs nemulțumire și îngrijorare în cercurile conducătoare din Romînia. În octombrie 1939, agentul fascist Pamfil Șeicaru scria: „Este oare așa de sigură Anglia că duce războiul cu Germania, că în acest moment se pune problema supremației prin alternativa Germania sau Anglia? Tocmai această ignorare voită a opunerii reale: ‚Anglia sau Rusia Sovietică“ — ne îngrijorează“ [1].

Aceste rînduri erau scrise în perioada „războiului ciudat“, cînd în loc de operațiuni militare se desfășurau așa-zisele „ofensive ale păcii“ — inițiate de imperialiștii americani în frunte cu Summer Welles și Allan Dulles în complicitate cu Vaticanul, cu Carol al II-lea și cu monarhii Olandei și Belgiei. Aceste încercări erau menite să ducă la o împăcare între imperialiștii anglo-francezi și cei germani și să transforme războiul dintre ei într-o coaliție generală a statelor capitaliste împotriva U.R.S.S., Pamfil Șeicaru explica greutățile întîmpinate de „ofensivele păcii“, în felul următor:

„Dacă nu se poate ajunge la o pace rapidă, faptul se datorește nu unor pasiuni dezlănțuite ce nu mai pot fi frînate, ci doar greutății de a se gasi o mediană, un echilibru“ [2].

„Mediana“, adică reîmpărțirea sferelor de influență pe cale pașnică, n-a putut fi trasată. Însă în perioada „războiului ciudat“ imperialiștii au încercat să o găsească și să o rezolve între ei prin tratative directe și publice. În decembrie 1939 a avut loc, de pildă, la Amsterdam o așa-zisă reuniune a Comitetului Camerei de comerț internaționale în care delegații țărilor beligerante au fost prezenți cu aprobarea guvernelor respective. Cu acest prilej s-a format și un comitet care să discute problema „păcii economice“ dintre monopolurile germane și cele anglo-franceze.

Dacă „pacea economică“ nu a putut fi realizată pe plan mondial, în schimb au fost încheiate o serie de acorduri locale care au devenit vizibile chiar și în timpul operațiunilor militare intense ce au urmat „războiului ciudat“.

Unul din aceste acorduri locale a funcționat în legătură cu zona petroliferă a Romîniei; el nu a fost desfăcut decît în ultimul moment, atunci cînd a devenit clar că petrolul romînesc era oricum pierdut de nemți.

Pînă în 1943, regiunea petroliferă a Romîniei nu a suferit, precum se știe, nici un atac aerian din partea aviației anglo-americane, cum de altfel n-au fost atacate nici arterele de comunicații din estul Europei, nici regiunile unde era concentrată majoritatea industriei de război hitleriste (Austria, Bavaria, Boemia), nici zona petroliferă polonă, nici portu-

---

[1] « Curentul », 9 octombrie 1939.
[2] Ibidem, 22 octombrie 1939.

rile Dunării şi Balticei — care, toate, deserveau în întregime frontul de răsărit.

Depărtarea acestor zone de bazele aeriene engleze nu constituiau o piedică serioasă. Pentru un asemenea obiectiv strategic de valoarea zonei petrolifere romîneşti — unica sursă importantă de combustibil natural pentru armata germană — nu s-ar fi cruţat în mod normal pierderile. Aceasta s-a dovedit de pildă la 1 august 1943, cînd avioanele americane au pornit spre Romînia tocmai din Egipt şi cînd, în ciuda pierderilor grele, ele au provocat pagube mari industriei petrolifere.

Nu poate fi invocat nici motivul că Romînia n-a fost în stare de război cu Anglia decît din a doua jumătate a anului 1941. In noaptea de 6 spre 7 aprilie 1941, avioanele britanice pornite de pe baze din Grecia, au atacat Sofia şi valea Strumei, deci obiective dintr-o ţară cu care Anglia nu se afla la data aceea în stare de război, şi care erau situate geografic aproape de regiunea petroliferă a Romîniei.

„Pacea economică“, antisovietică, dintre monopolurile petrolifere anglo-americane şi cele hitleriste, s-a manifestat cu o deosebită limpezime şi în alt moment important din perioada războiului: acela al trecerii „juridice“ a industriei petrolifere romîne sub controlul imperialiştilor germani. Exemplele de mai jos se referă la cele două sucursale principale din Romînia ale lui Standard Oil şi Royal Dutch-Shell: Romîno-Americană şi Astra Romînă.

Metamorfoza consiliului de administraţie al societăţii Romîno-Americană scoate cu tărie în evidenţă şi lămureşte pe deplin complicitatea dintre monopolurile americane şi hitleriste, dintre Standard Oil şi asociaţii lui I. G. Farbenindustrie, în anii războiului.

In luna octombrie 1940 a fost numit la Romîno-Americană un consiliu de administraţie care avea ca preşedinte pe Al. Vaida Voevod, iar ca membri pe P. W. Lambright, Rică Georgescu, D. I. Maxwell, C. D. Alworth şi M. G. Rarincescu.

Vaida Voevod, vechi agent al habsburgilor înainte de primul război mondial, şi-a înscris numele în istoria „Romîniei Mari“ ca ucigaş al muncitorilor ceferişti şi petrolişti în timpul eroicelor lupte din februarie 1933 şi ca unul din pionii principali ai fascismului romîn. Ulterior, Vaida Voevod a devenit unul din stîlpii dictaturii fasciste regale. La a 50-a aniversare a „führerului“, în martie 1939, Vaida Voevod a fost trimisul special al guvernului fascist care tocmai vînduse Germaniei hitleriste petrolul şi grîul romînesc. Acesta era omul căruia Standard Oil îi încredinţase în anii războiului funcţia de răspundere în conducerea sucursalei sale din Romînia, alături de ceilalţi agenţi americani din consiliul de administraţie. In februarie 1941, consiliul de administraţie în formaţia de mai sus, a aprobat memoriul Asociaţiei industriaşilor din petrol către guvernul Antonescu, prin care aceştia îşi exprimau dorinţa de a intensifica exportul în Germania. Din partea societăţii Romîno-Americană memoriul a fost semnat de agentul american G. Mathingly.

La 5 luni după decretarea stării de război dintre Romînia şi Statele Unite, în mai 1942, guvernul fascist l-a numit pe M. G. Rarincescu — omul lui Standard Oil — în funcţia de „administrator de romînizare“. Un asemenea post, specific guvernării fasciste, ar fi atras cel puţin în mod formal, îndepărtarea lui M. G. Rarincescu din conducerea societăţii după

23 August. In realitate, Standard Oil s-a declarat foarte mulţumit de felul cum Rarincescu a condus în timpul războiului administrarea societăţii „inamice" Romîno-Americană, împreună cu hitlerişti ca Geyer, Klassen şi alţii. Pentru că, în decembrie 1944 — deci după 23 August — acelaşi Rarincescu a fost ales din nou ca membru în consiliul de administraţie de la Romîno-Americană.

Momentele trecerii întreprinderilor petrolifere cu capital anglo-american din Romînia sub controlul monopolurilor germane, au prilejuit, prin forţa împrejurarilor, dezvăluirea multor aspecte importante ale colaborării secrete dintre capitaliştii celor două tabere de beligeranţi. Astfel, e deosebit de instructiv modul cum s-a produs transferarea conducerii Astrei Romîne în mîinile hitleriştilor. In legătură cu aceasta s-au păstrat dările de seamă asupra cîtorva importante şedinţe ale consiliului de administraţie al Astrei Romîne, ţinute în cursul anului 1940, înainte şi după instaurarea dictaturii fasciste antonesciene. In şedinţa din 24 mai 1940, care a avut loc la Bucureşti în zilele imediat următoare ocupării Olandei de către nemţi, a fost supusă spre aprobare consiliului cererea lui N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij (namura olandeză a grupului Royal Dutch-Shell), ca un număr de 260.064 acţiuni Astra la purtător să fie transformate în acţiuni nominative pe numele acestei societăţi, adică a lui N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij". Consiliul a aprobat această cerere „ţinînd seama de împrejurările excepţionale care au pricinuit această derogare de la regulile stabilite în 1930 şi 1934 referitoare la formalităţile de îndeplinit pentru transformarea acţiunilor la purtător în acţiuni nominative". Totodată procesul verbal al şedinţei menţionează că: „avînd în vedere împrejurările actuale, acţiunile au fost depuse la Londra la Lloyds Bank Ltd, care a confirmat această depunere prin telegrama din 21 mai a.c." [1].

Aşadar, pentru orice eventualitate, trustul anglo-olandez Royal Dutch-Shell îşi pusese la adăpost acţiunile Astrei Romîne. Aceasta însă nu i-a împiedicat pe hitlerişti să acaparereze conducerea Astrei Romîne cu aproape un an înainte de decretarea stării de război între Romînia şi Anglia. Ba, dimpotrivă, ei s-au bucurat în această privinţă chiar de sprijinul vechilor conducători ai societăţii. Iată cum s-au petrecut mai departe lucrurile. In şedinţa consiliului de administraţie din 13 august 1940 preşedintele acestuia, Gh. G. Mironescu, a dat citire unei scrisori a lui Kessler care anunţa că Otto Stern, directorul general al Astrei „a fost chemat de grupul Royal Dutch-Shell în Statele Unite unde serviciile d-sale sînt acum necesare". In locul lui Stern, a fost ales Fr. Gartner, fost pînă la data aceea director şi totodată mîna dreaptă a lui Otto Stern.

Următoarea şedinţă a consiliului de administraţie s-a ţinut două luni mai tîrziu, la 24 octombrie 1940. Intre timp, Romînia transformată în „stat naţional legionar", aderase în mod oficial la Axa Roma-Berlin, iar trupele germane intraseră pe teritoriul ei. La această şedinţă au participat toţi membrii consiliului de administratie; pe Kessler îl reprezenta preşedintele consiliului Gh. G. Mironescu. Participanţilor li s-a adus la cunoştinţă conţinutul unor copii de pe adresa Ministerului Economiei Na-

[1] Arhiva societăţii Astra Romînă. Din registrele de procese verbale ale şedinţelor consiliului de administraţie pe anii 1938—1941.

ționale nr. 80.094 din 9 octombrie 1940 și de pe scrisoarea adresata Ministerului Economiei Naționale de N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij din Haga, prin care această societate:

„...pretinzîndu-se — spune procesul-verbal — ca posesoare a 77% din acțiunile societății Astra Romînă atrage atenția d-lui ministru ca actualul director general Fr. Gartner, nu ar mai fi indicat a conduce societatea și crede necesar să fie revocat din această funcție, propunînd numirea d-lui ing. I. H. W. Rost van Tonningen ca director general în locul său“ [1].

Această adresă a provocat, pare-se, în ședință discuții destul de aprinse deoarece procesul verbal arată că:

„...din comunicările făcute anterior societății Astra Romînă rezultă că sediul lui „N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij“ a fost mutat de la Haga la Willemstad-Curaçao înainte de ocuparea Țărilor de Jos și că acțiunile societății Astra Romînă ce această societate deține, nu mai sînt la Haga“ [2].

Devenea clar că monopoliștii germani, fără să se sinchisească prea mult de forme, căutau să impună în conducerea societății pe omul lor; Rost van Tonningen era într-adevăr un om al lor de încredere, fiind frate cu primul ministru Quisling al Olandei. Dar el — cum vom vedea îndată — nu se bucura numai de încrederea hitleriștilor. Căci procesul-verbal al ședinței menționează următoarea intervenție a însăși principalului vizat de adresa quislingilor olandezi:

„Domnul dir. gl. Gartner însă, în dorința de a nu se crea dificultăți societății, pune la dispoziția consiliului, demisia sa din funcția de director general“ [3].

Și, aprobînd — firește „cu părere de rău“ — demisia lui Gartner, consiliul își amintește subit de unele vechi calități ale noului director general propus de nemți, consemnînd următoarele:

„...avînd în vedere că persoana despre care tratează adresa de mai sus a fost mulți ani în serviciul societății „N. V. de Bataafsche Petroleum Maatschappij“, că în această calitate a avut a se ocupa de operațiunile societății Astra Romînă în ce privește rafinăria, venind de cîteva ori în Romînia, că deci nu este străin de activitatea societății noastre, consiliul numește pe domnul inginer Tonningen...“ [4].

Apoi Gartner a fost numit administrator delegat fixîndu-i-se un salariu egal cu cel al lui Tonningen: 360.000 lei lunar. In concluzie reiese, că Royal Dutch-Shell, adaptîndu-se situației noi create în Romînia și Olanda, a convenit cu asociații săi germani la un schimb de persoane și de decor, Astra Romînă devenind dintr-odată o societate aparent pur olandeză, condusă formal de un olandez. Evoluția ulterioară a compoziției consiliului de administrație arată că hitleriștii nu s-au oprit numai la înlocuirea directorului general; pe de altă parte, în consiliu au rămas totuși mai departe și reprezentanți ai vechii conduceri care au susținut în timpul

[1] Arhiva societății Astra Romînă. Din registrele de procese verbale ale ședințelor consiliului de administrație pe anii 1938—1941.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

războiului interesele engleze în consiliu. Deşi Gartner, Mironescu, Miti lineu şi alţii au demisionat în lunile ce au urmat, iar în conducerea Astrei Romîne au apărut hitlerişti ca: Klass, Rittgen, Priekel, Em. Antonescu etc, — totuşi, unii membrii ca Al. Lahovary, Em. Pantazi din vechiul consiliu au ramas mai departe şi în timpul razboiului. Aceşti vechi agenţi ai imperialismului englez au subscris şi ei, alături de hitlerişti, convenţia Astrei Romıne cu Continentale Oil din mai 1941 menita sa intensifice jefuirea petrolului romînesc pentru războiul antisovietic ce avea să înceapă cu o lună mai tîrziu. Dupa începerea războiului, atît Lahovary cît şi Pantazi şi-au dat aprobarea, împreună cu ceilalţi, pentru construirea unei instalaţii în incinta rafinariei din Ploeşti destinată sa producă 32.000—45.000 tone de benzină de aviaţie cu octane superioare pentru maşina de război germană.

De altfel, în tot timpul războiului, pînă la 23 August, Gartner a rămas în Romînia conducînd din umbră Astra Romînă; deşi nu mai figura pe nici un stat de salarii oficial, el primea din partea lui Tonningen o leafă de 180.000 lei lunar.

★

Fără îndoială că un asemenea eveniment ca trecerea industriei petrolifere sub conducerea hitleriştilor nu putea să se rezume numai la aspectul unei convenţii secrete. Era natural ca venirea hitleriştilor şi plecarea englezilor să se desfăşoare în public cu totul altfel decît în culise. Şi aşa s-a şi întîmplat. Presa fascistă a reluat, încă înainte de venirea lui Antonescu la putere, vechea campanie din 1934—1938 împotriva trusturilor americane şi engleze. Cu acest prilej se debitau cunoscutele atacuri contra „plutocraţilor" cu care demagogii hitlerişti şi agenţii lor din Romînia cautau sa înşele masele şi să atragă de partea lor pe muncitori. Speculînd ura acestora şi a tuturor oamenilor cinstiţi din ţară împotriva vechilor jefuitori ai petrolului nostru, fasciştii romîni căutau să acopere esenţa tîlhărească a imperialismului german, pretendent proaspăt la petrolul Romîniei, cu ajutorul unor fraze demagogice ca „lupta împotriva trusturilor iudeo-masonice" şi alte diversiuni de acest gen.

Îndată după victoria sa uşoară din apus, Hitler şi-a îndreptat din nou atenţia către sud-estul european. În perioada imediat următoare capitulării Franţei, Ribbentrop a întocmit, conform obiceiului, o aşa-zisă „Carte Albă" despre relaţiile franco-germane, în care se referea la nişte pretinse planuri anglo-franceze de a distruge instalaţiile din zona petroliferă şi de a bloca Dunărea. Publicarea acestui document avea scopul bine precizat de a pregăti propagandistic preluarea zonei petrolifere romîne de către nemţi. Guvernul romîn fascist al lui Carol al II-lea a tras atît de prompt concluzii practice din publicarea acestor documente, încît numai după două zile de la apariţia lor, la 27 iulie 1940, Ministerul de Interne a şi publicat un comunicat în care anunţa identificarea a 12 persoane „din lista indicată în documentele germane ca făcînd parte din secţia de sabotaj organizată pe teritoriul romîn"[1]. Comunicatul anunţa că au fost expulzaţi Coulond Pierre, directorul general de la Colombia şi alţi capitalişti francezi, şi că la conducerea Astrei Romîne a fost numit

---

1 «Curentul», 27 iulie 1940.

un comisar special pe motiv că societatea nu a pus la dispoziția Comisariatului general al petrolului datele necesare cu prilejul unui control Expulzările continuînd, guvernul englez a reacționat de îndată și a trecut la represalii sechestrînd la Port-Said trei vase romîne: Oltenia, Bucegi și Steaua Romînă.

După venirea legionarilor la putere, organele locale ale acestora — luînd drept bună atitudinea oficială a hitleriștilor și nefiind la curent cu cele ce se petreceau în culise — s-au dedat pe alocuri la maltratarea cîtorva cetățeni britanici din personalul tehnic superior al societăților petrolifere. Că în cercurile conducătoare fasciste din Romînia domnea o atmosferă diametnal opusă campaniei zgomotoase antiengleze din viața publică — o dovedește însăși poziția lui Antonescu în această chestiune. Acesta a ținut chiar să-și arate în mod deschis atitudinea binevoitoare, înțelegătoare, față de capitaliștii englezi. Cartea „Pe marginea prapastiei" care s-a editat după rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 din ordinul lui Antonescu, nu urmărea numai să justifice represiunea antilegionară; în cuprinsul ei se pot întîlni și unele luări de poziție discrete însa foarte interesante în legătură cu aspectele externe ale guvernării fasciste. In carte este reprodusă, de pildă, o dispută care ar fi avut loc într-un Consiliu de miniștri între Antonescu și Sturdza, ministrul de externe legionar, în cadrul căreia Antonescu a vorbit despre „actul neuman de brutalitate și nelegal comis în contra unor supuși străini la Ploești" [1]. (Același Antonescu avea să ordone peste un an masacrarea a zeci de mii de oameni nevinovați în Romînia și în teritoriile sovietice cotropite). De asemenea este redată în mod semnificativ o izbucnire violentă a lui Antonescu care s-ar fi produs în timpul consiliului de miniștri din 22 octombrie 1940. Vrînd să-și arate dezaprobarea față de vexațiile suferite de englezi în zona petroliferă, Antonescu ar fi ajuns pînă acolo încît să-i pună lui Horia Sima alternativa colaborării lor în guvern în felul următor: „...ori eu plec, ori Dvs. plecați. Nu vreau să am dificultăți cu englezii" [2].

Nu-i de prisos să menționăm și amănuntul că în toată cartea nu se întîlnește nici un atac al lui Antonescu împotriva englezilor. Mai mult decît atît, vorbind ziariștilor la o conferință de presă, Antonescu a spus acestora că el dorește „o presă decentă, ca presa engleză". Desigur că faptele expuse în această carte trebuie privite cu maximum de rezervă. Dar fie că ele s-au petrecut sau nu întocmai așa cum sînt redate, totuși apariția lor într-un document oficial care exprima punctul de vedere autorizat al claselor dominante din Romînia — este deosebit de semnificativă..De altfel, în nici una din cuvîntările și proclamațiile sale, Antonescu nu a atacat în vreun fel — nici înainte, nici în timpul războiului — pe imperialiștii americani și englezi. El a adoptat cu regularitate față de ei un ton de scuză sau cel mult de reproș timid, atunci cînd nu le putea ignora prezența ca „inamici".

Printre multiplele motive care determinau atitudinea favorabilă a lui Antonescu față de anglo-americani, se număra și aportul pe care aceștia îl aduceau în „războiul sfînt".

---

[1] Președinția Consiliului de Miniștri, Pe marginea prăpastiei. București, 1941, vol. I, p. 150.

[2] Ibidem. p. 174.

Iată cîteva cifre și date despre contribuția societăților petrolifere „inamice" la sporirea potențialului de război al blocului statelor fasciste.

Deși producția globală de țiței a Romîniei a înregistrat o scădere continuă datorită exploatarii sălbatice a zăcămintelor petrolifere, totuşi producția de benzină, uleiuri şi motorină — produse de importanță strategică — a crescut simțitor. La produsul principal strategic, benzina uşoară şi mijlocie, producția a crescut de la 1.270.624 tone în 1938 la 1.359.917 tone în 1942; la motorină producția a crescut de la 770.221 tone în 1939 la 897.650 tone în 1941, iar la uleiuri minerale de la 65.454 tone în 1938 la 102.891 tone în 1941 şi apoi la 158.783 tone în 1942 [1]. In schimb, la produsele petrolifere destinate exclusiv sau în mare măsură consumului civil — ca petrolul lampant sau păcura — producția a înregistrat scăderi. De pildă, la petrolul lampant ea a scăzut de la 839.946 tone în 1938 la 488.358 tone în 1943, adică s-a redus aproape la jumătate. La păcură, producția din 1941 era cu 582.826 tone mai scăzută ca cea din 1938 [2]. Din totalul de 1.416.257 tone de benzină produse în 1941, cele 5 societăți principale cu capital englez și american: Astra-Romînă, Romîno-Americană, Concordia, Steaua Romînă și Unirea au produs 1.027.429 tone (peste 70%) din care numai Astra Romînă şi Romîno-Americană au produs împreună peste 600.000 tone" [3].

Iată evoluția producției de benzină a Astrei Romîne şi a societății Romîno-Americană între anii 1940-1943 (în tone) [4]:

	1940	1941	1942	1943
Astra Romînă	338.903	389.600	429.997	441.554
Romîno-Americană	224.304	213.246	226.951	250.050

Între anii 1940 şi 1943, cele două societăți au supus tratării în rafinăriile proprii următoarele cantități de petrol brut (în mii de tone): [5]

	1940	1941	1942	1943
Astra Romînă	1200	1382	1505	1557
Romîno-Americană	706	728	808	740

In ceea ce priveşte forajul, creşterea e masivă mai ales la societățile engleze. De pildă, în 1943, Astra Romînă a forat 104.115 m față de 46.962 m. forați în 1939, Steaua Romînă — 34.000 m față de 22.039 în 1939, iar Concordia a forat 52.763 m în 1943 față de 39.577 m forați în 1939.

1 « Monitorul petrolului romîn », martie-aprilie 1945.
2 Ibidem.
3 Ibidem. noiembrie-decembrie 1944.
4 Ibidem. ianuarie-februarie 1945.
5 Ibidem, septembrie-octombrie 1944.

Cifrele de mai sus, grăitoare prin ele înşile, nu mai au nevoie de comentarii. Trebuie însă să menţionăm că ele nu exprimă realitatea decît în parte, dat fiind că provin dintr-o sursă atît de dubioasă ca asociaţia fascistă a industriaşilor de petrol. In realitate cifrele sînt mult mai mari.

Cu toate străduinţele agenţilor americani şi englezi de a şterge urmele colaborării lor cu hitleriştii, s-au păstrat unele documente care dovedesc că aceasta nu le-a reuşit întru totul. Astfel a fost descoperita printre altele o notă cu data de 11 iunie 1941 prin care P. W. Lambright, directorul general de la Romîno-Americană, îl autoriza pe Maxwell, directorul rafinăriei Ploeşti, să expedieze în Germania o mie de tone de benzină, motorină şi alte produse petrolifere [1]. In arhiva rafinăriei Ploeşti a fost de asemenea găsită o scrisoare cu data de 1 iunie 1941 iscălită de Maxwell prin care acesta îl anunţa pe Lambright că s-au trimis 28 vagoane de benzină medie lui Rumänien Mineraloel Berlin, în contul exportului în Germania [2]. Sucursala din Romînia a unei alte societăţi petrolifere din grupul Rockefeller: Socony Vacuum Oil Company care preluase încă din 1934 fosta rafinărie Photogen de la Braşov, şi-a intensificat şi ea legăturile cu Germania hitleristă în ajunul războiului antisovietic care au continuat şi după aceea. S-a păstrat, printre altele, un raport zilnic cu data de 29 ianuarie 1941, al unuia din agenţii lui Vacuum Oil prin care se arăta că, în conformitate cu dispoziţia centralei de la Budapesta a lui Socony Vacuum Oil pentru Europa centrală şi a Biroului de transporturi Schenker urmează să fie expediate de la Băicoi o cantitate de produse petrolifere în Germania [3].

★

Burghezia şi moşierimea romînă au jucat un rol de mare însemnătate în îndeplinirea scopurilor de jaf ale imperialiştilor germani şi ale complicilor lor americano-englezi. Cu ajutorul şi prin mijlocirea claselor dominante din Romînia, imperialiştii americani şi englezi au pus petrolul şi celelalte resurse naturale ale ţării la dispoziţia armatei germano-fasciste. Rezultatele dezastruoase ale jafului combinat al capitaliştilor americani, englezi, germani şi romîni pentru economia Romîniei se pot deduce după cîteva cifre edificatoare. După cum se ştie, în toamna anului 1940, tratatul economic din martie 1939 cu Germania a suferit modificări — în sensul agravării lui — prin încheierea unui tratat şi mai înrobitor cu hitleriştii. După vizita lui la Berlin, Antonescu a pretins într-un consiliu de miniştri ţinut la 10 decembrie 1940 că un principiu pe care l-ar fi susţinut acolo ar fi fost acela ca hitleriştii să nu pătrundă în economia noastră decît în înţelegere cu fasciştii romîni şi numai în limitele fixate de aceştia din urmă.

„Prin urmare — spunea Antonescu — dacă s-au produs incursiuni care au depăşit aceste principii de bază pe care le-am pus şi care au fost acceptate, lucrurile se vor rectifica“ [4].

---

[1] « Scînteia tineretului », 23 martie 1951.
[2] « Flamura Prahovei », 25 martie 1951.
[3] « Scînteia tineretului », 12 mai 1951.
[4] Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Pe marginea prăpastiei. Bucureşti, 1941, vol. I, p. 118.

„Incursiunile“ nu au fost rectificate, cum căuta diriguitorul fascist să înşele poporul, ci au căpătat în realitate proporţiile unui sistem de jaf nemaiîntîlnit. La procesul marilor criminali de război romîni din mai 1946, rechizitoriul arată că lichidarea celor două conturi (export-petrol contra import-armament) prevăzute în tratatul din martie 1939, a fost scoasă cu timpul din sistemul compensării directe şi reciproce şi a trecut în clearingul romîno-german. Acest fapt, spunea rechizitoriul, a dat posibilitate Germaniei să trimită cu totul alte mărfuri în locul armamentului, în cea mai mare parte lipsite de importanţă pentru economia ţării. „Aceste mărfuri — conchidea rechizitoriul — rămînînd necumpărate, moneda nu poate fi absorbită de piaţă iar B.N.R. trebuia să facă noi emisiuni ca să poată finanţa exportul de petrol în Germania. Cu toate astea, exportul e mărit“ [1].

In ciuda creşterii inflaţiei, exportul a fost dus pînă la asemenea limite încît în iulie 1942 — la începutul bătăliei de la Stalingrad — Antonescu a predat nemţilor pînă şi rezerva de benzină a aviaţiei romîne, în cantitate de 14.350 tone. Pe aceeaşi linie se situiază şi modificarea legii minelor din 1942 — făcută la ordinul hitleriştilor — care urmărea pe de o parte intensificarea jefuirii zăcămintelor de petrol şi pe de altă parte „o politică de încurajări şi compensaţii din partea statului pentru sacrificiile şi riscurile întîmpinate de exploatatori“ [2].

Statul burghezo-moşieresc romîn a pus la dispoziţia societăţilor petrolifere „inamice“ care aprovizionau maşina de război germană, instalaţii importante construite *ad hoc* în urma unor investiţii uriaşe.

Toate acestea erau menite să slujească exportului în Germania şi în statele vasale ei.

★

Catastrofa sîngeroasă a armatei hitleriste la Stalingrad a produs panică şi derută în tabăra reacţiunii internaţionale. Prietenii lui Hitler din Europa şi America — aceiaşi care-l sprijiniseră la München, care-l încurajaseră la război împotriva U.R.S.S., care-i puseseră întreaga Europă la dispoziţie, şi care întîrziaseră deschiderea celui de al doilea front — fură siliţi după Stalingrad să admită eşecul planurilor lor şi să ia măsuri în consecinţă. Reacţiunea mondială îşi modifică planurile ei strategice împotriva ţarii sovietice şi a mişcării comuniste internaţionale şi stabili noi obiective de luptă potrivit cu situaţia creată.

In zilele cînd posturile de radio germane încă mai difuzau zi şi noapte muzică funebră pentru armata hitleristă ce pierise la Stalingrad — s-au desfăşurat în Elveţia tratativele secrete dintre prinţul M. Hohenlohe, reprezentantul Germaniei hitleriste şi delegaţii americani: Allan Dulles, Mc. Kittrik, Lada Mocarski. In Nota istorică a Biroului Sovietic de Informaţiuni „Falsificatorii istoriei“, care descrie unele momente ale tratativelor, se arată că Dulles, trecînd în revistă noua situaţie creată pe frontul de răsărit, a prezentat punctul de vedere al cercurilor conducătoare

1 « Scînteia », 15 mai 1946.

2 Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 — 6 septembrie 1943, Bucureşti, 1943, p. 121—122.

din S.U.A. și Anglia, cu privire la viitorul Europei. În expozeul său, Dulles s-a ocupat mult de estul european și de Romînia. El s-a pronunțat pentru „extinderea Poloniei spre est“ și „menținerea unei Romînii și Ungarii puternice“ deci pentru reconstituirea faimosului cordon sanitar antisovietic. Recunoscînd „întru totul pretențiile industriei germane la un rol preponderent în Europa“, Dulles a precizat că: „este mai mult sau mai puțin de acord cu organizarea statală și industrială a Europei pe baza marilor spații, considerînd că o Germanie mare federativă (asemănătoare Statelor Unite) alături de o Confederație dunăreană ar fi cea mai bună garanție a ordinei și redresării Europei centrale și orientale“ [1].

După tratativele englezilor cu Hess, purtate înainte de atacul german împotriva U.R.S.S., mai avuseseră loc luări de contact între țările capitaliste beligerante la Lisabona și în Elveția. Însă tratativele din februarie 1943 umbresc prin importanța lor deosebită toate celelalte tatonări; ele au avut loc într-un moment cînd cumpăna războiului se aplecase în defavoarea hitleriștilor. Scopul principal al acestor tratative a fost acela de a determina întărirea și prelungirea la maximum a rezistenței germane în răsărit și de a salva de la pieire nucleul principal al mașinii de război hitleriste în vederea folosirii lui într-un al treilea război mondial. De altfel, întreaga politică a cercurilor reacționare din Anglia și S.U.A. este vizibil îndreptată în această perioadă, paralel cu participarea la război spre obiective mai îndepărtate.

După catastrofa de la Stalingrad, blocul fascist dădea semne vădite de descompunere. Zdrobirea completă a armatelor romînă, italiană și ungară pe cîmpiile Donului și Volgii, avuseseră urmări grave în țările respective. Mînia crescîndă a popoarelor din țările vasale Germaniei nu întîrziase să provoace spărturi în însăși rîndurile căpeteniilor fasciste. cum s-a întîmplat, de pildă, în Italia. La numai 5 zile după terminarea bătăliei de la Stalingrad, Ciano fusese demis din guvernul italian. Ca să-și impresioneze prietenii lor influenți din S.U.A. și Anglia, hitleriștii își mărturiseau acum deschis incapacitatea lor de a rezista în răsărit și nu se sfiau să vorbească despre „amenințarea năvalei bolșevice“; întregul aparat de propagandă fascist schimbase brusc tonul arogant din anii precedenți și solicita pe față ajutorul reacțiunii din Anglia și S.U.A. pentru „salvarea civilizației occidentale“.

Pe baza noilor stări de lucruri din Europa cotropită, cercurile conducătoare din S.U.A. și Anglia și-au fixat ca obiectiv principal întărirea prin toate mijloacele a rezistenței germane pe frontul de răsărit, pentru ca să se dea timp armatelor anglo-americane să ajungă în Europa sud-estică și centrală înaintea celor sovietice. Așa s-a născut planul reacțiunii imperialiste care a intrat în istoria celui de al doilea război mondial sub denumirea de „varianta Churchill“.

Poziția geografică și importanța strategică a Romîniei au stat, de fapt, în centrul atenției autorilor variantei Churchill. În afară de Polonia — unde armatele puterilor occidentale, oricum nu ar fi putut pătrunde — Romînia oferea unica posibilitate pentru acestea de a împiedica intrarea trupelor sovietice în Balcani și pe căile dunărene de acces spre Eu-

[1] **Falsificatorii istoriei. Nota istorică a Biroului Sovietic de Informațiuni. Ed. P.M.R., 1948, p. 72.**

ropa centrală. In lumina variantei Churchill trebuie explicată şi poziţia pe care comandamentul forţelor aeriene anglo-americane din Orientul apropiat a avut-o faţă de regiunea petroliferă a Romîniei în cursul anului 1943 şi în primele trei luni ale anului 1944.

La începutul celei de a doua jumătăţi a anului 1943 se petrecuse pe frontul de răsărit un eveniment militar hotărîtor. In cursul lunii iulie, armata sovietică a zdrobit, intr-o uriaşă bătălie de tancuri, armata hitleristă în bătălia istorică de la Kursk-Bielgorod. Cu privire la această victorie I. V. Stalin spunea: „Dacă bătălia de la Stalingrad a prevestit declinul armatei fasciste germane, bătălia de la Kursk a adus-o în faţa catastrofei"[1]. Ca urmare a victoriei de la Kursk-Bielgorod întregul front sudic se prăbuşise, liniile de apărare germane de pe rîul Mius fuseseră străpunse şi curînd armatele sovietice aveau să treacă Niprul, cea mai importantă barieră naturală pînă la Dunăre.

Aceasta era situaţia pe frontul de răsărit, cînd, în dimineaţa zilei de 1 august 1943, o formaţiune de 125 avioane de bombardament de tip Liberator, aparţinînd armatei a IX-a aeriene a Statelor Unite din Orientul apropiat — a decolat din Egipt cu destinaţia Romînia. După ce au traversat Mediterana, arhipelagul grecesc şi Bulgaria, avioanele au ajuns în primele ore ale după amiezii deasupra zonei petrolifere romîne. Comentînd rezultatele acestui atac aerian, agenţia engleză Reuter l-a calificat ca pe „unul din evenimentele mari ale celui de al doilea război mondial" comparîndu-l chiar cu bătălia aeriană pentru apărarea Angliei din 1940 şi cu campania din Tunisia. Importanţa lui militară era desigur intenţionat exagerată, deşi pagubele provocate au fost, cum vom vedea îndată, foarte serioase. In schimb, semnificaţia politică a bombardării regiunii petrolifere, era într-adevăr remarcabilă. Aceiaşi regi ai petrolului, care îi dăduseră lui Hitler petrolul romînesc şi-i predaseră zona petroliferă în cea mai perfectă stare, aceiaşi care evitaseră cu grijă, vreme de patru ani, bombardarea şi distrugerea celui mai important obiectiv strategic din Europa — se hotărîseră să-l distrugă abia acum cînd nemţii erau pe cale de a-l pierde. Era într-adevăr, aşa cum spuneau imperialiştii englezi, un eveniment important. Curînd însă s-a văzut că acest eveniment a rămas, pentru o lungă perioadă de timp, doar un fapt izolat. Evoluţia situaţiei militare pe frontul de răsărit dusese la o stabilizare temporară a aripii lui de sud, adică a acelei părţi din front care ii interesa în mod deosebit pe imperialiştii americani şi englezi. Pînă spre primăvara anului 1944, frontul sudic s-a menţinut în regiunea Niprului, deci încă foarte departe de petrolul romînesc.

In timpul acesta, în Romînia — ca pretutindeni în Europa ocupată — clasele dominante, urmînd linia trasată la tratativele secrete din Elveţia, făcuseră şi ele o cotitură hotărîtă în atitudinea lor faţă de război şi faţă de perspectivele acestuia. In primul rînd, burghezia şi moşierimea, ţinînd seama de rolul deosebit al Romîniei în cadrul variantei Churchill, au luat toate măsurile pentru prelungirea rezistenţei germane şi pentru întîrzierea înaintării sovietice spre Balcani. Armata romînă, zdrobită la Stalingrad, a fost în parte înlocuită cu alta proaspătă, rezultată printr-o

[1] I. Stalin. Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei. Ed. P.M.R., 1950, ed. a II-a, p. 97.

nouă mobilizare și prin încorporarea noilor contingente. La 11 ianuarie 1943, Mihai Antonescu și Clodius au semnat un protocol potrivit căruia exportul de petrol în Rominia și Italia urma să se ridice în cursul anului 1943 la 4 milioane tone. Despre contribuția fasciștilor romîni la prelungirea rezistenței germane în cursul anului 1943, Pamfil Șeicaru scria după un turneu comandat prin capitalele țărilor oficial neutre unde se întîlnise cu agenții americani și englezi: „...n-au lipsit nici ecourile prețuirii venite de la cei din celălalt front de luptă. Sîntem înțeleși în dramaticele noastre silinți de a ține cumpănă eroică unui destin geografic[1]".

Pe de altă parte însă, clasele dominante aveau — ca și stăpînii lor imperialiști — și obiective mai îndepărtate pentru eventualitatea, devenită certitudine, a prăbușirii regimului antonescian. Partidele „istorice" care părăsiseră scena în decembrie 1937, conducînd din culise colaborarea cu Germania, încep acum să apară pe primul plan. Vechi politicieni ca Brătianu, Maniu, Vaida Voevod, D. R. Ioanițescu, Mihalache, sînt elogiați în presa fascistă cu ocazia diferitelor aniversări istorice, semnează articole sau țin chiar și conferințe publice (Vaida Voevod, de exemplu). Sprijinitorii camuflați ai fasciștilor își aranjează internarea în lagăre de concentrare pentru a poza ulterior în „victime" ale fascismului: spionul fascist Pătrășcanu, pătruns în conducerea Partidului Comunist, își continuă în poziția favorabilă de „internat" acțiunea criminală, trădătoare, împotriva partidului și poporului. Cu știrea siguranței antonesciene sosesc în țară agenți englezi și americani parașutați. De la aceștia, Maniu primește — după cum a mărturisit el însuși — aparat de radio emisiune și cifru propriu, secret, pentru legătura cu comandamentul anglo-american de la Cairo.

In această perioadă, în afară de Allan Dulles, a jucat un rol important în manevrele de culise ale reacțiunii internaționale și un alt personaj bine cunoscut: P. H. Bruce Lockhart — arestat și expulzat de guvernul sovietic după Revoluția din Octombrie. In epoca Münchenului, acesta condusese secția spionajului politic al Foreign-Office-ului[2] pentru țările balcanice și Europa centrală, iar în perioada războiului ținea legătura cu „opoziția" din țările ocupate sau vasale Germaniei.

In septembrie 1943, guvernul romîn fascist a ținut să facă în mod semnificativ cunoscut că „din spirit de prevedere s-a luat și măsura ca toate sumele ce se datorează supușilor statelor inamice să fie depuse la Casa de depuneri într-un cont special"[3]. Aceeași grijă pentru „supușii statelor inamice" — în marea lor majoritate acționari ai societăților petrolifere — se manifestă și cu prilejul acordării despăgubirilor pentru distrugerile bombardamentului aerian din 1 august 1943. Acest bombardament a provocat pagube importante. Printre altele a fost greu lovită și scoasă un timp, din funcțiune, rafinăria din Cîmpina a societății Steaua Romînă. In timp ce sutele de familii îndoliate sau sinistrate de pe urma bombardamentului au trebuit să se mulțumească cu danii strînse

1 «Curentul», 19 ianuarie 1944.
2 Ministerul de externe englez.
3 Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 — 6 septembrie 1943. București, 1943, p. 152.

la onomastica Mariei Antonescu, pentru despăgubirea societăţilor petrolifere a fost pus, prin lege, să plătească poporul întreg. Potrivit decretului din 13 decembrie 1943, emis de guvernul antonescian, fondul de refacere al instalaţiilor petrolifere distruse sau avariate de bombardament, urma să fie alimentat printre altele, şi prin instituirea unei suprataxe asupra produselor consumului intern. Astfel, la fiecare kilogram de petrol şi petrol uşor se plătea o suprataxă de 0,15 lei, iar la kilogramul de benzină, suprataxa era dublă [1]. In ceea ce privea pe sinistraţi, fasciştii au folosit prilejul bombardamentului american spre a găsi o justificare „legală" pentru a se eschiva de la plata ajutoarelor. Această justificare pornea în aparenţă de la considerente umanitare:

„Guvernul — spunea un comunicat special din 6 august 1943 — nu va acorda ajutoare şi pensii acelora care nu se supun instrucţiunilor de apărare pasivă" [2].

De fapt, guvernanţii fascişti se socoteau astfel dezlegaţi de obligaţii şi pentru viitor. Era cert că imperialiştii americani şi englezi nu aveau să se mărginească numai la atacul aerian din 1 august 1943. Ei nu aşteptau decît momentul favorabil pentru declanşarea ofensivei aeriene împotriva Romîniei. Dacă ei nu o declanşaseră încă, aceasta se datora stabilizării temporare a frontului sudic din răsărit şi nu lipsei de baze aeriene apropiate, cum au pretins după aceea. La sfîrşitul lunii septembrie 1943, armatele anglo-americane ocupaseră baza italo-germană de la Foggia — folosită ulterior ca bază aeriană de atac împotriva Romîniei. Dar din septembrie 1943 şi pînă în aprilie 1944, zona petroliferă romînă a fost evitată cu toate că în cursul toamnei şi al iernii aviaţia anglo-americană a mai executat atacuri în Balcani. De pildă, în noaptea de 1 octombrie 1943 avioanele anglo-americane au zburat chiar deasupra Romîniei: în loc de bombe ele au lansat însă manifeste şi spioni paraşutişti. In ziua de 14 noiembrie 1943, aviaţia anglo-americană a bombardat puternic Sofia; la 10 şi la 20 decembrie 1944, atacul asupra Sofiei a fost repetat. La 11 ianuarie 1944 a fost violent bombardat Pireul, iar în noaptea de 16 spre 17 martie 1944, Sofia a fost din nou atacată.

La începutul lunii aprilie însă, comandamentul anglo-american a schimbat brusc itinerariul flotei sale aeriene. Situaţia frontului sudic din răsărit, din a doua jumătate a lunii martie, nu mai lasă nici o îndoială asupra motivelor ce au determinat această schimbare subită. Ca urmare a dezastrului hitlerist de la Uman, armata sovietică trecuse Bugul, Nistrul, Prutul şi Siretul şi ajunsese la Carpaţi şi lîngă Iaşi. La 2 aprilie 1944, V. M. Molotov făcea cunoscuta declaraţie a guvernului sovietic care anunţa intrarea armatei sovietice pe teritoriul romîn şi afirma prietenia faţă de poporul nostru, asigurarea integrităţii teritoriale şi independenţei politice a Romîniei şi neamestecul în afacerile ei interne. La numai 48 de ore după această declaraţie istorică, aviaţia anglo-americană a dezlănţuit ofensiva împotriva Romîniei inaugurînd-o prin sălbaticul atac aerian asupra Bucureştilor din 4 aprilie 1944. O zi după aceea, la 5 aprilie a fost violent bombardată zona petroliferă. Timp de 5 luni, din aprilie şi pînă în august 1944, aviaţia anglo-americană a executat 46 de

[1] „Curentul", 15 decembrie 1943.
[2] Ibidem, 6 august 1943.

atacuri asupra regiunii petrolifere şi a sistemului de comunicaţii terestre şi fluviale ale Romîniei, din care 22 numai asupra industriei de petrol.

Operaţiunile militare aeriene împotriva regiunii petrolifere s-au împletit cu o intensă activitate de culise pe tărîm politic diplomatic. Pe de o parte, bombardamentele aeriene demonstrau că imperialiştii anglo-americani erau convinşi de apropiata prăbuşire a frontului romînesc, şi că ei luau măsuri în consecinţă pentru distrugerea zonei petrolifere înaintea ocupării ei de către trupele sovietice. Pe de altă parte însă ei căutau, cu ajutorul reacţiunii interne, să împiedice sau să amîne la maximum ieşirea Romîniei din război. Aceasta se vede clar din poziţia lor adoptată în cursul tratativelor de armistiţiu de la Cairo. Severitatea condiţiilor de armistiţiu propuse de anglo-americani a mers pînă acolo încît la mijlocul lunii aprilie 1944 ea a luat forma unui ultimatum cu termen de 72 de ore. Inţelegînd că anglo-americanii le-au furnizat astfel un pretext pentru tărăgănirea tratativelor, fasciştii romîni şi şefii partidelor „istorice“ au „respins“ ultimatumul invocînd severitatea lui. Intre timp însă veniseră şi alte condiţii de armistiţiu prin Legaţia romînă din Stockholm din partea Uniunii Sovietice; acestea cuprindeau clauza referitoare la anularea dictatului de la Viena şi înapoierea Ardealului de nord Romîniei. Aflînd de aceste condiţii — care erau menite să ajute lupta forţelor patriotice populare conduse de Partidul Comunist Romîn pentru doborîrea regimului fascist şi scoaterea Romîniei din război — imperialiştii anglo-americani au transmis lui Maniu, în mai 1944, prin agentul lor din Elveţia, Gafencu, ordinul de a nu grăbi încheierea armistiţiului. Scopurile urmărite de imperialiştii americano-englezi şi de clasele dominante din Romînia au devenit şi mai vizibile în ajunul actului de la 23 August. Astfel — după două întrevederi, una cu reprezentantul hitlerist Clodius şi alta cu agentul american Mihalache — Antonescu a propus în ultimul Consiliu de Miniştri al guvernului fascist, ţinut la Snagov, în dimineaţa zilei de 23 August, binecunoscutul plan de prelungire a rezistenţei şi de transformare a ţării în teatru de război. Potrivit acestui plan, guvernul fascist urma să se mute la Haţeg, iar după încercarea de înjghebare a unui front pe linia de rezistenţă Focşani-Nămoloasa-Galaţi, linia următoare de retragere avea să se mute pe un front mergînd din Oltenia pînă în Bihor. Intre timp, începînd din ziua de 17 august, aviaţia americano-engleză a supus, zi şi noapte, Valea Prahovei unor bombardamente care depăşeau cu mult prin violenţă pe cele precedente. După cum reiese din insăşi raportul comisiei anglo-americane, care a constatat ulterior pagubele — rafinăria Astrei Romîne a primit cele mai grele lovituri abia în zilele de 18 şi 19 august. După cum se ştie, în zorii zilei de 19 august, armatele sovietice au dezlănţuit ofensiva lor nimicitoare de la Marea Neagră şi pînă la Carpaţi; începuse lovitura a şaptea stalinistă care a dus la eliberarea Romîniei şi care a spulberat definitiv ultimele nădejdi ale autorilor variantei Churchill. Urmînd ordinele marilor monopoluri germane, armata hitleristă a căutat, în ultimele zile, şi cu ultimele forţe disponibile, să desăvîrşească distrugerile aviaţiei anglo-americane din zona petroliferă. Şi această ultimă speranţă a imperialiştilor americani şi englezi a fost spulberată de armata sovietică, de cea romînă şi de eroicul proletariat de pe Valea Prahovei.

★

Bilanţul colaborării monopolurilor petrolifere anglo-americane cu hitleriştii, precum şi cel al bombardamentelor aeriene a fost dezastruos pentru economia naţională a Romîniei. In raportul politic al Comitetului Central la Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej spunea următoarele cu privire la situaţia petrolului nostru la sfîrşitul celui de al doilea război mondial:

„Industria petroliferă, în urma distrugerilor provocate de bombardamente, şi-a redus capacitatea de prelucrare a rafinăriilor cu 85% la distilare şi cu 82% la cracking. Capacitatea de înmagazinare a fost redusă cu 61%, ca rezultat al distrugerii rezervoarelor. Valoarea pagubelor suferite de industria petroliferă se ridică la 70 de miliarde de lei. Aceste distrugeri, combinate cu exploatarea sălbatică şi neraţională a resurselor de petrol ale ţării, cu neglijarea menţinerii nivelului de producţie prin noi exploatări de terenuri, au făcut ca în 1944 producţia de petrol să scadă la 3.505.000 de tone, faţă de 5.273.000 de tone în 1943, deci o scădere de o treime" [1].

Imensele daune provocate poporului romîn de trusturile petrolifere anglo-americane sînt departe de a se mărgini numai la distrugerile de război şi la exploatarea neraţională, sălbatică a zăcămintelor noastre de petrol. Vreme de aproape patru ani după 23 August 1944, Standard Oil şi Royal Dutch-Shell au mai avut încă posibilitatea de a aduce multe daune economiei noastre. Incă din primele zile ale eliberării, capitaliştii englezi şi americani au revenit în zona petroliferă în calitate de „învingători" şi s-au aşezat în fotoliile calde încă, abia părăsite de asociaţii lor hitlerişti. Spre a lovi în regimul democrat-popular, ei au desfăşurat timp de patru ani un sabotaj de proporţii uriaşe. Agentul imperialist Gartner, care condusese din umbră sprijinirea maşinii de război germane şi care primise bani pentru aceasta de la hitlerişti — conducea acum o acţiune vastă de sabotaj, spionaj şi diversiune în scopul scăderii producţiei, al degradării şi distrugerii instalaţiilor petrolifere. In acelaşi timp, la tribunalul de la Nürnberg, avocaţii lui Standard Oil şi Royal Dutch-Shell luau apărarea foştilor lor complici. La procesul conducătorilor concernului I. G. Farbenindustrie în laboratoarele căruia se fabricase faimosul gaz mortal „Zitron W" cu care fuseseră ucişi milioane de oameni în cuptoarele morţii — procurorul general al S.U.A., Taylor, declara:

„Societatea Anonimă, adică persoana juridică I. G. Farbenindustrie, n-a comis crime. Ea n-a fost decît un instrument..." [2].

La Conferinţa de pace de la Paris din 1946, marile trusturi petrolifere au pus la cale un adevărat complot împotriva independenţei patriei noastre. Despăgubirea pagubelor produse de aviaţia anglo-americană, a fost un pretext pentru încercarea acestora de a-şi întări şi lărgi poziţiile în petrolul nostru. Arătînd cu această ocazie că Romîno-Americana a obţinut în 1943 un profit de 726 milioane lei, iar Astra Romînă de 846 milioane lei — A. I. Vîşinski întreba pe delegatul american Thorpe:

„Delegaţia americană se plînge de pierderile regilor de petrol ame-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 41.

[2] « Graiul nou », 9 octombrie 1947.

ricani din Romînia şi cere compensarea pagubelor lor. Dar ce se aude cu cîştigurile?" [1].

Datorită ajutorului acordat de Uniunea Sovietică la Conferinţa de pace, imperialiştii americani şi englezi nu şi-au putut atinge scopurile lor de înrobire a poporului nostru, însă ei au reuşit în parte să pună condiţii grele pentru ţara noastră secătuită de război. Acestea însă n-au putut împiedica eliberarea Romîniei din lanţurile imperialismului: istoria lui Standard Oil, a lui Royal Dutch-Shell şi a tuturor monopolurilor străine din Romînia, s-a încheiat odată cu aceea a marii burghezii autohtone — pentru totdeauna. Şi nu există nici o forţă în lume ca să poată smulge din nou poporului romîn bogăţiile sale, cuceririle sale revoluţionare, onoarea şi demnitatea lui de popor liber, stăpîn pe soarta sa.

СОТРУДНИЧЕСТВО АМЕРИКАНО-АНГЛИЙСКИХ И ГЕРМАНСКИХ НЕФТЯНЫХ МОНОПОЛИЙ В РУМЫНИИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (1938 — 1944)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе обсуждаются некоторые стороны вопроса румынской нефти в период последней мировой войны, причем особое внимание уделяется политической части этой проблемы. Такого рода ориентировка необходима главным образом вследствие актуальности темы. Деятельность отделений крупных нефтяных монополий *«Standard Oil of New Jersey»* и *«Royal Dutch-Shell»* вполне соответствовала общей политике американских, английских и французских капиталистов — политике поддержки фашистских агрессоров и превращения Румынии в базу для антисоветских выступлений; она отражает местное сотрудничество крупных американских, английских и германских концернов, содействовавших развязыванию второй мировой войны. Ввиду того что послевоенная историческая литература обстоятельно проанализировала роль американских и английских нефтяных монополий в организации гитлеровской агрессии и снабжении германской военной машины, ощущалась необходимость (и отчасти чувствуется и теперь, так как настоящая работа не может полностью исчерпать всего вопроса) в изучении проблемы румынской нефти, поскольку Румыния являлась главным естественным источником нефти для германской военной машины.

Настоящая работа содержит данные, касающиеся доминирующего положения нефтяных обществ с американским и английским капиталом накануне мировой войны и того, как эти общества направляли экспорт в Германию и Италию еще задолго до политической и военной экспансии Германии на Балканах. Сущность работы — доказать решающую роль румынских филиалов *«Standard Oil»* и *«Royal Dutch»* в закабалении Румынии гитлеровской Германией. Основная идея этой работы — показать, что несмотря на противоречия великих капиталистических

[1] «Scînteia», 29 septembrie 1946.

держав, приведшие к второй мировой войне, Румыния, с ее нефтью, зерном и кровью, пролитой ее сынами, была уступлена той великой державе, которая издавна предназначалась для начала выступления против СССР, а именно гитлеровской Германии.

Работа содержит материал, касающийся закулисных интриг, приведших с помощью крупных американо-английских монополий и румынской буржуазии к предоставлению румынской нефтяной зоны гитлеровцам, а также роли «вражеских» обществ с американским и английским капиталом в антисоветской войне и позиции Англии и Америки в отношении Румынии в последней фазе войны, в период так называемого «черчилевского варианта», и т. д.

В этой работе выявляется также гнусная роль румынских господствующих классов в данный исторический период и оказанная ими помощь инициаторам антисоветской агрессии.

В заключение указывается катастрофическое положение румынской экономики, в частности нефтяной промышленности, в итоге второй мировой войны.

LA COLLABORATION DES MONOPOLES DU PÉTROLIÈRES AMÉRICANO-ANGLAIS ET ALLEMANDS, EN ROUMANIE, À L'ÉPOQUE DE LA SECONDE GUERRE MONDIALE (1938—1944)

(RÉSUMÉ)

L'ouvrage traite de certains aspects de la question du pétrole roumain à l'époque de la seconde guerre mondiale et en souligne surtout le côté politique. Cette orientation est imposée par l'actualité de ce thème. L'activité des filiales roumaines des grands monopoles du pétrole « Standard Oil of New Jersey » et « Royal Dutch Shell » rentre parfaitement dans le cadre de la politique générale — des capitalistes des Etats-Unis d'Amérique, de Grande-Bretagne et de France — d'encouragement des agresseurs fascistes et de transformation de la Roumanie en une base d'attaque antisoviétique. Sur le plan local, elle reflète la collaboration des grands trusts pétroliers et chimiques des Etats-Unis d'Amérique, de Grandes Bretagne et d'Allemagne qui ont contribué à déclencher la seconde guerre mondiale. Comme la littérature historique d'après guerre a amplement traité du rôle des monopoleurs du pétrole, américains et anglais, dans l'organisation de l'agression hitlérienne et pour l'alimentation de la machine de guerre allemande, il était nécessaire (et cette nécessité se fait encore ressentir, étant donné que ce travail ne peut épuiser tous les aspects du problème) d'examiner la question du pétrole roumain — sachant que la Roumanie a constitué la principale source de pétrole de la machine de guerre allemande.

Ce travail comprend des données sur la position dominante des compagnies de pétrole à capital américain et anglais à la veille de la seconde guerre mondiale, ainsi que sur la manière dont ces compagnies ont dirigé leur exportation vers l'Allemagne et l'Italie, longtemps déjà avant l'expansion politique et militaire de l'Allemagne dans les Balkans. L'ensemble de ce travail cherche à prouver le rôle prépondérant des succursales roumaines de la « Standard Oil » et de la « Royal Dutch » dans l'action d'inféodation de la Roumanie à l'Allemagne hitlérienne.

L'idée fondamentale qui se dégage de l'ouvrage est que malgré les contradictions qui existaient entre les grandes puissances capitalistes et qui ont abouti au déclenchement de la seconde guerre mondiale, la Roumanie — son pétrole, ses céréales et le sang de ses fils — a été cédée à la grande puissance destinée depuis longtemps à diriger l'attaque contre l'U.R.S.S., à savoir: l'Allemagne hitlérienne.

Le travail comprend des données sur les manoeuvres de coulisses qui ont abouti à l'abandon de la région pétrolifère roumaine aux mains des nazis avec le concours des grands monopoles américano-anglais et de la bourgeoisie roumaine, des données sur la contribution concrète des sociétés « ennemies », aux capitaux américains et anglais, à la guerre antisoviétique et sur l'attitude de la Grande-Bretagne et des États-Unis d'Amérique à l'égard de la Roumanie durant la dernière phase de la guerre, durant la période de l'ainsi nommée « Variante Churchill », etc.

L'ouvrage se propose de mettre également en évidence le rôle odieux des classes dominantes de Roumanie durant la période historique considérée, l'aide que ces classes dominantes ont prêtée aux initiateurs de l'agression antisoviétique.

La conclusion présente les résultats, désastreux pour l'économie de la Roumanie et surtout pour son industrie pétrolière, de la seconde guerre mondiale.

LUPTA DE ELIBERARE NAŢIONALĂ ÎN ROMÎNIA ÎN ANII 1941—1944 *

DE

B. M. KOLKER

In 1941, cercurile guvernante din Romînia burghezo-moşierească, după ce au vîndut Germaniei hitleriste independenţa ţării, au atras poporul romîn în războiul cotropitor împotriva U.R.S.S. Insă în tot cursul acestui război, păturile progresiste ale poporului romîn au luptat împotriva jugului hitlerist şi a sîngerosului regim fascist al lui Antonescu, pentru eliberarea naţională şi pentru independenţa patriei lor.

Lupta de eliberare naţională s-a împletit strîns cu lupta socială împotriva moşierilor şi a marii burghezii, reazimul ocupaţiei hitleriste şi al regimului fascist. Partidele burghezo-moşiereşti şi liderii socialiştilor de dreapta au sprijinit regimul fascist şi războiul antisovietic. Lupta de eliberare naţională şi antifascistă a oamenilor muncii din Romînia era condusă de Partidul Comunist din Romînia. In condiţiile deosebit de grele ale ilegalităţii, Partidul Comunist îşi îndeplinea cu bărbăţie datoria sa faţă de clasa muncitoare şi faţă de toţi oamenii muncii. Pe baza îndrumărilor Internaţionalei Comuniste, Partidul Comunist din Romînia a elaborat o linie politică justă, de desfăşurare a mişcării generale naţionale împotriva fascismului şi a războiului antisovietic. Partidul Comunist s-a adresat tuturor partidelor şi organizaţiilor patriotice şi democratice, chemîndu-le să creeze un front naţional unit al poporului romîn în vederea luptei împotriva ocupanţilor hitlerişti şi a clicii militaro-fasciste a trădătorului Antonescu. In directiva din 8 iulie 1941 a Comitetului Central al P.C.R. se spunea :

„Sarcina şi răspunderea istorică a Partidului Comunist Romîn în faţa poporului romîn constă în organizarea în Romînia a luptei — alături de marele popor sovietic şi celelalte popoare cotropite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german, a slugilor sale din toate ţările, pentru alungarea ocupanţilor germani din Romînia, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma ţării în frunte cu Antonescu, pentru eliberarea ţării de

* Articol publicat în « Voprosi istorii », 1954, nr. 8.

sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru Romînia liberă şi independentă"[1].

La 6 septembrie 1941, Comitetul Central al P.C.R. a publicat o platformă-program pe baza căreia propunea unirea tuturor forţelor patriotice din ţară. În această platforma erau formulate următoarele revendicări: 1. — încetarea războiului împotriva U.R.S.S.; pace şi luptă comună cu Uniunea Sovietică împotriva Germaniei hitleriste; 2. — alungarea ocupanţilor germani. Restabilirea libertăţii şi independenţei naţionale a Romîniei; 3. — răsturnarea dictaturii militaro-fasciste a lui Antonescu. Formarea unui guvern de independenţă naţională, cu reprezentanţii tuturor forţelor patriotice; 4. — anularea arbitrajului de la Viena şi eliberarea Transilvaniei de nord; 5. — încetarea asupririi naţionale a populaţiei din Basarabia şi Bucovina, a evreilor etc.; 6. — arestarea şi pedepsirea trădătorilor, care au aruncat poporul romîn în războiul împotriva U.R.S.S.[2].

Aceste revendicări exprimau adevăratele interese ale poporului romîn, care nu dorea să lupte împotriva U.R.S.S. Dovadă era marele număr de dezertori din armata romînă[3], precum şi rezultatele plebiscitului, înscenat de Antonescu în toamna anului 1941. În ciuda teroarei fasciste şi a ameninţărilor din partea autorităţilor, plebiscitul a suferit un răsunător eşec; n-a participat la el decît 7% din întreaga populaţie[4]. Rezultatele subscrierilor la împrumutul de război, emis de Antonescu, au arătat de asemenea că poporul romîn nu aprobă războiul împotriva U.R.S.S. Guvernul nu a reuşit să plaseze decît ceva mai mult de jumătate din obligaţiunile emise[5].

Platforma propusă de Partidul Comunist a fost întîmpinată cu ostilitate de conducătorii partidelor burghezo-moşiereşti şi de social-democraţii de dreapta. Masele largi ale omenilor muncii aprobau însă aceste propuneri.

Încă de la începutul războiului împotriva U.R.S.S., la chemarea Partidului Comunist, păturile progresiste ale oamenilor muncii au pornit la luptă împotriva maşinii de război hitleriste. S-au săvîrşit numeroase acte de sabotaj şi diversiune în portul Constanţa, în întreprinderi militare, în mine de cărbuni etc.

La începutul lui ianuarie 1942, la Petroşani, 12.000 mineri, exprimîndu-şi protestul împotriva războiului, au încetat lucrul. Tinerii mineri din oraşul Anina au refuzat, de asemenea, să iasă la lucru[6]. La uzinele din oraşul Reşiţa, cele mai mari uzine din ţară, a fost scoasă din funcţiune centrala electrică. Pe Valea Prahovei, unde se află cele mai mari exploatări petrolifere, au izbucnit incendii. Trenuri întregi cu avioane romîneşti I.A.R. au fost înapoiate de pe front, deoarece aparatele s-au dovedit inuti-

---

[1] «Scînteia», 21 august 1949; vezi şi Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică şi pedagogică, 1952, p. 645.

[2] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 346—347.

[3] La procesul principalilor criminali de război care a avut loc în mai 1946, Antonescu a fost nevoit să recunoască, că pentru a nu se înrola în armată, oamenii se înscriau în diferite secte religioase, care interziceau membrilor lor să lupte în război.

[4] «Pravda», 3 martie 1942.

[5] V. A. Karra, Construirea economiei socialiste în Republica Populară Romînă. Moscova, 1953, p. 47.

[6] «Scînteia», 15 mai 1946.

lizabile. Ceferiștii au provocat deraieri ale trenurilor cu trupe hitleriste [1]. Alte acte de sabotaj s-au produs și la uzina Lemaître din București, la Arsenal în orașul Tîrgoviște etc.

La lupta oamenilor muncii împotriva războiului, guvernul fascist din Romînia a răspuns cu o teroare bestială. Antonescu a dat ordin sa fie împușcați comuniștii și să fie pedepsiți în modul cel mai crunt toți „cei care turbură ordinea" [2]. Au fost efectuate arestări în masă la fabrica Wolf din București și în rîndul muncitorilor de la Arsenal. Sute de luptători pentru libertatea și independența Romîniei, au fost aruncați în lagărul de concentrare de la Tîrgu Jiu.

În iulie 1941, a fost executat comunistul Filimon Sîrbu, fiu credincios al poporului romîn. „Primesc moartea cu ochii deschiși — a spus el înainte de execuție — pentru că mor pentru o cauză dreaptă... Trăiască Romînia liberă! Moarte fasciștilor!" [3]. În noiembrie 1941, a fost executat un alt numeros grup de luptători împotriva fascismului și a războiului antisovietic. La sfîrșitul anului 1942, a fost arestat, iar în februarie 1943 a fost executat Petre Gheorghe, secretarul Comitetului din București al P. C. R.

În drum spre locul de execuție, Petre Gheorghe a strigat celorlalți deținuți politici: „Capul sus! Noi vom învinge în lupta împotriva cotropitorilor fasciști!" El a primit moartea cu cuvîntele: „Afară cu ocupanții fasciști! Trăiască Partidul Comunist Romîn!" [4]. La 18 martie 1944, fasciștii romîni au aruncat în aer închisoarea din Rîbnița, unde se afla un numeros grup de antifasciști romîni. Printre cei care au pierit atunci au fost Andrei Bernat și Lazăr Grünberg, membri ai Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din Romînia.

Teroarea siguranței n-a frînt însă voința poporului romîn de a opune o rezistență activă. Comuniștii explicau maselor muncitoare că salvarea poporului romîn stă în unirea tuturor forțelor patriotice din țară. Ei demascau politica trădătoare a liderilor partidelor burghezo-moșierești, Maniu și Brătianu, care erau întru totul de acord cu clica lui Antonescu.

Starea de spirit antifascistă pătrundea tot mai adînc în rîndurile armatei romîne. Încă din primele zile ale războiului au început dezertări din rîndurile ei. Dezertările s-au intensificat mai ales după victoria trupelor sovietice de la Stalingrad. În marea bătălie de la Stalingrad, împreună cu trupele germane au fost distruse și trupe romînești; întregi divizii romînești s-au predat. Înfrîngerea trupelor fasciste la Stalingrad a produs derută în cercurile guvernante din Romînia. În inimile oamenilor muncii din Romînia însă, înfrîngerea de la Stalingrad a sădit speranța că nu este departe ziua cînd fascismul va fi nimicit.

La sfîrșitul anului 1942, sub conducerea comuniștilor, a fost creată organizația intelectualității progresiste din Romînia, Uniunea Patrioților. Această uniune a activat în București și în alte orașe ale țării, avînd ca scop unirea forțelor poporului romîn într-un front patriotic unic de

---

[1] «Romînia liberă», 28 ianuarie 1943.
[2] «Scînteia», 15 mai 1946.
[3] Ibidem, 19 iulie 1949.
[4] Ibidem, 8 februarie 1950.

luptă, pentru eliberarea patriei de sub jugul hitlerist [1]. La începutul anului 1943 a fost organizat Frontul Patriotic Antihitlerist, în care au intrat Partidul Comunist din Romînia, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Partidul socialist-ţaranesc şi Madosz (Organizaţia oamenilor muncii de naţionalitate ungară din Transilvania) [2]. Frontul Patriotic a strîns în rîndurile sale paturile cele mai progresiste ale muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor şi micii burghezii.

Crearea Frontului Patriotic Antihitlerist a constituit un mare succes al P.C.R. şi a însemnat începutul izolării politice a partidelor burghezo-moşiereşti şi a agenţilor lor, socialiştii de dreapta. Frontul Patriotic Antihitlerist avea la baza activităţii sale platforma C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941. La 28 ianuarie 1943, a apărut primul număr al ziarului ilegal „Romînia liberă", care era organul forţelor patriotice din ţară.

Starea de spirit şi sentimentele păturilor largi ale poporului romîn s-au oglindit şi în acţiunile soldaţilor şi ofiţerilor romîni care s-au predat trupelor sovietice.

Prima conferinţă a prizonierilor romîni aflaţi în U.R.S.S., care a avut loc în ianuarie 1942, a adoptat un apel către poporul romîn, în care se spunea: „Vrem să avem guvernul nostru romîn în persoana unui guvern cu adevărat naţional, a unui guvern al păcii, libertăţii şi independenţei Romîniei [3]. Prizonierii îndemnau pe oamenii muncii din Romînia să organizeze detaşamente de partizani pentru a lupta împotriva ocupanţilor germani, iar pe compatrioţii lor aflaţi pe front — să întoarcă armele împotriva lui Hitler şi Antonescu. În U.R.S.S. apărea ziarul în limba romînă „Graiul liber", la care colaborau soldaţi şi ofiţeri romîni prizonieri. Numeroşi prizonieri publicau apeluri şi mesaje către compatrioţii lor sau vorbeau la radio, demascînd pe ucigaşii şi cotropitorii fascişti.

La 2 februarie 1943, ziua în care s-a terminat lichidarea trupelor germano-fasciste în regiunea Stalingrad, 2700 soldaţi şi 43 ofiţeri prizonieri romîni s-au adresat guvernului sovietic, rugîndu-l să le permită să participe la luptele împotriva Germaniei hitleriste [4]. Congresul prizionierilor romîni care a avut loc în septembrie 1943, cu participarea comuniştilor romîni aflaţi în emigraţie în U.R.S.S., a adoptat un program de luptă bazat pe platforma Frontului Patriotic Antihitlerist [5].

Ţinînd seama de năzuinţele patriotice ale prizonierilor romîni şi dorind să-i ajute să-şi aducă aportul lor la cauza zdrobirii fascismului, gu-

---

[1] « Romînia liberă », 28 ianuarie 1943.

[2] Organizaţia ţărănească Frontul Plugarilor a luat fiinţă în 1933. Încă de la naşterea sa, Frontul Plugarilor s-a bucurat de sprijinul Partidului Comunist din Romînia. Programul Frontului Plugarilor prevedea colaborarea strînsă a ţărănimii cu clasa muncitoare. Madosz este denumirea prescurtată a Uniunii oamenilor muncii de naţionalitate ungară din Romînia. Această Uniune a strîns în rîndurile sale masele principale ale oamenilor muncii de naţionalitate ungară din Romînia. Activitatea sa avea ca scop lupta comună a oamenilor muncii de naţionalitate ungară şi romînă împotriva fascismului şi a războiului, pentru libertăţi democratice. Partidul socialist ţărănesc unea în rîndurile sale o parte a membrilor partidului naţional-ţărănist convinşi că linia trădătoare a lui Maniu îi ducea la pieire. După 23 august 1944, acest partid s-a contopit cu Frontul Plugarilor.

[3] « Pravda », 25 ianuarie 1942.

[4] Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică şi pedagogică, 1952 p. 656.

[5] « Romînia liberă », 15 martie 1951.

vernul sovietic a satisfăcut, la 2 octombrie 1943, cererea prizonierilor și a emigranților revoluționari romîni, de a crea o divizie de voluntari romîni din rîndurile prizonierilor de război [1]. Guvernul sovietic a luat asupra sa cheltuielile pentru formarea și înarmarea acestei divizii. Prin acest act s-a manifestat profundul internaționalism al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și încrederea Uniunii Sovietice în oamenii muncii din Romînia. Divizia a căpătat numele conducătorului răscoalei țărănești din 1821 din Muntenia, împotriva boierilor și a turcilor — Tudor Vladimirescu.

Vestea formarii acestei divizii a provocat un uriaș entuziasm în rîndurile prizonierilor de razboi romînі. 90% din soldații prizonieri și-au exprımat dorința de a intra în rîndurile diviziei [2]. Divizia Tudor Vladimirescu a participat la luptele pentru eliberarea Transilvaniei și a ajutat popoarele din Ungaria și Cehoslovacia să scuture jugul hitlerist. Guvernul sovietic a apreciat mult operațiile militare ale diviziei de voluntari romîni Tudor Vladimirescu. Prin ordinul Înaltului comandament, divizia a capatat numele Debrețin, în amintirea participării ei la luarea Debreținului, iar la 3 mai 1945 a fost decorată cu ordinul Steagul Roșu.

În septembrie 1943 a avut loc consfătuirea conducătorilor Partidului Comunist, închiși în lagărul de la Tîrgu Jiu.

La această consfătuire a fost adoptată hotărîrea de a se crea detașamente înarmate de patrioți în vederea luptei împotriva ocupanților germani și a acoliților lor romîni. Cu organizarea acestor detașamente au fost însărcinați membri ai Comitetului Central al P.C.R., aflați în libertate, E. Bodnăraș, C. Pîrvulescu și I. Rangheț [3]. Desfășurarea luptei de eliberare națională și organizarea unui front larg antihitlerist erau însă împiedicate de agenții dușmani, strecurați în conducerea Partidului Comunist. Demascarea lor era o condiție primordială pentru înfăptuirea de către partid a sarcinilor sale istorice. Numai prin înlăturarea trădătorilor puteau fi întărite și activizate organizațiile comuniste și închegate toate forțele patriotice antihitleriste, pentru a răsturna dictatura lui Antonescu și pentru a întoarce armele împotriva Germaniei hitleriste.

În aprilie 1944, ca urmare a unor măsuri energice, s-a reușit să se izoleze agentura dușmană din sînul partidului și să se constituie o conducere provizorie, care întreținea un contact permanent cu conducătorii partidului, închiși în lagărul de la Tîrgu Jiu. Această legătură o făcea E. Bodnăraș. El a reușit să se întîlnească de cîteva ori cu Gh. Gheorghiu-Dej, de la care primea sfaturi și îndrumări [4].

Întărirea conducerii partidului a jucat un rol deosebit de important în intensificarea luptei de eliberare națională. Din acest moment, mișcarea patriotică, antifascistă din Romînia, a luat o amploare mult mai largă. Lupta de eliberare națională a poporului romîn s-a intensificat odată cu trecerea de către Armatele Sovietice a graniței dintre U.R.S.S. și Romînia (la sfîrșitul lui martie 1944) și cu eliberarea unei părți din Moldova de sub ocupația trupelor fasciste. O însemnătate imensă pentru lărgirea luptei

---

[1] « Scînteia », 2 octombrie 1953.
[2] Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică și pedagogică, 1952, p. 656.
[3] « Scînteia », 24 august 1945.
[4] Ibidem, 1946.

de eliberare națională a avut-o declarația făcută de V.M.Molotov, Comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., la 2 aprilie 1944: „Guvernul sovietic declară că nu urmărește să dobîndească nici o parte din teritoriul romînesc și nici să schimbe orînduirea socială din Romînia. Intrarea Armatei Roșii pe teritoriul romînesc se datorește necesităților militare și continuării rezistenței opuse de trupele inamice“ [1].

Comentînd declarația lui V. M. Molotov, ziarul „Romînia liberă“ sublinia că pentru poporul romîn lupta împotriva fascismului are o însemnătate primordială: „A venit momentul hotărîtor; nu se mai poate aștepta. Poporul romîn trebuie să-și ia soarta în propriile sale mîini și să lupte pentru ieșirea din război“ [2].

Partidul Comunist din Romînia a desfășurat o muncă uriașă pentru organizarea detașamentelor de partizani. În iunie 1944, în munții Carașului, lîngă orașul Oravița, a luat ființă detașamentul de partizani Mărășești, în fruntea căruia se afla muncitorul ceferist Ștefan Plavăț. Sub conducerea sa, detașamentul ataca transporturile germane de armament și alimente. Fiu credincios al poporului său, Ștefan Plavăț a căzut într-o luptă inegală cu jandarmii romîni [3]. Un alt detașament de partizani lupta în regiunea Brașov — Ploești. Grupele acestui detașament operau la marginile orașelor Sibiu, Sf. Gheorghe, Ploești etc. Numai în lunile iunie și iulie 1944 acest detașament a aruncat în aer șapte transporturi germane de combustibil. Detașamentul controla comunicațiile în jurul orașului Craiova și liniile de cale ferată Ploești—Făurei—Brăila [4]. Autoritățile fasciste au trimis împotriva detașamentului două regimente de soldați. În luptele cu trupele fasciste a căzut eroicul partizan ceferist romîn, Ștefan Goidea. Îndeplinind indicațiile Comitetului Central, comuniștii au creat detașamente ale gărzii patriotice. Un grup de patrioți romîni — soldați și ofițeri din regimentul cantonat în orașul Turnu Măgurele — alimenta aceste detașamente cu armament și muniții [5]. Sub conducerea lui E. Bodnăraș, au fost create detașamente armate în Oltenia și depozite de armament în munți și în satul Brezoi, fostul județ Vîlcea.

La sfîrșitul lunii aprilie 1944, comuniștii romîni au obținut un succes însemnat în unirea forțelor antifasciste din țară. Sub presiunea membrilor de rînd ai partidului social-democrat, liderii săi de dreapta au acceptat propunerea P.C.R. pentru constituirea Frontului Unic Muncitoresc, care a fost creat la 1 mai 1944 [6]. Formarea Frontului Unic Muncitoresc a contribuit la intensificarea activității politice a clasei muncitoare și la ridicarea rolului său în lupta de eliberare națională. Formarea Frontului Unic Muncitoresc a însemnat totodată primul pas spre zdrobirea oportunismului în mișcarea muncitorească din Romînia.

---

[1] Politica externă a Uniunii Sovietice în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei. Moscova, 1946, vol. II, p. 105.

[2] « Romînia liberă », 2 mai 1944.

[3] « Scînteia », 24 august 1946.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem.

[6] Din primele zile ale războiului, P.C.R. a propus, în repetate rînduri, crearea Frontului Unic Muncitoresc, însă liderii partidului social-democrat respingeau sistematic aceste propuneri. Vezi articolul lui C. Pîrvulescu, Adevărul despre 23 August, în ziarul « Scînteia » din 25 și 27 martie 1946.

În manifestul lansat la 1 mai 1944, Frontul Unic Muncitoresc a chemat pe toţi oamenii muncii din Romînia să desfăşoare o luptă hotărîtă împotriva armatei hitleriste şi a clicii lui Antonescu, pentru prietenie şi alianţă cu Uniunea Sovietică [1]. Sub conducerea comuniştilor, Frontul Unic Muncitoresc a desfăşurat o muncă intensă în mase. Au fost organizate comitete ale Frontului Unic Muncitoresc la uzina de avioane S.E.T., la întreprinderile metalurgice Malaxa, la fabrica de încălţăminte Mociornita şi în alte întreprinderi din Bucureşti, precum şi în celelalte centre industriale din ţară. Paralel cu revendicările cu caracter politic naţional general, comitetele formulau şi revendicări economice ale clasei muncitoare.

În mai 1944, Frontul Patriotic Antihitlerist a încheiat o înţelegere cu un grup din partidul naţional-liberal, în frunte cu Tătărescu. Acest grup fusese legat în modul cel mai strîns de fostul rege Carol şi de camarila acestuia şi de aceea fusese înlăturat de la conducerea ţării în timpul dictaturii lui Antonescu. Cînd înfrîngerea Germaniei hitleriste a devenit evidentă, grupul Tătărescu a început prin E. Beneş tratative cu cercurile guvernante din S.U.A. şi Anglia în vederea ieşirii Romîniei din război. Întrucît grupul Tătărescu s-a declarat pentru ieşirea Romîniei din războiul împotriva U.R.S.S., Partidul Comunist s-a hotărît să încheie o înţelegere cu acest grup.

După ce trupele sovietice au eliberat o parte din Romînia de sub ocupaţia trupelor germano-fasciste, liderii partidului naţional-ţărănist şi ai partidului naţional-liberal, Maniu şi Brătianu, au început să manevreze. Ei au acceptat să înceapă tratative cu reprezentanţii Partidului Comunist şi ai Partidului social-democrat, în vederea creării unui bloc al partidelor democratice, dar au refuzat să ducă tratative cu reprezentanţii celorlalte partide şi organizaţii care făceau parte din Frontul Patriotic Antihitlerist: Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor etc. După îndelungate tratative, tergiversate intenţionat de către liderii partidelor burghezo-moşiereşti, la 20 iunie 1944 reprezentanţii P.C.R., ai partidelor social-democrat, liberal şi naţional-ţărănist au semnat un acord pentru crearea Blocului naţional-democrat. Potrivit acestui acord, partidele intrate în bloc s-au obligat să lupte pentru încheierea armistiţiului, pentru răsturnarea dictaturii lui Antonescu, pentru instaurarea unei orînduiri democratice şi pentru restabilirea independenţei ţării [2].

Reprezentanţii Partidului Comunist au încheiat acest acord, ţinînd seama că pentru răsturnarea dictaturii fasciste acordul poate avea un oarecare rol pozitiv. Comuniştii nu refuzau să colaboreze chiar şi cu partidele burghezo-moşiereşti, dacă acest lucru putea fi de folos pentru cauza eliberării naţionale. Liderii partidelor burghezo-moşiereşti duceau însă un joc dublu. Ei pozau în partizani ai răsturnării dictaturii fasciste şi ai ieşirii din războiul antisovietic, pentru a pune mîna pe conducerea mişcării de eliberare naţională şi pentru a-i împiedica avîntul. Maniu şi Brătianu duceau tratative cu reprezentanţii S.U.A. şi Angliei şi doreau ocu-

[1] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. Ed. pentru literatură politică. 1953, ed. a II-a, p. 381—382.

[2] « Scînteia », 1 ianuarie 1945.

parea Romîniei de către trupele acestor țări. Totodată, ei l-au anunțat pe călăul poporului romîn, Antonescu, de constituirea blocului național-democrat [1].

Totuși, în ciuda acțiunilor trădătoare ale liderilor partidelor burghezo-moșierești, lupta de eliberare națională lua un caracter tot mai larg de masă. Sub conducerea comuniștilor, Frontul Patriotic Antihitlerist își întărea rîndurile și își lărgea legaturile. În mai 1944, P.C.R. a stabilit contactul cu un grup de ofițeri patrioți romîni. În aprilie și iunie 1944, un grup de profesori romîni, în frunte cu C. I. Parhon, a cerut guvernului romîn încetarea criminalului război antisovietic [2]. Cercul luptătorilor romîni împotriva regimului fascist și a continuării războiului antisovietic se lărgea tot mai mult. Forțele interne erau însă prea slabe și sleite de teroarea fascista, pentru a obține ele singure victoria în această luptă. Era necesar un ajutor din afară. Acest ajutor a venit din partea Uniunii Sovietice.

În raportul la a 26-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, I. V. Stalin a expus principiile fundamentale ale politicii externe a Uniunii Sovietice în perioada de după război [3]. Aceste principii prevedeau acordarea de ajutor pentru eliberarea popoarelor din țările înrobite de către hitleriști și pentru crearea statelor lor naționale independente. Popoarele înrobite trebuiau să primească dreptul de a dispune ele însile de soarta lor și de a rezolva independent problema orînduirii de stat a țărilor lor. Realizarea acestui program asigura poporului romîn restabilirea independenței sale, crearea unui stat romîn unit, independent și suveran.

Justa politică externă a Uniunii Sovietice, bazată pe respectarea drepturilor și independenței tuturor popoarelor, și-a găsit o expresie vie în condițiile de armistițiu propuse Romîniei de guvernul sovietic la 12 aprilie 1944. Aceste condiții asigurau restabilirea independenței Romîniei. Ele corespundeau năzuințelor naționale ale poporului romîn. Condițiile prevedeau „ruperea legăturilor cu nemții și lupta comună a trupelor romîne alături de trupele aliaților, inclusiv de Armata Roșie, împotriva nemților, în scopul restabilirii independenței și suveranității Romîniei". Mai departe, în aceste condiții se arăta că guvernul sovietic este de acord „să anuleze hotărîrile arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania și să dea ajutor pentru eliberarea Transilvaniei" [4]. Preferînd să continue războiul criminal antisovietic, guvernul Antonescu a respins propunerile guvernului sovietic, ascunzîndu-le poporului. În același timp, guvernanții romîni duceau tratative cu imperialiștii din S.U.A. și Marea Britanie pentru ocuparea Romîniei de către trupele anglo-americane.

Răsturnarea regimului Antonescu nu putea fi realizată fără înfrîngerea prealabilă a armatelor fasciste germane și romînești. Zdrobirea arma-

[1] La procesul lui Maniu și al celorlalți lideri ai partidului național-țărănist, care a avut loc în noiembrie 1947, a fost prezentat un document, scris la 2 august 1944 de către locțiitorul primului ministru al Romîniei, Mihai Antonescu, în care acesta confirma că Maniu i-a comunicat constituirea și componența Blocului național-democrat (Le procès des dirigeants de l'ancien parti national-paysan, București, 1947, Annexe 18).

[2] « Scînteia », 24 august 1945.

[3] Vezi I. Stalin, Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei, Gospolitizdat, 1950, p. 125; vezi Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 113—114.

[4] Politica externă a Uniunii Sovietice în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei, Moscova, 1946, vol. II, p. 174—175.

telor germane şi romîne în regiunea Chişinău-Iaşi a dat o lovitură nimicitoare hitleriştilor şi complicilor lor romîni. Guvernul Antonescu continua însă războiul împotriva Uniunii Sovietice, încercînd să organizeze rezistenţa pe linia Galaţi-Nămoloasa-Focşani, pentru a întîrzia ofensiva trupelor sovietice. Antonescu spera să obţină ajutor din partea Germaniei hitleriste şi, prin rezistenţa sa, voia să ajute debarcarea trupelor engleze şi americane în Balcani. Maniu, Brătianu şi lacheii burgheziei, socialiştii de dreapta care lucrau mînă în mînă cu ei, sperau că sub paravanul tratativelor pentru încheierea armistiţiului să pregătească o nouă linie de apărare împotriva ofensivei trupelor sovietice. Ofensiva victorioasă a Armatei Sovietice a răsturnat, însă, toate socotelile clicii reacţionare. In aceste împrejurări, Maniu, Brătianu, Titel Petrescu şi ceilalţi încercară să-l înduplece pe Antonescu să înceapă tratative de armistiţiu cu U.R.S.S., promiţîndu-i sprijin deplin. Ei sperau că vor reuşi pe această cale să menţină în ţară regimul fascist.

Refuzul guvernanţilor romîni de a încheia un armistiţiu în condiţiile propuse de guvernul sovietic la 12 aprilie 1944, a atras după sine continuarea operaţiunilor militare. Transformarea Romîniei într-un cîmp de luptă ar fi însemnat însă pentru poporul romîn o catastrofă naţională. In aceste împrejurări, nu mai era nici un moment de pierdut. Numai forţele patriotice din ţară, conduse de detaşamentul înaintat al clasei muncitoare, P.C.R. puteau salva ţara de la pieire.

Pentru a întări conducerea luptei de răsturnare a regimului fascist, pe baza hotărîrii Comitetului Central al P.C.R. s-a organizat în noaptea de 9 spre 10 august 1944, evadarea lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagărul de concentrare de la Tîrgu Jiu. Evadarea a fost organizată cu ajutorul activiştilor de partid — profesori şi ţărani din fostele judeţe Gorj şi Vîlcea [1]. Peste cîteva zile, s-a organizat şi evadarea celorlalţi conducători ai P.C.R.

Ofensiva Armatei Sovietice a contribuit la întărirea Frontului Patriotic Antihitlerist. Pentru muncitori, ţărani, pentru intelectualitatea progresistă, Armata Sovietică era eliberatoarea lor, aliatul lor credincios. Victoriile Armatei Sovietice au creat o situaţie favorabilă pentru lichidarea dictaturii fasciste.

Lupta pentru răsturnarea clicii lui Antonescu n-a luat forma unei răscoale populare de masă. Ea a fost totuşi un act revoluţionar, care dovedea forţa politică a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist. La 23 august 1944, un detaşament al Gărzii patriotice, condus de Emil Bodnăraş, l-a arestat pe Antonescu în palatul regal. Intreaga clică fascistă a fost pusă sub stare de arest. In aceeaşi zi, comuniştii au început organizarea apărării capitalei împotriva trupelor germane, ocupînd principalele puncte strategice ale oraşului. S-a organizat comandamentul forţelor patriotice. Partidul Comunist a lansat un apel către cetăţenii Bucureştiului, chemîndu-i să participe la apărarea capitalei pînă la sosirea trupelor sovieti-

---

[1] Amănunte despre evadarea lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagăr sînt descrise în ziarul « Scînteia », din 24 august 1946.

cę[1]. După răsturnarea lui Antonescu, o parte a armatei romîne a întors armele împotriva fasciștilor germani.

La 24 și 25 august 1944, garda muncitorească și o parte a armatei romîne au respins încercările trupelor hitleriste de a ocupa Bucureștiul.

Victoria trupelor sovietice a constituit un factor hotărîtor, care a contribuit la răsturnarea regimului lui Antonescu la 23 august 1944.

„Acest eveniment — a remarcat Gh. Gheorghiu-Dej — a constituit un punct de cotitură în întreaga istorie a poporului romîn“[2]. Eliberarea Romîniei de catre Armata Sovietică a permis poporului romîn să intre în coaliția popoarelor iubitoare de pace, în frunte cu Uniunea Sovietică, și să ia parte activă la zdrobirea Germaniei hitleriste. Poporul romîn a căpătat libertatea națională și a pășit pe calea construirii unei vieți noi.

---

[1] « Romînia liberă », 6 mai 1951.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, Glorioasa aniversare a eliberării Romîniei. « Pravda », 23 august 1950.

CU PRIVIRE LA PERIODIZAREA ISTORIEI LITERATURII GERMANE

DE

PROF. UNIV. LOTAR RĂDĂCEANU
ŞEF AL CATEDREI DE LIMBA ŞI LITERATURA GERMANĂ
LA UNIVERSITATEA „C. I. PARHON"

I

Problema periodizării istoriei literaturii germane nu poate fi tratată independent de aceea a periodizării istoriei generale a societăţii pe de o parte, de aceea a istoriei literaturii în general, pe de alta.

Dacă în ceea ce priveşte prima problemă, acordul între istoricii marxişti este deplin în sensul că periodizarea trebuie să se orienteze după succesiunea formaţiilor social-economice fundamentale, nu tot acelaşi acord pare a domina în ceea ce priveşte cea de a doua problemă, aceea a periodizării istoriei literaturii.

Intr-adevăr, cercetînd din acest punct de vedere cîteva dintre cele mai recente manuale sovietice, e lesne de constatat că se aplică în ele criterii de periodizare foarte diferite.

Astfel, în „Istoria literaturii ruse" de N. Pospelov, P. Şabliovski şi A. Zercianinov [1], împărţirea se face în două mari perioade: cea veche şi cea nouă. „Perioada veche se întinde de la primele manuscrise şi pînă în secolul al XVIII-lea. Perioada nouă începe din secolul al XVIII-lea şi continuă pînă în zilele noastre (literatura ultimelor decenii din perioada nouă este cunoscută de obicei sub numele de literatura modernă sau contemporană).... La rîndul ei, literatura veche se împarte, pe baza evenimentelor celor mai importante din istoria Rusiei, în trei perioade: 1. perioada Rusiei kievene (din sec. al IX-lea pînă la mijlocul sec. al XIII-lea); 2. perioada Rusiei nord-estice (de la mijlocul sec. al XIII-lea pînă la sfîrşitul sec. al XV-lea) şi 3, perioada Statului moscovit (de la sfîrşitul secolului al XV-lea pînă la sec. al XVIII-lea)" [2].

Autorii, simţind — pe cît se pare — că această periodizare poate întîmpina obiecţii şi nedumeriri, ţin să sublinieze: „Această împărţire are,

---

[1] N. Pospelov, P. Şabliovski şi A. Zercianinov, Istoria literaturii ruse. Ed. de Stat, 1950.

[2] Ibidem, p. 7.

desigur, un caracter convențional, deoarece o delimitare precisă între anumitele perioade ale literaturii nu e cu putință. Totuși trebuie să ne folosim de ea, deoarece ne ajută să studiem calea lungă, de mii de ani, pe care a urmat-o dezvoltarea literaturii ruse" [1].

De acord că această periodizare, ca de altfel oricare alta, are un caracter convențional, mai bine zis: în oarecare măsură arbitrar, deoarece fenomenele literare se împletesc și se întretaie totdeauna peste limitele cronologice trasate de istorici. Dar împărțirea lui N. Pospelov, P. Șabliovski și A. Zercianinov are un caracter convențional și din altă cauză, nesubliniată de autori: ea urmează pur și simplu metode de periodizare tradiționale, moștenite de la istoriografia literară burgheză. Ea trece peste date riguros științifice, stabilite de însuși Lenin, ca aceea cu privire la consolidarea feudalismului (secolul al XI-lea), începutul procesului de formare a capitalismului (secolul al XVII-lea) și consolidarea formației economico-sociale capitaliste, marcată prin reformele din cel de al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea [2], date, care, fără îndoială, indică evenimentele cu adevărat importante pentru dezvoltarea Rusiei și a poporului rus și nu pot să fie lipsite de orice legătură cu dezvoltarea literaturii.

Nici vorbă că asemenea periodizare este în contrazicere cu aceea din „Histoire de l'U.R.S.S." [3], întocmită sub conducerea cunoscutei savante A. Pankratova, și care se orientează, firește, după perioadele istorice fundamentale, nicidecum după centrele succesive ale vieții naționale rusești.

Astfel, dezvoltarea literaturii ca fenomen suprastructural este ruptă de mișcarea bazei, de viața societății în general, și aceasta nu numai prin terminologia întrebuințată, dar și în fapt.

Criteriul cronologic și geografic care domină manualul de „Istoria literaturii ruse" (după care s-au orientat — după cît se pare — și autorii recentei „Istorii a literaturii romîne" apărută la noi) nu este, însă, general în istoriografia literară sovietică.

In lucrarea lui P. V. Ivașeva „Curs de istorie a literaturii Europei apusene din secolul al XIX-lea" [4], materia este împărțită pe fenomene și curente literare ca: romantismul, poezia revoluționară, Heine ș.a.m.d., dar încadrată într-o concepție istorică justă, astfel încît apare limpede că procesul istoric literar respectiv se plasează în cadrul perioadei victoriei și statornicirii capitalismului în Europa apuseană.

De la un punct de vedere just pornește și L. I. Timofeev în a sa „Literatura sovietică rusă" [5]. El pune problema neted pe planul principialității științifice marxist-leniniste.

„Istoria literaturii sovietice", spune L. I. Timofeev, „corespunde în mod firesc cu fazele de dezvoltare a construirii socialismului în U.R.S.S.

Ea cuprinde perioada războiului civil și a refacerii economice a țării,

---

[1] N. Pospelov, P. Șabliovski și A. Zercianinov, Istoria literaturii ruse. Ed. de Stat, 1950, p. 7.

[2] Vezi Enzyklopädie der Union der sozialistischen Sowjetrepubliken. Berlin, 1950. Bd. I, p. 274.

[3] Histoire de l'U.R.S.S. Editions en langues étrangères. Moscou, 1948.

[4] P. V. Ivașeva, Kurs lekții po istorii zapadno-evropeiskoi literaturî XIX vek. Moscova, 1951.

[5] L. I. Timofeev, Literatura sovietică rusă. Ed. Cartea rusă, 1950.

perioada avîntului economic pe baza cincinalelor staliniste, perioada Marelui Război de Apărare a Patriei şi în sfîrşit perioada construirii postbelice".

II

In ceea ce priveşte literatura germană, nu există pînă în prezent (în afară de lucrarea lui Alfred Kleinberg) [1] nici o istorie a ei, scrisă din punct de vedere marxist, şi nu s-au purtat — după cît cunoaştem — nici discuţii asupra problemei periodizării.

Lucrarea lui Kleinberg are meritul de a fi prima — şi pînă astăzi singura — încercare de acest gen, dar fiind întreprinsă cu mijloace insuficiente şi purtînd adesea prea vizibil amprentele formaţiei austro-marxiste a autorului, ea nu poate fi decît de un foarte redus folos cercetătorului de azi.

În puţinele publicaţii din R. D. Germană în care am găsit încercări de periodizare, se aplică criterii variate, ceea ce dovedeşte că problema nu a fost pusă încă la punct nici acolo.

Astfel, într-o carte de texte germane vechi şi medii de sus, destinata uzului facultăţilor de muncitori şi ţărani [2], textele sînt împărţite în trei capitole intitulate „Literatura societăţii feudale", „Inceputurile literaturii burgheze", „Literatura de la războiul ţărănesc pînă la începutul iluminismului". Împărţirea aceasta care, în fond, egalează cu o încercare de periodizare, e făcută, după cum se vede limpede, la repezeală sau, mai bine zis, de mîntuială. Există, fără îndoială, o literatură a societăţii feudale, dar oare burghezia orăşenească, creatoarea „începuturilor literaturii burgheze" nu făcea parte din această societate? Desigur că da. Nu se înţelege de ce aceste „începuturi" sînt separate de „literatura societăţii feudale" şi nu încorporate în aceasta. Sau, de ce nu se vorbeşte, de exemplu, despre „literatura *clasei* feudale" în loc să se vorbească despre „*literatura societăţii feudale*", ceea ce ar însemna că fenomenele literare sînt împărţite după un criteriu unic, *cel de clasă,* şi nu după două criterii, acela al orînduirii sociale şi acela al conţinutului de clasă. De asemenea e de neînţeles de ce pentru cea de a treia subîmpărţire se sare dintr-odată de la criterii social-economice (feudalism, burghezie) la criterii în fond pur cronologice (războiul ţărănesc, începutul iluminismului).

Cu atît mai mult, periodizarea ce se încearcă la articolul „Deutsche Literatur" din „Lexikon A-Z in einem Band" [3] este de valoare foarte îndoielnică. Eclecticismul neprincipial al criteriilor de periodizare este aici şi mai bătător la ochi.

Articolul împarte istoria literaturii germane în următoarele nouă perioade:

1. — *Germanische Frühzeit* (perioada veche germanică) pînă la anul 750.

2. — *Althochdeutsche Zeit* (perioada limbii germane vechi de sus), între anii 750—1050.

---

[1] Alfred Kleiberg, Die deutsche Dichtung in ihren sozialen, zeit- und geistesgeschichtlichen Bindungen. Berlin. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., G.m.b.H., 1927.

[2] Lesebuch für den Deutschunterricht, I. Teil, Deutscher Verlag der Wissenschaften. Berlin, 1954.

[3] «Lexikon A—Z in einem Band», VEB Bibliographisches Institut. Leipzig, 1954.

3. — *Mittelhochdeutsche Zeit* (perioada limbii germane medii de sus) între anii 1050—1250.

4. — *Übergangszeit* (perioada de tranziție) între anii 1250—1500.

5. — *Literatur im Zeitalter des Absolutismus* (literatura în epoca absolutismului) între anii 1500—1680.

6. — *Literatur des aufsteigenden Bürgertums* (literatura burgheziei ascendente) între anii 1680—1850, cu următoarele subdiviziuni:

a) *Aufklärung* (iluminismul).
b) *Sturm und Drang*
c) *Klassik* (clasicismul)
d) *Romantik* (romantismul)
e) *Vormärz* (perioada premergătoare revoluției burgheze din martie 1848).

7. — *Der bürgerliche Realismus* (realismul burghez) între anii 1850—1880.

8. — *Literatur im Zeitalter des Imperialismus* (literatura în epoca imperialismului) între anii 1880—1945.

9. — *Die demokratisch-antifaschistische Literatur* (literatura democrată antifascistă) de la 1945 încoace.

Avem așadar în față nu mai puțin decît șase criterii diferite, și anume:

1. Criterii cronologice (perioadele 1 și 4).
2. Criterii filologice (perioadele 2 și 3).
3. Criterii de sistem politic dominant (perioada 5.)
4. Criterii social-economice (perioadele 6 și 8).
5. Criterii literare (perioada 7).
6. Criterii politico-ideologice (perioada 9).

Este limpede că o asemenea periodizare nu poate fi satisfăcătoare din punct de vedere științific.

Datarea perioadelor, chiar așa cum le stabilește „Lexikon"-ul, nu este nici ea mai judicios făcută. Astfel, nu se poate înțelege de ce „perioada limbii germane medii de sus" este datată între anii 1050 și 1250. Dacă e vorba să aplicăm criteriul lingvistic, sfîrșitul perioadei ar trebui fixat nu la mijlocul secolului al XIII-lea, ci mult mai tîrziu. Același „Lexikon" la articolul „Deutsche Sprache" (Limba germană) plasează perioada limbii germane medii de sus între anii 1050 și 1500, potrivit cu faptul că limba documentelor literare păstrează pînă în secolul al XV-lea caracterele specifice ale limbii germane medii de sus, deși încă din secolul al XIV-lea încep să se manifeste fenomene care indică trecerea ce se va produce ulterior, la limba germană nouă de sus. Chiar dacă ne-am ralia la părerea, recent tot mai mult îmbrățișată (dar pe care nu este cazul s-o discutăm aici în fond), că trebuie să intercalăm o perioadă intermediară „Frühneuhochdeutsch" (germana nouă de sus timpurie), datată cam între anii 1350 și 1650[1], tot nu putem ajunge la anul 1250 ca an terminus al „perioadei limbii germane medii de sus". După 1250 încep într-adevăr a se înmulți fenomene literare care justifică fixarea unei noi perioade, dar a unei peri-

[1] Vezi asupra acestei probleme Otto Behagel, Die deutsche Sprache, VEB Max Niemeyer Verlag, Halle an der Saale, 1953, p. 113 și urm. (ed. a 10-a, comentată de Friederich Maurer).

oade în dezvoltarea *literaturii*, nu în aceea a *limbii* care rămîne încă multă vreme cea germană medie de sus. De ce atunci perioada pînă la 1250 este numită „mittelhochdeutsch", iar aceea care urmează anului 1250 altfel, rămîne un mister.

Tot astfel perioada a 4-a, așa-zisă „perioadă de tranziție" este absolut arbitrar fixată și tot atît de arbitrar datată. După articol, ea ar fi caracterizată prin „înlocuirea poeziei cavalerești prin cea mic burgheza". Nu știu ce burghezie mică va fi existat atunci, de vreme ce nu exista încă o burghezie în sensul modern al cuvîntului, ci — așa cum au caracterizat-o clasicii noștri — doar o burghezie orășenească, acea stare burgheză medievală din care abia se dezvoltă ulterior burghezia modernă și care este altceva decît aceasta [1]. Deci ar fi fost corect să se spună poezie burghezo-orășenească. Nici data de 1500 ca an terminus al acestui așa-zis proces de „înlocuire" nu se poate justifica. Însuși textul „Lexikon"-ului citează în cadrul acestei perioade cărțile populare, traducerea bibliei de către Luther, mesajele lui și cîntecele lui bisericești, scrierile lui Thomas Münzer, absolut toate din secolul al XVI-lea. „Till Eulenspiegel" apare în prima versiune germană nouă de sus în 1515, „Dr. Faustus" în 1587, „Die Schildbürger" în 1597. Luther publică traducerea „Noului testament" în 1522, textul întreg al Bibliei în 1534 și ediția definitivă abia în 1541. Thomas Münzer își publică lucrările între 1523—1525. De ce atunci „perioada de tranziție" se termină totuși la 1500, rămîne de asemenea misterios.

Greșeala de fond nu constă, însă, în aceste contraziceri cronologice, ci în faptul că se încearcă ruperea procesului literar de procesul bazei, în tendința idealistă de a periodiza literatura fără a ține seama de funcțiile ei concrete istorice.

Să presupunem că anul 1250 marchează într-adevăr decăderea poeziei cavalerești și începutul pătrunderii spiritului burghez în literatură, ceea ce ar echivala cu începutul perioadei feudalismului tîrziu (Spätfeudalismus) în care, odată cu dezvoltarea puternică a orașelor și a burgheziei orășenești, apare o literatură de tip nou, orășenesc-burghez. Dar este ea oare, istoricește, o perioadă de tranziție cel puțin din punct de vedere literar ?

Desigur, datorită caracterului dialectic al dezvoltării istorice, orice fază a istoriei are în fond un caracter de tranziție, și constituie o punte de trecere spre o altă fază ; în orice fază istorică „se naște și se dezvoltă ceva, se distruge și dispare ceva" [2]. În acest sens cu totul general, desigur că și perioada de timp între 1250 și 1500 — ca și, de altfel, oricare altă perioadă de timp în istorie — este o perioadă de tranziție. Dar științificește nu pot fi numite, după părerea mea, perioade de tranziție decît acele perioade istorice în care, în urma acumulării progresive de schimbări cantitative, se coc condițiile pentru realizarea, prin salt, a unei schimbări calitative a înseși orînduirii social-economice. Între feudalismul timpuriu și cel dezvoltat, și între acesta și feudalismul timpuriu există desigur procese de tranziție, dar prin aceste procese nu se produce încă o schimbare calitativă, ci se acumulează doar schimbări cantitative, cu deosebire în domeniul produc-

---

[1] Vezi Karl Marx, în Marx-Engels-Lenin-Stalin, Zur deutschen Geschichte Dietz Verlag, Berlin, 1953, vol. I, p. 581.

[2] I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a p. 554.

ţiei şi circulaţiei de mărfuri. Abia la sfîrşitul epocii feudale, procesul de acumulare cantitativa este destul de înaintat pentru a se produce saltul spre o nouă calitate: apariţia modului de producţie capitalist şi, prin aceasta, sa se pună însăşi problema trecerii la o nouă orînduire.

Urmările acestui salt în evoluţie se constată cu uşurinţă şi în suprastructură. In epoca orînduirii feudale, aşa-zisa poezie mic-burgheză despre care vorbeşte „Lexikon"-ul, este încă destul de anemică. Intre 1250 şi sfîrşitul secolului al XV-lea, lucrările literare de tip burghez sînt relativ rare şi nu trec limitele unor critici sau satire cele mai adeseori destul de inofensive şi totdeauna lipsite de ascuţime principială. Abia în secolul al XVI-lea se produce marea răzvrătire politică, ideologică şi literară (reforma lui Luther, războiul ţărănesc, Thomas Münzer), pentru că abia atunci există ceva într-adevăr nou în istorie: modul de producţie capitalist. Abia atunci începe o nouă epocă şi în literatură.

Deci „perioada de tranziţie" din „Lexikon" este de domeniul fanteziei. In realitate, ea începe atît la bază cît şi în suprastructură atunci cînd „Lexikon"-ul o prezintă ca încheiată, adică la răspîntia secolelor XV şi XVI şi ia proporţiile unei epoci. I. V. Stalin a formulat cu precizie caracteristicile specifice ale revoluţiei burgheze a cărei problemă se pune mai mult sau mai puţin acut odată cu apariţia modului de producţie capitalist. „Revoluţia burgheză", spune el, „începe de obicei, cînd există deja forme mai mult sau mai puţin gata ale orîndurii capitaliste, forme care s-au dezvoltat şi s-au copt în sînul societăţii feudale înainte de izbucnirea revoluţiei" [1]. Intocmai aşa s-a întîmplat şi în Germania. „Marea luptă a burgheziei europene împotriva feudalismului — spune Engels — a culminat în trei mari bătălii hotărîtoare. Prima a fost ceea ce noi numim reformaţia în Germania. Chemării la rebeliune a lui Luther i-au răspuns două răscoale politice: întîi aceea a nobilimii de jos, sub conducerea lui Franz von Sikkingen, apoi marele război ţărănesc din 1525" [2]. Engels arată apoi că celelalte două mari bătălii hotărîtoare „au fost revoluţia burgheză din Anglia şi cea din Franţa". In conceptul său pentru o lucrare asupra reformei şi a războiului ţărănesc din Germania, Engels numeşte de asemenea „reforma lui Luther şi Calvin = revoluţia nr. 1 a burgheziei" [3]. Aceeaşi caracterizare o găsim la Lenin [4]. Că această revoluţie nu a biruit şi de ce ea nu a putut birui, este o altă problemă care nu ne poate preocupa aici. Dar că ea s-a putut produce, se datoreşte saltului realizat prin prima apariţie a modului de producţie capitalist. Peste 300 de ani, revoluţia burgheză va izbucni din nou violent în Germania şi va duce, de astă dată, la rezultate mai remarcabile din punct de vedere istoric. In tot acest interval, istoria Germaniei este caracterizată prin antagonismul acut între clasa burgheză şi cea feudală, problemă asupra căreia va trebui să mai revenim în cursul acestei lucrări. Toată această epocă, în care feuda-

---

[1] I. Stalin, Problemele leninismului. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a, p. 111.

[2] Fr. Engels, Introducerea la ediţia engleză a broşurii, Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă, în Marx-Engels-Lenin-Stalin, op. cit., p. 180.

[3] Marx-Engels-Lenin-Stalin, op. cit., p. 179.

[4] V. I. Lenin, Opere, ed. a IV-a rusă, vol. 15, p. 45. Despre aprecierea revoluţiei ruse.

lismul nu mai este absolut dominant şi burghezia nu a devenit înca o clasă dominantă, în care aceste două clase se afla într-o continuă lupta — este adevărata perioadă de tranziţie. Aici nu mai este vorba de simplul salt de la producţia de marfuri simplă la modul de producţie capitalist *în sînul societăţii feudale,* ci de *trecerea de la orînduirea socială feudală la cea capitalistă;* salt cu adevărat epocal în istorie, pentru care în Germania, ce-i drept, a trebuit o neobişnuit de lunga perioadă de pregătire.

Tot astfel stau lucrurile şi cu „perioada absolutismului". In primul rînd trebuie remarcat că „Lexikon"-ul datează aceasta perioada între 1500—1680 şi, totuşi, alineatul respectiv nu tratează decît literatura secolului al XVIII-lea. Unde e secolul al XVI-lea atît de bogat în frămîntări, lupte şi ciocniri revoluţionare? Il găsim vîrît într-un colţ al aşa-zisei perioade de tranziţie care, totuşi se termină la 1500! Luther, Münzer, Hutten, un Jörg Wickram, creatorul romanului burghez în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sînt astfel comprimaţi între Stricker şi — Opitz!

Şi apoi, este oare secolul al XV-lea — abstracţie făcînd de orice criterii propriu-zis literare — un secol al absolutismului, iar absolutismul semnul său caracteristic? Dimpotrivă, el este dominat de acea „prima mare bătălie a burgheziei" despre care am vorbit mai sus. Rezultatul războiului ţărănesc şi al războaielor reformaţiei duce doar la o nouă întărire a puterii princiare şi creează bazele dezvoltării absolutismului în Germania. Tot „Lexikon"-ul, în articolul „Deutschland" dă o justă prezentare a acestui proces din care rezultă clar că dezvoltarea absolutismului în Germania *începe* după pacea religioasă de la Augsburg (1555), este accelerată de prăbuşirea puterii imperiale în războiul de 30 de ani, şi este pecetluită prin pacea vestfalică (1648). Articolul precizează: „In der Periode 1648 bis 1789 vollständiger Ausbau des kleinstaatlichen Absolutismus"[1]. Cum rămîne atunci cu perioada absolutismului 1500—1680? Oare după 1680, absolutismul încetează să mai fiinţeze în Germania? Dimpotrivă, el ajunge la culmea dezvoltării sale abia în secolul al XVIII-lea şi ultimele sale rămăşiţe nu dispar decît în 1918, odată cu detronarea Hohenzollernilor şi a celorlalte dinastii germane.

Deci, cel mult s-ar putea concepe ca întreaga epocă de la începutul secolului al XVI-lea pînă la biruinţa orînduirii capitaliste, să fie numită „absolutistă". De orînduire „precapitalistă" sau „absolutisto-feudală" vorbesc şi I. Stalin, S. Kirov şi A. Jdanov în ale lor „Observaţii cu privire la conspectul de «istorie modernă»", asupra cărora vom reveni mai pe larg.

Perioada următoare, aceea a „Literaturii burgheziei ascendente" este de asemenea arbitrar fixată şi datată. Oare după 1850, cînd „Lexikon"-ul face să înceapă o altă perioadă, aceea a „realismului burghez", burghezia nu mai este ascendentă şi „realismul burghez" expresia decadenţei ei? Fără să mai vorbim de faptul că tot în „burghezia ascendentă" este vîrîtă în două rînduri poezia revoluţionară socialistă, de la 1848, prima manifestare a celei de a doua culturi în literatura germană.

Trebuie spus că încercarea de periodizare din „Lexikon" este complet nereuşită.

---

[1] În perioada 1648 pînă la 1789 deplină construire a absolutismului mic-statal.

Periodizarea, oarecum oficială, ce se încearcă în „Lehrplan für Arbeiter und Bauern-Fakultäten"[1] este şi ea nesatisfăcătoare. Eclecticismul şi arbitrarul înfrîng şi aici punctul de vedere principial, iar periodizarea se deosebeşte de aceea a „Lesebuch"-ului citat mai sus, deşi acesta este destinat aceleiaşi facultăţi. Frapează, îndeosebi, mulţimea de epoci în care este împărţită nu istoria literaturii, ci istoria ca atare, căci „Lehrplan"-ul nu vorbeşte de epoci în dezvoltarea literaturii, ci de literatura în diversele epoci istorice, procedeu fără îndoială just, cu condiţia ca şi epocile să fie just fixate şi delimitate.

Să enumeram aceste epoci după „Lehrplan":

Literatura epocii de la Homer pînă la revoluţia burgheză engleză;

Literatura epocii de la revoluţia burgheză engleză pînă la revoluţia burgheză franceză;

Literatura epocii de la revoluţia burgheză franceză pînă la revoluţia burgheză din Germania de la 1848;

Literatura epocii de la revoluţia burgheză din Germania de la 1848 pînă la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie;

Literatura epocii de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie pînă în prezent.

Cuvîntul „epocă", întrebuinţat ştiinţificeşte, desemnează o perioadă de timp caracterizată prin elemente noi, proprii şi specifice numai ei, şi care o deosebesc esenţial de alte perioade de timp, anterioare sau ulterioare. De aceea se poate vorbi de epoca sclavagistă, de cea feudală, de cea precapitalistă sau feudal-absolutistă (I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov), de cea capitalistă, de epoca de tranziţie de la capitalism la socialism (Lenin), şi nici nu înţeleg de ce autorii „Lehrplan"-ului n-au adoptat această terminologie. Dacă vrem, însă, neapărat să cuprindem într-o expunere cursivă secole care, între ele, sînt despărţite prin evenimente istorice într-adevăr epocale (cum este cazul cu „epoca" care începe cu Homer şi se termină cu revoluţia burgheză din Anglia şi cuprinde orînduirea gentilică, orînduirea sclavagistă, cea feudală şi trecerea de la feudalism la capitalism cel puţin în parte, atunci termeni ca „perioada" sau „timp" (Zeit, Zeitraum) îmi par mai potriviţi, deoarece înseamnă pur şi simplu „interval de timp", indiferent de conţinutul acestuia.

Dar greşeala principală a acestei periodizări constă în faptul că ea este cu totul neprincipială. Ce are a face Homer, fenomen literar, cu revoluţia burgheză engleză, fenomen eminamente politic? Avem aici două puncte de reper eterogene, arbitrar alese, care nu redau esenţialul desfăşurării fenomenului istoric nici în ceea ce priveşte baza, nici în ceea ce priveşte suprastructura.

Tot astfel mi se pare cam riscat a vorbi de epoci care ar despărţi revoluţia burgheză engleză de cea franceză şi aceasta din urmă de revoluţia burgheză din Germania. Engels ne-a arătat doar atît de limpede că este vorba de „trei mari bătălii decisive ale burgheziei" care s-au succedat, în

[1] Lehrplan für Arbeiter- und Bauern-Fakultäten (Programă analitică pentru facultăţile muncitoreşti-ţărăneşti), Deutsch, 1—3 Studienjahr, Berlin, August 1952.

diverse forme, dar cu acelaşi conţinut şi care, fireşte, din punct de vedere istoric formează un singur tot, o singură perioadă, mai ales cînd este vorba de o periodizare a istoriei europene în ansamblul ei.

Cred că ar fi fost mai bine dacă „Lehrplan"-ul s-ar fi condus, cel puţin în ce priveşte „epocile", după ştiinţa marxist-leninistă care a prezentat această problemă în mod destul de limpede.

Faptul că istoria literaturii germane este încadrată în aceea a literaturii universale nu justifică arbitrarul „epocilor", despre care am vorbit. Vorbind despre creaţia poetică germană în diversele perioade, „Lehrplan"-ul ar fi putut foarte uşor să arate influenţa şi fenomenele similare străine, chiar anterioare cronologiceşte, fără să înfrîngă principiile clasice ale periodizării istoriei.

Ceva mai just procedează „Lehrplan"-ul în ceea ce priveşte perioadele literare dinăuntrul „epocilor", deşi nici aici criteriile de periodizare nu sînt uniforme. Dacă el ar fi renunţat la „epocile" lui arbitrare, valoarea lui ştiinţifică ar fi mult mai mare.

Ce să mai spunem despre numeroasele încercări de periodizare ale istoriografiei literare burgheze? Ar fi timp pierdut să le înşirăm şi să le analizăm. Menţionăm doar că unii istorici literari burghezi, simţind nevoia unei împărţiri a istoriei literaturii în cîteva perioade mari, s-au ajutat aplicînd literaturii criterii lingvistice. Astfel, ei vorbesc despre „Literatura în limba germană veche de sus", despre aceea în limba germană medie de sus şi aceea în limba germană nouă de sus.

Trebuie să ne oprim puţin asupra acestui criteriu de periodizare, deoarece — după cum am văzut — el nu a dispărut complet nici în R. D. Germană.

Este adevărat că din punct de vedere cronologic, etapele de dezvoltare a limbii germane corespund în linii generale cu perioadele istorice fundamentale, cel puţin pînă la orînduirea socialistă, abia în curs de a fi construită într-o parte a Germaniei. Limba germană veche se transformă în germana medie odată cu consolidarea feudalismului, germana medie corespunde epocii feudale, apariţia limbii germane noi coincide cu apariţia modului de producţie capitalist.

Consider, însă, extrem de periculos a merge pe această cale în periodizarea literaturii. Mai întîi, nici nu este vorba de trei „limbi" diferite, ci de una şi aceeaşi limbă germană al cărei fond principal de cuvinte şi a cărei gramatică au rămas în esenţă aceleaşi, schimbările care justifică împărţirea în germană veche, medie şi nouă de sus fiind în principal de domeniul lexical şi fonetic. Apoi — şi aici este punctul hotărîtor — I. V Stalin a arătat că limba nu este suprastructură şi că ea „nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sînul unei societăţi date, ci de întreg mersul istoriei societăţii şi al istoriei bazelor de-a lungul veacurilor"[1]. Deci, nu în limbă, ci numai în conţinut rezidă caracterul suprastructural al literaturii, fapt de care trebuie să ţină seama orice încercare de periodizare. A proceda altfel, echivalează în mod obiectiv cu o încercare de a readuce în ştiinţa filologică, pe uşa din dos, teoriile greşite ale lui N. I. Marr despre caracterul suprastructural al limbii.

---

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 7.

III

Această diversitate şi şovăire cu privire la criteriile de periodizare chiar în lucrările marxiste de istorie a literaturii este suprinzătoare. Concepţia marxist-leninistă a istoriei este atît de clară şi nesupusă îndoielilor, incît încercările de a porni în istoria literaturii de la alte criterii decît în istoria societaţii, îmi par ciudate şi de neînţeles. Literatura nu este un fenomen independent de societate şi de baza acesteia şi, ca atare, nici nu este supusă altor legi de dezvoltare. Cine scrie în spirit marxist, de pildă, istoria R.P.R. nu scrie numai istoria bazei şi a suprastructurii politice, ci şi istoria culturii şi deci şi a literaturii. Istoria R.P.R. apărută sub redacţia acad. M. Roller [1] se bazează pe periodizarea clasică a istoriei după cele cinci formaţiuni economico-sociale fundamentale şi reuşeşte foarte bine să încadreze şi fenomenele de conştiinţă socială. Prospectul istoriei Germaniei, de curînd lansat, adoptă cel puţin în prima sa parte aceeaşi periodizare, cuprinzînd de asemenea capitole speciale privind literatura [2]. Inutil de spus că atît autorii romîni cît şi cei germani s-au orientat după istoriografia sovietică. De ce, oare, am proceda altfel atunci cînd, din istoria unei ţări, desprindem numai un aspect suprastructural, căutînd fie cu orice preţ denumiri „noi", fie păstrînd fără vre-un motiv concludent o periodizare învechită şi neştiinţifică? Eu nu reuşesc să văd întrucît termenul „literatura veche" ar fi mai nimerit decît, de pildă, „literatura din perioada feudalismului"? Sau, de ce termeni ca literatura „nouă", „modernă", „contemporană", ar fi mai concludenţi decît termenii marxişti? Şi nici nu văd superioritatea unui întreg mozaic de criterii sau a unor formulări beletristice *ad hoc* asupra noţiunilor clare pe care le exprimă terminologia ştiinţifică marxist-leninistă.

Iată cum critică I. Stalin, S. Kirov şi A. Jdanov întrebuinţarea termenilor „vechi" şi „nou" în ale lor „Observaţii cu privire la conspectul de «istorie modernă»":

„Ar fi bine ca din conspect să fie excluse expresii vechi şi răsuflăte ca „vechea orînduire", „noua orînduire" şi altele. Ar fi mai bine ca ele să fie înlocuite prin cuvintele „orînduirea precapitalistă" sau, şi mai bine, prin cuvintele „orînduirea absolutisto-feudală", iar în loc de „noua orînduire" să se spună „orînduirea capitalismului şi a democraţiei burgheze". In urma acestor schimbări, aşa-zisa „noua orînduire", adică orînduirea capitalistă, va apare ca o orînduire v e c h e în comparaţie cu orînduirea sovietică din U.R.S.S., care reprezintă un tip superior de organizare a societăţii omeneşti" [3].

Iată o mică lecţie de gîndire dialectică, peste care socotesc că nu se poate trece nici în istoria literaturii.

In afară de aceasta nu trebuie uitat că, periodizînd istoria literaturii, noi trebuie să ne străduim a exprima chiar în denumirea perioadelor pe cît posibil însăşi esenţa fenomenelor literare din perioadele respective. Vom

---

[1] Istoria R.P.R., sub red. acad. M. Roller. Ed. de Stat didactică şi pedagogică.
[2] Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Jahrgang 1, 1953, Heft 4, p. 628—646.
[3] I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov, Observaţii cu privire la conspectul manualului de «istorie modernă», în Hotărîri şi documente ale P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la propagandă şi agitaţie, p. 359—360.

reuşi noi oare aceasta vorbind despre literatura „veche", „nouă" ş.a.m.d.? Am văzut doar ce valoare relativă au aceste noţiuni. Dar dacă întrebuinţăm terminologia cunoscută marxistă, nu dăm un titlu gol şi vag, ci arătam limpede caracterul general al perioadei respective. De ce sa întrebuinţam termenul „literatura veche" care nu ne spune nimic, şi sa nu vorbim despre „literatura din perioada feudală", cînd doar în acest din urma caz determinăm prin două cuvinte însăşi esenţa acestei literaturi: dispariţia poeziei orînduirii gentilice, naşterea unei literaturi exprimînd interesele şi mentalitatea noii clase stăpînitoare, primele începuturi ale unei literaturi cu spirit antifeudal, burghez, care exprimă faptul istoric că „noua" clasă de azi va deveni veche mîine şi va fi înlocuita de o „nouă" clasa stăpînitoare, burghezia, pe scurt întreaga mişcare dialectică a contrazicerilor specifice acestei perioade?

Aceasta nu înseamnă că trebuie să renunţăm neapărat la termenii intraţi în uz de: literatura „veche", „noua" etc. Dar, dacă, pentru motive de ordin practic, vrem sau trebuie să le menţinem ca titluri de manuale sau cursuri, este necesar să determinăm precis conţinutul ştiinţific al fiecăruia dintre aceşti termeni şi să lichidăm orice rămăşiţe de criterii pur cronologice, formaliste şi idealiste în periodizare.

Dacă la alte forme de conştiinţă socială cu o capacitate mult mai mare de abstractizare, cum ar fi de pildă muzica, s-ar putea înţelege cautarea altor criterii de periodizare, literatura — care oglindeşte realitatea socială atît de nemijlocit şi fidel, înfăţişîndu-ne-o mai ales în creaţiile epice şi dramatice pînă în cele mai mici amănunte — nu poate fi cercetată, înţeleasă şi expusă mai bine decît în legătură cu întregul proces istoric, în legătură cu baza. Aceasta se referă atît la conţinutul ei ideologic, cît şi la forma ei artistică. E foarte greu, dacă nu imposibil, să determinăm elemente de clasă concrete, burgheze, în muzica lui Beethoven, dar aceste elemente sînt săritoare în ochi chiar la un Goethe, nu mai puţin titanic ca artist, dar prea legat de mijloace specifice ale creaţiei poetice pentru a putea atinge acelaşi nivel de abstractizare. Şi, totuşi, nici măcar în istoria muzicii nu este nevoie de inovaţii în periodizare, adică în expunerea istorică a fenomenelor. Astfel, de exemplu, în articolul despre istoria muzicii germane în „Marea Enciclopedie Sovietică" (vol. XI) autorii se orientează după criterii marxiste. Despre Beethoven se spune, între altele, că creaţia lui „oglindeşte creşterea mişcării antifeudale în Germania". Cu atît mai ciudat este că mai există oameni care strîmbă nasul cînd se vorbeşte despre Goethe în legătură cu burghezia!

Iată considerentele principale care mă determină să conchid că periodizarea istoriei literare trebuie să pornească de la criteriile de periodizare valabile pentru istoriografie în general, adică de la cele cinci orînduiri economico-sociale fundamentale ce se succed în dezvoltarea societăţii omeneşti.

IV

Evident, aceasta nu înseamnă că periodizarea literaturii germane, la care revenim acum, se poate face printr-o simplă împărţire în perioade literare corespunzînd celor cinci tipuri fundamentale de raporturi de producţie, pe care le cunoaşte istoria.

Particularitățile istorice ale dezvoltării sociale în diferitele țări fac ca nu pretutindeni toate aceste cinci tipuri fundamentale să poată fi constatate. In Germania n-a existat orînduirea sclavagistă, ceea ce exclude de la început această perioadă atît din istoria ei generală cît și, firește, din istoria ei literară.

Pe de altă parte, trecerea de la o orînduire la cealaltă nu se produce subit, ci printr-o luptă, adesea foarte îndelungată, între forțele sociale care acționează pe baza contrazicerilor ivite în procesul dialectic al istoriei. De aici, nevoia de a vorbi, pentru o mai clară și completă prezentare a procesului istoric — după cum arată I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov în textul mai sus citat, în care vorbesc chiar despre „orînduirea precapitalistă" — despre o perioadă prefeudală ca perioadă de trecere de la democrația militară la feudalism, despre o perioadă precapitalistă, sau feudal-absolutistă ca perioadă de trecere de la feudalism la capitalism [1] și — în sfîrșit — despre o perioadă de trecere de la capitalism la socialism.

---

[1] În istoriografia marxistă există o oarecare șovăire de a determina și denumi după criterii de orînduire socială fundamentală perioada istorică de la sfîrșitul feudalismului propriu-zis și începutul capitalismului (în ce privește istoria germană, perioada dintre răspîntia secolelor XV și XVI și răzbirea definitivă a orînduirii capitaliste în 1830—1848.) Aceasta se vede, între altele și în articolul despre istoria Germaniei din « Marea Enciclopedie Sovietică » în care partea I-a, intitulat: « Germania în epoca feudalismului cuprinde evenimentele istorice pînă în secolul al XVII-lea (pacea vestfalică), iar partea a doua intitulată « Germania în epoca victoriei, consolidării, decăderii și a crizei generale a capitalismului », evenimentele din secolul al XVII-lea pînă în zilele noastre. Fenomenele de tranziție, care rezultă din lupta nedecisă încă, între cele două feluri de relații de producție coexistente, sînt astfel tratate fie în capitolul despre feudalism, fie în acela despre capitalism.

Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german, asupra căreia vom reveni pe larg mai jos, începe cu perioadele prefeudală, feudală, timpurie etc., pentru a trece apoi la perioade determinate exclusiv după evenimente istorice importante. Astfel, chestiunea dacă Germania se mai află încă în orînduirea feudală sau a intrat în cea capitalistă, rămîne deschisă pînă în secolul al XIX-lea, cînd în terminologia periodizării apar termeni ca « victoria capitalismului », « imperialism » ș.a.

Cred, totuși, că trebuie să vorbim limpede despre o epocă specială, de trecere. Nu întîmplător s-a ajuns a se stabili o epocă sau perioadă prefeudală. Este vorba despre coexistența în luptă a doua feluri de relații de producție, a doua formații social-economice. Și, mai ales, nu întîmplător a vorbit Lenin despre epoca de tranziție de la capitalism la socialism. Cucerirea puterii politice de către proletariat nu a însemnat transformarea imediată și automată a relațiilor de producție. A continuat să existe, a coexistant alături de sectorul socialist în curs de construire, și un sector capitalist (fără să mai vorbim de celelalte trei formațiuni social-economice mai vechi care și ele au mai dăinuit o vreme chiar sub dictatura proletariatului.

Tot astfel, odată ce relații de producție capitaliste se dezvoltă în sînul societății feudale, modificînd înseși relațiile de producție feudale și structura internă a clasei feudale, nu mai putem vorbi despre o orînduire feudală pur și simplu, după cum, firește, cu atît mai puțin putem vorbi despre o orînduire capitalistă. Ambele feluri de relații de producție coexistă în continuă luptă, societatea a intrat pe făgașul trecerii de la feudalism la capitalism. Din punct de vedere al bazei, Germania secolului al XVI-lea nu mai este aceeași ca Germania secolului al XIV-lea sau chiar a secolului al XV-lea. S-a adăugat un element nou care determină într-un sens nou conținutul și direcția dezvoltării istorice: modul de producție capitalist.

Dé altfel, și ale lor « Observații cu privire la conspectul manualului de « istorie modernă » asupra cărora de asemenea vom reveni mai pe larg, I. Stalin, S. Kirov și A. Jdanov ne dau o indicație prețioasă în această direcție, atunci cînd dau orînduirii imediat precedente celei capitaliste, denumirea de « precapitalistă » sau absolutisto-feudală » și nu pur și simplu denumirea « feudală ».

Orientîndu-mă după formula lui Lenin: « epoca de trecere de la capitalism la socialism », prefer acest termen analog aceluia de « precapitalist » sau « absolutisto-feudal », pentru că exprimă mai cuprinzător caracteristica întregului proces istoric din această epocă.

Aceste perioade de tranziţie sînt caracterizate prin faptul că contrazicerile interne, dezvoltate în germeni încă în orînduirea socială precedentă, au ajuns la un grad de ascuţime care împinge la ciocnirea lor decisivă şi la lichidarea lor şi face necesar saltul de la cantitate la calitate. Din punct de vedere al materialismului istoric avem de-a face aici cu perioade caracterizate prin coexistenţa a două formaţiuni social-economice principale în luptă acută şi continuă. Este de la sine înţeles că lupta între ele îşi găseşte expresia şi în suprastructură.

Pornind de la aceste consideraţii, istoria literaturii germane se împarte în:

1. — Literatura germană în epoca [1] prefeudală
2. — Literatura germană în epoca feudală.
3. — Literatura germană în epoca trecerii de la feudalism la capitalism.
4. — Literatura germană în epoca capitalistă.
5. — Literatura germană în epoca de trecere de la capitalism la socialism.

Fireşte că, înainte de a trece la expunerea istoriei literaturii germane, va trebui să ne ocupăm, într-un capitol introductiv, de creaţia poetică populară din epoca comunismului primitiv. Creaţia poetică gentilică n-a putut da naştere unei literaturi, dar stăruinţa îndelungată a influenţei ei în literatura ce se va dezvolta ulterior, ne obligă să-i dăm o importanţă mai mare decît în alte literaturi europene, mai puţin favorizate din acest punct de vedere.

Literatura din perioada prefeudală, nefiind bogată şi ocupînd un spaţiu de timp redus, poate fi încorporată în epoca feudală ca un capitol introductiv.

Periodizarea de mai sus poate servi şi pentru definirea exactă a termenilor intraţi în uz, de literatură „veche", „nouă", „modernă" ş. a., precum şi pentru cercetări privind anumite perioade sau fenomene literare, bineînţeles ţinîndu-se cont şi de consideraţiile ce vor urma cu privire la subîmpărţirile ce trebuie făcute înăuntrul epocilor.

Astfel, epocile prefeudală şi feudală formează împreună *literatura veche* (ältere deutsche Literatur), epoca trecerii de la feudalism la capitalism şi perioada capitalistă, *literatura nouă* (neuere deutsche Literatur) [2] şi, în sfîrşit, epoca de trecere de la capitalism la socialism, *literatura contemporană* (zeitgenössische oder neueste deutsche Literatur).

Procesul real de dezvoltare a literaturii germane se încadrează în mod firesc şi complet, fără nici o siluire, în schema de mai sus. Depen-

---

[1] Pe baza consideraţiilor expuse mai sus şi pentru mai multă precizie terminologică voi întrebuinţa de aici înainte termenul de epocă pentru marile perioade istorice, corespunzînd orînduirilor social-economice, respectiv perioadelor de trecere de la o orînduire la alta. Termenul «perioadă» urmează a desemna faze distincte înăuntrul epocilor istorice, fie în dezvoltarea bazei, fie în aceea a suprastructurii.

[2] Această epocă, care cuprinde peste trei secole, prezintă o mare varietate de fenomene literare şi necesită, deci, o subîmpărţire potrivit cu diferitele faze de desfăşurare a procesului literar. Totuşi, toate aceste fenomene literare sînt legate ca printr-un fir roşu de faptul că ele exprimă ascensiunea, apogeul şi declinul burgheziei odată cu declinul clasei feudale, dispariţia acestei clase şi ascensiunea clasei muncitoare, adică întregul proces istoric care începe cu formarea burgheziei şi se termină cu doborîrea ei.

dența suprastructurii de baza își găsește în acest fapt o nouă și deplină confirmare științifică. Nu este nevoie de o periodizare specială în istoria literaturii. Aceasta trebuie sa se orienteze după epocile și perioadele principale ale dezvoltării istorice în general.

V

Rămîne înca problema spinoasă a datarii.

In primul rînd, este destul de greu a stabili cînd anume începe diferențierea populațiilor germanice care au devenit baza formării viitorului popor german, de celelalte popoare care, fie ca au dispărut, ca francii din Galia și goții din Italia și Spania, fie că au luat o direcție proprie de evoluție (anglo-saxonii, germanicii nordici). Pentru lămurirea acestei probleme sînt foarte importante criteriile arheologice și lingvistice asupra cărora nu este locul să insist aici. Se poate spune că procesul de diferențiere începe în secolul al IV-lea, odată cu migrațiunea popoarelor care împrăștie triburile și uniunile tribale germanice, le plasează și le izolează geograficește și le pune în diferite situații de dezvoltare economică, dar le împinge, pe toate, treptat, pe calea dezvoltării democrației militare și apoi pe aceea a trecerii de la democrația militară la feudalism (prefeudalism).

Și mai greu este a delimita cronologic, epoca orînduirii gentilice de perioada prefeudală, deoarece — datorită deosebirilor mari în nivelul de dezvoltare istorică a triburilor, respectiv populațiilor germanice și germane — în secolul al VIII-lea de pildă, unele din ele se aflau încă pe treapta democrației militare (saxonii), în timp ce altele (bavarezii, alemanii și turingienii) pășiseră deja cel puțin în perioada prefeudală, iar la altele (francii) se dezvoltase orînduirea feudală. Orice periodizare a orînduirii gentilice, a celei prefeudale și a celei feudale se izbește astfel de dificultăți care nu pot fi învinse fără amănunțite și complicate cercetări istorice. Nu este posibil să le încercăm în cadrul acestei lucrări; se poate însă spune că perioada prefeudală începe în unele regiuni ale Germaniei cel mai tîrziu în secolul al VIII-lea și se extinde în altele cel puțin pînă la stingerea liniei carolingiene (911), cînd se formează abia un stat german independent, mai precis, diferite state regionale germane (Bavaria, Suabia, Saxonia, Franconia și Lotaringia), unite sub sceptrul unui rege fără putere. Aceasta este perioada în care există în mod cert populații germane, diferențiate clar de masa aproape uniformă a germanicilor dinainte de migrația popoarelor. Imperiul franc de răsărit n-a fost în fapt altceva decît o subîmpărțire succesorală a imperiului franc, cu centrul de gravitate spre apusul franc, nu spre răsăritul german, după cum dovedesc în modul cel mai limpede încercările regilor franci răsăriteni de a reuni sub sceptrul lor întregul imperiu franc.

Este, poate, cel mai nimerit lucru a nu se vorbi în istoria Germaniei despre o perioadă prefeudală distinctă. Mai ales pînă în secolul al X-lea, așa-zisa istorie a poporului german este un proces lipsit de unitate evolutivă și ar trebui descompusă, de fapt, în istoria diferitelor populații germane. Articolul despre istoria Germaniei din „Marea Enciclopedie Sovie-

tică"[1], procedează, după părerea mea, foarte just cînd evita orice periodizare cronologica a prefeudalismului şi feudalismului timpuriu, şi le cuprinde pe amîndouă în capitolul „Formarea orînduirii feudale", careia îi urmează capitolul „Germania în perioada dominației feudalismului dezvoltat". Mai puțin fericita îmi pare includerea secolului al XVI-lea în această din urma perioadă, deoarece izbucnirea primei revoluții burgheze germane, şi europene totodată, constituie o dovada clară că limitele orînduirii feudale au fost depaşite.

Contopirea celor două perioade nu înseamna ca în expunerea procesului istoric nu trebuiesc scoase în evidența şi caracterizate ca atare fenomenele prefeudale alături de cele feudale. Tot astfel, şi în istoria literaturii trebuie distinse fenomenele care oglindesc trecerea la feudalism de acela în care-şi gasesc expresia relațiile feudale constituite.

„Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german" face o delimitare cronologică precisă între cele doua perioade (prefeudalism — secolele V—VIII, feudalism timpuriu — secolele VIII—XI), delimitare care poate fi corectă pentru Francia galică, dar este cu siguranță greşita pentru anumite teritorii germane. Însuşi prospectul o recunoaşte atunci cînd vorbeşte la capitolul „Formarea feudalismului în imperiul franc" despre lupta de trei decenii a saxonilor ale căror condiții sociale poartă înca caracterul societății primitive, împotriva cuceritorilor franci şi despre faptul ca această luptă a fost în acelaşi timp o luptă pentru libertate şi o luptă de clasă[2] şi mai ales cînd aminteşte la capitolul „Descompunerea imperiului franc şi formarea statului german-franc de est" despre „întinderea feudalizării" care a dus la „o luptă crescîndă de clasă a maselor populare împotriva nobilimii france ca şi a celei proprii" (germane)[3]. Toate aceste evenimente, caracteristice nu feudalismului, care se instituie abia pe ruinele orînduirii gentilice, ci perioadei prefeudale în care se produce trecerea de la orînduirea comunismului primitiv la noile relații de producție feudale, se petrec fie la răspîntia secolelor VIII şi IX, fie mai ales în plin secol al IX-lea (împărțirea imperiului franc care a avut loc în anul 843).

Greşeala provine din faptul că perioadele de dezvoltare ale centrului imperiului franc (Galia) au fost aplicate de autori mecanic şi regiunilor periferice cucerite. Or, chiar prospectul citează din I. V. Stalin caracterizarea imperiilor multinaționale de tipul celui franc: „Aceste imperii nu numai că nu aveau, dar nici nu puteau să aibă o limba unică pentru întreg imperiul şi înțeleasă de toți locuitorii imperiului. Imperiile acestea reprezentau un conglomerat de triburi şi populații care îşi traiau viața lor proprie şi aveau fiecare limba lui"[4]. Printre aceste populații se numarau şi cele germanice, pe cale de a deveni sau devenite germane, de dincolo de Rin, respectiv de pe malul stîng al Rinului superior. Dar în timp ce, p teritoriul Galiei feudalismul se înfiripa cu putere, în teritoriile germane

---

[1] Marea Enciclopedie Sovietica, vol. XI, p. 21 i urm.

[2] Prospectul pentru un manual de istorie a poporului german, p. 635.

[3] Trebuie făcute rezerve față de calificarea acestor lupte şi a altora a emanatoare, ca lupte de clasă. Prin ele nu se exprima încă conflicte între clasele constituite, ci împotrivirea maselor contra înscăunării dominației de clasa. Abia rascoala țaranilor saxoni din secolul al XI-lea împotriva măririi sarcinilor feudale poartă un caracter de clasa propriu zis.

[4] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatura politică, 1953 p. 12.

stăruia încă orînduirea gentilică sub forma unor democrații militare aflate pe diverse trepte de dezvoltare, iar trecerea spre feudalism nu s-a produs decît succesiv și treptat, mai ales în măsura înglobării acestor teritorii germane în imperiul franc. Lipsa fundamentală a prospectului în această problemă constă în faptul că autorul lui n-a reușit să se dezbare complet de influența istoriografiei burgheze, pentru care includerea istoriei francilor în istoria germană este un lucru de la sine înțeles. Socotesc că sarcina prospectului ar fi fost, dimpotrivă, să pornească de la întrebarea cînd și în ce împrejurări, populațiile care pe urmă au format poporul german, s-au desprins din masa germanică, care au fost condițiile generale istorice în care s-au dezvoltat și orînduirile sociale prin care au trecut, și cum se plasează în timp aceste orînduiri. Desigur că o asemenea cercetare nu s-ar fi putut și nici n-ar fi trebuit să se abțină de la scoaterea în relief a legăturilor istorice între istoria germanilor și cea a francilor, romanilor, hunilor sau slavilor, legături adesea foarte adînci și importante, și nici nu s-ar fi putut face fără cercetarea trecutului comun germanic, dar ea n-ar fi putut să ducă la confundarea francilor cu germanii. Francii au fost germanici, nu germani. Istoria lor face parte din istoria poporului francez, din însăși etnogeneza lui. Dacă se poate înțelege concepția istoriografiei burgheze care servea ideologia șovinistă a burgheziei germane, stăruirea aceleiași concepții la istorici cu vederi marxiste îmi pare neadmisibilă și trebuie lichidată.

Astfel, secolul al X-lea vede încheierea completă a perioadei prefeudale, iar feudalismul — deplin biruitor în cursul secolului al X-lea — rămîne apoi sistemul social dominant pînă spre sfîrșitul secolului al XV-lea cînd apar primele manifestări ale modului de producție capitalist și, odată cu ele, forțe sociale capabile să pornească lupta pentru orînduirea capitalistă în devenire.

Lupta dintre elementele capitaliste, în devenire, și orînduirea feudală, în continuă decădere, ocupă secolele XVI, XVII, XVIII și primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Biruința și statornicirea sistemului capitalist se produce între anii 1830—1870. Preferăm să datăm epoca capitalistă care începe astfel, nu cu anul 1848, ci cu anul 1830, deoarece în al patrulea deceniu al secolului, dezvoltarea capitalismului ia un avînt deosebit în Germania, se formează Uniunea vamală prusacă și încep manifestările revoluționare care vor culmina în 1848. Tot în jurul anului 1830 se produce în literatura germană cotitura de la clasicism și romantism la realismul combatant al unui Börne și Heine.

Epoca de trecere de la capitalism la socialism poate fi datată cel mai potrivit de la întemeierea R. D. Germane (1949). Asupra acestei probleme vom reveni mai pe larg la locul potrivit.

VI

Dar problema periodizării nu se reduce numai la atît.

Înăuntrul fiecărei epoci, în raport cu natura contrazicerilor apărute și cu ascuțimea lor, mai mare sau mai mică, dar și cu forma de manifestare principală a lor, se deosebesc diferite perioade care necesită o subîmpărțire a epocii.

Astfel, de exemplu, din epoca comunei primitive, Friedrich Engels desprinde ca o perioada deosebita aceea a democraţiei militare (căreia îi corespund şi fenomene de suprastructură, speciale). In ambele perioade, atît în cea premergătoare, a democraţiei gentilice primitive, cît şi în aceea a democraţiei militare, avem de-a face cu o orînduire socială fara clase; numai că, în perioada democraţiei militare, germenii viitorului antagonism de clasa încep sa se manifeste prin slăbirea organelor gentilice şi prin trecerea autorităţii acestora în mîna căpeteniilor de război. Este o fază de acumulare cantitativă, care duce la o accentuare a contrazicerilor interne, încă neantagonice, ce au început să apară încă înainte pe baza unor simple deosebiri de avuţie şi a sclavajului patriarhal. Aceste contraziceri formează baza viitoarei dezvoltări a clasei feudale.

In epoca feudală se pot deosebi perioada feudalismului timpuriu (Frühfeudalismus), aceea a feudalismului dezvoltat (Hochfeudalismus) şi, în sfîrşit, perioada decăderii clasei feudale, feudalismul tîrziu (Spätfeudalismus). Fiecăreia din aceste faze îi corespund şi fenomene literare specifice.

In epoca de trecere de la feudalism la capitalism, procesul istoric nu se desfăşoara uniliniar şi într-un ritm regulat. Faza de dezvoltare puternică a modului de producţie capitalist la începutul secolului al XVI-lea căreia îi corespund politiceşte reformaţia şi războiul ţărănesc, este urmată — datorită schimbării drumurilor comerţului mondial — de o scădere aproape catastrofală şi o stagnare îndelungată a dezvoltării economice în Germania. Abia spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea se reafirmă elementul capitalist cu mai multă putere în economie. Tuturor acestor faze, dintre care fiecare are particularităţile sale în toate domeniile, le corespund şi fenomene literare specifice care nu ar fi putut să apară şi ar fi inexplicabile fără această variaţie, istoriceşte determinată, a gradului de intensitate şi a formelor de manifestare a contrazicerilor între cei doi factori principali ai acestei epoci: a relaţiilor de producţie feudale, care vor dispare treptat, dar dovedesc o putere de rezistenţă variabilă, şi a relaţiilor de producţie capitaliste, care se dezvoltă şi vor birui, dar care şi ele dovedesc o putere variabilă de izbire în raport cu împrejurările istorice. Antagonismul acesta, atît de vădit în secolul al XVI-lea se atenuiază aproape pînă la stingere pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea, se ascute din nou în cursul secolului al XVIII-lea spre a ajunge abia în 1848 la ciocnirea decisivă în revoluţia burgheză de la 1848.

In ceea ce priveşte istoria modernă, adică a epocii capitaliste, I. Stalin, S. Kirov şi A. Jdanov în lucrarea citată mai sus [1], recomandă a se face împărţirea în trei faze:

1. — Perioada victoriei şi statornicirii capitalismului în ţările înaintate, care începe cu revoluţia burgheză franceză şi durează pînă la războiul franco-prusian şi Comuna din Paris (exclusiv).

2. — Perioada începutului decăderii capitalismului, a primei lovituri date capitalismului de către Comuna din Paris, a transformării vechiului capitalism „liber" în imperialism şi răsturnarea capitalismului în

[1] I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov, Observaţii cu privire la conspectul manualului de «istorie modernă», în Hotărîri şi documente ale P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la propaganda şi agitaţie. p. 359.

U.R.S.S. prin forța Revoluției din Octombrie, care a deschis o noua eră în istoria omenirii. Această perioadă durează de la războiul franco-prusian și Comuna din Paris pîna la victoria Revoluției din Octombrie din Rusia și sfîrșitul razboiului imperialist (inclusiv).

3. — Perioada imperialismului postbelic în țarile capitaliste, a crizei economice și politice în aceste țari, perioada fascismului și a intensificarii luptei pentru colonii și sfere de influență, pe de o parte, iar pe de altă parte — perioada razboiului civil și a intervenției în U.R.S.S., perioada primului plan cincinal și aceea a începutului celui de al doilea plan cincinal — perioada construirii socialismului în U.R.S.S., perioada lichidării ultimelor rămășițe ale capitalismului, perioada victoriei și a avîntului industriei socialiste în U.R.S.S., a victoriei socialismului la sate, a victoriei colhozurilor și a sovhozurilor (de la sfîrșitul anului 1918 pînă la sfîrșitul anului 1934).

Pe baza acestor indicații, periodizarea științifică a istoriei moderne este hotărîtor ajutată. Desigur că — recenzia fiind scrisă în anul 1936 — periodizarea trebuie dusă mai departe pînă în zilele noastre, iar criteriile date pentru un manual de istorie universală, urmează a fi aplicate — cînd este vorba de Germania — împrejurărilor specifice ale dezvoltării istoriei acestei țări. Astfel, perioada victoriei și statornicirii capitalismului în *Germania* nu poate fi datată de la revoluția burgheză franceză, ci în mod vădit abia de la revoluția burgheză germană, respectiv de la 1830 etc.

Trebuie deci să împărțim, și în tratarea istoriei literaturii, perioadele dinăuntrul epocilor după criteriile rezultate din mișcarea bazei ? Cu alte cuvinte, trebuie să întitulăm, de pildă, capitolul privitor la literatura născută în jurul reformației și războiului țărănesc „Literatura din vremea primului avînt al modului de producție capitalist și al primei bătălii decisive a burgheziei europene“, sau asemănator, sau trebuie s-o caracterizăm și denumim numai după specificul ei propriu-zis literar ?

Aici lucrurile trebuie cercetate cu multa atenție, deoarece problema nu este numai de ordin formal terminologic.

Socotesc ca putem face înca un pas pe calea terminologiei obișnuite marxiste fară a ne teme de a cădea în bucherism și pedanterie sociologizantă, cel puțin în ceea ce privește subperioadele principale ale perioadelor fundamentale.

Astfel, în epoca comunei primitive, împărțirea în perioadele democrației gentilice primitive și aceea a democrației militare este binevenită și în istoria literaturii. Esența procesului social-economic își găsește aici expresia în creația poetică a perioadelor respective prin trecerea de la poezia populară a democrației gentilice primitive la poezia eroica a democrației militare chemată sa cinte faptele de arma ale triburilor și ale șefilor lor noi oglindind totodata în mod critic dezagregarea progresiva a societații fara clase.

De asemenea, în epoca feudala, vom putea pastra împărțirea obișnuita in trei perioade, deoarece astfel vom marca de la început faza ascendenta, culminanta și descendenta a literaturii cu conținut feudal, în lupta cu creația poetica de sursă gentilica, apoi — după ce aceasta și-a atins culmile în epopeea eroica și curtenească — cu aceea de sursă orășenească burgheza, întocmai cum se desfașoara, în deplina conformitate cu baza, procesul istoric literar.

Tot astfel, în epoca de trecere de la feudalism la capitalism, iese în relief limpede şi în literatură perioada afirmării puternice a elementului nou burghez, apoi reculul şi stagnarea lui, urmată de o reafirmare mai mult sau mai puţin puternică în cursul secolului al XVIII-lea

În sfîrşit, epoca capitalistă se împarte clar în perioadele definite de I. Stalin, S. Kirov şi A. Jdanov.

Pentru a ţine seama de specificul fenomenului literar, trebuie făcute însă unele rectificări şi adaosuri.

Astfel, de pildă, literatura din prima jumătate a secolului al XVI-lea nu este îndeajuns de just caracterizată numai prin faptul afirmarii puternice a burgheziei. Ea nu este o simplă literatură de opoziţie şi critică antifeudală, ci exprimă izbucnirea violentă a contradicţiilor acumulate (reformaţia, răscoala cavalerilor, războiul ţărănesc).

De unde se vede că, în periodizarea istoriei literaturii, trebuie ţinut cont nu numai de mişcarea bazei, dar şi de evenimentele politice hotărîtoare pe care aceasta le generează şi care pot exercita o influenta considerabilă asupra conţinutului şi formei fenomenelor literare.

Dar asupra acestei probleme vom reveni mai amănunţit în partea a doua a studiului nostru.

★

Se mai pun încă două probleme în legătură cu periodizarea: mai întîi, dacă împărţirea în epoci şi perioade este suficientă.

Fără îndoială că nu. In afară de periodizare, este nevoie şi de o subîmpărţire a perioadelor după conţinutul de clasă al fenomenelor literare. Altfel, într-adevăr, istoria literaturii ar fi un proces foarte simplu şi lesne de pătruns. Dacă literatura feudală, cea burgheză, apoi cea socialistă s-ar succede mecanic şi fără întrepătrunderi, periodizarea nu ne-ar pune altă problemă de dezlegat decît aceea a constatării exacte cronologice. Dar în nici o epocă sau perioadă, literatura nu are un conţinut unitar din punct de vedere al conţinutului. Literatura din epoca feudalismului oglindeşte continuele ciocniri sociale şi politice care caracterizează însăşi epoca istorică şi care se exprimă şi prin procesele şi fenomenele literare ale suprastructurii. Deci, este nevoie şi de o împărţire după conţinutul social şi ideologic al diverselor fenomene literare. Această împărţire trebuie să aibă ca singur criteriu realitatea procesului literar. Deci, ea va fi cronologică atunci cînd este vorba de fenomene literare care se succed în timp, ca spre pildă, în perioada feudalismului dezvoltat, poezia curtenească de toate genurile şi apoi cea antifeudala, burghezo-orăşenească, sau în perioada biruinţei depline şi consolidării capitalismului, „Tînara Germanie", poezia revoluţionară, literatura epigonică etc. Dar ea se va orienta după deosebirile de conţinut şi formă atunci cînd este vorba de fenomene literare simultane. În perioada feudalismului tîrziu, de pildă, va trebui să tratăm separat, şi totuşi ţinînd mereu seama de legătura dialectică dintre ele, manifestarile creaţiei poetice feudale în declin şi cele ale burgheziei oraşeneşti in ascensiune. In perioada revoluţiei burgheze din 1848 va trebui sa deosebim între poezia liberală, cea democratico-revoluţionara şi cea proletara. În fapt, aceste doua forme de prezentare vor trebui de cele mai multe ori împletite.

Iată criterii de care trebuie neaparat ţinut seama în tratarea istoriei literare dacă nu vrem să facem din istoria literară o searbada şi idilica

desfășurare a unei evoluții lente și netulburate de nici o contradicție, ceea ce ar contrazice orice adevăr istoric. Vom vedea că această împărțire după criterii de clasă se confundă în liniile ei generale cu împărțirea fenomenelor literare după criterii artistice.

A doua problemă este dacă trebuie să urmăm rigid și schematic această periodizare legată de perioadele sitorice fundamentale și de subîmpărțirile principale ale acestora. După părerea mea, nu rigiditatea schematică este lucrul principal. Principalul este ca epocile și perioadele literare să fie scoase în evidență astfel încît, cu toată libertatea — legitimă și necesară — a cercetătorului literar de a-și da contribuția personală în orînduirea materialului — să nu se estompeze legătura cauzală între succesiunea istorică a orînduirilor sociale și suprastructura acestora, între fenomenele literare și fenomenele de bază, economice, și celelalte fenomene suprastructurale, mai ales politice, care influențează adesea atît de puternic creația literară — ci, dimpotrivă, ca această legătură să fie limpede scoasă în relief.

Nu trebuie să ne ferim a introduce în expunerea istoriei literaturii noțiuni ca orînduire socială, luptă de clasă, stat, revoluție etc. sub cuvînt că vom evita astfel sociologismul. Faptul că literatura este o oglindire și totodată o parte a întregului proces istoric, nu trebuie ascuns sub fraze estetizante.

VII

Avînd astfel bine fixată schema generală a dezvoltării literaturii, indicînd prin terminologia științifică întrebuințată conținutul istoric și social al diverselor perioade, și stabilind astfel punctele de vedere generale din care trebuiesc tratate fenomenele literare, putem porni la cercetarea și analizarea propriu-zisă a acestora.

Cerința științifică a determinării proceselor și fenomenelor literare din punct de vedere al conținutului de clasă și istoric, precum și al semnificației progresiste este rezolvată prin faptul că ele sînt plasate într-o anumită perioadă ca expresie a unui anumit moment al dezvoltării unor anumite clase în perioada respectivă. Dar problema formei poetice, a genurilor, a măestriei artistice etc. — adică tocmai problemele în care constă specificul literar — necesită o tratare aparte și diferită de cercetarea istorică propriu-zisă care se referă, în primul rînd, la legătura suprastructurii literare cu baza.

De aceea, în expunerea istoriei literaturii înăuntrul perioadelor mari care indică mișcarea ei generală, elementele rezultate din analiza directă a fenomenelor suprastructurale, adică — în cazul nostru — a fenomenelor literare, sînt de o importanță decisivă.

Desigur, prima sarcină în cercetarea istoriei literaturii, mai ales cînd este vorba de reconsiderarea în spirit marxist și de stabilirea valorilor moștenirii culturale pe care ea ne-o poate transmite, este analiza istorică, analiză care, prin firea lucrurilor, este „sociologică" și politică, adică partinică. Nimeni nu se poate gîndi să excludă acest lucru din istoriografia literară, dacă vrea să evite capcanele pe care le întind, din toate părțile, obiectivismul, cosmopolitismul și idealismul.

Dar istoria literaturii nu poate fi cu adevărat ştiinţifică, dacă se menţine exclusiv pe acest teren. In această privinţă articolul: „Să învingem rămînerea în urmă a ştiinţei literaturii", apărut în „Pravda" din 9 iunie 1953, ne dă foarte preţioase ind.caţii şi îndrumari. „Pravda" spune: „Se pot constata încă rămăşiţe ale sociologismului vulgar care trece cu vederea peste specificul creaţiei artistice. Unii critici şi cercetători literari cred că şi-au îndeplinit sarcina dacă au redat fugitiv ideea operei, şi trec nepăsători pe lîngă problemele tipicului, măestriei artistice, limbii, stilului, compoziţiei ş.a.m.d., deci pe lîngă tot ceea ce constituie carnea şi sîngele artei. Cercetătorii şi criticii noştri literari trebuie să lichideze rămăşiţele sociologismului şi ale dispreţului pentru măestria artistică". Este uşor de înţeles cît de binevenite sînt asemenea critici la noi, cel puţin în ceea ce priveşte istoria literaturii germane, unde s-o mărturisim, sociologismul este încă în floare. Faptul că sociologismul constituie o etapă inevitabilă şi necesară tocmai din punct de vedere al trierii, grupării şi înţelegerii juste a materialului literar, nu înseamnă că lichidarea predominării sociologiste nu constituie o sarcină de imediată actualitate. Trebuie deci să urmăm şi noi germaniştii, *şi mai ales noi,* indicaţiile ziarului „Pravda" şi să dăm o cît mai mare importanţă problemelor teoretice de bază care sînt în legătură cu esenţa creaţiei artistice, acelei desfăşurări după legi proprii ale procesului literar, pe care ruşii o numesc cu un termen pentru care nu avem încă un corespondent romînesc „zaconomernost" (Gesetzmässigkeit).

De aceea, odată ce — lucru absolut necesar — am schiţat liniile generale ale dezvoltării literaturii pe baza dezvoltării bazei pe care aceasta o oglindeşte şi o influenţează neîncetat, nu mai putem să operăm doar cu „repetarea talmudică a unora şi aceloraşi adevăruri sociale" („Pravda"), adică să tot cîntăm monoton despre clasa feudală, burghezie, mică burghezie, proletariat etc., uitînd că în operele literare respective mai există şi frumuseţe artistică, adică măestrie de stil, de limbă, compoziţie, măestrie în elaborarea tipicului etc.

Aceasta ne este cu atît mai puţin îngăduit cu cît literatura este şi ea un mijloc de cunoaştere a adevarului şi străduinţele ei întru acest scop nu constau pur şi simplu în dezvăluirea adevărului, ci tocmai în crearea unei forme artistice de nivel înalt prin care adevărul, sau partea de adevar găsită, capătă o valabilitate mai generală şi permanentă ce trece dincolo de determinaţiunile concrete ale perioadei respective. Ulrich von Hutten, de pildă, n-a cîntat ideea libertăţii în sensul în care o concepem noi, cei de azi. El n-a exprimat decît tendinţele antipapale şi centraliste ale micii nobilimi de la începutul secolului al XVI-lea. Dar puterea temperamentului lui artistic şi măestria lui au ştiut să d a acestui sentiment de opoziţie o expresie atît de generalizatoare încît nici azi, Hutten nu poate fi şters din rîndul marilor cîntăreţi ai libertăţii şi ai independenţei naţionale. A analiza specificul acestui temperament artistic şi metodele de creaţie întrebuinţate, este o sarcină tot atît de importantă a istoriei literare ca şi analiza conţinutului ideologic, ba devine, la un moment dat al expunerii, chiar sarcina predominantă.

Intr-un articol[1] A. G. Ţeitlin examinează, în lumina articolului citat din „Pravda", problema periodizării literaturii ruse din secolul al XIX-lea. Deşi articolul lui Ţeitlin conţine unele teze discutabile, după cum ţine sa sublinieze însaşi redacţia revistei, el pune în lumină şi cîteva criterii care-mi par juste şi merită, în tot cazul, atenţia cercetatorilor. Articolul porneşte de la următoarea indicaţie a lui Lenin despre periodizarea luptei de eliberare a poporului rus în secolul al XIX-lea: „Mişcarea de eliberare din Rusia a trecut prin trei etape principale, corespunzătoare principalelor trei clase ale societaţii ruse şi care şi-au imprimat pecetea asupra acestei mişcari: 1. perioada nobiliară, aproximativ din 1825 pînă în 1861; 2. perioada raznocinţilor, sau perioada burghezo-democrată, aproximativ din 1861 pînă în 1895; 3. perioada proletară, dela 1895 pînă în prezent"[2]

Analizînd fenomenele *literare* în cadrul acestor perioade ale luptei de eliberare, Ţeitlin ajunge sa împartă literatura rusă din secolul al XX-lea în şapte perioade, dintre care patru pînă în deceniul al VI-lea (prima perioada stabilită de Lenin) şi trei corespunzînd celei de a doua perioade; perioada literaturii bazată pe apariţia proletariatului ca clasă luptătoare este datată de la 1890 înainte. Nu este cazul să discutăm aici aceste împărţiri şi datări ale lui Ţeitlin. Dar punctul de vedere general de la care porneşte, ne dă un ajutor preţios pentru a înţelege esenţa problemei în faţa căreia stăm. „Periodizarea", spune Ţeitlin, „trebuie să se bazeze pe *procesul literar în masă.* Un rol deosebit trebuie să-l joace lupta curentelor literare. Prin ele s-a elaborat o metodă anumită de redare a realităţii, o structură anumită a ideilor şi a mijloacelor de stil prin care se exprimă aceste idei". Şi mai departe: „La baza periodizării istoriei literaturii ruse din secolul al XIX-lea trebuie să stea procesul luptei curentelor literare care oglindesc, într-o formă originală, dezvoltarea mişcării de eliberare din Rusia... La baza fiecărei perioade trebuie să stea schimbările esenţiale în viaţa istorică a poporului, cotiturile în dezvoltarea culturii lui naţionale. In fiecare perioadă trebuie descoperită clar sarcina principală, pusă de viaţă în faţa literaturii şi îndeplinită de aceasta în diferite feluri".

Socotesc cu totul justă părerea lui Ţeitlin că nici periodizarea după criterii propriu-zis literare nu trebuie ruptă de procesul istoric de bază. De fapt, acest lucru nici n-ar fi cu putinţă decît dacă vrem să siluim cu orice preţ realitatea pentru a o strînge în corsetul unor formule savant ticluite dinainte. In mod firesc, procesul istoric literar urmează procesul istoric al bazei şi al suprastructurii ei politice în care baza îşi găseşte principalul suport ideologic şi material. Oricît de vădit ar fi caracterul relativ de sine stătător al dezvoltării suprastructurilor ideologice, în cele din urmă răzbesc şi biruiesc tot elementele ideologice corespunzătoare bazei. De aceea, periodizarea după criterii pur literare, dacă e făcută în mod cu adevărat ştiinţific, corespunde de la sine în linii generale cu desfăşurarea procesului social privit în ansamblu. Un proces literar de masă, adică un *curent literar,* nu poate fi decît opera unor poeţi şi scriitori care, datorită întregului proces istoric şi a asemănării poziţiei lor ideologice, au o mentalitate şi o sensibilitate comună. Dar problema constă nu atît în a determina această corespondenţă cauzală între baza şi suprastructură, ci în a analiza şi scoate

[1] Izvestia Akad. Nauk SSSR », Otdelenie literaturî i iazika, 1954, tom. XIII, fasc. 1.
[2] V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 240.

în relief în mod limpede şi complet, tocmai *modul concret* cum se reflectă baza în suprastructură, adică de a analiza şi scoate în relief în *mod concret* mijloacele de realizare ale formei artistice respective a conştiinţei sociale, în acest caz cele ale literaturii.

Specificul unui proces literar de masa, al unui curent literar, nu consta în faptul că el îşi gaseşte expresia în poezii, drame, romane etc., ci în faptul că aceste poezii, drame, romane etc. au anumite caractere artistice comune care le deosebesc esenţial de alte poezii, drame, romane etc., aparţinînd altui proces literar de masă, atît în ce priveşte conţinutul ideologic cît şi în ce priveşte forma artistică. Daca concepem pur formal noţiunea de „proces literar de masă", întreaga istorie a literaturii poate fi caracterizată ca atare, deoarece — de-a lungul întregii ei desfăşurari — ea este manifestarea muncii unei mase mai mari sau mai mici de oameni care, pe baza separarii muncii intelectuale de cea fizica, acţionează în domeniul celei dintîi. Deci noţiunea „proces literar de masă" nu poate fi concepută just decît în funcţie de elementele concrete propriu-zis literare ce o diferenţiază, nu în funcţie de elementele generale care-i sînt comune ca fiind producţie nematerială

VIII

Accentul pe care, cu drept cuvînt, articolul din „Pravda" îl pune pe elaborarea elementului specific literar, nu trebuie însă să ducă la o sărire peste cal, în sensul de a se înlocui sociologismul vulgar cu un estetícism nu mai puţin vulgar. O lucrare de istorie literară poate vorbi, oare, în mod cu adevărat ştiinţific numai despre stilul sau despre lexicul unui scriitor, fără a se considera — sau, în cel mai bun caz, numai în treacăt — poziţia lui ideologică, semnificaţia istorică, adică progresistă a operei lui, deci conţinutul pe care-l exprimă opera? Cred că nu. Greutatea principală pe care o întîlnim în istoria literaturii constă în îmbinarea justă a celor doi factori care, abia împreună, constituie miezul unei opere literare: conţinutul ideologic şi forma artistică, factori ce se află în cea mai strînsă interdependenţă şi legătură cauzală. Istoriografia literaturii germane este încă departe de a fi atins acest nivel, nu numai la noi, dar şi în R. D. Germană, unde, abia de relativ scurtă vreme, se pun mai apăsat problemele de maestrie artistică, ba chiar şi în U.R.S.S., după cum dovedesc, între altele, articolele, cu nota predominant sociologizantă, din „Marea Enciclopedie Sovietică".

Trebuie totuşi pornit pe acest drum. Periodizarea îmi pare cel mai sigur mijloc de a-l urma cu succes şi metodic.

E necesar să arătam în ce constă semnificaţia istorică şi progresistă a unei opere literare, a unui curent literar, a unui scriitor?

Periodizarea istoriei literaturii după criterii rezultate din mişcarea bazei ne dă putinţă să facem acest lucru.

Este necesar să analizăm mijloacele de creaţie artistică, măestria cu care acestea sînt întrebuinţate, particularitaţile de limbă, stil, compoziţie, metodele de creaţie etc.?

Împărţirea după specificul literar, înăuntrul perioadelor istorice, ne dă putinţă să facem faţă şi acestei sarcini.

De exemplu, în perioada biruinței și statornicirii capitalismului, deci — ceea ce privește Germania — între 1830 și 1870, desfășurarea întregului proces literar nu poate fi înțeleasă fără a o pune în legătură cu principalele fapte economice și politice survenite în acea perioadă, cum sînt: dezvoltarea accentuată a forțelor de producție sub impulsul capitalismului, uniunea vamală, afirmarea tot mai puternică a opoziției burgheze, apariția pe scenă a proletariatului, teza lui Marx și Engels despre transformarea revoluției burgheze germane în revoluția proletară, particularitățile revoluției burgheze din 1848, apoi alianța monstruoasă între burghezie și junkeri, unificarea Germaniei „de sus în jos" (Fr. Mehring) ș.a. Dar perioadele literare respective, subîmpărțirile fenomenelor literare diferite, succesive sau simultane, vor fi determinate evident după criterii proprii esenței lor *literare;* ultimele manifestări ale romantismului, „Germania tînără", literatura socialismului „adevărat" sau „german", poezia politică liberală, cea revoluționară, literatura epigonică a școalei müncheneze, încercările de realism critic de pe poziții filistine ale unui Gustav Freytag și altele asemenea vor fi perioadele, respectiv subcapitolele în care se împarte, potrivit și cu forțele de clasă ce acționează înăuntrul ei, această perioadă.

Dacă tratăm, de pildă, literatura din perioada feudalismului dezvoltat constatăm — în afară de unele fenomene tranzitorii — patru fenomene literare principale, numite în mod obișnuit: 1) epopeea populară sau eroică (rămîne încă de văzut căreia din aceste formule trebuie dată preferință); 2) epopeea curtenească; 3) lirica curtenească sau Minnesang-ul (se pune aceeași problemă terminologică ca la epopeea populară) și 4) primele manifestări literare ale burgheziei orășenești. Unii dintre acești termeni sînt acceptabili fără discuție ca, de pildă, acela de „epopee curtenească". Termenul de „epopee populară", cît și acela de „epopee eroică" prezintă unele inconveniente. Nici unul din ei nu exprimă faptul că aceste opere erau destinate curților princiare și nobiliare, că e vorba de prelucrări a unor vechi epopei populare în spirit feudal-cavaleresc. Totuși termenul s-a încetățenit și nu văd de ce am căuta cu orice preț altul. Am putea spune — ceea ce ar fi un plus de exactitate — epopeea eroică populară, dar nici acest termen nu este complet satisfăcător, deoarece nu conține nimic din elementele falsificării feudale a vechiului conținut popular. Putem întrebuința deci, și termenul convențional. In această ordine de idei interesează doar principiul: periodizarea și împărțirea fenomenelor literare înăuntrul marilor perioade trebuie să urmeze aspectele specifice ale suprastructurii, iar terminologia poate, și trebuie chiar uneori, să mențină o serie de elemente ale terminologiei vechi, elaborate de știința literară burgheză.

Același lucru se poate spune despre toate perioadele din istoria literaturii germane. Problema este ca periodizarea și împărțirea fenomenelor literare înăuntrul perioadelor mari să se facă just din punctul de vedere îndoit al conținutului și al formei literare.

Pornind de la aceste considerații ne propunem a încerca în capitolele ce urmează o schițare a epocilor, perioadelor, fazelor și fenomenelor principale ale istoriei literaturii germane, ca îndreptar pentru tratarea acestei materii în manuale și cursuri.

Este vădit că nu poate fi vorba decît de o încercare, deoarece atît problema periodizării istoriei literaturii în general cît şi aceea a periodizării istoriei literaturii germane în special, comportă încă multe discuţii şi cercetări pentru a putea fi soluţionată într-adevăr satisfăcător, şi nici nu poate fi opera unui singur cercetător.

О ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ НЕМЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Несмотря на то что марксистско-ленинское учение не оставляет ни малейшего сомнения в том, что всякая периодизация принципально должна обосновываться пятью основными системами общественного устройства, в периодизации истории литературы все же отмечается явное отсутствие единства критериев периодизации, тенденция к эстетизму и беспринципному эклектизму.

Недопустимо, чтобы вполне объяснимое отрицательное отношение к социологическому подходу к истории литературы приводило к игнорированию классических принципов марксизма-ленинизма относительно периодизации или пренебрежению ими. Периодизация, с самого своего начала, должна и в истории литературы базироваться на пяти больших исторических эпохах (первобытно-общинный строй, рабовладельческий строй, феодализм, капитализм, социализм и коммунизм) и на их переходных эпохах (дофеодальный строй; докапиталистический строй, или феодальный абсолютизм, то есть переход от феодализма к капитализму; переход от капитализма к социализму). Самые важные исторические периоды внутри этих эпох должны служить и для периодизации истории литературы, различающей, например, первобытную родовую демократию и военную демократию или дофеодализм, расцвет феодализма и поздний феодализм. Что касается современной эпохи, то Сталин, Киров и Жданов указывают правильный путь разрешения этого вопроса. Так, принцип группировки и представления литературных явлений внутри этих эпох соответственно периодов, в тесной связи с эволюцией базы, является в периодизации первым критерием. Применение этого принципа позволяет рассматривать литературные явления как выражение их классовой базы и их исторической роли, как действенные факторы исторического процесса, а также с точки зрения их прогрессивного и гносеологического значения.

Не пренебрегая терминами «древняя», «новая» и «современная» литература, необходимо все же точно установить историческое содержание и длительность этих периодов, во избежание чисто хронологических, формальных и идеалистических критериев. В данном случае дело не в педантизме в вопросе классификации, а в правильном выявлении классового характера, обусловленного классовой борьбой и диалектической эволюцией всей литературы.

Внутри этих эпох соответственно основных периодов, определенных таким образом, следует произвести разделение согласно литературным критериям, которое в то же время, конечно, должно соответствовать

социальным критерям; все же литературные критерии должны находиться на первом плане. К вопросу художественного мастерства, языка, стиля, то есть всех тех элементов, которые взятые вместе определяют специфический характер беллетристики, не следует подходить поверхностно, так как он опосредствует понимание особой художественной формы, с помощью которой могут быть выражены различные чувства и идеи, в свою очередь обусловленные своей классовой принадлежностью. Конечно, недопустимо переходить от одной крайности к другой, не менее отталкивающей, от социологизма к эстетизму. Одновременное применение общеисторических критериев периодизации, способствующих уточнению литературного содержания и литературно-исторических критериев периодизации, анализу конкретного поэтического выражения этого содержания, позволяет избегнуть этих уклонов, давая возможность понять и представить литературное произведение в диалектическом его единстве в отношении содержания и формы.

В свете этих данных работа представляет опыт периодизации немецкой литературы, задуманный лишь как база для дискуссий. Удовлетворительную с научной точки зрения периодизацию можно создать лишь в итоге широких дискуссий и продолжительных исследований в той мере, в которой они доступны каждому историку литературы в отдельности.

REMARQUES FAITES SUR LA DIVISION EN PÉRIODES DE L'HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE ALLEMANDE

(RÉSUMÉ)

Bien que la doctrine marxiste-léniniste ne laisse aucun doute sur le fait que toute division en périodes doit, en principe, avoir pour point de départ les cinq organisations sociales fondamentales, on remarque, justement dans la division en périodes de l'histoire littéraire, le défaut évident d'une unité de critériums de division en périodes, une tendance esthétisante et un éclectisme dépourvu de principes.

Il est inadmissible que la répulsion justifiée pour une histoire littéraire « sociologisante » porte à déconsidérer ou à négliger les principes classiques de division en périodes, du marxisme-léninisme. Dès ses débuts, la division en périodes doit être fondée, dans l'histoire de la littérature aussi bien qu'ailleurs, sur les cinq grandes époques historiques (communisme primitif, société esclavagiste, féodalisme, capitalisme, socialisme et communisme) sur les époques de transition entre les époques citées (préféodalisme, précapitalisme ou absolutisme féodal, c'est-à-dire la transition du féodalisme au capitalisme, puis, du capitalisme au socialisme). Dans le cadre de ces époques, les périodes historiques les plus importantes demeurent également valables pour la division en périodes de l'histoire de la littérature, par exemple : la différence entre la démocratie gentilice primitive et la démocratie militaire ou entre le préféodalisme, le féodalisme d'apogée et le féodalisme tardif. En ce qui concerne l'époque moderne, Staline, Kirov et Jdanov indiquent le point de vue le plus juste. Ainsi, le principe, selon lequel les phénomènes littéraires se rattachant à ces époques — respectivement à ces périodes —,

doivent être groupés et présentés en étroit rapport avec l'évolution de la base, constitue le premier critérium de la division en périodes. L'application de ce principe permet de traiter les phénomènes littéraires, en tant qu'expressions de leur base de classe et de leurs fonctions historiques, comme des facteurs actifs dans le processus historique et au point de vue de leur valeur progressiste et gnoséologique.

Sans déconsidérer l'usage de certains termes comme littérature « ancienne », « nouvelle », « moderne », etc., il est cependant nécessaire d'établir clairement le contenu historique et l'étendue des périodes ainsi désignées, en évitant tout critérium purement chronologique, formaliste et idéaliste. Il va de soi qu'il ne s'agit pas là d'une pédanterie en matière de classification, mais de quelque chose de concret, c'est-à-dire de metre en évidence, d'une manière adéquate le caractère de classe de toute la littérature, le fait qu'elle est conditionnée par la lutte de classe et par l'évolution dialectique.

Dans le cadre de chaque époque ou période fondamentale ainsi déterminée, il faut établir une division d'après des critériums littéraires. Cette division correspond en même temps, tout naturellement, à la division établie d'après les critériums d'ordre social. Cependant, ce sont les critériums littéraires qui doivent l'emporter. La question de la maîtrise artistique, du thème, du style — c'est-à-dire de tous les éléments qui, réunis, déterminent le caractère spécifique des belles-lettres en tant que domaine littéraire — doit être traitée d'une manière approfondie, car cela facilite la compréhension de la forme artistique particulière à l'aide de laquelle sont exprimés différents sentiments et idées, déterminés à leur tour, tout naturellement, par leur appartenance de classe. Il n'est pas admissible de passer de cette extrême qu'est la conception « sociologisante » à cette autre extrême, tout aussi détestable que la première, la conception purement « esthétisante ». L'application simultanée des critériums de division en périodes générales historiques, contribuant à préciser le contenu de la littérature, et des critériums de division en périodes littéraires-historiques, facilitant l'analyse de l'expression poétique concrète du contenu littéraire, permet d'éviter les déviations « sociologisantes » ou « esthétisantes » et aide à comprendre et à présenter l'oeuvre littéraire dans l'unité dialectique de son contenu et de sa forme.

Partant de ces principes, l'ouvrage présente une esquisse de division en périodes de la littérature allemande qui, selon la conception de l'auteur, peut servir de point de départ à des discussions. Une division en périodes, satisfaisante au point de vue scientifique, ne peut être que le résultat de discussions sur un plan plus vaste et de longues recherches, dans la mesure où elles sont possibles à chaque historien littéraire en particulier.

LUPTA POPORULUI FRANCEZ PENTRU INDEPENDENŢĂ ŞI UNITATE NAŢIONALĂ

DE

ACAD. MIHAI RALEA

In ultimele şase luni s-au petrecut în viaţa politică a Franţei o serie de evenimente semnificative, care nu pot scăpa atenţiei istoricului sau observatorului politic. Răsturnarea guvernului Laniel-Bidault, angajat integral în ratificarea proiectului armatei europene, semnarea armistiţiului cu Indochina, respingerea prin votul Adunării Naţionale a proiectului armatei europene; iar de atunci încoace, frămîntarea grandioasă a opiniei publice franceze în legătură cu ratificarea acordurilor de la Londra arată o trezire impetuoasă a conştiinţei naţionale franceze. Acordurile de la Londra au încercat să camufleze sub o formă slab deghizată vechile proiecte ale renaşterii militarismului nazist şi ale refacerii Wehrmachtului. Se întreprinde o întreagă operă de mistificare a opiniei maselor prin care se încearcă a se arăta că ratificarea nu exclude înţelegerea cu Uniunea Sovietica pentru o politică de securitate colectivă, de unificare paşnică a Germaniei, ca, daca ratificarea n-ar avea loc, S.U.A. ar înarma direct Germania şi că nici un control n-ar mai fi posibil. Toate aceste argumente sofistice trebuie demascate. In fond, dacă ratificarea s-ar realiza, Franţa, după cum a afirmat generalul de Gaulle, pierzîndu-şi armata naţională şi-ar pierde implicit şi suveranitatea naţională. In adevăr, dintre marile puteri (Anglia se menţine de o parte), se cere numai Franţei să renunţe, nu la o parte, ci cu timpul la întreaga ei independenţă naţională. Puţine ţări, în tot trecutul lor, au dovedit o conştiinţă naţională mai trează, mai conştientă decît Franţa. In istoria ei, Franţa a avut multe momente dezastruoase, cînd solul ei a fost invadat după înfrîngeri militare, cînd poporul împărţit temporar de tendinţe opuse, risca să-şi piardă independenţa naţională. După un efort suprem însă, ea a ştiut să-şi rezolve dificultăţile şi să-şi salveze fiinţa proprie „prenant vigueur de son propre dommage", după cum scria poetul Ronsard încă în secolul al XVI-lea. Ajutată de împrejurări istorice, Franţa şi-a creat o concepţie de viaţă a întregului popor, în care ideea naţională îmbinată cu ideea de civilizaţie şi umanitate, formează crezul celei mai mari părţi a cetăţenilor ei. In numeroasele momente grave prin care a trecut istoria acestui popor, s-a evidenţiat în mod clar şi consecvent aceeaşi trasătură caracteristică: în permanenţă, clasa stăpînitoare, situată de partea duşmanului extern, a încercat să trădeze independenţa ţării şi întotdeauna masele poporu-

lui, neînduplecate în voința lor de a păstra suveranitatea națională, au învins. De la Jeanne d'Arc, pînă la apărătorii revoluției burgheze, de la Valmy și pînă la apărătorii din „maquis"-uri contra lui Pétain, poporul francez a știut să opună sentimentul național, tentativelor de trădare ale clasei conducătoare. Discursurile din ultimele ședințe ale parlamentului francez, în care aproape toate partidele au luat o atitudine clar patriotică în fața proiectelor de „comunitate europeana", efervescența de mult neîntîlnită în care se găsește opinia publică a întregii țări, manifestată în sute de mitinguri, adunări și petiții, la care participă mari instituții de cultură ca Sorbona, consiliile comunale, parlamentarii, militarii activi alături de muncitorime — demonstrează clar faptul că voința națională, conștiința patriotică sînt încă treze în sînul poporului francez. La puține popoare încercarile de a le sili să renunțe la istoria și destinul lor propriu se vor izbi și în viitor de o rezistență mai îndîrjită, de o hotărîre mai tenace. Aceste particularități de psihologie naționala ar trebui să pună pe gînduri pe toți acei care încearcă azi să frustreze acest popor conștient de viața sa proprie. Să analizăm mai de aproape caracteristicile ideii naționale franceze și diferitele împrejurări istorice în care ea s-a realizat prin luptă dîrză.

★

Înaintea tuturor popoarelor Europei occidentale, Franța intră în istoria modernă ca un stat național puternic unificat. Încă din epoca lui Ludovic al XI-lea și apoi a lui Richelieu, puterea centrală lichidează fracționismul feudal al puterilor locale și constituie organizația de stat națională, care poate rezolva problema războaielor religioase. Sentimentul unității naționale, mai întîi instinctiv, apoi conștient, domină în masele populare încă din secolul al XIII-lea. Înfr ngerile, ocupațiile străine temporare nu numai că nu slăbesc acest sentiment, dar îi adaugă în permanență o nouă vigoare.

Bineînțeles, această unitate s-a realizat încet și cu multă greutate. Cu drept cuvînt Engels deosebea în Franța primelor secole din evul mediu două naționalități, fiecare cu limba și cultura sa: naționalitatea din sud (provensală) și cea de nord. Expresia lingvistică a acestor țări era, după cum se știe „la langue d'oc" și „la langue d'oil". După ce galii au fost absorbiți de civilizația romană într-un conglomerat nou, același lucru s-a întîmplat și cu germanii. Aceștia părăseau dialectele lor tribale și adoptau dialectele franceze ale latinei populare galo-romane. În locul modului de viață tribal al popoarelor germanice, se forma peste tot o orînduire nouă, feudală [1]. Constituind un progres față de orînduirea anterioară, sclavagistă, feudalismul diviza noua națiune în curs de formare într-o serie de ducate, comitate, baronate etc., care aspirau fiecare la o independență și autonomie anarhică, înțelegînd să rămînă stăpîne absolute ale fiefului lor. Dar, pe lîngă descentralizarea locală a economiei și puterii, lumea feudală se caracteriza printr-un principiu ierarhic, în virtutea căruia fiecare nobil era vasalul ori stăpînul oricărui alt nobil; cu toții, însă, acceptau a fi vasalii regelui Franței.

„Toată jumătatea de nord a Franței (exceptînd Bretania) era teritoriul naționalității franceze de nord, și pe această bază s-a format o

[1] F. Lot, La fin du monde antique et le début du moyen âge, p. 147 și urm.

oarecare unitate de stat, destul de slabă. Regele Franței n-a fost la început dec t suveranul acestui teritoriu. E de la sine înțeles ca, în timpul perioadei fărîmițării feudale, unitatea politică a acestui teritoriu avea adesea un caracter iluzoriu. Dar oricît de mari ar fi fost certurile care sfișiau clasa feudală, și oricît ar fi fost de independenți anumiți vasali față de rege, legatura între feudali n-a putut totuși să fie rupta niciodată... Structura statului feudal se dezvoltă pornind de la structura economiei feudale, a cărei trăsătură fundamentală (in interiorul clasei feudalilor) era supunerea în proprietate vasală, contra unui serviciu personal și a anumitor contribuții materiale. Nu numai regele, dar chiar întreaga clasă feudală era interesată să păstreze anumite legături, cît de slabe. Aceste legături asigurau o anumită coeziune, indispensabilă pentru a ține în frîu țărănimea exploatată. În afară de aceasta, „regele era vîrful întregii organizații feudale, șeful suprem, de care vasalii nu se puteau lipsi și împotriva căruia se răsculau necontenit". Singură autoritatea regală putea apăra pe vasali unii împotriva altora și împotriva inamicului extern. Pentru aceasta, oricît de puternici și independenți ar fi fost marii vasali ai regelui Franței, această independență n-a ajuns niciodată să dezmembreze complet statul în părți separate.

Mai tîrziu, pe măsură ce orașele creșteau și cu ajutorul lor, regele Franței nu numai că și-a mărit treptat domeniul, dar și-a întins și autoritatea mai întîi asupra jumătății de nord și apoi asupra jumătății de sud" [1].

Astfel, cu timpul, creșterea domeniului regal a ajutat la începuturile formării conștiinței naționale franceze. Dezmembrarea imperiului carolingian sfărîmase însă o organizație șubredă, în mai multe părți componente centrifuge. Unitatea statului regal a trebuit să soluționeze deocamdată două mari probleme: unificarea nordului cu sudul și alipirea ducatului Bourgogne la statul monarhic.

Despărțirea dintre nord și sud a fost mai întîi favorizată de o deosebire lingvistică de dialecte. Apoi o problemă de geografie: între nord și sud se interpune masivul central muntos al Auvergnei, care desparte cele două provincii. Mai trebuie avută în vedere și o piedică comercială și economică: sudul intreținea relații de afaceri cu Mediterana occidentală, cu Italia și chiar cu Levantul. Comerțul cu orientul a ajutat la creșterea meșteșugăriei (artisanat) și la formarea mult mai timpurie a unei burghezii orășenești. Dușmănia, lupta deschisă între nobili și burghezi, începe mai înainte decît în nord și decît în alte țări, deși are un caracter ceva mai benign. „Mulți nobili trăiau în orașe și se ocupau cu comerțul. Datorită acestor condiții, majoritatea orașelor din sud s-au eliberat repede de influența marilor feudali, și aceasta, fără intervenția puterii regale. În decursul secolului al XII-lea s-au format aproape pretutindeni așa numitele „consulate". În orașe, autoritatea s-a concentrat în miinile consulilor, paralel cu aceștia existînd și „marile consilii". Astfel, orașele erau protejate împotriva marilor seniori" [2].

---

[1] A. Liublinskaia, Naștерea și dezvoltarea naționalității franceze, în « Voprosi istorii », nr. 9, 1953, p. 81—82. Cf. Engels Războiul țărănesc german, passim.

[2] A. Liublinskaja, op. cit., p. 84.

Concomitent cu dezvoltarea vieții economice și politice a apărut și un deosebit avînt cultural. Universitățile din Toulouse și Montpellier sînt dintre cele mai vechi din Europa [1].

„Naționalitatea proversală — scria Engels — a reînviat în plin ev mediu flacăra elenismului antic". Ea este prima care a elaborat o limbă literară și a creat în aceasta limbă o gîndire așa de frumoasă, încît a servit drept model tuturor popoarelor din Europa occidentală... Consecința acestui nivel ridicat de dezvoltare a fost erezia așa numită a „albigensilor", care s-a răspîndit în comitatul Toulouse. Aceasta exprima protestul orașelor împotriva feudalității. Nu numai orășenii, dar și o parte a nobilimii și a clerului inferior s-au numărat printre albigensi. Faptul că mica nobilime s-a raliat luptei orășenilor împotriva clerului se explică prin dependența lor de orașe și prin comunitatea lor de interese în această luptă... Marea amploare a opoziției față de feudalismul clerical ne arată cît era de înaintată pentru epoca sa regiunea Toulouse, prima care a început pe o scară atît de vastă lupta împotriva catolicismului" [2].

Dar superioritatea economică și politică a sudului începe să fie ruinată de concurența în Mediterana, pe de o parte a republicilor italiene, pe de alta a orașelor spaniole din Aragon și Catalonia.

Orașele sudului n-au putut să-și mențină importanța nici înăuntrul țării, deoarece n-aveau legături cu ținuturile muntoase unde stăpînea nobilimea. In secolul al XII-lea, Provența a devenit moștenitoare a Plantageneților. După războaiele albigense, sudul s-a găsit între influența Franței și Angliei. Astfel, n-a fost prea greu ca în secolul al XV-lea sudul să fie cucerit de către nord. Nobilimea feudală a trecut repede de partea englezilor, și de aceea a fost ușor ca naționalitatea provensală „să fie remorcată ca o masă inertă de catre francezii de nord", după expresia lui Engels.

Pentru ca Franța regală să se întregească într-o unitate de stat, mai trebuia rezolvată chestiunea Bourgognei. Cu drept cuvînt scrie A. Liublinskaia: „a treia împrejurare (pe lîngă unificarea nordului cu sudul și lupta contra Angliei, de care vom vorbi mai departe — *M.R.*) care a îngreuiat dezvoltarea naționalității franceze, și ulterior și procesul de formare a națiunii franceze, a fost lupta pentru teritoriile burgunde" [3]. Deși în cazul acestei provincii nu exista dificultatea vorbirii unei alte limbi, diferitele acte succesorale lăsară această provincie în afara „domeniului regal" din Ile-de-France. In timpul razboiului de o sută de ani, din cauza alianței lor cu Anglia, ducii Bourgognei au păstrat o atitudine independentă. Apoi încheind cu Franța un tratat care consfințea pacea de la Arras, această pro-

---

[1] Vezi K. Marx, Aus dem literarischen Nachlass, vol. III. Într-un articol din 2 septembrie. 1848 contra lui Arnold Ruge, K. Marx scria despre civilizația provensală a sudului Franței: « Ea are înaintea tuturor țărilor Europei o limbă literară fo mată. Ea era în fruntea dezvoltării culturale europene. Arta poeziei ei servea drept model englezilor și germanilor. În ceea ce privește cavalerismul medieval, ea se lua la întrecere cu castilanii, francezii din nord și englezii. În industrie și comerț nu era în urma italienilor. Ca și Polonia însă, ea a fost mai întîi împărțită între Anglia și Franța, apoi aservită Franței de nord... Secole de-a rîndul au luptat provensalii contra stăpînitorilor. Evoluția istoriei (către formarea națiunii franceze—*M.R*) a fost însă neîndurătoare. După trei sute de ani, frumoasa lor limbă a devenit un « patois », iar ei au devenit francezi ».

[2] A. Liublinskaia, op. cit. p. 84.

[3] Ibidem, p. 87.

vincie a profitat spre a se întinde către răsarit. Sub Carol Temerarul, ea anexează Lorena şi alte provincii, întinzîndu-se în nord pînă la Dieppe, pe malul Mării Mînecii, și încercînd să creeze un regat autonom, care, afara de ţinuturile din bazinul Saône, cuprindea Franche-Comté, Picardia, Artois, Flandra şi Lorena. După moartea lui Carol Temerarul, Picardia şi ducatul Bourgogne a revenit Franţei. In ce priveşte restul, Artois şi Franche-Comté datorită „succesiunii Bourgognei" au intnat în imperiul habsburgic sub Carol Quintul. Sub Ludovic al XI-lea, procesul de unificare cu regatul Franţei s-a terminat, rămînînd în afara domeniului regal central doar Bretania, Savoia, Flandra meridională, Lorena și Roussillon, iar Bretania urmînd să se unească cu Franța abia în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Astfel, domeniul regal — care nu era, cum cred unii istorici, vechiul regat de origine carolingiană, ci întinderea teritorială a familiei Capetienilor — a devenit cadrul unităţii franceze. „Puterea regelui asupra Franţei i-a venit nu din titlul său de rege, ci din domeniul său de prinţ feudal" [1]. In această privinţă, întinderea domeniului regal prin moşteniri si războaie a avut totuşi pentru vremea aceea, cum observă K. Marx, un caracter progresist, deoarece a ajutat la unificarea statului și la crearea unitații franceze.

„Cum au devenit regi adevărati regii Franţei, care nu erau regi decît cu numele, aceasta e o istorie lungă, plină de lupte meschine, de trădări şi de intrigi. Dar ea e totuşi istoria naşterii unei naţiuni" [2].

Aceasta nu înseamnă — cum încearcă să demonstreze şcoala „regalistă" a „naţionalismului integral" francez — că Franța e opera regilor săi. Domeniul regal s-a întins fiindcă a găsit condiţii favorabile atît teritoriale, cît și lingvistice și economice. Intregul popor francez a voit și a împins la această unitate. Factorii, obiectivi şi cei subiectivi, ai dorinței către unificare a întregului popor francez au condiţionat opera realizării unui larg domeniu regal, care constituia pentru acel timp singura formă de concentrare a provinciilor franceze într-o singura unitate. „Adevărul ar fi să spunem nu că regii au făcut Franța, ci că Franța s-a făcut prin intermediul regilor şi că istoria acestei țări poate purta ca motto: *Gesta Franciae per regis*. Chestiunea duce la o alta, așa de des dezbătută, de a cerceta dacă statul a făcut națiunea sau națiunea a făcut statul, la care trebuie răspuns că aici statul a făcut națiunea, dar numai pentru ca a știut să înțeleagă voința națiunii și să devină instrumentul ei...

...In plus, e sugestiv de observat că toţi conducătorii Franţei, inclusiv cei mai autocrați, mai ales cei mai autocrați, au ţinut sa se prezinte ca reprezentanţi ai voinţei naţionale, cum se socoteau în fond ei înşişi, că puterea lor nu era reală, decît în masura în care poseda acest caracter: Ludovic al XIV-lea voia în „Memoriile" sale ca „în persoana prinţului sa rezide națiunea întreagă"; Napoleon declară membrilor corpului legislativ, pentru a justifica autocratismul său, că el singur «reprezinta naţiunea»" [3].

---

[1] Ch. Seignobos, Histoire sincère de la nation française, p. 123.
[2] K. Marx şi F. Engels, Scrisori alese citat de Liublinskaia, op. cit., p. 82.
[3] Julien Benda, Esquisse d'une histoire des Français dans leur volonté d'être une nation, p. 22—23.

★

Elementele componente ale naţiunii, indicate în definiţia clasică a lui Stalin: comunitatea de limbă, de teritoriu, de viaţă economică şi de factura psihică sînt ilustrate pregnant de istoria Franţei. Ele n-au fost „date" ci s-au format cu încetul, neajungînd la forma lor actuală decît în momentul triumfului capitalismului. „Bine înţeles că elementele naţiunii — limba, teritoriul, comunitatea culturală, etc. — nu au căzut din cer, ci s-au creat treptat încă în perioada precapitalistă. Aceste elemente se găseau însă în stare embrionară şi în cel mai bun caz reprezentau doar ceva potenţial, adică posibilitatea formării naţiunii în viitor în anumite condiţii favorabile" [1].

In volumul al doilea al „Istoriei Franţei", istoricul Michelet a descris în culori mişcătoare „tabloul Franţei", peisajul ei geografic, indicînd particularităţile fiecarei regiuni, completîndu-se unele pe altele şi formînd un tot organic unitar, ceea ce el numeşte „l'elément liant de la France" [2].

Fără îndoială că aşezarea peisajului francez, apărat la nord, vest şi sud de trei mări, la vest şi est de două linii de munţi, cu o singură deschizătură la nord-est — pe unde vor veni toate invaziile germane — varietatea climatelor şi a terenurilor de cultură, a aşezării drumurilor trasate încă de gali şi de romani şi care converg către centru, toate acestea au contribuit într-o măsură oarecare la formarea unităţii poporului francez. „Poziţia ocupată de Franţa, la extremitatea occidentală a continentului european, în faţa Atlanticului şi Mînecii, face din ea una din ţările cele mai dotate şi mai armonios aşezate din Europa. In contact intim cu Europa continentală — în timp ce Spania, aparent mai bine situată pentru a fi faţada occidentală a vechii lumi comunică greu cu ea — Franţa se deschide larg catre ţările de peste ocean... De cînd există comerţul, Franţa a fost străbătută de caravane de negustori; de-a lungul coastei mediterane trecea drumul arămii din Spania în Italia; de la coasta normandă în Provenţa trecea calea cositorului din Cornouailles englez pentru a fi aliat arămii în atelierele de bronz ale oraşelor mediteraneene... Istoria ne aminteşte că drumurile naturale care asigură Franţei contactul cu celelalte ţări din Europa au fost reluate mereu de invazii. Pe acolo, din secol în secol s-au adaugat aporturile care amestecate în topitoarea franceză au dat naştere naţiunii noastre, hotărîte de azi înainte să-şi apere patrimoniul său, apărînd porţile de intrare pe teritoriul său" [3].

---

[1] I. Stalin, Opere, vol. 11, Ed. PMR. p. 369-370

[2] J Michelet, Histoire de France, vol. II, p. 75-76, în «Tableau de la France»: «Varietatea infinită a lumii feudale, multiplicitatea obiectelor prin care aceasta oboseşte la început vederea şi atenţia nu constituie mai puţin revelaţia Franţei. Pentru prima oară ea se înfăţişează în forma sa geografică. Cînd vîntul risipeşte această zadarnică şi uniformă negură, cu care imperiul german acoperise şi întunecase totul, ţara apare în diversitatea ei locală, desenată prin munţii săi, prin rîurile sale. Impărţirile politice corespund împărţirilor geografice. Departe de a constata—cum s-a spus—confuzie şi haos, găsim ordine şi o regularitate inevitabilă şi fatală. Lucru ciudat: cele optzeci şi şase de departamente ale noastre corespund celor optzeci şase districte ale capitularelor din care au ieşit majoritatea suveranităţilor feudale şi Revoluţia care a dat ultima lovitură feudalismului, n-a făcut decît să le imite. Adevăratul punct de plecare al istoriei noastre trebuie să fie o diviziune politică a Franţei formată după împărţirea sa fizică şi naturală. Istoria e mai întîi geografie...»

[3] Pierre George, Géographie économique et sociale de la France. Ed. Hier et aujourd'hui, 1949. p. 13—14.

Teritoriul a fost, așadar, prin condițiile favorabile pe care le ofera, primul factor de unificare într-o națiune a tuturor francezilor.

Pentru francezi, teritoriul național a ajuns o entitate abstracta a justiției și națiunii însăși. Un scriitor contemporan scrie: „Frontierele naționale sînt în mod real frontierele Franței. Ele nu pot fi violate fără nedreptate... In adevăr, sentimentul frontierelor naturale e mult prea puternic în orice francez. Teritoriul Franței e el singur o justiție, fiindca constituie o armonie“ [1].

Dar, dupa cum a arătat Stalin, aceasta nu e suficient. Pe același teritoriu s-au perindat în Franța diferite forme de stat, același teritoriu cu munții și mările sale — frontiere de apàrare — au existat și pe vremea galilor și totuși aceștia n-au putut forma o unitate naționala, păstrînd pînă la urmă forma tribală: *„Numai prezența tuturor trăsaturilor caracteristice, luate împreună, formează națiunea“* [2].

De aceea, la contribuția teritoriului trebuie sa adăugăm și influența unei *limbi comune*. Am văzut cum, datorită unei serii de împrejurari economice și sociale, sudul (Provența) e cucerit cu încetul de regalitatea din ținuturile nordice. In acelaș timp, dialectele locale, „le limousin“ și celelalte, încep să piardă din importanța lor și să devină, față de limba franceză oficială, dialecte provinciale care au durat multă vreme sub această formă și într-o anumită masură se mai mențin și astăzi.

Limba franceză a întregului stat s-a dezvoltat pe baza dialectului din Ile-de-France, numit la început „le francien“, concomitent cu importanța crescîndă a Parisului ca centrul din nord al națiunii. Încă din secolul al XII-lea dialectul central apare și în domeniul limbii literare. Dacă la sfîrșitul secolului al XII-lea, unul dintre participanții la cruciada a patra, Robert de Clary, mai scrie o cronică în dialect picard, apoi mareșalul din Champagne, Villehardouin, la începutul secolului al XIII-lea își scrie cronicile sale în limba unificată a nordului. Putem cita printre altele, afara de cronicile lui Villehardouin și Chanson de Rolland și Chrestien de Troyes“ [3].

In secolul al XIII-lea asistăm la o extensiune a dialectului nordic, devenit limbă oficială: popularitatea versiunii franceze a colecției intitulate „Grandes chroniques de France“ întocmită la Saint-Denis în 1274 este o dovadă în acest sens. „In secolul al XIV-lea, în literatura și documentele oficiale din nordul Franței predomină fără îndoiala dialectul centrului. Prin intermediul funcționarilor regelui, el începe să pătrunda și în sud“ [4].

Războiul de o sută de ani a constituit, desigur, o piedică în dezvoltarea comunității de limbă între nord și sud. Insă în nord, în acea epocă, războiul cu Anglia n-a putut opri fixarea limbii franceze. Limba Jeannei d'Arc, de exemplu, originară dintr-o provincie de graniță, Lorena, era înțeleasă de toți soldații armatei franceze, proveniți din toate regiunile. Limba franceză devenise, cum se zice, o limbă vehiculară.

Care sînt elementele sociale ale unificării diferitelor dialecte într-o singură limbă literară, destinată a deveni în curînd oficială și predată în

---

[1] E. Berl, Discours aux Français, p. 136.
[2] I. V. Stalin, Marxismul și problema națională. Ed. P.M.R., 1952, p. 24.
[3] Vezi Marcel Cohen, Historie d'une langue: Le français, p. 132—34.
[4] A. Liublinskaia, op. cit., p. 94.

școli, pe deasupra diversității limbajurilor locale — se întreabă lingvistul francez Marcel Cohen? El deosebește trei factori importanți: regalitatea, biserica, burghezia. „Regele Franței este suveranul tuturor marilor seniori. El împarte dreptatea între ei; deliberînd cu ei, el poate să dea ordonanțe și să ia măsuri financiare pe întreg regatul. El este șeful militar, atunci cînd e vorba de expediții în afara. El singur are puterea consacrata printr-un act religios, oncțiunea sacrului.

Biserica e o putere care deborda cu mult cadrul regalității. Dar înăuntru ea are o grupare legată de rege. Ea sprijină măsurile generale ale regalitații după cum aceasta protejează pe membrii clerului. Sărbatorile religioase și marile pelerinaje de la sfîrșitul secolului al XI-lea, cruciadele, au fost cauze de unificare, suscitate și întreținute de biserică. Orașele, după perioada dezastruoasă a începutului evului mediu, au luat dezvoltare. Burghezia scapă în această epocă de organizație proprie feudală; ea e adeseori legată de acțiunea regalității, chiar în afară de domeniul propriu al regelui, unde se găsesc orașe populate care iau o importanța particulară, ca sediu al administrației regale" [1].

Rolul indirect al acestor factori trebuie relevat. E necesar însă de făcut o serie de rezerve în ce privește acțiunea regalității cît și a bisericii in unificarea limbii franceze. În ce privește regii, concursul lor direct se rezumă la ordonanța de la Villers-Cotterêts, emisă abia în secolul al XVI-lea și care cerea întrebuințarea limbii franceze în actele judiciare, precum și ordonanța din 1629 relativ la prescripțiile tribunalelor ecleziastice. Unificarea a fost foarte puțin ajutată de intervenția regilor, prin indiferența lor față de propagarea limbii franceze unitare în provincie. Cu excepția lui Colbert, nici un administrator n-a înțeles rolul și importanța limbii în unitatea morală a unui popor [2].

Același lucru trebuie menționat în ce privește rolul bisericii. Istoricul limbii franceze, F. Brunot scrie: „Biserica nu înțelege să grăbească întrebuințarea limbii franceze riscînd interesele credinței. Biserica întrebuințează latina și dialectele.

Invățămîntul limbii franceze în locul latinei a fost combătut în vechiul regim nu numai de iezuiți, dar și de universitățile care se găseau în mîinile clerului" [3].

Mai tîrziu, unificarea limbii franceze într-un tot se datorește operelor literare, în special scriitorilor din secolul al XVI-lea. În sfîrșit, revoluția burgheza din 1789 a încununat această evoluție prin lupta contra dialectelor provinciale și pentru introducerea limbii franceze obligatorie pentru toate regiunile.

În ce privește *comunitatea economica,* Franța este una din țările în care lichidarea feudalismului și formarea burgheziei apar destul de timpuriu. Încа din secolul al XIV-lea dezvoltarea producției meșteșugărești (artisanat), a corporațiilor de meșteșugari și a diviziunii muncii prin specializare mereu crescînda, provoaca schimburi susținute între diferitele regiuni ale regatului. Circulația bunurilor se mărește considerabil încă din

---

[1] Vezi Marcel Cohen, op. cit., p. 84 85.
[2] F. Brunot, Historie de la langue française, t. V., cap. XII; J. Benda, op. cit., p. 98
[3] F. Brunot, op. cit., t. V, p. 42, 65, citat de J. Benda, op. cit., p. 98—99.

secolul al XIII-lea, iar bîlciurile și piețele locale tind să se concentreze într-o piață unică, Paris sau Lyon.

Războiul de o sută de ani, bineînțeles, împiedică o bucată de vreme această evoluție, unificarea menținîndu-se abia în partea de nord. Contopirea economică între nord și sud se realizează abia în secolul al XVII-lea, și începutul secolului al XVIII-lea, adică în epoca de apariție a capitalismului. În secolul al XV-lea relațiile de schimb între nord și sud erau încă destul de slabe.

In nord, condițiile unei comunități economice sînt create de transporturile pe apă și în special în bazinul Senei și al Loirei. Orașele apar și cresc pe rîurile principale: Sena, Marna, Oise, Somme, în special Paris pe Sena și Orléans pe Loire. La Paris, încă din secolul al XII-lea apare „Hansa negustorilor pe apă". In 1210, după cucerirea Normandiei, negustorii pe apă din Paris și Rouen încheie un contract privitor la comerțul pe Sena. Negustorii de pe Yonne și Saône în Bourgogne vin să se unească la acest contract. In Champagne, bîlciurile devin celebre: ele sînt vizitate de negustori francezi din diferite părți, dar și de negustori germani, italieni etc. Negustorii din toate orașele Franței vin la bîlciul numit *lendet* la Saint-Denis, lîngă Paris.

In felul acesta, există în secolul al XIV-lea legături economice, schimburi de materii prime necesare meșteșugurilor, cît și de diferite materii agricole. O anumită specializare pe provincii se afirmă: Normandia pentru minereul de fier, sarea, vitele și stofele; vinurile și țesăturile fine in Champagne și Bourgogne; articole manufacturate, la Paris. Regiunile încep să depindă unele de altele. Politica economică a lui Ludovic al XI-lea ajută această lărgire a comerțului. Bîlciurile se întind și către sud, de pildă la Lyon. Metalurgia și lucrarea metalelor se extinde apreciabil; sericicultura și producția mătăsii, la fel. Importanța Lyonului, ca piață intermediară între nord și sud, crește considerabil. Ludovic al XI-lea acordă pieței acestui oraș importante privilegii. În orice caz, în secolul al XIV-lea aici se face marele comerț cu stofe venite din Normandia, Toulon, Berry, Languedoc, Brest, Beaujolais, Rouennais, cu blănuri lucrate în Auvergue și Limousin, cu coloranți din Beaujolais, Lyonnais, Geraudan, în fine cu articolele fabricate în Paris. Astfel, comerțul din Lyon joacă un rol esențial în unificarea economică a Franței, în special în schimburile între nord și sud. O rețea de drumuri pe uscat și apă creează relații în această epocă între Rouen și Marsilia, ca și între alte orașe mediteraneene, prin Sena, Saône și Rhone. Bayonne, Bordeaux, La Rochelle, Nantes întrețin un comerț susținut cu Marea Britanie. În 1463, Ludovic al XI-lea acordă acestor porturi o libertate comercială deplină. Din secolul al XVII-lea aceste porturi leagă schimburi economice cu Parisul. Coasta Atlanticului ia avînt ca și coasta Mediteranei în ce privește comerțul de export. Unificarea economică între nord și partea de apus a sudului nu se desăvîrșește însă decît în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Ea întîrzie față de unificarea și cucerirea politică a sudului. Dar tocmai această cucerire în urma dezvoltării regimului capitalist dă naștere unei comunități economice care se realizează pe întreaga Franță.

Evoluția raporturilor agrare oferă iarăși o serie de posibilități în această direcție. Încă de la începutul istoriei sale, pe urmă treptat, de-a lungul secolelor, o bună parte din iobagii legați de pămînt (attachés à la

glèbe) se eliberează. Spre deosebire de alte țări, în Franța au existat totdeauna țărani liberi (francs), descendenți ai vechilor coloni romani, care aveau dreptul de a părăsi domeniul seniorial, de a-și lua soție de unde voiau și de a-și transmite succesoral averea lor urmașilor [1]. Astfel, o parte din populația rurală era posesoare a pămîntului patriei și solidarizata cu teritoriul, producția și schimburile agrare. De aceea ridicarile în masă de armate populare în cazuri de invazie — cum a fost la apelul lui Ludovic cel Gros contra coaliției împăratului Henric al V-lea și a regelui Angliei — au avut un caracter masiv. În afară de aceasta, nobilii plecați in cruciade își vindeau o parte din pămînturi, care intrau astfel în posesia țăranilor. În timpul razboiului de o sută de ani, apărarea țării contra englezilor a avut un mare răsunet in masele posesoare de pămînt. În fine, destramarea treptată a regimului feudal a trecut iarăși, din nevoia de bani a economiei feudale deficitare, o altă parte de pămînt în mîinile țăranilor [2].

Numeroase revolte țărănești (jacqueries), în decursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, au impus revoluției burgheze din 1789 să lichideze definitiv drepturile seniorale. Decretul convențiunii din 17 iulie 1793 asupra vînderii bunurilor naționale a dat o formă juridică definitivă acestui lung proces [3]. „Astfel a fost necesar exodul în masă al privilegiaților pentru ca să se producă marea adjudecare a solului Franței către majoritatea francezilor, și urmarea sa firească asupra dezvoltării sentimentului patriotic: e vorba de acea vînzare a bunurilor naționale, cea mai mare translație de pămînturi (într-o societate burgheză — *M.R.*), operată în timpurile moderne și care a făcut ca mii de burghezi și țărani să simtă — și au dovedit acest lucru — că binele Franței se confundă cu binele lor. Și fără îndoială că, prin acest gest, Franța ridică asupra ei și pentru multă vreme ura marilor săi nobili și clerici. Dar națiunea care știe să-și înstrăineze o inimă și să-și atașeze o mie, este o națiune înțeleaptă. Dar pentru ca Franța sa devină o națiune nu era deajuns ca pămîntul său să aparțină tuturor francezilor. Trebuia ca fiecare francez să simtă că pămîntul întregii Franțe e al lui, și nu numai bucata de pămînt pe care locuia el... trebuia substituită ideea posesiunii individuale prin ideea posesiunii colective; trebuia substituită ideea unui pămînt francez compus din bucăți aparținînd fiecare unui francez, prin ideea unei Franțe transcendente acestor bucăți și aparținînd colectivității franceze, a unei Franțe transcendente indivizilor“ [4].

„Nobilimea exploatatoare și regii care o susțineau, menținînd țăranul legat de pămînt, opreau acest sentiment abstract al posesiunii pămîntului patriei, înăbușeau conștiința națională a acestei „terre de France“ care trebuia să fie a tuturor și care crea ideea unei posesiuni abstracte a patriei în locul unei posesiuni concrete a propriei bucăți de pămînt“ [5].

Așadar, extinderea schimbului pe întregul teritoriu al Franței, accesul unei majorități de țărani la posesiunea pămîntului au ajutat ca și con-

---

[1] Ch. Segnobos, Histoire sincère de la nation française., p. 137

[2] J. Calmette, La société féodale, p. 108 și urm.

[3] Feudalitatea era totuși încă puternică în 1789: Mathiez, Notes sur l'importance du prolétariat en France à la veille de la révolution, în « Annales historiques de la révolution », 1930; Hulard, La révolution française et le régime féodal, 1919.

[4] J. Benda, op. cit., p. 88—89.

[5] J. Benda, op. cit., p. 91.

diţiile teritoriale şi cele lingvistice la lupta pentru formarea ideii naţionale în Franţa. In fine, suprimarea barierelor locale între provincii, (Voltaire protesta contra faptului că trebuie să schimbe caii de poşta de 20 de ori în fiecare provincie la o călătorie din nord în sud), instaurarea prin revoluţia burgheză a unei economii naţionale libere de piedicile locale şi provinciale pe tot teritoriul ţării au contribuit la formarea unei solidarităţi economice a întregii naţiuni.

In fine, ideea de naţiune s-a consolidat atunci cînd a apărut conştiinţa de clasă a întregului proletariat francez, organizat naţional. Solidaritatea muncitorească, răspîndită în toate ramurile industriei, în toate colţurile ţării a consolidat ataşamentul muncitorimii faţă de independenţa naţională. Aşa se explică cum în ultimul război, eroismul măreţ în lupta împotriva cotropitorului hitlerist, l-a arătat mai ales clasa muncitoare în frunte cu partidul său, partidul comunist. Acest fenomen îl vom trata mai departe.

Pentru ca poporul francez să devină o naţiune, pe lîngă teritoriu, limbă şi comunitate economică mai era necesară şi formarea unei facturi psihice comune, a unui *caracter naţional.* Despre structura psihică naţională I. V. Stalin scrie că întrucît se exprimă în originalitatea culturii comune naţiunii, ea este perceptibilă şi nu poate fi ignorată. Comentînd această afirmaţie, istoricul sovietic A. Liublinskaia adaugă: „Datorită unor anumite condiţii de existenţă, fiecare naţiune îşi formează din generaţie în generaţie o factură proprie, o fizionomie spirituală proprie, un „caracter naţional"... Variind odată cu condiţiile de viaţă ale naţiunii, caracterul naţional îşi pune amprenta asupra fizionomiei naţiunii. Comunitatea de cultură, ca unul din elementele naţiunii, se formează şi ea încetul cu încetul" [1].

Nenumărate încercări s-au făcut de către o pretinsă psihologie etnică de a fixa caracterul naţional francez. Evident, asemenea încercări, lipsite de o metodologie ştiinţifică şi bazate pe o concepţie psihologică subiectivistă, n-au putut decît să dea faliment. O anumită trăsătură, care pretindea că exprimă totalitatea caracterului francez, ori era dovedită ca parţiala şi unilaterală, ori era contrazisă de o altă trăsătură, considerată şi aceea ca esenţială. Asemenea încercări provenite dintr-o concepţie idealistă în psihologie, adesea urmărind doar o concluzie politică ori justificarea unei ideologii de clasă, n-au putut reuşi [2]. Unii au pretins că psihologia francezului se reduce la sociabilitate, alţii la ironie, alţii la raţionalism, alţii la avariţie şi aşa mai departe.

Altceva e însă a distinge aspectul comunităţii de cultură, aşa cum reiese ea din literatura naţională, din folclor, din organizaţia socială şi economică. Marx şi Engels au făcut în această privinţă importante caracterizări ştiinţifice asupra psihologiei poporului francez.

O anumită comunitate unilaterală se remarcă în Franţa încă de la începuturile formării naţionalităţii sale: stilul unitar în arhitectură: goticul; o anumită vioiciune a spiritului şi o luminoasă luciditate, un spirit critic în arta prozei, în proverbe, în moravuri, în producţiile „finite" ale

---

[1] A. Liublinskaia, op. cit., p. 94.

[2] În această privinţă au făcut încercări neizbutite: A. Fouillée, Psychologie du peuple français; A. Siegfried, Tableau de partis politiques en France etc.

artei meşteşugăreşti; un spirit de protest revoluţionar al maselor împotriva nedreptaţii. Dar nu anumite caracteristici calitative specifice, ale civilizaţiei franceze, ne interesează aici: ci problema unităţii culturale, care a servit la formarea mentalitaţii naţionale autonome. Lupta contra Angliei, apoi aceea contra Germaniei şi contra papalitaţii au dat francezilor sentimentul de dragoste pentru patria lor, „cette doulce France", cum se zicea în evul mediu, şi conştiinţa că apără o anumită valoare. Aceasta a fost opera literaţilor, a istoricilor şi scriitorilor, a artiştilor de tot felul, începînd de la jongleurii medievali, de la artizanii artişti şi pînă la marii scriitori din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea şi al XIX-lea. Chiar din mijlocul secolului al XIV-lea o culegere ca „Les grandes chroniques de France", un repertoriu imens de cronici alcătuite la Saint-Denis, a răspîndit ideea unitaţii Franţei. Popularitatea acestei cronici, scrisă în limba natală şi citită de largi mase ale poporului, a răspîndit peste tot ideea unei Franţe unice şi a istoriei ei. Imprimeria a difuzat apoi pe întreg teritoriul producţiile spirituale. A început apoi literatura propriu-zisă: mistere, fabliaux-uri, romane didactice şi apoi epice etc. În secolul al XVI-lea, concepţia despre o cultură comună era deja formată. Ideea de patrie capată în conştiinţa scriitorilor ei o anumita accepţie. Vitalitatea sentimentului naţional francez e datorită în bună parte şi semnificaţiei largi în care el e înţeles. În timp ce alte popoare în faza capitalistă fac din patriotism o manifestare strîmt egoistă, în Franţa, încă de la scriitorii ei din secolul al XVI-lea, la Motaigne şi Rabelais, dar mai ales la filozofii materialişti din secolul al XVIII-lea ca Diderot, d'Holbach, Helvetius şi Voltaire, apoi la cei din secolul al XIX-lea în special la Victor Hugo, Michelet etc., sentimentul naţional reuşeşte să se consolideze şi să formeze un concept comun cu acela de umanitate. Şi mai înainte, chiar din zorii istoriei sale, Franţa luptă cu ideea că cuceririle ei folosesc nu numai poporului său, ci lumii întregi. Cruciadele, de pildă, reprezintă în ochii poporului ideea că Franţa nu luptă pentru ea, ci pentru creştinătate; revoluţia burgheză din 1789 e concepută ca servind libertatea tuturor popoarelor; Comuna din 1870 păstrează ideea că luptă pentru drepturile muncitorimii de pretutindeni, iar războiul din 1914—1918 a putut fi suportat cu imensele lui suferinţe pe baza ideii că păstrînd integritatea sa, Franţa apără dreptul contra forţei, drept valabil pentru toate popoarele. Un autor german observă cu drept cuvînt că în timp ce în istoria recentă a Germaniei „ideea de naţionalitate şi ideea de universalitate s-au opus mereu una alteia, în Franţa ele s-au unit în mod constant" [1]. Mai mult decît atît, acelaşi autor observă că „în Franţa ideea de universalitate a fost complet absorbită de gîndirea naţionala... Prin schimbul şi fuziunea forţelor respective, cele două principii au căpătat un spor de putere. Toate pretenţiile universalismului au fost transferate ideii naţionale şi, servind ideea sa naţională, Franţa, pretinde a realiza o valoare universală" [2].

Cu începere din secolul luminilor, un Voltaire, Helvetius şi Diderot, introduc în ideea de naţiune încă o componentă, aceea de civilizaţie. Istoricii burghezi ai secolului al XIX-lea, Michelet, Mignet, Thierry, vorbesc mereu de misiunea civilizatoare a Franţei în lume. Franţei i-ar reveni,

---

[1] E. Curtius, Essai sur la France, p. 26.
[2] E. Curtius, op. cit. p. 26.

cum se spunea curent la începutul secolului trecut, „pontificatul civilizației. Saint-Simion și saint-simonienii vorbesc de „noua civilizație", tehnică și industrială, pe care urmează s-o inaugureze Franța. Auguste Comte, filozoful pozitivist, voește sa creeze o nouă religie, aceea a umanității, descoperirile științifice și tehnice ale lui Pasteur, Claude Bernard, sînt concepute ca daruri oferite de francezi omenirii întregi. S-ar putea cita sute de exemple în același sens din literatura și publicistica celei de a doua jumătăți a secolului trecut. După invazia germană din 1870, aceasta idee devine un fel de evidență de la sine înțeleasă. Renan vorbește de „viitorul științei" ca de o ofranda franceză. In același spirit s-au desfașurat și evenimentele patetice ale „afacerii Dreyfuss", în timpul căreia toți apărătorii acestuia au invocat identitatea între ideea de patrie și ideea de justiție și civilizație umană. In concluzie, cetățeanul francez, nutrit de literatura și ideologia curentă, crede că concepția de civilizație e expresia prin care se evidențiază spiritul național, că cele două concepte — națiune și civilizație — coincid, că ele reprezintă o sinteză, o comunitate. Cînd un francez vorbește de „civilizație", el se gîndește în primul rînd la Franța, el nu poate gîndi realitatea națională decît în perspective universale. Un istoric important al Franței, E. Lavisse, rezumînd această concepție a ideii naționale, scrie: „Franța și umanitate nu sînt două cuvinte care se opun unul altuia. Elé sînt unite și inseparabile. Patria noastră e cea mai umană dintre patrii". Asemenea afirmații sînt curente în publicistica franceză. Nu importă aci faptul dacă aceste credințe sînt adevărate sau justificate în totul sau în parte. Ceea ce importă e semnificația și realitatea acestor credințe, felul cum se reflectă ele în mentalitatea poporului, faptul că ideea națională, fermă și consolidată, încearcă să se definească prin atribute de superioritate pentru a-și legitima existența.

★

Conștiința de sine a poporului francez nu s-a format numai prin dezvoltarea *internă* a factorilor menționați mai sus. Ea este și opera *externă,* a vecinilor Franței care, de-a lungul istoriei, au încercat s-o cotropească. Indepedența națională franceză s-a format prin rezistența dîrza față de trei tendințe de acaparare din afara ei: Anglia, puterea papală, Germania. *In toată istoria Franței, clasa dominantă, exploatatoare — nobilimea pînă la revoluția burgheză, precum și marea burghezie în timpurile noastre — a căutat să favorizeze tendințele de acaparare prin repetate acte de trădare. Intotdeauna libertatea națională a fost apărată și realizată de către masele populare.*

Prin căsătorii, moșteniri și alianțe, regii Angliei și ai Franței nu s-au dat îndărăt de la ideea creării unui mare stat anglo-francez. Această perspectivă nu începe numai cu rivalitatea între Eduard al III-lea și Filip de Valois, ci încă de la cucerirea Angliei de către Wilhelm de Normandia sau de cînd Henric al II-lea Plantagenetul prin uniunea sa cu Aliénor de Aquitania devine posesor al sud-vestului Franței.

In fond, războaiele provocate de Anglia pentru cucerirea teritoriilor franceze au durat fără întrerupere 300 de ani. Ca o urmare a cuceririi Angliei de către normanzi, coasta de nord a Franței și provincia Maine trec

sub stăpînirea regelui Angliei și după 1154 nu numai regiunea Loirei (Anjou, Touraine) dar și *toată* Aquitania cu Poitou și Auvergne ajung în mîna regelui Angliei. „A fost o lovitură cruntă data întregului popor francez și nu numai Capetienilor: dominația străină asupra a două treimi din teritoriul francez a exercitat o influență negativă asupra dezvoltării întregii țări. Regii Angliei obțineau din posesiunile lor pe continent venituri destul de mari, ceea ce lovea în interesele dezvoltării Franței... Situația internă a Angliei și faptul că mulți dintre feudalii englezi, ca și o parte dintre negustori, erau direct interesați să domine din punct de vedere economic și politic Guyenne, precum și interesele economice ale acestora în Flandra, au împins Anglia la o politică de cuceriri... In războiul de o sută de ani, Anglia urmărea scopuri de cucerire și jaf, în timp ce pentru Franța acesta era un război just, de eliberare. Realizarea planurilor engleze de cucerire ar fi împiedicat dezvoltarea firească necesară a naționalităților franceze (atît cele septentrionale cît și cele meridionale), dezvoltare care ducea la contopirea lor într-un stat național unic" [1].

In această privință, Engels scrie: „Acolo (în Franța — *M.R.*) în epoca evului mediu, cotropitorul străin este cuceritorul englez, care intervine în favoarea naționalității provensale, împotriva nordului. Războaiele împotriva englezilor... se termină prin alungarea intervenționiștilor străini și prin supunerea sudului de către nord" [2].

Recucerirea țărilor franceze ocupate de Anglia, începută încă în secolul al XII-lea, a fost anevoioasă și lungă și a durat pînă la mijlocul secolului al XIII-lea. In timpul războiului de o sută de ani, regele Henric al II-lea a devenit în 1422 regele Angliei și al Franței. In acest moment, tragic și decisiv, instinctul de conservare al poporului l-a făcut să se ridice ca un singur om, avînd în frunte, nu nobili generali sau regi, ci pe eroina națională, tînăra țărancă lorenă, Jeanne d'Arc, care-și sacrifică eroic viața pentru a salva patria.

Mișcări populare de același fel se repetă mereu: protestul patriotic al „statelor generale" după Poitiers, atitudinea comunelor după tratatul de la Troyes, rebeliunea normandă contra armatei lui Bedford în 1424 etc. Toate aceste forme de insurecție populară au fost frînate de atitudinea regilor. Divorțul lui Ludovic al VII-lea de ducesa Aliénor de Aquitania, indiferența cu care el permite acestei moștenitoare (care trebuia, ca vasală, să nu se mărite fără consimțămîntul său) să ducă ca dotă ducatul său lui Enric de Anglia, e unul din gesturile prin care trebuie spus că *regii Franței au violat cel mai mult și mai fățiș voința Franței de-a fi un grup autonom;* mai mult decît atît, trebuie să spunem același lucru despre tratatul prin care Ludovic cel sfînt, fără nici o presiune din afară, printr-o simplă satisfacție a conștiinței sale, reintegrează dominația engleză într-o întreagă parte a Franței. Cu începere de la venirea lui Carol al VI-lea, *voința Franței de a respinge jugul străin e trădată* din ce în ce mai mult de clasele suprapuse (apatia regalității; activitatea mărturisită a *bourguignonilor* și a întregii nobilimi în favoarea Angliei); voința națională găsește partizanii ei în ramurile mijlocii ale națiunii

[1] A. Liublinskaia, op. cit., p. 86.
[2] Fr. Engels, Scrisori către F. Mehring, citat de A. Liublinskaia, op. cit., p. 87.

(patriotismul statelor generale în 1425, 1428, 1429, 1435) și mai ales în popor, al cărui devotament față de ideea integrității Franței se încarnează în eroismul unei tinere țărance. Se pare că Franța, pentru a smulge pămîntul său de sub cucerirea străină, s-a sprijinit, așa cum a făcut în 1792, pe clasele populare, ca și cum ar fi simțit că numai acolo va găsi în același timp prospețimea și energia inimii pe care o cere o astfel de acțiune"[1].

Aceeași tenacitate o arată Franța în ce privește indepedența ei, în chestiunea raportului cu papalitatea și cu Roma. In timp ce alte țări acceptă în mod docil amestecul papalității în treburile lor politice interne, Franța, încă din secolul al XV-lea, prin doctrina galicană (afirmare printre altele, a tradiției naționale galice contra latinității romane) limitează imixtiunea papală numai la treburile spirituale, rezervînd regilor Franței conducerea temporală. Bossuet, între alții, a fost unul din protagoniștii acestei mișcări. O serie de alte evenimente au dovedit această nevoie de independență națională: gestul lui Filip cel Frumos și al trimisului său, Wilhelm de Nogaret, expulzarea iezuiților de către Choiseul, hotărîrile Convențiunii contra preoților refractari, politica anticlericală a secolului al XIX-lea și în fine, separarea bisericii de stat, efectuată de Combes în 1905. Reacțiunea populară silește pe Henric al IV-lea să pună capăt „Ligii" și războaielor religioase și să împiedice formarea unui stat franco-spaniol, așa cum dorea nu numai catolicul Filip al II-lea al Spaniei, ci însăși papalitatea.

In toate aceste mișcări inspirate de rezistența populară, clericii francezi, împreună cu o mare parte din nobilime, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a dăuna intereselor Franței și pentru a servi puterea romană. Cînd Filip cel Frumos reacționează contra lui Bonifaciu al VIII-lea, papalitatea dezleagă pe vasalii nobili ai regelui de jurămîntul de credință față de el (și aceștia primesc asemenea dezlegare) și-i îndeamnă pe toți să refuze plata impozitelor; în sfîrșit, ea încearcă să arunce întreaga Europa contra Franței. Cînd Convențiunea lovește pe preoții refractari, clerul francez, ajutat de nobili, încearcă să răscoale șaizeci de departamente și reușesc să ridice populația Vendeii. In fine, în secolul al XIX-lea nobilimea și clerul catolic tind mereu să conducă Franța fie în mod direct, fie ipocrit, ca în timpul restaurației, al monarhiei din iulie, sau la începutul republicii a treia. Atitudinea clerului e în permanență ultramontană.

Rezistența împotriva invaziei germane e așa de veche, încît o serie de istorici o situează încă din perioada tratatului de la Verdun. In orice caz, încă din 1544, cînd inamicul ajunge la Meaux, aproape de Paris, ori în 1533 — la Saint-Quentin, sau în 1636 — la Corbie, lupta contra invaziilor de peste Rin ia aspectul unor sforțări în vederea conservării naționale. Masele populare sînt profund indignate în fața condițiilor pe care le impune imperiul germanic învingător în 1713, sau în fața concesiilor de frontieră pe care le face Talleyrand în 1814. Revoluția burgheză arată ce poate face o conștiință națională trează, împotriva invaziilor organizate de nobilii emigranți trădători. Bătălia de la Valmy, cîștigată prin ridicarea în masă a poporului francez contra unor armate organizate,

[1] J. Benda, op. cit., p. 133.

arata ce poate săvîrși patriotismul conștient al poporului. Istoricul burghez al politicii externe a marii revoluții, Albert Sorel, scrie în aceasta privință: „Sufletele oamenilor care alcătuiau această adunare (Convenția) erau tulburi și patimașe, întunecate și posedate de cel mai orb fanatism... Și totuși, hotărîrile s-au realizat dupa o lege comună: aceasta adunare în sînul căreia rivalitățile măcinau sufletele, a manifestat în apărarea patriei un mare suflet colectiv, făurit din sacrificii, constanță și credință. Era emanația însăși a Franței“ [1].

Nobilimea rabdătoare a organizat în emigrație armatele cuceritoare ale inamicului, pe care masele populare le-au nimicit, salvînd Franța. Au urmat apoi cotropirile germane destul de des repetate: 1815, 1870, 1914, 1940. Poporul a luptat cu un devotament într-adevăr eroic, apărîndu-și glia și independența națională. Nu mai departe decît în ultimul război, în timp ce luptatorii din „maquis“-uri își ofereau viața pentru salvarea Franței, societățile capitaliste, în cap cu faimosul „comité des forges“, „comité du charbone și cele 200 de familii, fraternizau cu inamicul, făcînd împreună afaceri rentabile [2].

In mai puțin de 80 de ani, Franța a suferit trei invazii îngrozitoare. Traiesc și azi oameni din vechea generație, care au asistat direct la două invazii și au cunoscut prin spusele celor mai bătrîni pe cea de a treia. Istoria externă a Franței în ultimul secol se confundă cu apărarea frontierei dinspre Rin. Cum se poate presupune că aceste tragice evenimente s-au putut uita așa de repede?

★

Dupa cum se poate vedea din aceasta sumara expunere asupra istoriei Franței, puține țari au luptat cu mai îndărătnică îndîrjire pentru păstrarea unității și independenței naționale. Și azi, acest sentiment, după cum arata dezbaterile parlamentare și acțiunea directă a maselor în afară de parlament, e treaz și perfect conștient. O țară cu o asemenea istorie nu se poate lasa cumpărată de arginții oamenilor de afaceri de peste ocean.

Jules Michelet scria acum aproape o sută de ani: „In secolul al XX-lea, Franța va declara pace lumii“. Sentința scriitorului francez nu e întru totul exactă în momentul de față, deoarece poporul francez, în interdependența politică de azi a lumii, nu mai poate avea inițiativa de altădată. Dar proorocirea lui Michelet poate deveni un fapt, dacă Franța, așa cum ne arată o serie de indicii, își va revizui politica sa externă de aservire față de țelurile imperialismului american și va adera la politica de pace a țărilor de democrație populară în frunte cu U.R.S.S., contribuind la realizarea unui pact de adevărată securitate colectivă în Europa. Judecînd după ultimele orientări ale opiniei publice a maselor franceze și justificînd tradiția adîncă a conștiinței naționale din trecutul ei, Franța va trebui să se îndrepte către o politică externă care să-i asigure securitatea și să-i păstreze demnitatea și independența națională.

E. Renan, într-o celebră conferință, a spus că „o națiune e un plebiscit de fiecare zi“. In Franța, acest plebiscit se face acuma. Astfel,

---

[1] A. Sorel, L'Europe et la révolution française, t. IV, p. 451.
[2] Maurice Thorez, Une politique de grandeur française, p. 292.

Franța reintră pe calea marilor ei tradiții istorice de umanitate și civilizație pentru care a fost admirată și iubita de atîtea popoare. „Franța care e iubită, scrie Maurice Thorez, nu e Franța lui De Wendel (mare industriaș din „comité des forges" — *M.R.)*, Franța care e iubita e aceea a marii revoluții din 1789, aceea a insurecției naționale din 1944. Franța pe care o iubesc toate aceste popoare care s-au bătut contra hitlerismului e Franța, arzător focar al democrației, progresului și al libertății" [1].

БОРЬБА ФРАНЦУЗСКОГО НАРОДА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ЕДИНСТВО

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Описывая борьбу широких масс французского народа за мир и спасение национальной независимости, автор поставил себе целью проанализировать характерные особенности французской национальной идеи и различные исторические условия, под влиянием которых она путем упорной борьбы осуществилась.

Франция стала единым национальным государством раньше всех других государств Западной Европы. Сознание национального единства становится достоянием народных масс, закрепленным за ними испытаниями, через которые прошел французский народ.

Указав на то, что это единство осуществлялось медленно и с трудом, автор переходит к обзору фаз исторического процесса, положившего начало французского государства, и уточняет удельный вес каждого фактора, способствующего его зарождению: королей, феодалов, вольных городов, развития торговли и одновременно с нейроса буржуазного класса, отношений между югом и севером Франции. Единство Франции не создано ее королростаими, а объективной и субъективной волей всего французского народа, им проявленной и во имя его осуществленной.

Автор подчеркивает также значение создания национального французского языка для осуществления этого единства. Оно шло в разрез с церковью и завершилось лишь революцией 1789 г.

Созданию национального единства способствовало равным образом осуществление экономической общности и аграрные отношения, специфические для Франции, в которой крепостничество было более ограничено, чем в других странах. Продажа земель крестьянам и, в особенности, продажа национальных имуществ во время буржуазной революции связали частные интересы с интересами родины, появилась экономическая солидарность всей нации.

Однако фактором окончательно утвердившим идею нации, было появление классового сознания организованного французского пролетариата.

---

[1] Maurice Thorez, Une politique de grandeur française, p. 372.

Восставая против попыток так называемой «этнической психологии» свести национальный французский характер к той или другой черте, автор указывает на значение понятия цивилизации в образовании характерных психических свойств французской нации, подчеркивая при этом, что основной чертой является сознание, что Франция, облеченная «понтификатом цивилизации», действует для блага и во имя всего человечества.

Последним фактором, обусловившим раннее осуществление французского национального единства, является «внешний фактор», а именно войны, нашествия и занятие ее территории, потребовавшие мобилизацию и объединение французского народа для оказания достойного нации сопротивления.

Анализируя последние настроения французского общественного мнения и все ныне совершающееся под его влиянием, автор подчеркивает, что путем борьбы за мир и национальную независимость Франция снова вступает на стезю ее исторических традиций, снискавших ей любовь стольких народов и вновь встает на борьбу за демократию, прогресс и свободу.

LA LUTTE DU PEUPLE FRANÇAIS POUR L'INDÉPENDANCE ET L'UNITÉ NATIONALE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur expose la lutte des larges masses populaires de France pour la paix et la sauvegarde de l'indépendance nationale et se propose d'analyser les traits caractéristiques de l'idée nationale française, ainsi que les différentes circonstances historiques dans lesquelles elle a prins corps grâce à d'âpres combats.

La France est devenue un État national unifié, bien avant les autres pays de l'Europe occidentale. La conscience de l'unité nationale devient le bien des masses populaires et se trempe au feu des épreuves que le peuple français a traversées.

Montrant que cette unité s'est effectuée peu à peu, en dépit de bien des difficultés, l'Auteur examine une à une les différentes phases du processus historique qui a abouti à la naissance de l'État français. Il précise l'importance spécifique de chacun des facteurs: monarchie, féodalité, villes franches, essor du commerce, parallèle à celui de la classe bourgeoise, relations entre le Midi et le Nord de la France. L'unité française n'est pas l'oeuvre des rois, mais bien celle de la volonté d'unité, objective et subjective, que tout le peuple de France a manifestée et qui s'est réalisée au nom du peuple français.

L'Auteur souligne également combien la création de la langue française nationale a été importante pour l'accomplissement de l'unité. Cette unité a été obtenue en dépit de l'Église et n'a été parachevée que par la révolution de 1789.

D'autre part, la réalisation d'une communauté économique à laquelle chaque province apporte son tribut et les relations agraires spécifiques de la France, oú le servage est plus restreint qu'ailleurs, contribuent à accomplir l'unité nationale. Les ventes de terres aux paysans et, surtout, la mise en vente des bien nationaux, à l'époque de la révolution bourgeoise. ont lié les intérêts personnels aux intérêts de la patrie et ont contribué à la solidarité économique de la nation tout entière.

Mais le facteur qui a surtout contribué à affermir l'idee nationale a ete la cristallisation de la conscience de classe du prolétariat français organisé.

L'Auteur s'élève contre l'ainsi nommée « psychologie ethnique » qui tente de réduire le caractère national français à l'un ou l'autre de ses traits. Il montre l'importance du concept de civilisation pour la formation des principaux caractères pasychiques de la nation française et en souligne un trait essentiel: la conscience que la France, qui exerce le « pontificat de la civilisation », doit travailler dans l'intérêt et au nom de l'humanité entière.

Un dernier facteur qui explique la réalisation précoce de l'unité française est le « facteur extérieur »: la guerre, l'invasion, l'occupation du territoire, dont l'effet a été de mobiliser et d'unifier le peuple français dans le but de subsister en tant que nation.

Analysant l'orientation actuelle et les derniers mouvements de l'opinion publique française, l'Auteur souligne le fait que, en combattant pour la paix et pour l'indépendance nationale, la France rentre dans la voie des traditions historiques qui l'ont rendue chère à tant de peuples et redevient la militante des idées de démocratie, de progrés et de liberté.

DESTRĂMAREA MICII ÎNŢELEGERI

DE

ELIZA CAMPUS

Mica Înţelegere fusese creată de marile puteri imperialiste în vederea stringerii cordonului sanitar în jurul Uniunii Sovietice. De asemenea, acest for politic trebuia să servească şi la înăbuşirea mişcărilor revoluţionare, atît în ţările din bazinul Dunării, cît şi în ţările balcanice. Intr-unul dintre apelurile adresate de Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste către toate partidele comuniste, se dezvăluie dublul scop pe care trebuiau să-l aducă la îndeplinire statele componente ale Micii Înţelegeri : „Această Mică Înţelegere, instituită la Paris şi Londra, cu guvernele Iugoslaviei, Romîniei, Cehoslovaciei... tinde ca, cu preţul unor mici concesiuni mutuale, teritoriale şi economice, să unească burghezia din Balcani şi de pe Dunăre, pentru a combate mişcarea revoluţionară comunista balcanică şi pentru a ataca pe calea armelor Rusia Sovietică“ [1].

În etapa avîntului revoluţionar dintre anii 1917—1923, Mica Înţelegere şi-a îndeplinit întru totul sarcinile ce îi fuseseră încredinţate de către marile puteri imperialiste. Zelul guvernelor reacţionare din ţările Micii Înţelegeri, a fost cu atît mai mare, cu cît aceste guverne traduceau astfel în viaţă, politica ce corespundea intereselor economice şi politice ale claselor dominante din aceste ţări. Astfel, „teroarea împotriva comunismului s-a dezlănţuit în toate ţările balcanice“ [2].

În anii din ajunul celui de al doilea război mondial deşi Mica Înţelegere păstrase acelaşi caracter, net antisovietic, totuşi ar fi putut ajunge un element folositor păcii, dacă s-ar fi alăturat politicii de securitate colectivă, promovată la Liga Naţiunilor de către Uniunea Sovietică.

În primăvara anului 1938, după ce cotropise Austria, Hitler pornise o serioasă acţiune diplomatică pentru izolarea Cehoslovaciei, pentru îndepărtarea deci şi a Romîniei şi a Iugoslaviei, de aliata lor din Mica Înţelegere.

Mica Înţelegere, ca for politic, unde o serie de tratate şi clauze legau Iugoslavia şi Romînia de Cehoslovacia, începuse sa devină o piedică în

---

[1] Actes du Comité exécutif de l'Internationale Communiste, « Bulletin Communiste », 31 martie 1921, p. 205.

[2] Ibidem.

calea planurilor lui Hitler. Statele componente ale Micii Înțelegeri erau pe deasupra și state membre ale Ligii Națiunilor și ar fi fost obligate, în conformitate cu politica de securitate colectivă promovată de U.R.S.S., să puna în aplicare articolele 16 și 17 ale pactului Societății Națiunilor și sa ajute Cehoslovacia, în cazul unei eventuale agresiuni hitleriste.

Uniunea Sovietică urmărea, în aceasta etapă, punerea în aplicare a pactelor și clauzelor existente, în conformitate cu pactul Societății Națiunilor, considerînd că și aceasta este o cale pentru oprirea agresiunii, pentru salvgardarea păcii.

Politica de securitate colectivă urmărea ca atare, ca și pactele și tratatele, ce legau statele din bazinul dunărean și din spațiul balcanic, să fie respectate.

Diplomația statelor agresoare, Germania nazistă și Italia fascistă, tindea însă să rupă toate tratatele existente, atît în bazinul dunărean, cît și în spațiul balcanic.

În aceste acțiuni, Hitler nu a fost cu nimic împiedicat de marile puteri imperialiste, care încurajau prin toate mijloacele acțiunile de cotropire ale nazismului, în speranța unei cît mai grabnice agresiuni fasciste, împotriva U.R.S.S.

Ca să marcheze cît mai adesea acest lucru și să dovedească lui Hitler, că în fond i s-a cedat în mare parte spațiul balcanic, primul ministru englez amînă negocierile comerciale ce trebuiau să aibă loc la București în mai 1938.

Pe o asemenea linie de înțelegere a politicii statelor imperialiste și în speță, a Angliei, se găsește și mărturisirea unui diplomat romîn reacționar, care arată că: „Dl. Chamberlain căuta să evite orice dificultate, putînd să fie un obstacol, la buna reușită a negocierilor, pe care Sir Nev'lle Henderson le ducea la Berlin. Primul ministru britanic ținea să precizeze astfel, că țara sa nu urmărea nici un scop de penetrare economică în sud-estul european, regiune pe care era dispus s-o recunoască, ca intrînd în zona de interese germane“ [1].

Este evident că i se precizase lui Hitler încă o dată, chiar și prin această acțiune de mai mică importanță ca amînarea unor negocieri comerciale cu Romînia, că nazismul are în mare măsură, cîmp liber, în sud-estul Europei.

În consecință, H'tler putea să continue liniștit acțiunea de lichidare a Micii Înțelegeri, for politic ce îl împiedica, într-o anumită măsură, să treacă în mod mai rapid, la opera de cotropire a Cehoslovaciei. Sistemul politic din Balcani trebuia înlocuit cu un altul, care să servească direct scopur'le fascismului.

Acest lucru, de altfel, îl mărturisește și Gafencu, relatînd o discuț'e a sa 'u Ciano, ministrul de externe al Italiei fasciste. Acesta și-a exprimat deschis 'ntenția de a sch'mba configurația politică existentă în Balcani, configurație care se bizuia pe pactul Societății Națiunilor: „Interesul

---

[1] Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, p. 39—40. Din arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., București.

general este acela, de a aşeza în faţa sistemului balcanic, susţinut de occident, un alt sistem al Axei" [1].

Lichidarea Micii Inţelegerii trebuia deci înfăptuită cît mai grabnic.

★

Dezagregarea Micii Înţelegeri începuse cu ani în urmă. La această destrămare au contribuit din plin clasele dominante din ţările Micii Inţelegeri, ale căror acţiuni politice au grăbit procesul de dezagregare a configuraţiei politice din spaţiul balcanic.

În ceea ce priveşte guvernul reacţionar din Romînia, care în etapa de care ne ocupăm afişează o grandilocventă prietenie pentru Cehoslovacia, acesta era de mult hotarît să renunţe la Mica Înţelegere. Gr. Gafencu mărturiseşte deschis acest lucru: „Încheierea unor pacte regionale, în scopul de a rezolva unele probleme speciale... trebuia să fie utilizată pentru aceeaşi tendinţă, de a servi unei ordini generale. Acesta a fost motivul pentru care Inţelegerea balcanică... a cîştigat în spiritul oamenilor politici romîni, împotriva Micii Înţelegeri, ale cărei avantaje erau de natură mai abstractă" [2].

Clauzele tratatelor care legau Romînia de Cehoslovacia nu erau cîtuşi de puţin abstracte, dar incontestabil, respectarea lor, ar fi orientat Romînia spre politica de securitate colectivă, politică care nu convenea reacţiunii agresive din Romînia.

În ceea ce priveşte Iugoslavia, clasa dominantă din această ţară, îşi manifesta încă din 1936, tendinţa netă de a nu adera la politica de securitate colectivă: cînd Hitler a ocupat zona demilitarizată a Rhinului, călcînd pactul de la Locarno, a avut loc la Geneva o întrunire a Micii Înţelegeri şi a Înţelegerii Balcanice, sub preşedenţia lui Titulescu. Fără să fie un prieten al comunismului, ci dimpotrivă, Titulescu apăra de pe poziţii burgheze, politica de securitate colectivă. Comunicatul oficial ce s-a dat după această întrunire, exprima dorinţa Micii Înţelegeri şi a Inţelegerii Balcanice, „de a apăra aplicarea tratatelor, inclusiv cel de la Locarno" [3]. Acest comunicat a stîrnit adînci nemulţumiri în sînul guvernelor reacţionare din Grecia, Turcia, Iugoslavia şi Romînia. Guvernul iugoslav se grăbeşte să dea un comunicat oficial în care se declară că: „Cercurile oficiale iugoslave nu au nici o cunoştinţă nici despre conferinţa de la Geneva, nici despre deciziile publicate" [4], Guvernul iugoslav îşi preciza clar poziţia sa de neadeziune, la politica de securitate colectivă.

Primii paşi concreţi, porniţi pentru dezagregarea Micii Înţelegeri, îi face de altfel Iugoslavia, două luni mai tîrziu, cînd are loc, în mai 1936, sesiunea consiliului permanent al Micii Înţelegeri.

Se pune cu acest prilej problema măsurilor coercitive ce ar trebui luate, dacă Ungaria ar denunţa clauzele militare, ce decurgeau din tratatul de la Trianon. Stoiadinovici declara atunci că „în această eventualitate,

---

[1] Gr. Gafenco, Derniers jours de l'Europe. Egloff, Paris, 1944, p. 184.
[2] Idem, Préliminaires de la guerre à l est. Egloff, Suisse, 1944, p. 263.
[3] Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945. Arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., Bucureşti, p. 29.
[4] Ibidem.

punerea în aplicare a măsurilor coercitive, nu poate avea loc, decît dacă există în prealabil, siguranța unei neutralitați a Germaniei și Italiei" [1].

Aceasta poziție, net ostilă politicii de securitate colectivă, explică ajutorul și simpatia manifestata de statele fasciste pentru Iugoslavia.

★

Incă din 1936, în noiembrie, Mussolini rostește un discurs menit să rupă Iugoslavia de Mica Ințelegere. Vorbind despre revizuirea tratatelor, despre nedreptatea ce se face Ungariei, Mussolini își arată însă o vadită simpatie pentru Iugoslavia. Exista o accentuată tendință de diviziune a Micii Ințelegeri, care este destul de vizibila, caci e relevată în acest sens, chiar și de cercurile burgheze din Franța:

„Pronunțîndu-se pentru revizuirea tratatelor de pace, dl Mussolini ia poziție contra Micii Ințelegeri, pe care încearcă s-o dividă prin cîteva cuvinte amicale aruncate la adresa Iugoslaviei" [2].

Acte mult mai concrete urmează însă dupa declarația sonoră a lui Mussolini. Contele Ciano sosește chiar în cursul lunii noiembrie 1936 la Budapesta, unde, desigur, are o întrevedere și cu Stoiadinovici. I se indică atunci clar lui Stoiadinovici, ca sînt necesare serioase schimbări în orientarea Micii Ințelegeri și a Ințelegerii Balcanice, care trebuie să se lege mai adînc de guvernele reacționare din Bulgaria și Ungaria, schimbînd astfel configurația politică din spațiul balcanic. Gr. Gafencu dă o asemenea relatare, pe care el o face desigur, în urma unei discuții cu Ciano: „Ințelegerii Balcanice așa cum exista atunci, între Atena, Ankara, București și Belgrad, trebuia să i se opună acorduri venind din Europa centrală și reunind Budapesta, Belgrad și Sofia" [3].

Imediat dupa vizita lui Ciano. Stoiadinovici vizitează pe regele Boris al Bulgariei la castelul său din Kritchim. In urma acestei întrevederi, Kioseivanoff, președintele Consiliului de miniștri bulgar, a făcut presei importante declarații: „Nu mai există azi aproape nici un bulgar care să nu fie convins partizan al politicii de apropiere între ambele noastre popoare" [4].

Rezultatele acestei „apropieri" cu guvernul reacționar bulgar, iau formele vizibile ale pregătirii Bulgariei ca bază de atac antisovietică. După relatările unui diplomat romîn reacționar, aflăm că în pofida tratatelor existente, pe care Iugoslavia, ca membră a Ligii Națiunilor și ca membră a Micii Ințelegeri, trebuia să le respecte, mari transporturi de avioane de război germane treceau prin Iugoslavia, spre Bulgaria: „Un mare număr de avioane de vînătoare, de bombardament și de recunoaștere, de fabricație germana și pilotate de aviatori militari germani, îmbrăcați civil, s-au îndreptat spre Bulgaria, după ce au obținut autorizația de a zbura pe deasupra teritoriului iugoslav, aterizînd pe aerodromurile iugoslave, pen-

[1] Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, Arhiva Institutului de istoric al Academiei R.P.R., București, p. 32.

[2] René Pinon Chronique de la quinzaine. « Revue des deux mondes », 15 noiembrie 1936, p. 476–477.

[3] Gr. Gafenco Derniers jours de l'Europe. Egloff, Paris, 1944, p. 184.

[4] René Pinon, Chronique de la quinzaine, « Revue des deux mondes », decembrie 1936, p. 715.

tru a se alimenta cu ulei și esența“ [1]. Violînd în mod flagrant tratatele existente, Iugoslavia nu a îngaduit numai trecerea prin teritoriul ei a armelor destinate Bulgariei reacționare, dar așa cum ne mărturisește același document, vindea ea însași Bulgariei „material de război, pentru uzul aviației și autoriza cumpararea pe teritoriul ei, a cailor necesari artileriei, creîndu-se, în prealabil, condiții de colaborare efectiva între cele două state majore“ [2].

Nu este de mirare deci, că în ianuarie 1937, se încheie între Bulgaria și Iugoslavia un pact de neagresiune. Acest act al Iugoslaviei însemna un prim pas făcut pe linia dezagregării pactelor existente, căci Iugoslavia încălca articolul 2 al pactului Înțelegerii Balcanice, care interzice pacte cu țările balcanice neraliate Înțelegerii Balcanice. În martie 1937, Iugoslavia face un al doilea pas, pe linia dezagregării organizațiilor politice existente. Încheind un pact de „amiciție eternă“ cu Italia, Iugoslavia încalca astfel articolul 6 al statutului Micii Înțelegeri, care interzice formal membrilor acestui for să încheie orice fel de pacte fără avizul favorabil al celorlalți membri. Or, Iugoslavia nu a cerut un asemenea aviz. Deci o serie de acțiuni diplomatice pe care Iugoslavia începe să le poarte înca din 1937 arată că, în fond, ea tinde la dezagregarea Micii Înțelegeri. Acest punct de vedere îl au de altfel și marile puteri imperialiste, caci ambasadorul Statelor Unite la Moscova, notează acest lucru în jurnalul său, relatînd o convorbire cu unul dintre secretarii ambasadei Statelor Unite la Varșovia: „Harrison crede ca și mine că Mica Înțelegere e pe cale să se dezagrege“ [3]. În acest timp Stoiadinovici, ca și prințul Paul, regentul Iugoslaviei, intră în mod oficial în orbita Berlinului.

La începutul lui ianuarie 1938, Stoiadinovici lucrează de altfel deschis. Face o vizită la Berlin unde declară: „Dacă cred, ca om de stat, într-o colaborare tot mai strînsă cu Reichul, simt ca om, dreptul de a lucra în acest sens“ [4].

Rezultă din aceste declarații publice, că la începutul lui ianuarie 1938, Iugoslavia se declară deschis colaboratoare a Reichului.

★

În această etapă, guvernul reacționar din Romînia se grabește să-și arate solidaritatea față de actele de evidentă rupere a tratatelor existente, comise de Iugoslavia.

Istrate Micescu, ministrul de externe, trebuia să ia parte la cea de a 100-a sesiune a Ligii Națiunilor, unde urma să reprezinte și Mica Înțelegere. În drum spre Geneva se oprește la Belgrad și la Praga. În jurul discuțiilor avute, se dau comunicate oficiale. În comunicatul oficial al discuțiilor, ce s-au purtat la Belgrad, se arată o perfectă înțelegere între cele două țări, atît în cadrul Micii Înțelegeri, cît și a Înțelegerii Balcanice.

---

[1] Text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, p. 35, Arhiva Institutului de istorie al Academiei R.P.R., București.

[2] Ibidem.

[3] Joseph E. Davies, Mission à Moscou, Însemnarea din 9 martie 1937, p. 110. Ed. de l'Arbre. Montréal. 1941 trad. Albert Pascal.

[4] «Țara noastră». 20 ianuarie 1938 p. 7. Strîngerea relațiilor între Iugoslavia și Germania.

„In cursul acestor conversaţii, cei doi miniştri au putut constata perfectul lor acord asupra tuturor chestiunilor examinate, atît a celor privitoare la relaţiile mutuale ale Romîniei şi Iugoslaviei, cît şi a celor privitoare la situaţia politică generala şi în special la colaborarea ambelor ţari, în cadrul Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice“ [1]. Comunicatul oficial oricît de plat ar părea, prin gratuităţile pe care le înşiră, spune totuşi destul de limpede, ca intre Iugoslavia şi Romînia există o linie comună, atît în problemele de politică generală cît şi în ceea ce priveşte poziţia în cele două foruri politice din spaţiul balcanic. Se cunoaşte clar poziţia Iugoslaviei, prin declaraţiile facute de Stoiadinovici la Berlin şi se cunoaşte tot atît de bine linia politică a Romîniei burghezo-moşiereşti. Ambele state sînt de acord deci să se lege cît mai strîns de Germania şi să colaboreze astfel, atît la alcătuirea unei noi configuraţii politice în Balcani, cît şi la realizarea unor condiţii politice, care vor uşura Germania nazistă, în acţiunile ce întreprinde pentru cotropirea Cehoslovaciei. In ianuarie, deci, cu toate asigurările de prietenie pe care Istrate Micescu le dă la Praga, Iugoslavia şi Romînia porniseră să îndeplinească acţiunile de părăsire a Cehoslovaciei, şi de dezagregare a Micii Înţelegeri.

În februarie, se răspîndesc unele zvonuri, menite să arate că Romînia e nevoita sa aibă raporturi mai reci cu Cehoslovacia. În notele lui N. Iorga gasim o sugestivă informaţie: „Schina îmi spune că ofiţerii care au fixat hotarul dobrogean, aduc ştiri de pregătiri militare ale bulgarilor. Consulul cehoslovac de la Varna îi îndeamnă contra noastră“ [2]. Oricît de neverosimil, zvonul a fost pus în circulaţie, ca să se creeze o anumită „atmosferă“.

În martie, cîteva zile înainte de Anschluss, Iugoslavia, şi Romînia, dau statelor agresive o nouă dovadă a colaborării lor cu ele, dorind să contureze în acelaşi timp, că Romînia şi Iugoslavia se situează pe o altă linie politică decît Cehoslovacia. La Ankara are loc o conferinţă a Înţelegerii Balcanice. Din partea Romîniei a luat parte Petrescu-Comnen şi din partea Iugoslaviei, Stoiadinovici. Din comunicatul oficial al acestei conferinţe, se desprinde noul drum pe care înţelege să meargă acest for politic, în ceea ce priveşte poziţia faţă de statele agresoare. Cu privire la Etiopia, comunicatul arată: „După ce a traversat fazele cunoscute, chestiunea etiopiană a devenit inexistentă pentru Înţelegerea Balcanică“ [3]. Înţelegerea Balcanică nu numai că recunoaşte anexarea Abisiniei, dar ca să dovedească simpatia ei pentru fascism, hotărăşte să stabilească relaţii diplomatice cu Franco: „Vor putea fi delegaţi şi primiţi de către statele membre ale Înţelegerii, agenţi, cu scopul de a stabili contactul cu generalul Franco şi de a asigura astfel salvgardarea intereselor lor economice“ [4]. Incontestabil că această orientare faţă de Franco şi de consfinţire a fascismului în Spania, fusese dată de marile puteri imperialiste şi că Înţelegerea Balcanică urma, trecînd la acest act, şi indicaţiunile acestor state. Totuşi faptul că numai cîteva zile înainte de Anschluss, se fac ase-

---

[1] « Dreptatea », 13 ianuarie 1938, p. 2. Vizita d-lui Istrate Micescu la Belgrad.

[2] N. Iorga, Memorii, anul 1938. Ed. Datina romînească, Vălenii de Munte, 1939, vol. VII, p. 397.

[3] « Universul », 1 martie 1938, p. 9. Conferinţa de la Ankara. Comunicat oficial.

[4] Ibidem.

menea ploconeli în fața fascismului, constituie o dovadă în plus despre poziția reacționară a guvernului dictaturii regale.

Partidul Comunist din Romînia arătase maselor ce este de fapt, dictatura regală: „Ea este o dictatură a vîrfurilor, numericește cele mai puține, politicește cele mai reacționare, agresive și șovine ale capitalului monopolist romîn și a marii moșierimi din Romînia“ [1].

Aceste vîrfuri au trecut în mod deschis, cu cinism, la călcarea tratatelor existente, la trădarea „aliatei“ lor, ușurînd în mod evident nazismului calea spre cotropirea Cehoslovaciei.

Imediat după Anschluss, cînd pornește desfășurarea cu rapiditate a complotului împotriva poporului cehoslovac, Romînia și Iugoslavia încep să arate deschis Cehoslovaciei că nu o vor ajuta.

Dintr-un raport al ambasadorului german la București, Fabricius, către von Ribbentrop, la 15 martie, aflăm că Beneș a insistat pe lîngă Romînia ca să se convoace o adunare a Micii Înțelegeri la București. „Beneș a încercat, în legătură cu evenimentele germano-austriace, să convingă Romînia, să convoace o adunare a Consiliului Micii Înțelegeri la București. Stoiadinovici a refuzat, astfel încît conferința nu s-a ținut“ [2]. În momentul în care Cehoslovacia dorea să se consulte cu aliații sai, să vadă în ce fel aceștia ar putea-o ajuta, i se refuză întîlnirea pe care o cere. Din fraza citată, nu se vede îndeajuns poziția Romîniei și se pare că Stoiadinovici neprimind invitația, conferința nu s-a putut ține. Dar am arătat că încă din ianuarie, Iugoslavia și Romînia porniseră pe linia de a-și părăsi aliata, astfel încît refuzul de a se întîlni în martie cu Cehoslovacia este un refuz comun al Iugoslaviei și al Romîniei.

Masele populare care își manifestaseră profunda lor indignare, cînd Hitler cotropise Austria, nu înțelegeau ca același lucru să se petreacă cu Cehoslovacia. Poporul socotea obligatoriu ca Romînia, în conformitate cu statutul Ligii Națiunilor, să-și ajute aliata: „După statutul acesteia, fiecare țară are dreptul de a pretinde ajutorul celorlalți membri, în cazul unui atac neprovocat. Deci Cehoslovacia are dreptul de ajutor din partea Romîniei. Politica dictaturii regale, în momentul de față, este îndreptată tocmai, pentru împiedicarea unui astfel de ajutor“ [3]. De teama maselor populare, ministrul de externe al Romîniei face în grabă, presei, liniștitoare declarații cu privire la Mica Înțelegere: „Mica Înțelegere reprezintă, din punct de vedere politic și economic, un organism viu, de o valoare de atîtea ori verificată, care constituie una din cheile de boltă ale păcii europene. Conștient de importanța sa, guvernul M. S. va ști să păstreze neștirbit acest important instrument de pace“ [4].

Față de actul concret din martie, cînd se refuzase Cehoslovaciei amenințate o discuție, această declarație apare cu totul cinică. Totuși, în cele afirmate de Comnen se spun și unele adevăruri pe care ministrul de externe, sub presiunea maselor populare a trebuit să le rostească. Mica Înțelegere nu era, cum afirma N. P. Comnen „una din cheile de boltă ale

---

[1] « Lupta de clasă », nr. 4, august 1938 p. 21.

[2] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. I, p. 604, vol. I, Series D.

[3] « Lupta de clasă », nr. 4, august 1938, p. 25.

[4] « Universul », 9 aprilie 1938, p. 13. Declarațiile făcute presei de N. P. Comnen, ministru al afacerilor străine.

pacii europene", dar tot atît de sigur este ca Mica Inţelegere ar fi putut contribui la apararea pacii, daca s-ar fi raliat la politica de securitate colectiva. Numai ca aceasta organizaţie se dezagrega, lucru pe care de altfel il confirma şi V. Natalov, într-un articol, în care se ocupă de penetraţia fascismului german în ţarile dunarene: „Poziţiile Micii Înţelegeri şi ale Inţelegerii Balcanice sînt simţitor slăbite prin orientarea Iugoslaviei spre Germania" [1]. Pe linia politică a securităţii colective, dacă organismul Micii Inţelegeri ar fi fost sanatos, ar fi pornit pe drumul de aparare a Cehoslovaciei, raliîndu-se deschis Uniunii Sovietice, împotriva agresiunii şi pentru apararea securitaţii colective. Mica Înţelegere ar fi putut sa devina astfel în alianţă cu U.R.S.S. un instrument de apărare a păcii. Poporul, condus de Partidul Comunist din Romînia, cerea de altfel acest lucru. „Toate statele balcanice — şi în primul rînd Romînia — trebuie să sprijine efectiv Cehoslovacia în lupta de apărare a integrităţii ei naţionale şi a independenţei ei. Sa se încheie o strînsă alianţă politică şi militara cu Uniunea Sovietica — statul care prin politica lui de pace apără independenţa tuturor statelor mici din céntrul şi sud-estul Europei. Să se afirme prin fapte concrete principiul securităţii colective în cadrul principiilor de bază ale Ligii Naţiunilor..." [2]. Era deci o latură importantă a politicii de securitate colectivă, aşa cum de altfel, am mai arătat, tocmai această păstrare a tratatelor, tocmai această respectare a principiilor de bază ale Ligii Naţiunilor. Dar evident, împotriva acestor lucruri luptau puterile agresoare, care, în această etapă de intensificare a complotului contra Cehoslovaciei, voiau să distrugă tocmai pactele care ar fi justificat o atitudine de apărare a acestei ţari. Se cautau de aceea mijloacele cele mai eficace, ca Mica Înţelegere, ca şi Înţelegerea Balcanică, să capete cît mai vizibil o altă orientare.

În aprilie, Iugoslavia ia iniţiativa unei declaraţii oficioase, pe aceasta linie. Secretarul General al partidului guvernamental iugoslav, Iankovici, declară reprezentantului ziarului „Regimo fascisto" : „Nu trebuie să vedem exclusiv în Mica Înţelegere o construcţie politică a puterilor apusene, deoarece (ea) va continua să existe şi îşi va dezvolta o funcţiune proprie, în cadrul unei solidarităţi independente. Prietenia italo-iugoslavă poate fi de o însemnătate capitală în această direcţie. Nu poate fi vorba de dizolvarea Micii Înţelegeri, ci numai de a exploata unitatea ei, într-o direcţie bine aleasă..." [3]. Care putea fi „direcţia bine aleasă, decît aceea de a pune Mica Înţelegere la dispoziţia politicii de agresiune a blocului fascist? Lupta maselor populare împotriva agresiunii fasciste şi pentru apărarea Cehoslovaciei se intensifica. Se ştie, că în luna mai 1938, politica de securitate colectivă a izbutit temporar să-l opreasca pe Hitler, de a invada atunci, Cehoslovacia

Diplomaţia nazistă începe să se teamă de o schimbare. Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti, are o îndelungă discuţie cu P. Comnen. Naziştii îşi exprimă îngrijorarea, ca nu cumva, sub presiunea maselor,

---

1 « Le Journal de Moscou », 12 aprilie 1938, p. 3; V. Natalov, Pénétration du fascisme allemand dans les pays danubiens.

2 Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. Ed. pentru literatura politică, 1953, ed. a II-a, p. 318, doc. nr. 82.

3 « Universul », 3 aprilie 1938, p. 12. Politica externă a Iugoslaviei.

guvernul romîn sa fi început negocieri cu guvernul sovietic, în vederea dreptului de tranzit al sovieticilor prin Romînia, în cazul în care ar fi fost necesară trecerea la acţiune, pe baza pactului sovieto-cehoslovac: „La întrebarea mea, dacă aşa cum a transpirat, ar fi avut loc în aprilie negocieri ruso-romîne la Bucureşti, în vederea dreptului de tranzit al ruşilor, Comnen şi-a dat cuvîntul de onoare, ca asemenea negocieri nu au avut loc“ [1]. Desigur, cuvîntul de onoare al lui Comnen nu a liniştit pe Fabricius care dorea acte mult mai concrete. Guvernul romîn se grabeşte sa îndeplinească cerinţele Reichului. Chiar la începutul lui mai 1938, patru zile după discuţia dintre Fabricius şi Comnen, are loc la Sinaia o sesiune a Micii Înţelegeri. La această adunare, Romîniei i s-a atribuit rolul, de a propune în fond, o schimbare a configuraţiei politice a Micii Înţelegeri, prin crearea unor noi şi strînse raporturi ale acestui for, cu Ungaria. Acest lucru, probabil, fusese cerut cu mult înainte de catre Hitler, marilor puteri imperialiste, pentru că încă din anul 1937, cu prilejul vizitei lui Delbos la Bucureşti, ministrul de externe al Franţei indicase Romîniei, linia noilor relaţii ce trebuiau legate cu Ungaria. In nota pe care Fabricius o trimite, la 13 decembrie 1937, ministerului de externe german, relatează că, după informaţiile pe care le are, „dl. Delbos a încercat sa-şi exercite influenţa asupra guvernului romîn, pentru a-l convinge să-şi schimbe atitudinea faţă de Ungaria şi a demonstra un spirit de mai largă cooperare, în chestiunea minorităţilor“ [2]. Guvernul romîn, înţelegînd „raţiunea superioara“ pentru care trebuie să-şi schimbe atitudinea faţă de Ungaria, a făcut probabil unele demersuri. La 14 ianuarie 1938, deci cam o lună după plecarea lui Delbos, apare în comunicatul oficial al convorbirilor italo-austro-ungare de la Budapesta, în punctul 7 al comunicatului, o apreciere destul de elogioasă despre negocierile ungaro-romîne: „Reprezentanţii Italiei şi Austriei declară că guvernele lor urmăresc cu mare interes, dezvoltarea raporturilor dintre Ungaria şi Romînia. Ei sînt de părere, că un rezultat satisfăcător al negocierilor ungaro-romîne va contribui la consolidarea păcii în Europa dunăreană“ [3]. Comunicatul arată destul de limpede că se urmăreşte cu atenţie configuraţia politică a ţărilor dunărene, opusa celei existente, opusă deci pactului Societăţii Naţiunilor, pe care îl apăra politica de securitate colectivă. Acest lucru de altfel îl arătase fără nici un echivoc, încă în ianuarie Virginio Gayda, directorul ziarului „Giornale d'Italia“. în editorialul ziarului „Ujság“ din Budapesta, unde se ocupă de posibilitatea unei apropieri dintre Romînia şi Ungaria. „Acum a batut ceasul Romîniei. Transformările politice foarte importante, care s-au desfăşurat în Romînia cu iuţeala fulgerului, vor avea eventual un efect favorabil asupra dezvoltării înţelegerii dunărene... această ţară (Romînia) îşi pune politica ei pe baze reale şi, cînd se orienteaza, conform intereselor sale naţionale şi spre viitorul ei istoric, are să găsească cu uşurinţă punctele acelea de contact economice şi politice, care asociaza firesc şi permanent

[1] Documents on German Foreign Policy. Londra, 1949, vol. II, p. 249, doc. nr. 141.
[2] Informaţii din doc. nr. 69 din Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. I, p. 113—117.
[3] «Ţara noastră», 14 ianuarie 1938, p. 4. Comunicatul oficial al convorbirilor italo-austro-ungare de la Budapesta.

Italia fascistă cu Germania național-socialistă"[1]. Virginio Gayda lămurește destul de deschis de ce e necesara o nouă configurație politică și în ce sens trebuie să se dirijeze politica „realistă" a Romîniei. In aprilie, Petrescu-Comnen arată, în mod oficial, tendința Romîniei de a grabi efectuarea unei noi configurații politice în bazinul dunărean și în Balcani, aratîndu-se dispus sa rezolve orice litigii cu Ungaria și Bulgaria „în spiritul cel mai amical"[2]. In mai, la sesiunea Micii Înțelegeri, Romînia trebuia sa faca un pas hotarîtor, în ceea ce privește Ungaria. Comunicatul oficial nu arată însă vreo schimbare. Termenii sînt seci, iar conținutul lapidar: „Ei (consiliul Micii Înțelegeri — *E. C.*) în ceea ce privește Ungaria își mențin în mod unanim dorința de a continua negocierile în curs, avind drept scop sa contribuie la stabilirea unui regim de înțelegere și de încredere în bazinul dunărean"[3]. După acest comunicat oficial, nu rezultă vreo schimbare, ci un fel de stagnare. Evident, că nici un progres nu se realizase, pentru construirea unui nou for politic, cu toate că Germania ceruse o mai rapidă soluționare a acestei probleme. Romînia își dăduse chiar toate silințele să satisfacă pe Hitler. Din relatările lui Petrescu-Comnen aflăm tot ce se ascunde în spatele acelui comunicat oficial atît de lapidar. Ministrul de externe al Romîniei arată că a făcut toate eforturile pentru „constituirea unui bloc danubian"[4], în special în etapa conferinței din mai, de la Sinaia. A pregatit o luare de poziție oficiala a Romîniei față de Ungaria, alcătuind un text pe care l-a „supus aprobării în prealabil a regelui ca și a colegilor... din guvern, reuniți la Sinaia"[5]. Cît de importantă era acțiunea întreprinsă de Romînia, reiese destul de clar și din acest detaliu caracteristic. Comnen arată apoi că a obținut și autorizația lui Stoiadinovici și Krofta, pentru a lua această poziție, în mod public: „Am obtinut consimțămîntul colegilor mei, ...Stoiadinovici și... Krofta pentru a adresa o invitație publică și solemnă de colaborare amicală, tuturor vecinilor și în particular Ungariei"[6]. Că Stoiadinovici și-a dat consimțămîntul apare foarte normal, dar că și l-a dat și Krofta, aceasta nu face decît să arunce încă o lumină asupra atitudinii capitulante a clasei dominante din Cehoslovacia, care a contribuit astfel la cotropirea Cehoslovaciei de către naziști.

In sfîrșit, la 6 mai 1938, Comnen și-a ținut discursul menit să contribuie la inițierea noului „bloc danubian". Intre altele a spus: „declar în numele celor trei guverne, că doritori de a contribui la menținerea păcii, în bazinul dunărean și de a crea o atmosferă de încredere favorabilă la stringerea colaborării între statele acestei regiuni, întindem o mînă amicală fiecare dintre noi și toți împreună vecinilor noștri și îi invităm de a uni eforturile lor, la propriile noastre eforturi, în scopul de a realiza o operă istorică de concordie și de fraternitate"[7]. Din această frază sonoră,

---

[1] « Țara noastră », 20 ianuarie 1938, p. 8. Rolul Romîniei în bazinul dunărean.

[2] Ibidem, 9 aprilie 1938, p. 13. Declarațiile făcute presei de dl. N. P. Comnen, ministru al afacerilor străine.

[3] « Universul », 7 mai 1938, p. 11. Comunicat oficial.

[4] N. P. Comnen, Anarchie, dictature ou organisation internationale, pour eviter une troisième grande guerre. Genève, 1940, p. 92, nota 2.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem.

grandilocventă, specifică falsului pacifism burghez, se desprinde în fond dorinţa de a aranja situaţia chiar şi fără Cehoslovacia. Expresia „întindem o mînă amicala fiecare dintre noi şi toţi împreuna", nu e o figura de stil, ci exprimă poziţia pe care dorea s-o ia Romînia în eventualitatea că Ungaria ar cere prea mult Cehoslovaciei şi aceasta nu ar ceda.

Din relatarea lui Comnen, aflam însa ca evenimentele au luat un alt curs. In aceeaşi seară, Bardossy, ministrul Ungariei, asistat de Ugo Sola, ministrul Italiei, şi-a arătat în mod agresiv condiţiile în care ar primi să intre alaturi de Romînia şi Iugoslavia, într-o noua organizaţie politica: „Budapesta, probabil inspirată de alte capitale, punea ca o condiţie prealabilă oricărei înţelegeri cu Romînia şi Iugoslavia, abandonarea Cehoslovaciei, deci dizolvarea Micii Înţelegeri" [1]. Cărţile se daseră pe faţă. In fond, Ungaria imperialista dorea să colaboreze în mod activ cu Germania la cotropirea Cehoslovaciei, atacînd-o şi pe plan militar, dacă Germania i-ar fi cerut-o. In acest caz, Ungaria avea intenţia să nu se mulţumească numai cu unele ţinuturi limitrofe, unde se găsea o populaţie maghiară. Pentru ca aceste intenţii să poată fi aduse la îndeplinire, trebuia ca Romînia şi Iugoslavia să fie puse în situaţia de a nu-şi respecta angajamentele faţă de Cehoslovacia — în cazul cînd Ungaria ar fi atacat-o. Se cerea deci deschis abandonarea Cehoslovaciei. In mai însă, se produsese pe plan internaţional o oprire temporară a agresiunii germane. Romînia nu a îndrăznit să ia atunci o hotărîre definitivă, căci se temea de mari mişcări populare şi nu descifrase încă bine problemele pe plan internaţional.

Sesiunea Micii Înţelegeri de la Sinaia dovedeşte însă că acest for ajunsese la sfîrşitul existenţei sale şi că, în curînd Romînia va porni deschis, pe drumul pe care păşise încă din ianuarie Iugoslavia lui Stoiadinovici.

★

Pe la mijlocul lunii mai 1938, are loc o şedinţă a Consiliului Ligii Naţiunilor, unde delegatul Romîniei este pe deplin lămurit de linia pe care o au marile puteri imperialiste, în problema cehoslovacă. Guvernul britanic iniţiază un sistem procedural nou, asupra căruia va reveni şi în septembrie, susţinîndu-l cu multă hotărîre: vrea să facă facultativă punerea în aplicare a articolului 16 din pactul Societăţii Naţiunilor. Deci, în cazul violării pactului să nu se aplice automat sancţiuni economice şi militare „...această clauză a articolului 16 să rămîie facultativă pentru membrii Ligii, urmînd ca ei, în deplină libertate să ia atitudine de la caz la caz" [2]. Ce însemna acest lucru decît desfiinţarea în fond a articolului 16, articol de bază al pactului Societăţii Naţiunilor! Aceasta mai înseamnă însă, că guvernul britanic voia să înlăture definitiv de pe arena internaţională politica de securitate colectivă şi să dea mînă liberă agresiunii. Romînia burghezo-moşierească a înţeles că ezitările ei din luna mai, nu trebuie să se mai repete. Petrescu-Comnen susţine punctul de vedere britanic la Societatea Naţiunilor, într-un fel cu totul semnificativ: „Am considerat prin urmare, ca (şi) reprezentantul Marii Britanii şi Franţei, că este necesar să se recunoască în mod limpede... că în împrejurările actuale

---

[1] N. P. Comnen, op. cit., p. 92, nota 2.
[2] «Universul», 18 septembrie 1938, p. 11. Dezbaterile Societăţii Naţiunilor.

şi în însaşi interesul cauzei pe care o servim, este bine să se lase fiecărui stat membru al Ligii Naţiunilor, libertatea de a aprecia prin el însuşi hotărîrile, care convin să fie luate azi" [1].

Deci, dacă agresiunea s-ar produce, statele să aibă facultatea de a nu pedepsi pe agresor. Jalnica poziţie a Ligii Naţiunilor din anul 1938 este consecinţa logică a politicii de neintervenţie, a politicii de încurajare a agresiunii. In fond, pe drumul pe care pornise, Societatea Naţiunilor devenea „oficial", forul care apără agresiunea. Halifax îi promisese doar în noiembrie 1937, lui Hitler, o modificare a Societăţii Naţiunilor. Acest lucru îl punea în aplicare acum, ca să uşureze lui Hitler, cotropirea Cehoslovaciei. Petrescu-Comnen exprimă, şi el ca şi reprezentanţii Angliei, acest punct de vedere arătînd necesitatea modificării pactului acestui for: „Prin faptul că diferite mari puteri nu mai fac sau n-au făcut niciodată parte din Societatea Naţiunilor şi că garanţiile promise au devenit cel puţin problematice, se poate afirma că acele obligaţiuni au rămas azi, lipsite de ceea ce în drept numim „cauza juridică". Este evident, că o adaptare la situaţia reală, nu poate întîrzia" [2].

In orice caz, Romînia care pornise de mult „să se adapteze la situaţia reală", ştia fără nici un fel de şovăiala ce avea de făcut. Sesiunea Ligii Naţiunilor risipise orice fel de echivoc.

★

La sfîrşitul lui mai 1938, începe să se vadă poziţia hotărîtă a Romîniei de a nu ajuta Cehoslovacia. Dintr-un raport al lui Fabricius către Ribbentrop, aflăm că ministrul curţii regale, Urdăreanu, informează pe Fabricius de o declaraţie foarte precisă, pe care Carol al II-lea i-a făcut-o lui Beneş: „regele Carol i-a declarat deschis lui Beneş, că Romînia nu va interveni într-un conflict dintre Cehoslovacia şi Germania" [3]. Din acelaşi document reiese că Romînia „a fost toată vremea informată de către Marea Britanie despre fiecare fază a crizei şi alături de Marea Britanie şi-a exercitat influenţa la Praga, pentru a convinge pe Beneş să cedeze" [4]. Este evident deci că Marea Britanie intervine activ, ca să se elimine orice fel de echivoc şi pentru ca guvernul romîn să se simtă mai „sprijinit" faţă de marea mişcare dusă de masele populare. Partidul Comunist din Romînia arătase oamenilor muncii ce urmări va avea cotropirea Cehoslovaciei, atît pentru poporul romîn, cît şi pentru alte popoare: „Soarta Romîniei şi a tuturor ţărilor de pe valea Dunării este strîns legată de soarta Cehoslovaciei, după cum o victorie hitleristă asupra acestor ţări va apropia ceasul primejdiei — în răsărit de Polonia, iar în apus de Franţa —, iar războiul antisovietic, pentru care Germania hitleristă căuta aliaţi şi complici, este demult fixat drept punct central al politicii externe germane" [5]. Guvernul dictaturii regale ia acum pe plan intern, cît şi pe

---

1 «Universul», 14 mai 1938, p. 15.
2 Ibidem, 25 mai 1938, p. 13.
3 Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, v. II, p. 337.
4 Ibidem, doc. nr. 205 din 24 mai 1938.
5 Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 317, doc. nr. 82.

plan extern măsurile necesare pentru a-și duce la îndeplinire scopurile urmărite.

În iunie se strîng din ce în ce mai mult legăturile cu Polonia. Între Romînia și Polonia, se face acum schimb de ambasadori. Noul ambasador la Varșovia, Franasovici, arată cît de importantă e alianța romîno-polonă în etapa actuală: „Utilitatea și importanța ei, sînt cu atît mai mari astăzi, cu cît cerul Europei este mai întunecat" [1].

În vederea unei „înseninări a cerului", guvernele imperialiste pornesc spre o mai adîncă colaborare militară. Ziarul polonez „Express Poranny" descrie aspectele acestei agresive colaborari: „Pe linia București-Varșovia domnește o agitație tot mai mare. După vizita patriarhului Miron Cristea, avem acum pe aceea a generalului Ionescu, șeful marelui stat major romîn, care are drept scop aprofundarea colaborării militare polono-romîne, în domeniul problemei defensive a celor două armate" [2]. Partidul Comunist Romîn arată consecințele agresive ale acestor tratative: „Sensul ultimelor tratative politice și militare între Romînia și Polonia, constă tocmai în organizarea unei rezistențe contra ajutorării Cehoslovaciei" [3]. Partidul Comunist din Romînia arată, că „aceasta ar însemna o lovitură de sabie în spatele Cehoslovaciei... și punerea în serviciul militar, al imperialismului german, dezlănțuirea războiului antisovietic, transformarea Romîniei în teatru de război. Din punct de vedere al soartei poporului romîn, aceasta ar însemna sfîrșitul independenței sale" [4]. Clasele dominante nu își puneau însă astfel de probleme: ele trebuiau să-și mențină pozițiile economice și politice, cu orice preț.

În același timp, Stoiadinovici se leagă tot mai strîns de statele agresoare. Se întîlnește cu Ciano la Veneția, unde încheie o alianță militară. Deși comunicatul oficial iugoslav se silește să arate că această întîlnire este o nouă garanție de pace [5], totuși ziarele sovietice dezvăluie că aceste „convorbiri care au luat sfîrșit la Veneția și unde în trecere trebuie spus că Mussolini a luat parte, corespund dorinței Italiei de a încheia o alianță militară cu Iugoslavia" [6].

Toate acestea dovedesc o mare ofensivă, o pregătire agresivă, pentru a face față unei situații de mare presiune a maselor populare. Poporul punea din ce în ce mai acut problema ca Romînia să dea drept de tranzit trupelor și avioanelor sovietice. Ministerul de externe al Reichului nu mai e mulțumit cu asigurările pe care le dă Fabricius, ambasadorul german în Romînia. Cere asigurări atît ambasadorului german în U.R.S.S., cît și celor din Polonia și Cehoslovacia, că într-adevăr, Romînia nu va da drept de tranzit. Von Schullenburg, ambasadorul german în U.R.S.S., răspunde categoric: „Vă confirm că însărcinatul cu afaceri romîn (Popescu Pașcani) a negat categoric... că Romînia ar fi garantat un drept general de tranzit prin aer, către Uniunea Sovietică" [7]. Asigurările venite din Polonia

---

[1] « Universul », 2 iunie 1938, p. 13. O zi solemnă în istoria alianței polono-romîne.
[2] Ibidem.
[3] « Lupta de clasă », nr. 4, august 1938, p. 25.
[4] Ibidem.
[5] « Universul », 20 iunie 1938, p. 12.
[6] « Le Journal de Moscou » 21 iunie 1938, p. 2.
[7] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 499, doc. nr. 300.

către ministerul de externe german sînt tot atît de „liniştitoare". Wühlisch, însărcinatul de afaceri german la Varşovia, comunică că au avut loc discuţii între generalul Ionescu, şeful marelui stat major romîn, mareşalul Smigly Ridz şi ministrul de externe Beck. Wühlisch arată că Beck a fost categoric împotriva trecerii prin Romînia chiar a avioanelor comandate de cehi în U.R.S.S., problemă pe care după Wühlisch ar fi pus-o generalul Ionescu, la Varşovia. In orice caz documentul relatează că în urma acestei discuţii, posibilitatea dreptului de trecere a avioanelor sovietice, prin spaţiul aerian al Romîniei a rămas fără efect [1]. Eisenlohr, ministrul german din Cehoslovacia, dă aceleaşi asigurări lui Ribbentrop: „In conformitate cu aceeaşi sursă de informaţii, Bucureştiul a decis, în special după vizita şefului marelui stat major romîn la Varşovia, să adere la principiul de bază (al ei, al Poloniei) de a nu permite tranzitul trupelor sovietice, nici pe uscat, nici prin aer" [2].

In iulie 1938, problema capătă caracterul unor declaraţii oficiale pe care Comnen le-a făcut în acest sens la Paris şi Berlin. Intre documentele germane publicate de ministerul de externe al U.R.S.S., găsim confirmarea acestui act. Subsecretarul de stat Woerman de la Ministerul de Externe al Reichului trimite o notă către legaţiile germane de la Bucureşti şi Belgrad, în care informează aceste legaţii, despre faptul că ministrul de externe al Romîniei Comnen, i-a declarat lui Georges Bonnet că „Romînia nu va permite niciodată trecerea trupelor sovietice peste teritoriul său" [3]. In document se mai arăta că Bonnet ar fi adăugat că Romînia a făcut o declaraţie în acest sens la Berlin şi Varşovia [4]. Marile puteri imperialiste s-au declarat pe deplin mulţumite cu această poziţie a Romîniei. Dacă indicaţiile lor nu ar fi fost acestea, desigur că sub presiunea maselor, guvernul romîn ar fi dat drept de tranzit pentru trupele şi avioanele sovietice.

Dar acest lucru ar fi însemnat un progres, o creştere a politicii de securitate colectivă, împotriva căreia nu lupta numai Hitler, ci şi Anglia, Franţa şi S.U.A

Pe linia aceasta — a înlăturării principiului politic al securităţii colective — s-a situat Romînia, cînd a refuzat să dea drept de tranzit trupelor şi aviaţiei sovietice în virtutea articolelor 16 şi 17 din pactul Societăţii Naţiunilor, în calitatea ei de membră a acestui for. Dintr-un raport al consulului general german de la Geneva, Kranel, către Ribbentrop, aflăm că poziţia Romîniei a fost net negativă [5], cînd i s-a cerut acest lucru.

Spre sfîrşitul lui iunie 1938, Cehoslovacia s-a adresat direct Romîniei, cu rugămintea de a permite doar avioanelor sovietice să treacă peste spaţiul aerian al Romîniei. In documentele germane publicate la Londra, există un raport al lui Fabricius către Ribbentrop, din care aflăm că:

---

[1] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 499, doc. nr. 300.
[2] Ibidem, p. 427, doc, nr. 263.
[3] Documents et matériaux se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale. Ed. en langues étrangères, Moscou, 1948, vol. I, p. 145.
[4] Ibidem.
[5] Documents on German Foreign Policv, Londra, 1949, vol. II, p. 746, doc. nr. 462. (Informaţia e scoasă din acest document).

„regele a respins cu violență o recentă propunere a Cehoslovaciei ca aviația sovietică să zboare deasupra Romîniei" [1].

In acest document se arată nu numai faptul că Romînia respingea brutal o cerere a aliatei sale, dar se mai învederează și un progres în legăturile ce o unește cu Germania, căci ea vrea să-i dovedească pînă unde poate conta, pe colaborarea cu Romînia, împotriva U.R.S.S. Fabricius arată în documentul citat, că a întrebat pe Urdareanu, ministrul curții regale: „Ce intenționează Romînia să facă, în cazul în care această aviație ar trece fară escală, în zbor de noapte, asupra teritoriului romîn". Ministrul curții regale a replicat: „In acest caz, vom trage asupra lor" [2].

Romîniei nu i se cerea deocamdată de către Hitler acte de acest fel. Ea trebuia să contribuie doar la înlăturarea politicii de securitate colectivă, pe linia ruperii pactelor existente, pe linia creării unei noi configurații politice în Balcani.

In acest sens, Ințelegerea Balcanică s-a pus de acord să-și schimbe poziția în mod oficial, față de Bulgaria reacționară, încălcînd deschis tratatele existente.

La începutul lui august 1938, se încheie un „acord" între Bulgaria și Ințelegerea Balcanică. Comunicatul oficial de la 2 august remarcă doar că statele semnatare ale acestui acord „se învoiesc în ce le privește, să renunțe la aplicarea dispozițiilor cuprinse în partea a IV-a (clauzele militare, navale și aeriene) a tratatului de la Neuilly, cum și la convenția privitoare la frontiera Turciei, semnată la Lausanne la 24 iulie 1923" [3].

Petrescu-Comnen arătase adeseori, „insuficiența demonstrată" [4] de cele două foruri politice, Mica Ințelegere și Ințelegerea Balcanică. Ca un apărător fervent al noilor schimbări politice, necesare lui Hitler în spațiul balcanic, se grăbește să mărturisească că „a muncit cu toate forțele" [5] pentru realizarea acestui acord cu Bulgaria.

Constată apoi cu mulțumire că acest act trebuia să marcheze, în Balcani, începutul unei noi ere de încredere și colaborare, fapt pentru care Chamberlain și Halifax l-au felicitat călduros [6]. Acordul de la Salonic intra deci pe linia politică promovată atît de Hitler, cît și de marile puteri imperialiste în vederea stabilirii unei noi configurații politice în Balcani.

De altfel, Comnen declară în mod oficial că acest acord, „forma o parte din programul unei politici bine studiate, bine coapte" [7], căreia nu îi dă nici o calificare, dar care evident e politica agresivă a lui Adolf Hitler.

In august, Hitler pornește ofensiva pentru rapida cotropire a Cehoslovaciei. Deși la începutul lui august această ofensivă se află încă în stadiul presiunilor diplomatice, Hitler înțelege că aceste presiuni trebuie să devie „foarte puternice". De aceea, în afară de marile state imperialiste,

---

1 Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, p. 434.
2 Ibidem.
3 « Universul, » 2 august, 1938, p. 7.
4 N. P. Comnen, op. cit., p. 66.
5 Ibidem.
6 Ibidem,
7 « Universul », 24 august 1938, p. 11. Conferința de la Bled a Micii Ințelegeri.

care lucrează în acest sens, foarte activ, la Praga, consideră că şi „aliaţii" Cehoslovaciei, trebuie să acţioneze pe aceeaşi linie.

Dintr-un raport al ambasadorului polonez de la Berlin, Lipski, către Beck, aflam că Anglia a şi pornit sa execute cele cerute de Hitler, în ceea ce priveşte aliaţii Cehoslovaciei. Lipski scria: „Ştiu de asemenea, că Sir Neville (Henderson) a influenţat pe miniştrii Romîniei şi Iugoslaviei, pentru ca guvernele lor să exercite presiuni la Praga"[1].

Probabil că Romînia s-a grăbit să îndeplinească ce i s-a cerut, căci în două rapoarte ale lui Fabricius, datate la 15 august şi 17 august, găsim informaţii de acest fel: „ministrul de externe Comnen m-a informat că regele i-a dat instrucţiuni de a exprima urgent lui Beneş şi Krofta, prin ministrul Romîniei la Praga, dorinţa Romîniei ca soluţia în problema germanilor sudeţi să se încheie în mod satisfăcător pentru Germania"[2]. In raportul de la 17 august al lui Fabricius găsim o întărire a celor afirmate în raportul din 15 august către ministrul de externe german, o asigurare că Romînia a întreprins la Praga demersurile ce i s-au cerut.

Spre sfîrşitul lui august, complotul împotriva poporului cehoslovac intră într-o altă fază. Germania hitlerista începe să timoreze pe „aliatele" Cehoslovaciei, care în această etapă, sub presiunea maselor populare ar fi putut poate să-şi schimbe linia. Intre documentele ministerului de externe britanic, se găseşte un raport al reprezentantului Angliei în Iugoslavia, din care rezulta tocmai această nouă linie. Ambasadorii germani la Belgrad şi Bucureşti, în conformitate cu acest raport, au făcut cunoscut că în cazul in care guvernul francez ar interveni, din punct de vedere militar, în ajutorul guvernului cehoslovac, guvernul german ar privi o asemenea acţiune, ca o agresiune[3].

In fond aceasta înseamnă că Romînia, aliată cu Franţa, să-şi precizeze atitudinea şi să declare ce poziţie ar lua în cazul că Franţa ar ajuta Cehoslovacia. Germania voia să fie sigură că statele din noua feudă ce i se cedase, îi vor fi credincioase, chiar în cazul cînd marile puteri imperialiste şi-ar schimba linia politică. Probabil că această ameninţare germană cunoscută de altfel şi în Cehoslovacia, a produs o oarecare derută, căci găsim aceeaşi chestiune expusă de Newton, ministrul Angliei la Praga, într-o notă către lordul Halifax[4], iar ambasadorul Franţei la Londra începe chiar unele consultări pentru lămurirea acestei probleme[5].

Guvernul englez nu a găsit deloc nejustă noua atitudine a diplomaţiei naziste, dînd incontestabil indicaţii Romîniei în acest sens. Această poziţie ne este confirmată printr-o scrisoare pe care lordul Halifax i-o trimite lui sir R. Lindsay, ministrul Angliei la Washington, la 2 septembrie: „Nu eram în poziţia de a-l opri pe Hitler şi, în aceste circumstanţe, ar fi fost neînţelept de a pronunţa ameninţări"[6]. Ca să întărească punctul său de vedere, Halifax adaugă în acelaşi document, că ministrul Statelor

---

[1] Documents et matériaux se rapportant à la veille de la deuxième guerre mondiale, Moscou, 1948, Ed. en langues étrangères, p. 152, v. I.
[2] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 561.
[3] Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 135.
[4] Ştirile au fost extrase din Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 151.
[5] Ibidem, p. 168, doc. nr. 699.
[6] Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 212—213.

Unite la Londra a fost de perfect acord ca aceasta este poziția justa ce trebuie adoptată [1]. Era clar, că marile puteri imperialiste erau hotărîte să-i cedeze lui Hitler, din toate punctele de vedere.

Romîniei îi era absolut necesară aprobarea marilor puteri imperialiste, pentru că amenințarile germane se produsesera în vremea în care se desfășura conferința Micii Înțelegeri de la Bled. Scopul acestei conferințe era de a desăvîrși blocul dunărean și de a încheia legaturi strînse cu Ungaria. În fond, după dorința lui Hitler, la Bled trebuia să aibă loc, înlocuirea Micii Înțelegeri cu o nouă organizație politica așa cum se întîmplase în Balcani, prin acordul de la Salonic, cînd Înțelegerea Balcanică fusese de fapt înlocuită cu un nou for politic. Chiar comunicatul oficial de la Bled, confirmă că această conferință tindea să stabilească și în această regiune a bazinului dunărean ceea ce se stabilise prin acordul de la Salonic.

În punctul 1 al acestui comunicat, se declară textual: „Consiliul permanent, partizan convins al metodelor pacifice, felicită Înțelegerea Balcanică și Bulgaria pentru fericita încheiere a acordului de la Salonic, prin mijlocirea căruia, aceste state, nu numai că au confirmat noua era de concordie, de consolidare, de prosperitate în Balcani, ci au mai adus de asemenea o contribuție dintre cele mai prețioase operei de pace generală [2]. Deci, se spune în fond, că prin acordul de la Salonic se începea o noua eră, era intrării acestui for politic sub oblăduirea lui Adolf Hitler.

Același lucru trebuia să-l săvîrșească deci și conferința de la Bled.

Sesiunea de la sfîrșitul lui august 1938 a Micii Înțelegeri era denumită oficial, o sesiune ordinară. Unele documente ale ministerului de externe britanic ne indică ce s-a urmărit de fapt la această conferință. In timpul desfășurării discuțiilor, Romîniei și Iugoslaviei li se comunică punctul de vedere al lui Hitler, în cazul unui ajutor militar, pe care Franța l-ar da Cehoslovaciei, prin respectarea pactului de asistență mutuală.

După părerea lui Shone, reprezentantul britanic în Iugoslavia, care se afla atunci la Bled, comunicarea agresivă a Germaniei a fost făcută „evident în acel moment ca să slăbească legăturile dintre Mica Înțelegere și Franța și să rupă Mica Înțelegere“ [3].

Am arătat că Germania urmărea să silească statele din noua sa feudă să ia poziție, chiar în afara îndemnurilor marilor puteri imperialiste. De aceea, amenințarea s-a produs chiar în vremea conferinței de la Bled. In fond, Romînia și Iugoslavia cunoșteau atunci foarte bine poziția marilor puteri imperialiste și știau că acestea nu ar fi avut nimic împotrivă ca la Bled să se înceapă negocieri separate cu Ungaria, prin excluderea de la aceste negocieri a Cehoslovaciei. Ungaria se simțea foarte bine sprijinită. Nu era vorba numai de sprijinul nazist, ci și de un sprijin englez, care îi venise încă la începutul lunii mai, prin prezența la Budapesta a trei deputați conservatori englezi. Ziarele sovietice ne dezvăluie că „Chamberlain a trimis la Budapesta, trei deputați conservatori: Procter, Storton și

---

[1] Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 212—213.

[2] «Universul», 25 august 1938, p. 11. Conferința Micii Înțelegeri de la Bled. Comunicatul oficial.

[3] Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 151.

Leipon, care au declarat lui Horthy, că guvernul englez e gata să susţină reclamaţiile revizioniste ale Ungariei" [1]

Discuţiile cu Ungaria în ceea ce priveşte Mica Înţelegere nu au dat totuşi nici un rezultat imediat. Acest lucru îl spune clar punctul 2 al comunicatului oficial al conferinţei de la Bled:

„Chestiunile aflate în curs de discuţie spre a se netezi terenul, pentru a permite dezvoltarea raporturilor de bună vecinătate între Ungaria şi cele trei state ale Micii Înţelegeri, nefiind încă rezolvate, publicarea acestor acorduri nu s-a putut face încă" [2].

Nepublicarea acordurilor însemna că de fapt se aşteptau evenimentele, care aveau să determine schimbarea compoziţiei Micii Înţelegeri, de unde în curînd Cehoslovacia trebuia să fie înlăturată.

La Bled se întîmplase ceea ce urmărise Hitler. Cehoslovacia fusese îndepărtată de la negocierile cu Ungaria, care era de acord, în conformitate cu dispoziţiile lui Hitler să renunţe la orice, „recurs de forţă" faţă de Romînia şi Iugoslavia, dar nu avea de loc aceeaşi intenţie faţă de Cehoslovacia. In consecinţă, nu se puteau semna acorduri cu Mica Înţelegere în compoziţia ei actuală şi se amîna din această cauză, publicarea acordurilor, pentru momentul în care Cehoslovacia va fi complet exclusă de pe arena politică, devenind un stat al Reichului.

De altfel, acest punct de vedere este confirmat şi de unele informaţii pe care le găsim în documentele ministerului de externe britanic. Dintr-un raport pe care Newton, ministrul Angliei la Praga, îl trimite lui Halifax la 25 august aflăm că: „Ulterioare discuţii pentru stabilirea problemei minorităţilor vor continua între guvernul ungar şi primul ministru iugoslav... astfel încît Cehoslovacia va trebui să accepte un tratament discriminatoriu, în comparaţie cu partenerii ei" [3]. Deci iată în fond ce se ascunde în spatele comunicatului oficial: negocieri separate între Iugoslavia, Romînia şi Ungaria, în care e vorba de un tratament discriminatoriu pentru Cehoslovacia.

Comentariile ziarelor romîneşti sînt de altfel destul de sugestive: „în cercurile diplomatice de aici, se afirmă că întîrzierea publicării acestor acorduri se datoreşte faptului că Ungaria vrea să aştepte rezolvarea chestiunii minorităţilor din Cehoslovacia, în ce priveşte Romînia şi Iugoslavia, înţelegerea fiind de pe acum stabilită" [4].

Prin conferinţa de la Bled, s-a ajuns în mod oficial la dizolvarea de fapt, a Micii Înţelegeri. Romînia şi Iugoslavia au părăsit atunci Cehoslovacia, hotărînd să colaboreze la constituirea unei noi forme politice în spaţiul dunărean, imediat ce problema cehoslovacă ar fi fost lichidată.

S-ar putea ridica împotriva concluziei pe care o tragem, argumentul că a existat un protocol confidenţial la Bled prin care totuşi se reafirmă că: „Obligaţiile de asistenţă mutuală rămîneau valide, dacă vreunul dintre membrii Micii Înţelegeri ar fi fost atacat de Ungaria" [5].

---

[1] « Le Journal de Moscou », 17 mai 1938, p. 2, La Roumanie et les intérêts spéciaux de l'Allemagne.

[2] « Universul », 25 august 1938, p. 11, art. cit.

[3] Documents on British Foreign Policy, vol. II, third series, p. 157.

[4] « Universul », 25 august 1938, p. 11, art. cit.

[5] Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 157.

Or, tot ce a urmat dovedeşte nevalabilitatea, formalismul acestui protocol.

Să ne referim la cîteva date concrete. La 7 septembrie, Shone, ministrul Angliei în Iugoslavia, raportează lui Halifax impresiile sale tocmai în ceea ce priveşte aducerea la îndeplinire a acestui protocol confidenţial: „impresia mea este că guvernul iugoslav este ferm hotărît să evite intrarea lui într-un razboi: în acest moment, repulsia de a lupta pentru Cehoslovacia tinde să crească“ [1].

In ceea ce priveşte poziţia Romîniei în faţa acestui protocol confidenţial ea este cu totul asemănătoare cu poziţia Iugoslaviei. La 20 septembrie, ministrul Germaniei, Fabricius, scrie lui von Ribbentrop ca ambasadorul Poloniei la Bucureşti, contele Roger Raczysky, i-a declarat cu toată siguranţa că: „In cazul în care Ungaria ar trebui să meargă împotriva Cehoslovaciei în conjunctura ocupării teritoriului germanilor sudeţi de către Reich, nici Romînia, nici Iugoslavia nu vor acţiona“ [2]. Aceasta declaraţie a ministrului Poloniei la Bucureşti putea să fie atît de hotărîtă, căci Comnen cu cîteva zile mai înainte luase poziţie oficială în acest sens la Geneva, arătînd că Romînia în toată această problemă este strîns legată de Polonia. In raportul delegaţiei britanice, care se afla la Geneva, la 15 septembrie se relatează tocmai cele declarate de Comnen acestei delegaţii în legătură cu strînsa colaborare dintre Romînia şi Polonia: „Politica (Romîniei) este strîns legată de cea a Iugoslaviei şi a Poloniei. Cea dintîi (Iugoslavia) urmînd conducerea Romîniei, căci Romînia poate fi influenţată de atitudinea Poloniei“ [3]. Este clar că ambasadorul Poloniei la Bucureşti putea declara că nici Romînia, nici Iugoslavia nu vor merge dacă Ungaria va ataca Cehoslovacia.

Legăturile Romîniei cu Polonia îl îndreptăţeau să afirme acest lucru.

Dar la aceste fapte concrete, mai putem adăuga încă una, care precizează şi mai mult poziţia Romîniei, în ceea ce priveşte atitudinea ei în legătură cu protocolul confidenţial, semnat la Bled.

In documentele germane publicate la Londra, se găseşte şi conţinutul minutei iniţiată de subsecretarul de stat al afacerilor externe, Weizsäcker, la 26 septembrie. Aflăm din acest document că ministrul Romîniei la Roma „a dat în numele guvernului său, ministrului de externe al Italiei următoarea informaţie secretă... Romînia apreciază deplin sperantele Ungariei de a-şi recîştiga teritoriile care odată au fost ale ei şi care acum ţin de Praga“ [4].

Avem o mărturie directă a trădării, căci Zamfirescu, ministrul Romîniei la Roma, făcuse o declaraţie în numele guvernului. Tot atunci, s-a pus probabil şi chestiunea impedimentelor ce rezultau din cauza existenţei tratatelor Micii Inţelegeri.

Ciano a curmat orice îngrijorare a ministrului Romîniei, arătîndu-i că: „aliantele Micii Intelegeri trebuie să fie considerate ca dizolvate din cauza substanţialelor schimbări în statul unuia dintre semnatari“ [5]. Romî-

---

[1] Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 261.
[2] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 855.
[3] Documents on British Foreign Policy, vol. II, p. 355.
[4] Documents on German Foreign Policy, Londra, 1949, vol. II, p. 936. doc. nr. 609.
[5] Ibidem.

nia fusese deci asigurata la 25 septembrie, că își poate trăda în liniște „aliata", pentru că în fond, Mica Înțelegere încetase de a mai exista.

De altfel nu era singura asigurare pe care Romînia o căpătase, pentru ca poziția ei de părasire a Cehoslovaciei să fie cît mai fermă. La 23 septembrie, lordul Halifax trimisese lui Comnen o scrisoare, pe care ministrul de externe al Romîniei o consideră că are valoarea unui „gentlemen's agreement" [1]. Prin această scrisoare, Halifax îi facea cunoscută „dorința guvernului M. S. de a menține contactul și colaborarea cea mai strînsă cu guvernul romîn în perioada critică prin care se trece, ca și dorința de a stabili cu Romînia un regim de consultare, asupra tuturor punctelor ce ar putea surveni, avînd un interes mutual pentru cele două țări" [2].

Guvernul romîn s-a considerat satisfacut de scrisoarea lui Halifax, care de altfel, cum declară Comnen, a format baza declarației de garanție, pe care guvernul britanic a dat-o Romîniei în anul următor [3]. Romînia burghezo-moșierească a executat astfel în liniște ruperea tratatelor care o legau de Cehoslovacia. In mod logic, cădea deci și protocolul confidențial semnat la Bled, dovedindu-se încă o dată că în fond conferința de la Bled poate fi considerată ca actul de dizolvare oficială a Micii Ințelegeri.

Clasa dominantă din Romînia, prin politica externă pe care a dus-o pentru a-și menține situația politică și economică, a contribuit în mod evident la înlaturarea politicii de securitate colectivă, la ruperea tratatelor existente și la inițierea unei noi configurații politice, atît în spațiul balcanic, cît și în cel dunărean. In acest fel, ea a colaborat cu Hitler, în scelerata sa acțiune de cotropire a Cehoslovaciei.

În toată această vreme, poporul romîn a condamnat cu indignare, atît politica trădătoare a guvernului dictaturii regale, cît și politica trădătoare a guvernului cehoslovac.

Apreciind situația creată prin trădarea clasei dominante din Romînia, Partidul Comunist din Romînia arată că: Romînia „a pierdut o aliată fidelă și puternică... In locul ei, Romînia a căpătat un primejdios vecin, Germania. Politica Ungariei și Bulgariei, fiind determinată de Berlin, iar Iugoslavia, căzînd și mai mult, sub influența țărilor fasciste, apare clar, că într-un tempo rapid, Germania realizează o veritabilă încercuire și izolare... a țării noastre... Romînia se află expusă, agresorului hitlerist" [4].

Prin colaborarea ei activă la opera de cotropire a Cehoslovaciei, clasa dominantă din Romînia nu a pierdut numai o aliată credincioasă, dar izolînd Romînia a oferit-o naziștilor, nu numai ca bază de atac, împotriva statului sovietic, ci și ca bază de aprovizionare atît pentru petrol, cît și pentru cereale. Cotropirea hitleristă a țării a fost deci, în largă măsură, opera clasei dominante din Romînia burghezo-moșierească, care în această etapă a colaborat activ și la săvîrșirea trădării de la München.

---

[1] N. P. Comnen, op. cit., p. 151—152.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] « Lupta de clasă », 1938, nr. 6, p. 3.

Spre sfîrşitul lui septembrie, complotul împotriva poporului cehoslovac se încheia cu ruşinoasa trădare de la München. Marile puteri imperialiste au crezut atunci că vînzînd Cehoslovacia, vor rezolva marile greutăţi ale crizei economice cît şi ascuţitele contradicţii dintre ele, prin canalizarea forţelor agresive ale nazismului împotriva Uniunii Sovietice. Războiul a izbucnit însă, în lagărul imperialist, căci aşa cum a apreciat Stalin: „lupta dintre ţările capitaliste pentru pieţe şi dorinţa de a-şi îneca concurenţii s-au dovedit a fi în practică mai puternice decît contradicţiile dintre lagărul capitalismului şi lagărul socialismului“ [1].

РАСПАД МАЛОЙ АНТАНТЫ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Создавая Малую Антанту, великие империалистические державы имели целью теснее стянуть санитарный кордон вокруг Советского Союза. Эта политическая организация должна была также служить для подавления революционных движений как в странах дунайского бассейна, так и в балканских странах.

В годы, предшествующие второй мировой войне, Малая Антанта, несмотря на свой резко выраженный антисоветский характер, все же могла бы стать фактором, способствующим поддержанию мира при условии присоединения ее к политике коллективный безопасности, предложенной СССР в Лиге Наций.

В 1938 г. Малая Антанта, как политическая организация, связывавшая рядом договоров Югославию и Румынию с Чехословакией, постепенно становится препятствием на пути планов Гитлера, стремившегося к захвату Чехословакии.

Следуя политике коллективной безопасности, СССР преследовал цель соблюдения существующих пактов и договоров в соответствии с пактом Лиги Наций, считая, что этим путем можно до известной степени способствовать поддержанию мира.

В то же время гитлеровская фашистская дипломатия приступила к подрыву существующих договоров, в расчете, что и это поможет ей достигнуть конечной агрессивной цели фашизма.

Нарушение договоров, существующих между государствами, входящими в состав Малой Антанты, становится в течение весны и лета 1938 г. важным козырем в руках Гитлера. Великие империалистические державы ничем не препятствовали ухищрениям германской фашистской дипломатии, направленным против Малой Антанты; они, наоборот, поддерживали эти действия, надеясь ускорить этим путем фашистское нападение на СССР.

Гитлер предпринимает ряд дипломатических шагов с целью заменить существующую на Балканах и в дунайском бассейне политическую систему другой, могущей непосредственно способствовать

[1] I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 30.

осуществлению планов фашизма. С этой целью ликвидация Малой Антанты должна была быть осуществлена как можно скорее.

Распад Малой Антанты начался, впрочем, уже за несколько лет до того; господствующий в странах Малой Антанты класс полностью способствовал этому распаду, предоставляя Гитлеру свое активное сотрудничество.

Вопреки статуту Малой Антанты, югославское правительство заключает пакт «внешней дружбы» с фашистской Италией, а затем полностью подпадает под влияние Берлина.

Реакционное правительство Румынии спешит выразить солидарность с действиями Югославии, направленными к явному нарушению существующих договоров.

Как Югославия, так и Румыния приступают весной 1938 г. к образованию на Балканах новой политической конфигурации, а также к созданию некоторых политических условий, способствующих облегчению действий, предпринятых фашистской Германией для захвата Чехословакии.

Румынское правительство, вопреки воле румынского народа, покидает Чехословакию на произвол судьбы, нарушая договоры, связывающие Румынию с этой страной.

Учитывая положение, созданное предательством господствующих классов, РКП указывает, что Румыния лишилась мощной союзницы и отныне непосредственно подвергается гитлеровской опасности.

Господствующие в Румынии классы, покинув Чехословакию, не только активно способствовали мюнхенскому предательству, но и ускорили этим полное закабаление Румынии германским империализмом.

LA DÉSAGRÉGATION DE LA PETITE ENTENTE

(RÉSUMÉ)

La Petite Entente a été créée par les grandes puissances impérialistes en vue de resserrer le cordon sanitaire autour de l'Union Soviétique. Cette organisation politique devait également servir à étouffer les mouvements révolutionnaires dans les pays du bassin danubien aussi bien que dans les pays balkaniques.

Bien que la Petite Entente ait conservé durant les années qui ont précédé la seconde guerre mondiale le même caractère nettement antisoviétique, elle aurait pu devenir une organisation utile à la cause de la paix si elle avait adhéré à la politique de sécurité collective, promue dans le cadre de la Société des Nations par l'U R.S S.

En 1938, la Petite Entente, organisation politique au sein de laquelle une série de traités et de clauses liaient la Yougoslavie et la Roumanie à la Tchécoslovaquie, devient une entrave à la réalisation des plans d'Hitler qui visait à envahir la Tchécoslovaquie.

Cependant, par sa politique de sécurité collective, l'U.R.S.S poursuivait le respect des pactes et des traités en vigueur, conformément au Pacte de la Société des Nations, estimant que c'était choisir, de cette manière, une voie qui pouvait contribuer, dans une certaine mesure, à la sauvegarde de la paix.

La diplomatie nazie entreprit alors une action visant à dénoncer les traités en vigueur, persuadée que cette voie permettait d'arriver rapidement au but final du fascisme: l'agression.

La dénonciation des traités en vigueur entre les états membres de la Petite Entente devient pour Hitler, au printemps et à l'été de l'année 1938, un instrument politique de grande importance. Les grandes puissances impérialistes n'ont rien fait pour empêcher les manoeuvres de la diplomatie nazie, dirigées contre la Petite Entente. Elles ont, au contraire, accordé leur appui à ces actions, dans l'espoir d'une prochaine attaque fasciste, dirigée contre l'U.R.S.S.

Hitler entreprend toute une série d'actions diplomatiques, visant à substituer au système politique existant dans les Balkans et dans le bassin danubien, un autre système destiné à servir directement aux buts du fascisme. A ces fins, la liquidation de la Petite Entente devait être traduite en fait aussi promptement que possible.

La désagrégation de la Petite Entente avait d'ailleurs commencé bien des années auparavant. Collaborant activement avec Hitler, la classe dominante des pays de la Petite Entente avait amplement contribué à cette désagrégation.

Le gouvernement yougoslave, violant le statut de la Petite Entente, conclut un pacte «d'amitié externe» avec l'Italie fasciste, pour entrer ensuite, officiellement, dans l'orbite de Berlin.

Le gouvernement réactionnaire de Roumanie s'empressé de se solidariser avec les actions par lesquelles la Yougoslavie entendait rompre, d'une manière évidente, les traités, en vigueur.

Au printemps de l'année 1938, la Yougoslavie et la Roumanie prennent l'initiative d'une nouvelle organisation politique dans les Balkans et réalisent en même temps certaines conditions politiques destinées à faciliter à l'Allemagne nazie ses actions visant à l'invasion de la Tchécoslovaquie.

A l'encontre de la volonté du peuple roumain, le gouvernement réactionnaire de Roumanie abandonne la Tchécoslovaquie en dénonçant les traités passés avec ce pays.

Analysant la situation créée par la trahison de la classe dominante, le Parti Communiste Roumain a montré que de cette manière la Roumanie avait perdu une alliée puissante, étant désormais directement exposée au danger hitlérien.

En abandonnant la Tchécoslovaquie, les classes dominantes de Roumanie ont non seulement collaboré à la trahison de Munich, mais ont facilité l'inféodation totale de la Roumanie à l'impérialisme allemand.

ARMISTIȚIUL DE LA FOCȘANI (1917)*

DE

V. LIVEANU

I

Istoriografia burgheză a încercat să răspîndească ideea că armistițiul de la Focșani avea un caracter strict militar lipsit de orice semnificație politică [1]. Istoriografia și presa burgheză susțineau că încheind armistițiul, guvernul romîn nu intenționa să încheie pace separată — ci numai să aștepte împrejurări favorabile pentru a încheia pacea generală alături de întreaga Antantă [2]. Istoriografia burgheză a trecut sub tăcere

---

* Articolul de față este urmarea comunicării Evenimentele premergătoare armistițiului de la Focșani (1917), prezentată în sesiunea lărgită din decembrie 1953 a Secției a V-a a Academiei R.P.R. și apărută în Studii si referate privind istoria Romîniei, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, partea a II-a, p. 1.519—1.547. Autorul susține în comunicare că încă din decembrie 1917 s-a produs în politica guvernului burghezo-moșieresc romîn o cotitură spre pacea imperialistă cu Puterile Centrale. După Revoluția din Octombrie, guvernul sovietic a invitat în repetate rînduri guvernul romîn să participe la tratative în vederea încheierii unei păci *generale* democratice. Sub influența Revoluției din Octombrie au crescut luptele revoluționare din Romînia. Guvernul romîn a respins propunerile guvernului sovietic de a lua parte la tratativele pentru încheierea unei păci *generale, democratice*, preferind să participe alături de rada ucraineană contrarevoluționară la tratative pentru încheierea unei păci *separate, imperialiste* cu Puterile Centrale. Cu aprobarea imperialiștilor Antantei, guvernul burghezo-moșieresc romîn dorea să înceapă tratative de armistițiu care să i deschidă calea păcii separate. În decembrie 1917, clasele exploatatoare din Romînia erau gata să înfeudeze țara noastră imperialiștilor germani pentru a obține sprijinul lor în vederea luptei împotriva Puterii Sovietice și împotriva propriului popor. Vezi discuțiile în legătură cu această comunicare în « Studii », anul 7, nr. 1, ianuarie martie 1954, p. 239—242 și 274—276.

[1] Constantin Kirițescu, istoricul burghez oficial al participării Romîniei la primul război mondial imperialist susținea că guvernul romîn « a hotărît ca armata romînă sa ia parte la tratative pentru a încheia un armistițiu cu caracter pur militar, excluzînd orice considerațiuni politice » (Istoria războiului pentru întregirea Romîniei. Ed. Casei Școalelor, București, 1927, vol. III. p. 20).

[2] « Romînia dacă în acel moment al încheierii armistițiului nu putea nădăjdui într o acțiune pozitivă în contra vrăjmașului, aștepta cu credință procesul de descompunere al Puterilor Centrale și spera astfel ca printr-o amînare să iasă din momentele grele în care se afla și să participe împreună cu aliații la victoria finală și pacea generală » (« Democrația » — revista cercului de studii a partidului național liberal, anul VII, nr. 1, februarie 1919, p. 17)

negocierile neoficiale de pace care s-au desfășurat la Focșani în vederea încheierii unei păci separate între Romînia și Puterile Centrale [1].

Aceste încercări tindeau să ascundă adevăratul caracter al armistițiului de la Focșani, care a deschis calea păcii separate imperialiste între guvernul burghezo-moșieresc romîn și guvernele puterilor centrale.

Încă înaintea începerii tratativelor de la Focșani, guvernul burghezo-moșieresc romîn a comunicat reprezentanților diplomatici ai Antantei, intenția sa de a încheia pacea separată cu Germania. La 24 noiembrie 1917, Mișu, ministrul Romîniei la Londra, îi comunica lui Ion Brătianu că guvernul romîn trebuia să examineze posibilitatea ca „regele nostru, de acord cu aliații, sa încheie pacea separată cu Germania, după ce va fi obținut unele garanții privind extensiunea teritorială a Romîniei" [2]. Guvernul romîn dorea să obțină garanția că Antanta nu va folosi pacea separată cu Puterile Centrale drept pretext pentru denunțarea tratatului secret din 1916 care prevedea „extensiunea teritorială" a Romîniei; guvernul romîn dorea ca Antanta să aprobe în mod oficial pacea separată dintre Romînia și Puterile Centrale și să se angajeze că, în ciuda acestei păci separate, va rezerva burgheziei romîne partea din pradă făgăduită prin tratatul imperialist din 1916. Spre sfîrșitul lunii noiembrie, urmînd sfatul ministrului Romîniei la Londra, regele a convocat la palat pe miniștrii Angliei și Franței la Iași. Ferdinand le-a comunicat că el este gata să ordone armatei romîne să pătrundă pe teritoriul sovietic pentru a se uni cu trupele generalului contrarevoluționar Kaledin [3]. Ferdinand a declarat în încheiere: „eu prevăd ipoteza în care Germania va consimți să trateze cu mine sau cu prințul moștenitor. Dar eu nu voi negocia cu ea decît cu aprobarea d-voastră și după confirmarea angajamentelor luate față de mine" [4]. Ferdinand voia deci să știe care va fi atitudinea guvernelor Angliei și Franței în cazul încheierii păcii separate cu Germania. Saint-Aulaire și Barclay [5] s-au grăbit să-l asigure pe Ferdinand că guvernele Franței și Angliei se considerau „mai legate ca niciodată de Romînia" prin tratatul secret încheiat în 1916. Vopicka, ministrul S.U.A. la Iași, a cerut și el guvernului american să-și confirme hotărîrea de a respecta tratatul din 1916 [6]. Reconfirmarea tratatului din 1916 — pe care Ferdinand a indicat-o ca o condiție *sine qua non* pentru începerea negocierilor cu Germania — dovedea că guvernele Antantei erau dispuse să-și îndeplinească promisiunile făcute în 1916 guvernului Romîniei, chiar dacă acesta ar fi încheiat pacea separată cu Puterile Centrale.

---

[1] În mai—iunie 1918 presa burgheză din țară și din străinătate a publicat unele informații și comentarii asupra tratativelor neoficiale de pace de la Focșani. În unele memorii ale politicienilor burghezi, publicate într-un număr redus de exemplare, au apărut unele informații asupra acestor tratative secrete. Istoriografia burgheză a păstrat însă o tăcere completă asupra lor. Chiar Iorga, care în memoriile sale dă informații asupra tratativelor neoficiale de pace — în a sa Istoria Romînilor — le trece sub tăcere.

[2] Arhiva Muzeului Lupta Revoluționară a Poporului (Arhiva M.L.R.P.), dosar 602, p. 15.

[3] Comte de Saint-Aulaire. Confession d'un vieux diplomate. Ed. Flammarion, Paris. 1953, p. 429. (Contele de Saint-Aulaire a fost în 1916—1920 ministrul Franței în Romînia),

[4] Ibidem, p. 430.

[5] Barclay era în acel timp ministrul Angliei la Iași.

[6] Comte de Saint-Aulaire, op. cit. p. 430.

După întrevederea dintre Ferdinand și reprezentanții diplomatici ai Angliei și Franței, Brătianu a invitat la el pe miniștrii Antantei la Iași și le-a dat să înțeleagă că este gata să se retragă, pentru a face loc unui guvern care să încheie pacea separată. Brătianu a cerut guvernelor Angliei și Franței să arate dacă ele mai consideră necesara continuarea războiului cu Germania. Miniștrii Angliei, Franței, S.U.A. și Italiei la Iași și-au exprimat parerea că guvernele lor nu mai erau interesate sa ceară Romîniei continuarea războiului cu Germania [1]. Pentru a putea utiliza armata romînă în scopul agresiunii antisovietice, guvernele Antantei erau dispuse să accepte încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Guvernul romîn a folosit această împrejurare pentru a începe negocieri cu Puterile Centrale.

La tratativele de armistițiu de la Focșani, începute la 7 decembrie 1917, au luat parte delegația statului major romîn, condusa de generalul Lupescu, sub-șeful statului major, delegația statului major al lui Scerbacev și delegații statelor majore ale Puterilor Centrale; conducerea tratativelor a avut-o șeful delegației germane, generalul Morgen, care prezida ședințele de negocieri [2]. După cum se știe guvernul romîn a respins în repetate rînduri invitația guvernului sovietic — singurul guvern legal al Rusiei — de a participa la tratativele de la Brest-Litovsk, în vederea încheierii păcii generale democratice. In schimb, încă din prima ședință a delegaților, delegația romînă și cea a lui Scerbacev au precizat ca între ele există raporturi de „buni aliați" [3]. Guvernul romîn știa ca generalul Scerbacev, care acționa în calitate de reprezentant al Radei Ucrainiene contrarevoluționare, dorea să încheie o pace separată cu Puterile Centrale, pentru a putea lupta împotriva Puterii Sovietice [4]. De altfel, delegația lui Scerbacev nu-și ascundea atitudinea ostilă față de Puterea Sovietică. Delegația lui Scerbacev a declarat la începerea tratativelor că ea nu este legată de armistițiul de la Brest-Litovsk și că acționează în calitate de reprezentantă a unui front independent [5]; dat fiind ca tratatul de la Brest-Litovsk era obligatoriu pentru întreaga armata rusă — această declarație însemna că delegația lui Scerbacev se declară în stare de rebeliune față de Puterea Sovietică. Hotărîrea guvernului romîn de a participa la tratativele de la Focșani alături de delegația generalului Scerbacev avea un sens politic clar: ea însemna o aprobare a rebeliunii antisovietice și o încurajare a încercărilor rebelilor antisovietici de a ajunge la un acord cu imperialiștii germani. Acceptînd să trateze cu statul major al lui Scerbacev, imperialiștii germani au încălcat tratatul de armistițiu încheiat la 5 decembrie la Brest-Litovsk — tratat care era obligatoriu pentru întregul

[1] Comte de Saint Aulaire, op. cit., p. 430—431.

[2] C. Kirițescu, op. cit. p. 18; K. Morgen. Meiner Truppen Heldenkämpfe. Ed. Ernst Siegfried, Berlin, 1920, p. 127.

[3] C. Kirițescu, op. cit., p. 18. Amintim că generalul Scerbacev a fost un general țarist numit de Kerenski comandant al trupelor ruse de pe frontul romîn. După Revoluția din Octombrie, statul-major al lui Scerbacev s-a transformat într-un cuib de rebeli antisovietici. Scerbacev s-a declarat subordonat radei Centrale din Kiev, guvernul antisovietic din Ucraina.

[4] Despre intenția lui Scerbacev de a încheia pace separată cu Puterile Centrale a se vedea Studii și referate privind istoria Romîniei, partea a II-a, p. 1.540 și 1.547.

[5] C. Kirițescu, op. cit., p. 18; K. Morgen, op. cit., p. 128.

front şi anula armistiţiile parţiale, încheiate numai pentru anumite părţi ale frontului [1].

Această atitudine a delegaţiei statului major german nu putea fi justificată prin considerente militare. Unităţile militare ruse, credincioase Puterii Sovietice, se conformau armistiţiului de la Brest — deci armistiţiul semnat de Scerbacev nu avea o valoare practică din punct de vedere militar. Acceptînd să trateze cu delegaţia generalului Scerbacev, statul major german şi statul major romîn acţionau de la început pe o linie comuna — pe linia încurajării luptei împotriva Puterii Sovietice. Lupta împotriva Puterii Sovietice s-a dovedit a fi un teren favorabil înţelegerii între guvernele romîn şi german. Sub pretextul tratativelor de armistiţiu au fost purtate discuţii secrete, neoficiale, de pace. Un rol important în purtarea tratativelor de pace neoficiale l-au avut politicienii lăsaţi de guvernul Brătianu la Bucureşti, care au jucat rolul de intermediari. Încă la 28 noiembrie 1918, contele Praschma, membru în aşa-zisa Comisie economică germană din Bucureşti, care avea legături cu cercurile guvernamentale din Berlin, i-a declarat lui Marghiloman [2] că a venit momentul ca guvernul din Iaşi să încheie pace şi că cercurile oficiale din Berlin sînt dispuse să garanteze menţinerea dinastiei şi să ofere guvernului romîn Basarabia. Praschma nu i-a ascuns lui Marghiloman că guvernul german intenţionează să anexeze Dobrogea, să monopolizeze exportul de cereale al ţării şi să continue ocuparea Romîniei [3]. Cîteva zile mai tîrziu, Horstman, reprezentantul din Bucureşti al Ministerului de Externe german, i-a repetat lui Marghiloman că guvernul german oferă Romîniei Basarabia, ca o „compensaţie" pentru pierderea Dobrogei şi a ieşirii la mare [4]. Imperialiştii germani ofereau claselor exploatatoare din Romînia sprijinul lor în vederea salvgardării monarhiei şi a luptei împotriva Puterii Sovietice. In schimb, imperialiştii germani cereau guvernului romîn să accepte pierderea unei părţi din teritoriul naţional şi a independenţei economice. Aceste propuneri ale cercurilor conducătoare germane au fost transmise guvernului din Iaşi. Delegaţia germană la Focşani a luat pe lîngă ea pe fraţii Virgil Arion (din gruparea conservatoare a lui Carp) şi Constantin Arion (din gruparea conservatoare a lui Marghiloman). Marghiloman, în prezenţa lui Horstman, i-a indicat lui Constantin Arion propunerile de pace separată care trebuiau transmise delegaţiei romîne la tratativele de armistiţiu [5].

Delegaţia romînă a luat legătură cu fraţii Arion pentru a afla care sînt intenţiile şi propunerile germanilor [6]. Pentru a sonda intenţiile germanilor, colonelul Răşcanu, membru al delegaţiei romîne, i-a declarat lui Arion că statul major romîn este pregătit să atace trupele revoluţionare

[1] « Voprosî istorii ». 1954, nr. 8. p. 14.

[2] Al. Marghiloman, şeful partidului conservator, a fost lăsat la Bucureşti de I. Brătianu (Vezi Studii şi referate privind Istoria Romîniei, partea a II-a, p. 1.524.).

[3] Al. Marghiloman, Note politice, Ed. Eminescu, Bucureşti. 1927, vol. III. p. 229–230

[4] Ibidem. p. 239.

[5] Ibidem, p. 243.

[6] Generalul Lupescu, şeful delegaţiei romîne la Focşani, a declarat că « misiunea romînă a rămas peste noapte (7 decembrie 1917) la Focşani, pentru a continua discuţia nu numai cu germanii, dar mai ales pentru a lua contact cu orice preţ cu romînii din Focşani » (N. Iorga, Memorii. Ed. Naţionala Ciornei, Bucureşti f. d. vol. I, Anexa).

ruse din Moldova. Arion — notează Marghiloman în memoriile sale — „privitor la aceasta i-a ținut următorul limbaj extraordinar : păstrați armata și dacă puteți ocupați Basarabia“ [1]. Acest limbaj nu era deloc extraordinar ci reprezenta părerea cercurilor oficiale germane care au adus pe frații Arion la Focșani. Declarația lui Arion că guvernul burghezo-moșieresc romîn putea păstra armata și cotropi Basarabia corespundea în totul vederilor Marelui Cartier General German. Referindu-se la situația de după Revoluția din Octombrie, Ludendorff scria că în cazul unei păci separate, „Marele Cartier General nu se opunea să se recunoască Basarabia Romîniei și să se păstreze armata ei“ [2]. Nu trebuie să ne mire faptul că frații Arion cunoșteau punctul de vedere al Marelui Cartier General German, căci ei au fost aduși la tratativele de la Focșani de către colonelul Hentsch. Acesta era șeful statului major al guvernatorului general german din Romînia și era considerat ca unul din principalii ofițeri de stat major ai armatei germane [3]. Misiunea lui Hentsch la tratativele de armistițiu era tocmai organizarea unei înțelegeri între diversele grupări burghezo-moșierești. Autoritățile de ocupație au comunicat lui Marghiloman că în cadrul delegației germane la Focșani, „Hentsch este consilier pentru Verwaltung (administrația militară) sau mai bine pentru a încerca o apropiere între cele două partide romîne aducînd pe reprezentanții lor“ [4]. Apropierea între cele două partide avea ca scop încheierea păcii separate. Nu există nici un motiv să ne îndoim că C. Arion a îndeplinit și indicațiile date de Marghiloman în prezența lui Horstman de a transmite cercurilor oficiale din Iași că guvernul german este dispus să garanteze menținerea dinastiei.

Tratativele neoficiale s-au concretizat și în clauzele oficiale ale armistițiului. La Brest-Litovsk delegația sovietică, luptînd pentru încheierea unei păci *generale*, a cerut cu energie ca Puterile Centrale să renunțe la orice transferuri de trupe pe frontul de vest și a întrerupt tratativele atunci cînd delegațiile Puterilor Centrale au respins această cerere. Ca urmare a atitudinii ferme a guvernului sovietic, convenția de armistițiu încheiată la Brest-Litovsk prevedea încetarea oricărui transfer de trupe în afara celor de acum începute [5]. Cu totul alta a fost atitudinea delegației ruse (Scerbacev) și romîne la Focșani în această problemă [6].

[1] Al. Marghiloman, op. cit., p. 253.
[2] E. Ludendorff, Souvenirs de Guerre, 1914—1918. Payot, Paris, 1931, tome II, p. 180.
[3] Al. Marghiloman, op. cit., p. 243.
[4] Ibidem, p. 248.
[5] « Voprosî istorii », 1954, nr. 8, p. 17. « Lumina », 20 decembrie 1917.
[6] La început, delegația statului major al lui Scerbacev a cerut ca prin convenția de armistițiu să se interzică transferurile de trupe. Dar această cerere era pur formală și delegația germană a înțeles repede aceasta. Generalul Morgen, șeful delegației germane la tratativele de la Focșani, arată că delegația germană a respins clauza interzicerii transferurilor de trupe. În urma acestui fapt, la 7 decembrie, tratativele s-au întrerupt. În continuare, Morgen scrie în memoriile sale: « Delegații ruși s-au întors la Mărășești cu trenul lor special; romînii au rămas la Focșani. La 8 decembrie rușii au fost absenți dar la 9 decembrie dimineața au reapărut. Întoarcerea lor însemna că erau deciși să încheie armistițiul în orice condiții » (K. Morgen, op. cit., p. 128). Cît despre delegația romînă, rămînerea ei la Focșani în timpul absenței rușilor arăta că statul major romîn nu ținea deloc la interzicerea transferurilor de trupe. « Aceasta a ușurat munca — continuă Morgen — și așa s-a putut încheia în seara de 9 decembrie, după o ședință de 10 ore, o convenție care ne dădea libertatea de a transfera pe alte fronturi trupele care înainte de 5 decembrie erau pregătite și primiseră ordin de transport » (K. Morgen, op. cit., p. 128).

In convenția de armistițiu semnată la Focșani s-a introdus o clauză meșteșugită care desființa în fapt orice limita pentru executarea transferurilor de trupe. Prin convenția de armistițiu, cele două părți se angajau „de a nu mai executa transporturile și grupările pentru care *s-au dat ordine*, după 5 decembrie stil nou, inclusiv“ [1].

Or, sub pretextul unor pregătiri anterioare datei de 5 decembrie și sub acoperirea unor ordine antedatate, cele două părți puteau executa oricîte transferuri de trupe ar fi dorit. Marghiloman, care avea relații cu participanții la tratativele de la Focșani, notează că baronul curlandez, Tiffenhausen, socialist revoluționar și membru în delegația statului major al lui Scerbacev, a șters din convenția de armistițiu „(articolul) după care trupele trebuiau să fie imobilizate pe pozițiile lor respective. Germanii care cereau libertatea de a mișca *pînă la 10 divizii*, au dobîndit grație lui libertatea absolută a mișcărilor“ [2]. Deci, germanii care cereau de la început dreptul de a transfera un număr limitat de divizii, au obținut libertatea *nelimitată* a transferurilor de trupe. Delegația romînă și delegația lui Scerbacev au dat germanilor mai mult decît au cerut. Acest act nu se datora mărinimiei. Guvernul romîn a obținut el însuși, grație convenției de armistițiu, libertatea absolută de a transfera trupe și de a le folosi în scopul luptei împotriva Puterii Sovietice și a „menținerii ordinii interne“. Clauzele convenției de armistițiu — intrată în vigoare la 9 decembrie 1917 — arătau că guvernul german este dispus să înlesnească agresiunea pregătită de guvernul romîn împotriva Republicii Sovietice.

Clauzele armistițiului de la Focșani au înlesnit de asemenea ridicarea unui paravan oficial care să acopere tratativele neoficiale de pace. Armistițiul de la Focșani privea numai frontul de la Siretul de sus pînă la Marea Neagră; pentru restul frontului rămînea în vigoare numai suspendarea ostilităților, tratativele pentru încheierea armistițiului pe frontul Mării Negre urmînd să continuie. In afară de aceasta s-a căzut de acord ca la Focșani să se organizeze schimbul de ostateci și de internați între cele două părți. In sfîrșit, s-a organizat o comisie pentru supravegherea armistițiului. Toate acestea erau un motiv pentru ca la Focșani să se întrunească reprezentanți ai guvernului romîn și ai guvernelor Puterilor Centrale, cu scopul negocierilor neoficiale de pace. Constantin Arion, pe timpul cînd era ministru de externe, a declarat că în cursul lunii decembrie 1917 „reușisem să deschidem la Focșani o mică portiță între Muntenia ocupată și Moldova neocupată; am văzut un delegat al guvernului“ [3]. Portița de la Focșani, creată datorită armistițiului, a folosit pentru tratative în vederea încheierii păcii separate.

[1] C. Kirițescu, op. cit., p. 23.

[2] Al. Marghiloman, op. cit., p. 250, 251. A. Mackensen (Briefe und Aufzeichnungen, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1938, p. 343) și K. Morgen (op. cit., p. 128) au scris mai tîrziu că armistițiul de la Focșani le-a dat posibilitatea de a transfera pe frontul de vest 5 divizii germane; această cifră este micșorată, cu tendința de a scuza înfrîngerea germană de pe frontul de vest. Generalul Berthelot afirma că la începutul lunii ianuarie artileria grea și cea mai mare parte a trupelor germane din Romînia au fost transferate pe frontul de vest (N. Iorga, op. cit., p. 213). Clémenceau a declarat același lucru ministrului Romîniei la Paris. După datele statului major romîn, la sfîrșitul lunii ianuarie 1918, statul major german transferase jumătate din diviziile sale de pe frontul romîn, în vest (K. Morgen, op. cit., p. 134).

[3] « Steagul », 2 iunie 1918.

Armistițiul a fost încheiat pe termen nelimitat ceea ce asigura timpul necesar ducerii cu succes a tratativelor de pace. Mackensen avea toate motivele ca la 11 decembrie 1917 să scrie, că armistițiul „este așa de lung încît între timp se va putea discuta asupra păcii separate“ [1]. Aprecierea lui Mackensen nu provenea dintr-un optimism interesat. Colonelul House, trimisul personal al lui Wilson în Europa, arăta încă în noiembrie 1917 că „romînii vor fi poate obligați să încheie o pace separată“ [2].

Ministrul american la Iași, Vopicka, arată în memoriile sale că știa că armistițiul „va aduce pacea între romîni și germani“ [3]. Atașatul american la Iași, Yates, știa și el că armistițiul va aduce pacea separată [4]. Clémenceau a declarat lui Victor Antonescu că „guvernul francez consideră armistițiul ca o capitulare“ [5]. Pentru toți cei inițiați, armistițiul de la Focșani nu era decît preludiul păcii separate [6].

II

Încetarea ostilităților între Romînia pe de o parte și Germania și Austro-Ungaria pe de altă parte a fost primită cu bucurie de masele largi ale poporului nostru care doreau ca armistițiul să deschidă calea spre pacea generală și democratică. Pe front au avut loc fraternizări ale soldaților romîni, ruși, germani, austriaci, maghiari, etc [7]. Soldații germani înlesneau legătura peste linia frontului între muncitorii revoluționari din Moldova și cei de pe teritoriul ocupat. Dar guvernul burghezo-moșieresc romîn, care nu ținea seama de interesele maselor, a folosit armistițiul de la Focșani în scopurile politicii sale antipopulare, antisovietice.

Principalul motiv de îngrijorare pentru clasele exploatatoare din țara noastră era influența exercitată de exemplul soldaților revoluționari ruși asupra poporului nostru; ministrul de interne, fostul social-democrat Morțun, a făcut un raport regelui asupra acestei probleme [8]. Aveau loc puternice manifestații ale soldaților ruși și muncitorilor și soldaților romîni pentru pace democratică, pentru republică [9]. Guvernul romîn a folosit clauzele convenției de armistițiu în lupta pentru stăvilirea valului revoluționar. Folosind dreptul de transferare a trupelor, guvernul burghezo-moșieresc a retras de pe front 1/3 din efectivul total al armatei — adică 8 divizii — destinate să apere ordinea internă. Statul major a împărțit

[1] A. Mackensen, op. cit., p. 343. Recenziile făcute de autorii burghezi asupra memoriilor lui Mackensen (N. Iorga. Une révélation: le maréchal Mackensen parle, în « Revue historique du sud est européen », 1938. nr. 10—12 și general M. Schina, Mackensen vorbește, București, 1939) au trecut sub tăcere aprecierile lui Mackensen asupra armistițiului.

[2] Charles Seymour, Papiers intimes du colonel House. Payot, Paris, 1930.

[3] Ch. Vopicka, Secrets of the Balkans. Chicago, 1921, p. 139.

[4] Ibidem,

[5] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 37.

[6] Manifestările de etichetă arătau de asemenea că delegațiile la tratativele de armistițiu sînt dispuse să se înțeleagă în vederea stabilirii bazelor păcii separate. Trecîndu-se peste eticheta obișnuită la tratativele de armistițiu, delegații celor două părți s-au fotografiat în grup, au participat la un banchet comun și au toastat pentru pace (N. Iorga, op. cit., Anexa). Aceste manifestări au avut un puternic răsunet la Iași, unde au stîrnit indignarea neinițiaților (N. Iorga, op. cit. p. 185—186).

[7] A se vedea și N. Iorga, op. cit., p. 217.

[8] Al. Averescu, Notițe zilnice din război. Ed. Cultura Națională, București, p. 232

[9] Al. Averescu, op. cit..

teritoriul Moldovei în 8 zone de la nord la sud — cu centrele în Botoșani, Fălticeni, Iași, Podul Iloaiei, Roman, Vaslui, Bacău și Bîrlad, pentru fiecare zonă fiind repartizată cîte o divizie. S-a alcătuit în mod oficial un așa-zis „front intern“ sub conducerea generalului Prezan, comandantul suprem al armatei romîne [1].

Pe de altă parte Rada ucraineană și statul major al lui Scerbacev, folosind convenția de armistițiu care le dădea dreptul de a transfera trupe, au încercat să retragă unitățile revoluționare de pe frontul romîn si să le înlocuiască cu trupe ucrainene contrarevoluționare. In scopuri diversioniste, șovine, această operație a fost botezată „naționalizarea“ sau „ucrainizarea“ frontului romîn. Istoricii burghezi susțineau că prin alianța sa cu Rada din Kiev și prin sprijinirea planului Radei de a aduce trupe contrarevoluționare pe frontul romîn, guvernul din Iași urmărea să creeze condițiile pentru reluarea ostilităților cu Puterile Centrale [2]. Dar pentru a înlesni concentrarea trupelor contrarevoluționare pe frontul romîn și pentru a lupta împotriva Puterii Sovietice, guvernul burghezo-moșieresc era hotărît in realitate, să încheie pace separată cu imperialismul german, un acord cu Rada ucraineană și cu Kaledin în vederea unor acțiuni comune antisovietice.

„Ucrainizarea“ frontului romîn trebuia să camufleze acordul secret încheiat de Rada ucraineană reacționară cu misiunea militară franceză și cu guvernul lui Kaledin în scopul împiedicării încheierii armistițiului definitiv dintre Puterea Sovietică și imperialiștii germano-austriaci. Se știe că, atît convenția de armistițiu din 5 decembrie cît și convenția de armistițiu din 15 decembrie, semnate la Brest-Litovsk între guvernul sovietic și Puterile Centrale, nu erau definitive, prima avea o durată de 10 zile, a doua de 28 zile.

Clauzele acordului încheiat între Rada ucraineană, guvernul lui Kaledin și misiunea militară franceză au fost aflate în urma interceptării de către organele sovietice a unei telegrame cifrate, adresate misiunii franceze din Iași; această telegramă a fost publicată de ziarul Pravda din 28 (15) decembrie 1917 [3]. Acordul sus-amintit prevedea că trupele Radei vor ocupa fronturile romîn și de sud-vest, urmînd ca ele să fie aprovizionate de Kaledin cu alimente și cărbuni. Scopul acestei alianțe era „Să mențina o aparență de front rusesc pînă în februarie sau martie și să tărăgăneze încheierea definitivă a armistițiului pînă la primăvară“ [4]. Guvernele Antantei sperau că această acțiune va împiedica pregătirea ofensivei germane de primăvară; de asemenea guvernele Antantei sperau că în primă-

[1] C. Kirițescu, op. cit., p. 31; N. Iorga, op. cit., p. 195.

[2] « Puterile Antantei credeau că vor putea reconstitui un font ucrainean, format dintr-un număr fabulos de divizii, care *impreună cu armata romînă* și cu alte trupe din sudul Rusiei, dușmane bolșevicilor, să continuie a opune o rezistență eficace Puterilor Centrale » (C. Kirițescu. op. cit. p. 208).

[3] Unele fragmente din această telegramă sînt citate de I. Stalin în articolul: Ce este Rada ucraineană (Opere, Ed. P.M.R., 1949, vol. 4, p. 19–21). Un rezumat al întregii telegrame, precum și al comentariului facut la agenția telegrafică sovietică, a fost publicat de ziarele bucureștene (« Lumina » din 6 ianuarie 1918 și « Gazeta Bucureștiului » din 2 ianuarie 1918). Deși este prost redactat, acest rezumat ne dă posibilitatea de a cunoaște conținutul telegramei și al comentariului sovietic.

[4] I. Stalin, Opere. Ed. [illegible]

vara anului 1918 vor putea impune condiţii de pace generala favorabile lor [1]. Referindu-se la descoperirea şi demascarea de catre organele sovietice a alianţei dintre Rada ucraineana şi misiunea franceza, I. V. Stalin scria la 28 (15) decembrie 1918: „Ştim acum pentru ce concentreaza Rada trupe ucrainene pe frontul romînesc şi de sud-vest: sub eticheta „naţionalizării" armatei, ea încearcă să camufleze acordul ei cu misiunea franceza pentru a tărăgăna încheierea armistiţiului pînă la primavara" [2]. Fireşte, nu era vorba de tăraganarea armistiţiului încheiat de guvernul romîn şi reprezentantul Radei ucrainene — generalul Scerbacev — cu Puterile Centrale, căci acest armistiţiu fusese definitiv încheiat încă din 9 decembrie. Era vorba de tărăgănarea armistiţiului definitiv şi a păcii pe care guvernul sovietic, sprijinit de marea majoritate a soldaţilor de pe frontul romîn, voia să-l încheie cu Puterile Centrale. Concentrînd trupe contrarevoluţionare pe frontul romîn, Rada ucraineană urmărea sa dezarmeze trupele revoluţionare care sprijineau eforturile guvernului sovietic de a încheia pacea la Brest Litovsk. Pentru a lupta împotriva trupelor sovietice de pe frontul romîn, guvernul romîn şi generalii ţarişti au încheiat armistiţiul de la Focşani şi pregăteau încheierea păcii separate. Agenţia de ştiri sovietică arată referitor la telegrama cifrată interceptata de organele sovietice, că „francezii asigură că romînii s-au grăbit să adere la armistiţiu şi aceasta dovedeşte cà romînii au încercat să determine pe ascuns convorbiri asupra pacii separate cu Germania" [3]. Deşi complicată, politica imperialişitilor Antantei şi a guvernului burghezo-moşieresc romîn avea un scop precis: lupta împotriva Puterii Sovietice, în scopul readucerii Rusiei în războiul imperialist. Aşa cum arata cercetătorii sovietici, în decembrie 1917 „Franţa, care protesta energic împotriva tratativelor de pace între Rusia şi Germania, avea altă atitudine în Romînia: ea permise generalului Scerbacev să înceapă tratative. Franţa socoti că ar fi mai bine să piardă o parte din poziţiile sale, permiţînd lui Scerbacev să încheie pace pe unul din fronturi şi să cîştige în schimb întreaga cauză: Scerbacev, avînd mîinile libere, va putea, împreună cu Rada Centrală, să răstoarne pe bolşevici şi să împlice astfel Rusia din nou în război. In acelaşi timp şi Romînia, care fusese învinsa şi începuse să regrete alianţa cu Antanta, ar putea fi legată de aceasta din urmă, promiţîndu-i-se Basarabia" [4]. Aceste concluzii ale cercetătorilor sovietici

---

[1] «Lumina», 6 ianuarie 1918 şi «Gazeta Bucureştiului», 2 ianuarie 1918.

[2] I. Stalin, op. cit.. p. 21.

[3] S. Ştirbu susţine că prin încheierea armistiţiului de la Focsani. guvernul romîn urmărea să capete un răgaz pentru a putea reîncepe ostilităţile împotriva Puterilor Centrale; S. Ştirbu susţine că abia în primăvara anului 1918 a început guvernul romîn să se gîndească la încheierea păcii separate. În sprijinul părerii sale. S. Ştirbu invocă fragmentele din telegrama sus-amintită, citate în articolul: Ce este Rada ucraineană, precum şi tezele expuse în acest articol de I. V. Stalin, în legătură cu încercarea Radei de a împiedica pacea între Germania şi Puterea Sovietică (vezi «Studii», anul 7, nr. 1. ianuarie martie 1954, p. 240). Dar în articolul Ce este Rada ucraineană, I. V. Stalin se referă la problema armistiţiului şi păcii între *Puterile Centrale* şi Republica Sovietică, şi nu tratează problema armistiţiului şi păcii între *Romînia* şi Puterile Centrale. Telegrama la care se refera I. V. Stalin în articolul Ce este Rada ucraineana dovedeste tocmai hotărîrea guvernului romîn de a încheia pacea separată. S. Ştirbu nu s-a referit la rezumatul telegramei publicat în ziarele bucureştene, din care se vede ca guvernul romîn a încheiat armistiţiul de la Focşani cu intenţia de a încheia pace separată.

[4] Istoria diplomaţiei. Ed. Cartea Rusa, Bucureşti, 1948, vol. III, p. 369.

sınt în ıntregime confirmate de faptele şi materialele prezentate ın lucrarea noastră.

Planul Radei ucrainene de a dezarma unitaţile revoluţionare de pe frontul romîn a fost zădarnicit de masele de soldaţi. Trupele de cazaci din Moldova, în care-şi punea speranţa Rada, au refuzat să sprijine contrarevoluţia. „Marea majoritate a regimentelor cazace din Moldova a refuzat să intre în conflict cu maximaliştii"[1] — telegrafia I. Bratianu lui V. Antonescu — ministrul Romîniei la Paris. Trupele ucrainene au trecut de asemenea de partea Puterii Sovietice. La 20 (7) decembrie 1917, Bratianu îl anunţa pe V. Antonescu că „chiar la Iaşi, comandamentul rus (al lui Scerbacev) nu poate conta pe o sută de oameni siguri"[2].

In urma eşecului generalilor ţarişti de a dezarma unităţile revoluţionare, această sarcină a fost preluată de guvernul romîn. Cercurile burghezo-moşiereşti din Moldova cereau cu insistenţă guvernului să atace trupele revoluţionare ruse pentru a anihila influenţa exercitată de aceştia asupra poporului nostru[3]. Brătianu s-a adresat miniştrilor Antantei din Iaşi, pentru a le cere indicaţii. In memoriile sale, ministrul S.U.A., Vopicka, marturiseşte cu o cinică lăudăroşenie că el a fost primul care a cerut guvernului romîn să sprijine pe Scerbacev şi să atace trupele sovietice din Moldova. La o consfatuire a miniştrilor Antantei la Iaşi, la care a participat şi Brătianu, Vopicka a declarat că dacă acţiuni ca cele ale unităţilor militare revoluţionare ruse „s-ar fi întîmplat în America, ar fi întîmpinat rezistenţa poliţiei, a miliţiei de stat sau a armatei regulate, tot aşa cum sînt împrăştiate la noi mulţimile turbulente". Concretizîndu-şi planul, Vopicka a declarat că „dacă o divizie de 20 000—30 000 de oameni ar fi înarmata cu cele mai bune arme şi tancuri, ea ar putea să rezolve greutăţile principale ale Romîniei. Colegii mei, miniştrii Angliei, Franţei şi Italiei şi d-l Brătianu au fost în favoarea protecţiei poliţiste. Noi am recomandat-o consiliului de coroană şi ea a fost aprobată de misiunea militară franceză"[4]. Reprezentantul guvernului S.U.A., sprijinit de reprezentanţii S.U.A., Angliei, Franţei şi Italiei, cerea deci ca sub pretextul unei operaţii de „poliţie", trupe romîneşti speciale să fie aruncate asupra trupelor revoluţionare ruse. Atacarea trupelor sovietice trebuia să fie preludiul la cotropirea Basarabiei şi Ucrainei, la dezlănţuirea unei agresiuni pe scară largă împotriva Puterii Sovietice, pentru readucerea Rusiei în razboiul imperialist. In februarie 1919, la Conferinţa de la Versailles, Brătianu a arătat ca atacarea trupelor ruse din Moldova a fost legată de planurile de intervenţie în Basarabia şi Ucraina. „La cererea reprezentanţilor Inţelegerii — arăta Brătianu — armata romînă începu lupta contra trupelor bolşevice care ocupau atunci întregul teritoriu al Moldovei şi Basarabiei. Se credea că această ultimă sforţare era în stare să asigure totuşi existenţa unei Ucraine prietene a aliaţilor"[5]. Intr-o notă adresată guvernului francez, guvernul romîn amintea demersurile prin care a fost împins „a întreprinde, la cererea aliaţilor, la sfîrşitul anului 1917, o acţiune în Ucraina împotriva guvernării lui Lenin pentru a îm-

[1] Arhiva M.R.L.P., dosar 602, p. 38.
[2] Ibidem, p. 53.
[3] Ch. Vopicka, op. cit., p. 141.
[4] Ibidem.
[5] « Viitorul », 12 decembrie 1919.

piedica pacea de la Brest-Litovsk"[1]. Guvernul romîn nu avea suficiente trupe pentru a lupta în același timp împotriva Puterii Sovietice și împotriva imperialiștilor germano-austriaci. Din această cauză, cercurile conducătoare ale Romîniei doreau să încheie pace separată cu Puterile Centrale. Inainte de a face acest pas, cercurile conducătoare din țara noastră doreau să obțina garanția că guvernul Germaniei va da sprijinul necesar ocupării Basarabiei. Pe de altă parte, guvernul romîn dorea sa obțină din partea guvernelor Antantei aprobarea oficiala, consemnată într-un document diplomatic, pentru încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Chiar *a doua zi* după încheierea armistițiului, Duca, membru în guvern[2] se grăbește să-l îndemne pe Iorga „a vorbi în acest sens (al păcii separate) cu miniștrii străini, invocînd rolul de reprezentant al unei opinii publice independente. E însă liniștit și la urmă explică aceasta: vom avea măcar Basarabia"[3]. In aceeași zi, regina i-a făcut lui Iorga o declarație asemănătoare: „Regina — remarca Iorga — pare a dori ca aliații să ne permită a încheia o înțelegere aparentă cu Puterile Centrale fără a pierde folosul convenției încheiată cu dînșii"[4]. Faptul că a doua zi după încheierea armistițiului, regina și membrii guvernului vorbeau deschis despre intenția lor de a încheia pace separată cu aprobarea Antantei, dovedește că scopul încheierii armistițiului a fost nu cîștigarea unui răgaz în vederea reluării ostilităților, ci încheierea unei păci imperialiste cu Puterile Centrale. Oficiosul vicepremierului din 1917 arata ca după încheierea armistițiului de la Focșani, „d-l Brătianu, deși într-un limbaj alambicat, cerea de la aliați consimțămîntul lor pentru încheierea păcii"[5]. Brătianu cerea Antantei sa dea guvernului romîn mînă liberă de a încheia pacea separată în momentul în care lupta împotriva Puterii Sovietice va impune această măsură. Incă din 13 decembrie (30 noiembrie) 1917, guvernul Romîniei a trimis guvernelor Antantei o notă în care declara că „Romînia trebuie, să cîștige timp pentru a permite aliaților să puie totul în acțiune pentru a împiedica dezastrul complet și imediat al Rusiei și a-i insufla o nouă forță de luptă". Intr-un limbaj mai puțin diplomatic, aceasta însemna că guvernul Romîniei se angaja să sprijine politica de intervenție antisovietică a Antantei. Metoda prin care guvernul din Iași intenționa „să cîștige timp" în vederea intervenției antisovietice era încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Guvernul Romîniei declara pe față că Antanta „va trebui să conteze fără noi". Guvernul Romîniei cerea „încrederea aliaților, încredere necondiționată, la care el consideră că are dreptul pe baza angajamentelor sale. Aceasta încredere era necesară guvernului romîn pentru a se simți liber să recurgă la toate măsurile recunoscute utile și indispensabile"[6]. Aceasta însemna că guvernul romîn revendica mînă liberă pentru a încheia pacea seperata.

---

[1] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, telegrama A 1.485.

[2] I. Gh. Duca era formal ministru al Instrucțiunii, dar în realitate era principalul adjunct al lui I. Brătianu în problemele de politică externă (C. Kirițescu, I. Gh. Duca. Cartea Romînească, București, 1934, p. 10).

[3] N. Iorga, op. cit., p. 177—178.

[4] Ibidem, p. 178.

[5] « Romînimea », 10 august 1919. « Romînimea » era oficiosul lui Take Ionescu.

[6] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 45.

Imperialiştii Antantei îşi făceau iluzii asupra slăbiciunii Puterii Sovietice şi credeau că o armată puţin numeroasa ar fi fost suficientă pentru a restaura puterea capitaliştilor în Rusia. Referindu-se la atacarea trupelor ruse din Moldova, Vopicka arată în memoriile sale că reprezentanţii diplomatici şi militari ai Antantei la Iaşi credeau că o forţă armată de 200.000 de oameni ar fi fost suficientă, în decembrie 1917, pentru a nimici Puterea Sovietică şi a readuce Rusia în războiul imperialist[1]. In decembrie 1917, singura forţă armată de care dispunea Antanta pentru intervenţia antisovietică în sudul Rusiei era armata romînă. De aceea, Antanta era dispusă să permită guvernului burghezo-moşieresc romîn să încheie pace separată cu Puterile Centrale, cu condiţia de a dezlănţui agresiunea antisovietică. Miniştrii S.U.A., Angliei, Franţei şi Italiei la Iaşi au trimis guvernelor lor o notă în care arătau că Antanta are interesul de a permite guvernului romîn să încheie pace separată cu Germania. In aceeaşi notă se spunea că „primul ministru a telegrafiat miniştrilor romîni din ţările aliate, dîndu le instrucţiuni să informeze guvernele respective că dacă circumstanţele vor cere o decizie imediată din partea Romîniei, va fi imposibil sa se aştepte părerea sau aprobarea aliaţilor. Ne dăm seama că aceasta este adevărat şi credem că este bine să arătăm Romîniei încrederea noastră. Din cauza neputinţei de a controla evenimentele din Rusia, Romînia este fără speranţe. Trebuie să se înţeleagă că Romînia se găseşte acum între doi inamici (Revoluţia din Octombrie pe de o parte, Puterile Centrale pe de alta — *V.L.*) şi că *supunerea în faţa unuia va aduce cel puţin liniştea şi ordinea,* în timp ce *recunoaşterea* celuilalt şi a teoriilor sale ar avea ca rezultat trădarea, anarhia“[2]. Nici nu se putea o expunere mai cinică a politicii contrare intereselor noastre naţionale, duse de burghezia romînă în cîrdăşie cu imperialiştii franco-anglo-americani.

Reprezentanţii Antantei erau de acord ca pentru moment guvernul burghezo-moşieresc *să se supună* imperialiştilor germano-austriaci în interesul suprem al „liniştii şi ordinii“ burgheze. Reprezentanţii Antantei erau de acord că interesele „superioare“ ale salvgardării regimului capitalist cereau ca guvernul burghezo-moşieresc al Romîniei să se înţeleagă cu imperialiştii germani, înfeudîndu-le ţara noastră. Miniştrii Antantei cereau guvernelor lor să acorde guvernului romîn „încrederea totală“ cerută de acesta, adică aprobarea de a încheia pacea separată. Guvernele Antantei au dat guvernului Romîniei aprobarea cerută.

V. Antonescu, informîndu-l pe Brătianu asupra răspunsului lui Clémenceau la nota citată mai sus, arăta că „Clémenceau a spus că puteţi conta pe el, căci are încredere deplină în d-voastră“[3]. Guvernul francez acorda guvernului romîn „încrederea deplină“ pe care acesta o cerea pentru a lua orice măsură, *inclusiv pacea separată.* Guvernul romîn a folosit această „încredere“ pentru a ataca Puterea Sovietică. La 14 (1) decembrie 1917, trupe romîne trec Prutul în regiunea Leovei, înăbuşe mişcarea agrara din aceste locuri şi restabilesc un cap de pod pentru cotropirea

[1] Ch. Vopicka, op. cit, p. 156.
[2] Ibidem, p. 157.
[3] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 47.

Basarabiei și Ucrainei[1]. La 21 (8) decembrie 1917, Scerbacev, sub pretextul tratativelor invită la cartierul său o delegație a sovietelor de pe frontul romînesc, căreia i-a garantat securitatea: totuși, în timpul tratativelor, delegația este arestată de detașamente romînești de vînatori, iar unii din membrii ei sînt asasinați[2]. Scerbacev și miniștrii Antantei la Iași au cerut în aceeași zi guvernului Romîniei să atace trupele revoluționare ruse de pe lîngă gara Socola din Iași[3]. Această gară era extrem de importantă, căci aici se sfîrșea singura cale ferată care făcea legătura între Rusia și Moldova; ocuparea gării Socola de către trupele romîne trebuia să constituie semnalul pentru atacarea și dezarmarea unităților militare ruse în care influența bolșevicilor era mai puternică.

Cererea adresată guvernului romîn de a ataca trupele ruse din Moldova a făcut ca pacea separată cu Puterile Centrale să devină o problemă extrem de acută. Referindu-se la această cerere, Brătianu arată că „situația era foarte critică. Ni se cerea să facem un act de incalculabilă gravitate, care comporta riscuri și putea să aibă urmări fatale. Ni se cerea să atacăm armata aliată, ca să ne punem în stare de război cu Rusia, singura țară prin care de bine de rău, mai puteam comunica cu aliații. Și asta cînd pe frontul de luptă dușmanii ne pîndeau"[4]. Era evident că guvernul burghezo-moșieresc al Romîniei nu dispunea de forțe suficiente pentru a lupta împotriva Puterii Sovietice și a ține în același timp frontul în fața imperialiștilor germano-austriaci. Cînd Scerbacev și miniștrii Antantei au cerut guvernului Romîniei să atace trupele ruse din Moldova, Brătianu le-a arătat că pornind această acțiune, cercurile oficiale din Romînia erau hotărîte să încheie pacea separată cu Germania. Brătianu a spus miniștrilor Antantei că dacă atacarea trupelor ruse nu va reuși, „Antanta va trebui să recunoască că nu mai avem nici o datorie de îndeplinit față de dînsa, dar că *ea continuă să aibă toate îndatoririle față de noi în caz că ne-ar fi imposibil să continuăm lupta armată contra Germaniei*"[5]. Reproducînd declarația de mai sus a lui Brătianu, Vopicka notează în memoriile sale: „Am înțeles din atitudinea primului ministru că în cazul unei absolute necesități, țara sa va încheia pace separată deși Antanta va fi legată și mai departe prin tratatul ei"[6]. S-a stabilit deci că, după dezlănțuirea agresiunii antisovietice, guvernul romîn va încheia pacea separată cu Puterile Centrale, iar imperialiștii antantei își vor păstra obligațiile luate prin tratatul secret din 1916. În adevăr, la 21 (8) decembrie, miniștrii Antantei au înmînat guvernului din Iași o notă oficială, redactată în termeni elastici, prin care aprobau încheierea păcii separate între Romînia și Puterile Centrale, cu condiția ca guvernul romîn să dezlănțuie agresiunea antisovietică. Nota iscălită de Barclay, Vopicka, St. Aulaire, Fasciotti, declara: „sîntem gata să ajutăm prin toate mijloa-

---

[1] C. Kirițescu, op. cit., p. 82: N. Iorga, op. cit., p. 203—204 — «Ocuparea Leovei — arată Iorga — era nu fără legătură cu planul ucrainean» (de intervenție în Ucraina) (Istoria Romîniei, vol. X, p. 392).

[2] C. Kirițescu. op. cit., p. 33—34; N. Iorga, op. cit., p. 197, 199, 200.

[3] Ibidem, p. 34—35.

[4] C. Kirițescu, In slujba unei credințe. Ed. Cartea Romînească, București 1933. p. 330.

[5] Ch. Vopicka, op. cit., p. 157; I. Brătianu, Situația internaționala a Romîniei. București, 1919, p. 16.

[6] Ch. Vopicka, op. cit., p. 157.

cele operația de poliție militară ce s-a propus și care pare să fie singura nădejde de a împăca menținerea ordinii în Moldova cu necesitatea imperioasă de a se menține un front care să prelungească pe cel ucrainean. Constatam ca, dacă din nenorocire operația nu și-ar putea atinge scopul și România s-ar găsi în neputință să ducă la bun sfîrșit *hotărirea ce a luat-o,* de a evacua toată sau o parte din armată și chiar sa organizeze plecarea familiei regale și a guvernului, Antanta ar trebui să recunoască ca aliata sa și-a îndeplinit cu loialitate angajamentele" [1].

Din analiza acestei note se desprind cu claritate cîteva concluzii deosebit de însemnate. In primul rînd reiese că Antanta cerea guvernului Romîniei să întreprindă „operația de poliție militară", adică atacul cerut de Vopicka, împotriva trupelor sovietice din Moldova. In al doilea rînd se vede că această „operație de poliție" trebuie să fie doar o etapă premergatoare pentru „evacuarea armatei sau a unei părți din armată" în Rusia; evacuarea era însă eufemismul prin care era desemnată invadarea pămîntului sovietic în scopul ajutorării lui Kaledin și a Radei, în acțiunea lor criminală împotriva Puterii Sovietice [2].

In sfîrșit, prin această notă, reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței și Italiei declarau că pentru a-și îndeplini „cu loialitate" angajamentele, era suficient ca guvernul romîn să dezlănțuie agresiunea antisovietică; ei nu mai includeau războiul cu Puterile Centrale printre angajamentele Romîniei. Ei eliberau guvernul burghezo-moșieresc romîn de obligația de a continua războiul cu Puterile Centrale, cu condiția ca acesta din urmă să atace trupele revoluționare din Moldova și să participe la războiul de intervenție antisovietic. Prin nota oficială înmînată Romîniei la 21 decembrie 1917, miniștrii Antantei au aprobat încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, în cazul că lupta împotriva Puterii Sovietice se va prelungi; Brătianu nu ascundea acest fapt. Deputatul conservator C. Xeni, aflat în strînse relații cu Take Ionescu vicepremierul de atunci a aratat că: „Bratianu obținînd de la miniștrii țarilor aliate, acreditați la Iași, o declarație elastică de recunoaștere că Romînia, în situația în care se găsește și-a îndeplinit cu loialitate angajamentele, se credea la adăpost de orice risc și era împotriva rezistenței" [3], adică a continuării războiului cu Puterile Centrale. Cîteva ore după primirea acestei note diplomatice s-a întrunit la Iași, în noaptea de 21 (8) spre 22 (9) decembrie un Consiliu de Miniștri. Atît miniștrii S.U.A., Angliei, Franței și Italiei, cît și generalul Scerbacev presau stăruitor guvernul să ordone atacarea gării Socola și dezarmarea trupelor ruse revoluționare. Iată cum a descris Brătianu, cîțiva ani mai tîrziu, ședința Consiliului de Miniștri din 21-22 decembrie: „Ținem Consiliul de Miniștri sus la Copou. Erau de față și președinții camerelor și cîțiva generali. In altă cameră, alături, erau întruniți miniștrii Antantei care cereau s-o luăm înaintea rușilor, să-i atacăm și să-i dezarmăm. In casa de peste drum, generalul Scerbacev, foarte deprimat, păzit de o garda de soldați romîni din vînători, ne implora stăruitor să facem același lucru cît mai repede" [4]. In realitate însă era vorba mai mult decît de atacarea trupelor ruse din Moldova. Așa cum relata Duca, Brătianu a pus clar

[1] I. C. Brătianu, op. cit., p. 15.
[2] A se vedea Studii și referate privind istoria Romîniei, partea a II-a, p. 1.533 — 1.537
[3] C. Xeni, Take Ionscu. Ed. Universul, f. a., p. 392.
[4] C. Kirițescu, op. cit., p. 330.

problema: „mergem în Ucraina contra anarhiei" [1]. „Ajutînd pe ucraineni — a mai adăugat primul ministru — noi servim cauza aliaţilor care recunosc Ucraina" [2]. Era deci vorba de pregatirea intervenţiei în Ucraina, pentru a instaura puterea Radei burgheze contrarevoluţionare. Trebuia îndeplinită cererea Antantei, pentru a se obţine din partea ei o rasplată la sfîrşitul războiului. Dar guvernul romîn se temea să-şi ia asupra sa răspunderea agresiunii împotriva trupelor sovietice din Moldova şi cauta „acte justificative". S-a cerut miniştrilor Antantei o notă scrisa prin care aceştia să pretindă guvernului romîn atacarea trupelor ruse; miniştrii Antantei au satisfăcut imediat această cerere, cerînd printr-o notă oficiala atacarea trupelor ruse [3]. A fost trimis un colonel în casa de peste drum, pentru a cere generalului Scerbacev o notă oficiala prin care acesta să roage guvernul romîn să dezarmeze trupele de sub comanda sa; proiectul notei a fost înapoiat de trei ori generalului Scerbacev pîna cînd redactarea a corespuns cererilor guvernului romîn. La 4 dimineaţa, guvernul a luat decizia de a ordona atacarea trupelor ruse [4]. La 6 dimineaţa Ferdinand, sculat din somn, a aprobat pe loc această hotărîre [5]. La 22 (9) decembrie a fost dezlănţuit atacul împotriva trupelor ruse din gara Socola şi a unităţilor în care influenţa bolşevicilor era mai puternică. Guvernul francez a felicitat guvernul romîn pentru această acţiune. Victor Antonescu i-a telegrafiat lui Brătianu — la 26 decembrie 1917 — că: „Clémenceau mi-a spus să vă felicit pentru tot ceea ce aţi făcut şi să vă rog din partea lui să continuaţi munca energică în deplină înţelegere cu aliaţii" [6].

Guvernul romîn acţiona nu numai în înţelegere cu aliaţii — ci şi în înţelegere cu statul major german. Agresiunea împotriva trupelor ruse din Moldova a fost posibila mulţumită faptului că statele majore german şi austriac, în conformitate cu convenţia de armistiţiu, au permis statului major romîn să retragă de pe frontul Siretului trupele necesare agresiunii antisovietice. Chiar la 22 decembrie, guvernul din Iaşi a trimis la Focşani un emisar special care să aducă la cunoştinţa autorităţilor germane operaţia proiectată împotriva trupelor ruse. Tabacovici, unul din delegaţii romîni pentru schimbul de internaţi, a avut în aceeaşi zi o întrevedere cu Virgil Arion, chemat la Focşani în mare grabă [7]. Virgil Arion a adus la Bucureşti ştirea ca „un Consiliu de Coroană ţinut şi cu generalii ar fi hotărît ca armata romînă să ajute pe Kaledin şi pe ucraineni împotriva maximaliştilor. Comanda acestei expediţii ar avea-o Scerbacev" [8].

Reprezentanţii autorităţilor germane au aprobat această acţiune. Horstman i-a declarat lui Marghiloman că invadarea teritoriului sovietic este o acţiune justă, care scuteşte comandamentul german de obligatia de a dezarma armata romînă. Avînd în vedere că ordinul atacării trupelor sovietice a fost semnat de Ferdinand abia la 22 decembrie dimineaţa, că în aceeaşi zi Tabacovici — emisarul guvernului romîn — a şi ajuns la

[1] N. Iorga, op. cit., p. 197.
[2] Al. Averescu, op. cit., p. 261.
[3] C. Kiriţescu, op. cit., p. 331.
[4] Ibidem.
[5] N. Iorga, op. cit., p. 197.
[6] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 58.
[7] Al. Marghiloman, op. cit., p. 264.
[8] Ibidem, p. 269.

Focşani, unde autorităţile germane l-au adus în mare grabă pe Virgil Arion — trebuie să tragem concluzia că guvernul romîn şi statul major german acordau o mare însemnătate schimbului de informaţii. Dacă mai avem în vedere aprobarea pe care au dat-o autorităţile germane acţiunii antisovietice a guvernului din Iaşi, devine şi mai clar faptul că între guvernul burghezo-moşieresc romîn şi imperialiştii germani era în vigoare mai mult decît un simplu acord de armistiţiu. Armistiţiul de la Focşani reprezenta de fapt o înţelegere încheiată în scopul luptei împotriva tinerei Puteri Sovietice.

Atacarea trupelor revoluţionare din Moldova nu a reprezentat decît primul act al agresiunii antisovietice puse la cale de imperialiştii Antantei. Guvernul din Iaşi era un simplu pion care servea unor planuri imperialiste de mare anvergură.

La 27 decembrie 1917, guvernele Angliei şi Franţei au semnat la Paris o convenţie secretă pentru împărţirea Rusiei în „sfere de influenţă". Potrivit cu acest plan, Ucraina şi Basarabia intrau în sfera de influenţă a Franţei şi Caucazul în sfera de influenţă a Angliei [1]. Dar guvernul francez nu dispunea de trupe proprii care să ocupe teritoriile sovietice pe care le rîvnea. Ocuparea acestor teritorii părea cu atît mai necesară guvernului francez cu cît Rada ucraineană începuse tratative de pace separată cu imperialiştii germano-austriaci şi le cerea ca trupele lor să ocupe Ucraina, în scopul răsturnării Puterii Sovietice [2]. Era firesc ca imperialiştii francezi să dorească ca Basarabia şi Ucraina să fie cotropite nu de trupele germane, ci de trupe aflate sub controlul statului major francez. Trupele romîne erau cele mai potrivite pentru acest rol întrucît imperialiştii Antantei repartizaseră Romînia în sfera de influenţă franceză, iar armata romînă fusese transformată într-un instrument de luptă pentru instaurarea hegemoniei imperialiştilor francezi în răsăritul Europei [3]. Clémenceau împingea guvernul romîn ca, sub pretextul „retragerii în Rusia" să ocupe Ucraina [4].

---

[1] Istoria diplomaţiei. Ed. Cartea Rusă, Bucureşti, 1948, vol. III, p. 369.

[2] Ibidem, p. 387.

[3] Mişu, ministrul Romîniei la Londra, comunica lui Brătianu în decembrie 1917 că în problemele romîneşti « în general lumea e mai rezervată aici (la Londra) decît guvernul francez căruia se preferă a i se lăsa iniţiativa dat fiind că prin misiunea sa militară în Romînia poate aprecia mai bine situaţia romînească » (Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 52). De asemenea, generalul Averescu a arătat că rolul generalului Berthelot, şeful misiunii militare franceze din Romînia, « a crescut şi a luat proporţii care conduceau la o substituire a Comandamentului de căpetenie . . . Notele pe care şeful misiunii militare franceze le supunea regelui se transformau în ordine imediat executorii. Această cvasi substituire . . . îşi are originea pe de o parte în actul lipsit de demnitate . . . al primului ministru care oferind generalului Berthelot la sosirea în ţară şefia statului major general al armatei noastre, a dat acestuia sfera sa de intervenţie posibilă, iar pe de altă parte, în interesul pe care Franţa îl avea de a menţine energic prin acţiunea misiunii sale, interesele franceze de pe frontul oriental, care constau în păstrarea echilibrului necesar în Balcani şi în opunerea sa la o hegemonie oricare ar fi fost ea ». (Al. Averescu, op. cit., p. 316). Ofiţerii francezi în număr de peste 200 — au avut rolul de « controlori ai acţiunii comandanţilor . . . pînă la eşalonul regiment de infanterie » (Al. Averescu, op. cit. p. 315 –317).

[4] La 29 ianuarie 1918 Clémenceau a declarat în Consiliul de Miniştri: « Niciodată romînii n-au fost într-o situaţie mai bună. Ei sînt siguri că nu vor fi atacaţi de germani, ei sînt siguri că vor fi bine trataţi în Ucraina, ei sînt singura forţă înarmată în est. De ce se plîng? » (H. Poincaré, Neuf ans au service de la France. Ed. Plon., Paris, 1932, vol. 10, p. 28–29).

Imperialiștii Antantei își dadeau seama că guvernul romîn nu va putea lupta în același timp împotriva Puterilor Centrale și a Republicii Sovietice și de aceea, în legatura cu tratatul secret de împarțire a Rusiei, au comunicat intenția lor de a permite încheierea păcii separate între Romînia și Puterile Centrale. Guvernul englez a îndemnat în mod deschis guvernul romîn să încheie pace separată cu Puterile Centrale. Pe la mijlocul lunii decembrie, regina Maria i-a declarat lui Saint-Aulaire următoarele: „Ballard (general englez) mi-a cerut o audiență pentru a-mi declara că statul major englez ne sfătuiește să facem pacea". Această acțiune a reprezentantului statului major englez confirma — remarcă Saint-Aulaire — „opinia acreditată de acum prin evacuarea în decembrie a tuturor organizațiilor Crucii Roșii engleze de pe front și din spate, că înca din această epocă Anglia considera pacea separată a Romîniei ca inevitabilă" [1]. Pe de altă parte, Mișu, ministrul Romîniei la Londra, comunica lui Brătianu, la 2 ianuarie 1918, că „potrivit cu acordul stabilit la Paris, Franța întreprinde cu ofițerii săi organizarea sudului Rusiei și Anglia organizarea Caucazului și estului; dacă totuși aceste provincii se asociază la încheierea păcii este natural că aliații nu pot cere distrugerea Romîniei și ei admit necesitatea pentru noi de a încheia pacea... se va ține seama și mai departe de aspirațiile noastre [2], așa cum regele Angliei a asigurat-o pe regina Romîniei în telegrama sa. De curînd, ministrul Angliei la Iași a fost însărcinat să vă comunice ceea ce precedă" [3].

Cînd vorbea despre „asocierea provinciilor din sudul Rusiei la încheierea păcii", guvernul englez avea în vedere intenția Radei din Kiev de a încheia pace separată cu Puterile Centrale și de a chema în Ucraina trupele germane [4]. Această perspectivă era un motiv în plus pentru ca imperialiștii Antantei să permită Romîniei încheierea pacii separate cu Puterile Centrale. Pacea separată ar fi permis guvernului romîn să obțină posibilitatea ocupării Basarabiei și a unei părți din Ucraina în contul imperialiștilor francezi, care vroiau să includă aceste teritorii în sfera lor de influență. Pierderea vremelnică a unora dintre pozițiile imperialiștilor francezi din Romînia ar fi fost larg compensată de întărirea pozițiilor lor în sudul Rusiei. Așa se explică faptul că la începutul lunii ianuarie, la legația franceză din Iași se spunea deschis că „aliații întrebuințează numai *ultimele* mijloace pentru a menține frontul de răsărit în Europa, dar nu înțelege a cere zadarnic un sacrificiu al ultimelor noastre puteri" [5], adică continuarea războiului cu Puterile Centrale. La 4 ianuarie 1918, Saint-Aulaire, ministrul Franței la Iași a declarat generalului Averescu că „s-ar putea încheia (de către Romînia) o pace nelegală, pentru ca la încheierea păcii generale să ne putem valorifica drepturile noastre" [6]. Saint Aulaire arată în memoriile sale că guvernul francez făcea „distincția, esențială totuși, între o pace *legală,* singura căreia noi puteam să i ne opunem, și

[1] Comte de Saint-Aulaire, op. cit, p. 457.
[2] Este vorba de teritoriile promise prin tratatul imperialist din 1916.
[3] Arhiva M.I.R.P., dosar 602 p. 63.
[4] Saint-Aulaire (op. cit., p. 437) arată că spionii din Ucraina ai Antantei au informat guvernele Antantei că Rada ucraineană intenționa să încheie pacea separata cu Germania.
[5] N. Iorga. op. cit., p. 210.
[6] Al. Averescu. op. cit., p. 271.

o pace încheiata cu colaboratorii din Bucureşti"[1]. „Colaboratorii din Bucureşti" erau politicienii lăsaţi de guvernul Brătianu în teritoriul ocupat, pentru a menţine legatura cu Puterile Centrale. Imperialiştii Antantei nu se opuneau deci unei paci *nelegale,* deşi nu exista în realitate nici o deosebire esenţială între o pace legala şi una nelegală. Pacea de la Bucureşti a fost tocmai o astfel de „pace nelegală" — adică neratificată de rege; neratificarea a constituit „baza" juridică pe care îşi întemeia guvernul burghezo-moşieresc pretenţiile la îndeplinirea tratatului secret imperialist din 1916. După cum se vede, încheiera păcii de la Buftea se pregătea cu mult înaintea semnării ei formale.

Permiţînd guvernului romîn sa încheie pace separată cu Puterile Centrale, imperialiştii Antantei sperau că guvernul romîn va izbuti să invadeze Basarabia şi Ucraina şi prin aceasta să contribuie la răsturnarea guvernului sovietic şi la împiedicarea păcii între Rusia şi Puterile Centrale. Legaţia romînă din Paris arăta că „cu prilejul campaniei pe care aliaţii îşi propuneau s-o facă în Ucraina în 1918, pentru a împiedica pacea separata pe care bolşevicii ruşi din Petrograd vroiau s-o facă cu Germania, guvernul romîn fusese solicitat să participe la această acţiune. Romînia acceptă cu grabă şi centrul acţiunii a fost stabilit chiar la Iaşi. Urmarea imediata a acţiunii întreprinsă de guvernul romîn în Ucraina contra guvernului lui Lenin, a fost arestarea ministrului Romîniei la Petrograd"[2] (se ştie că arestarea — timp de două zile — a ministrului Romîniei la Petrograd a fost ordonată de guvernul sovietic, ca măsură extraordinară de protest împotriva agresiunii romîne în Basarabia). Invadarea Basarabiei trebuia deci să deschidă drumul cotropirii Ucrainei, să uşureze răsturnarea guvernului sovietic şi readucerea Rusiei în războiul imperialist[3]. Pacea separată dintre Romînia şi Germania trebuia să uşureze îndeplinirea acestui plan. Succesul acestui plan ar fi adus Antantei foloase care ar fi întrecut cu mult dezavantajele păcii separate între Romînia şi Puterile

---

[1] Comte de Saint-Aulaire, op. cit.. p. 453.

[2] Nota legaţiei romîne din Paris către Ministerul Afacerilor Străine al Franţei din 8 august 1919.

[3] S. Ştirbu, bazîndu-se pe nota din 8 august 1918 a legaţiei romîne din Paris, susţine că încheind armistiţiul, guvernul romîn a căutat « să înlesnească înaintarea germanilor în Rusia Centrală ca astfel să împiedice încheierea păcii de la Brest-Litovsk între Republica Sovietică şi Germania » (« Studii », anul VII, nr. 1, p. 240). Este just că guvernul romîn urmărea să împiedice încheierea păcii între Republica Sovietică şi Germania dar metoda prin care guvernul romîn şi imperialiştii Antantei căutau să împiedice încheierea păcii de la Brest era nu înlesnirea înaintării trupelor germane în Rusia — ci cotropirea teritoriului sovietic de către trupele Antantei — respectiv trupele romîne. Nota amintită mai sus nu pomeneşte nimic despre înlesnirea înaintării trupelor germane în Rusia — ci dimpotrivă precizează că era vorba de înaintarea trupelor Antantei în Ucraina (de altfel, S. Ştirbu citează incomplet nota legaţiei romîne omiţînd cuvintele « *în Ucraina* » (A se vedea « Studii », anul VII nr. 1, p. 241). Nu trebuie să uităm că « lupta împotriva păcii de la Brest » era un pretext prin care imperialiştii Antantei căutau să justifice intervenţia antisovietică. Nu trebuie să uităm pe de altă parte că imperialiştii Antantei care căutau să acapareze teritorii sovietice cît mai întinse vroiau să împiedice înaintarea trupelor germane în Rusia; guvernul sovietic a folosit aceste contradicţii dintre imperialişti şi în momentul ofensivei germane din februarie 1918 a intrat în tratative cu guvernele Antantei şi a utilizat specialiştii militari ai Antantei în scopul apărării Statului Sovietic. (A se vedea I. Lenin, Opere, ed. a IV-a rusă, vol. 28, p. 29 şi Istoria diplomaţiei, vol. III, p. 406). Cotropirea Basarabiei avea ca scop să prevină ocuparea acestui teritoriu de către imperialiştii germani şi să-l rezerve pentru « sfera de influenţă » a imperialiştilor francezi.

Centrale. Alcătuind acest plan aventurist, Antanta pornea de la subaprecierea forței noului Stat Sovietic.

Guvernul romîn — obținînd din partea imperialiștilor franco-anglo-americani făgăduiala că vor respecta tratatul secret din 1916 chiar dacă Romînia va încheia pacea cu puterile Centrale — a trecut la cotropirea Basarabiei.

La 3 ianuarie 1918 (21 decembrie 1917), a doua zi după ce Mișu a comunicat guvernului romîn planul anglo-francez de cotropire a Ucrainei și Basarabiei, Ferdinand a convocat la Iași o consfătuire cu cîțiva generali și cu I. Brătianu — pentru a discuta măsuri de luat în scopul agresiunii anti-sovietice. „In timpul discuțiunilor — scrie generalul Averescu în însemnările sale asupra acestei consfătuiri — am putut constata că amestecul în luptele cu bolșevicii a fost încuviințat de guvern după cererea puterilor aliate" [1]. Potrivit cu cererile imperialiștilor Antantei generalul Prezan, șeful marelui stat major, a propus cotropirea Basarabiei.

La sfîrșitul lunii decembrie, „Directoriul" (guvernul burghez falit din Basarabia), s-a adresat Radei ucrainene cerîndu-i să trimită trupe care să sugrume Puterea Sovietică din Basarabia [2]. Burghezia și boierimea basarabeană ar fi preferat să facă parte din același stat cu Ucraina, pentru că Ucraina — în special regiunea Odesei — constituia debușeul natural al produselor basarabene. Dar Rada a răspuns reprezentanților contrarevoluției basarabene că nu are trupe disponibile și că ar fi mai bine ca „Directoriul" să se adreseze guvernului romîn [3].

Guvernul burghezo-moșieresc romîn a răspuns de îndată cererii Directoriului și la 9 ianuarie 1918 a trimis mai multe detașamente care au încercat să ocupe Chișinăul; aceste detașamente au ajuns la Chișinău, dar aici au fost puse pe fugă de garda roșie, și izgonite din Barasabia [4]. Acest fapt a arătat că intervenția din Basarabia cerea trupe mai numeroase. La 16 (3) ianuarie 1918, s-au întrunit în casa lui Brătianu generalii Prezan, Averescu, Iancovescu și Berthelot, pentru a discuta problema cotropirii Basarabiei. La această consfătuire — la care a asistat reprezentantul militar al Antantei, generalul Berthelot — s-a hotărît să se folosească pentru cotropirea Basarabiei oricît de multe trupe vor fi necesare, renunțîndu-se la orice proiecte de continuare a războiului cu Puterile Centrale. Averescu a declarat că „se pot duce în Basarabia oricîte trupe se va crede, căci nu se schimbă nimic în ce privește organizarea rezistenței (împotriva Puterilor Centrale)" [5] pe care Averescu o proclama imposibilă. A doua zi — la 17 (4) ianuarie 1918 s-a ținut un Consiliu de Miniștri care și-a însușit propunerile generalilor. Averescu nota că la această ședință a Consiliului de Miniștri „am repetat ce le spusesem ieri (la consfătuirea generalilor — *V.L.*) și cuvintele mele au fost foarte favorabil primite. S-a hotărît a se trimite trupe în Basarabia *știindu-se că o rezistență serioasa nu se poate organiza*" [6] (subliniat de noi — *V.L.*). Deci, în momentul în

---

[1] Al. Averescu, op. cit., p. 232.
[2] C. Kirițescu, op. cit., p. 82. « Evenimentul », 5 iunie 1918.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, p. 84—85.
[5] Al. Averescu, op. cit., p. 278.
[6] Ibidem, p. 281.

care s-a decis sa cotropeasca Basarabia și sa sugrume Puterea Sovietica instaurata de muncitorii și țăranii moldoveni — guvernul romîn a hotărît sa renunțe la orice rezistență împotriva imperialiștilor germano-austrîaci. Predarea țării în mîinile imperialiștilor germani era prețul pe care vroîau sa-l plătească clasele exploatatoare pentru a obține posibilitatea de a cotropi Basarabia și de a opri întinderea revoluției în țara noastră. Guvernul își exprima deschis intenția de a încheia pace separată în scopul asigurării cotropirii Basarabiei. La 17 (4) ianuarie 1918 Duca l-a anunțat pe Iorga că se pregătește cotropirea Basarabiei și că el este împotriva prelungirii razboiului cu Puterile Centrale, Berthelot fiind de aceeași părere [1].

Folosind armistițiul încheiat la Focșani cu Puterile Centrale și profitînd de faptul că clauzele acestui armistițiu îi permiteau transferul de trupe — guvernul romîn a aruncat împotriva Moldovei Sovietice nu mai puțin de o treime din efectivul armatei romîne. Pe de altă parte la 20 (7) ianuarie 1918, guvernul burghezo-moșieresc a ordonat un atac general împotriva trupelor revoluționare de pe frontul din Moldova (în special în regiunile Pașcani, Galați și Dorohoi).

Trupele care au invadat Basarabia trebuiau să treacă mai departe Nistrul, să invadeze Ucraina și să ocupe Odesa [2]. Intr-o telegramă adresată miniștrilor Romîniei la Londra, Paris și Roma, Brătianu a arătat că Rada a cerut guvernului romîn „să trimită trupe la Kiev, Odesa și în alte părți“ [3]. La 28 ianuarie 1918, Ion Brătianu făcea într-o telegramă către V. Antonescu, bilanțul acțiunilor banditești întreprinse de guvernul său împotriva Puterii Sovietice: „Operațiile contra maximaliștilor se întind peste tot: Dorohoi, Galați, Chișinău“ [4]. Agresiunea împotriva Puterii Sovietice a fost aprobată de imperialiștii franco-anglo-americani. In ianuarie 1918, Brătianu sublinia, într-o telegramă trimisă lui Victor Antonescu că „atitudinea care ne-a condus la acest violent conflict (cu guvernul sovietic — *V.L.*) este rezultatul cererilor exprese ale aliaților noștri“ [5]. Încă din 21 ianuarie 1918, Victor Antonescu comunica lui Brătianu că „Clémenceau și Pichon [6] aprobă fără rezerve acțiunea dv. energică... Ocuparea Basarabiei care trebuie să ne garanteze împotriva maximaliștilor este cel mai bun răspuns“ [7].

Atacînd trupele sovietice de pe frontul din Moldova și cotropind Basarabia, guvernul burghezo-moșieresc romîn a renunțat la orice luptă cu Puterile Centrale și s-a orientat în mod definitiv spre înțelegerea cu imperialiștii germani.

Așa cum arăta Brătianu, într-o telegramă trimisă la 25 ianuarie lui Victor Antonescu: „ca răspuns la telegrama dv. în legătură cu noțiunea de energie constat că din nenorocire, luptele noastre cu maximaliștii pun armata noastră în imposibilitate de a rezista ofensivei germane dacă armistițiul este denunțat“ [8]. La 7 februarie (25 ianuarie) 1918, Iorga nota

---

1 N. Iorga, op. cit., p. 230.
2 Al. Marghiloman, op. cit., p. 326.
3 Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 92.
4 Ibidem.
5 Ibidem, p. 96.
6 Pichon era ministrul de externe al Franței.
7 Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 86.
8 Ibidem, p. 90.

în memoriile sale: „se pretinde ca în adevar n-am putea sa ținem frontul, mai ales după încurcăturile cu rușii și mai ales după imobilizarea de trupe în Basarabia [1]. Astfel cotropirea Basarabiei făcea imposibilă orice rezistență față de Puterile Centrale. Guvernul burghezo-moșieresc a folosit armistițiul de la Focșani pentru a retrage trupele de pe frontul războiului imperialist, aruncîndu-le pe „frontul interior" și pe frontul agresiunii antisovietice. Această acțiune a deschis frontul în fața imperialiștilor germano-austriaci. Capitularea în fața cotropitorilor străini în scopul luptei împotriva propriului lor popor și a Puterii Sovietice, aceasta a fost calea aleasă de clasele exploatatoare din țara noastră.

III

Principalii membri ai guvernului vorbeau deschis de necesitatea păcii separate. Vintilă Brătianu, fratele primului ministru și ministru de război, a redactat un memoriu asupra necesității păcii separate cu Puterile Centrale — memoriu pe care l-a prezentat în ianuarie celorlalți miniștri [2]. I. G. Duca i-a declarat în numeroase rînduri lui Iorga că Romînia trebuie să încheie o pace separată cu Germania și a repetat această declarație în fața reprezentanților presei străine [3]. Partidul liberal în ansamblul său — nota Saint-Aulaire — era favorabil păcii separate [4].

Orientarea guvernului burghezo-moșieresc spre înțelegerea cu imperialiștii germano-austriaci se datora și faptului că imperialiștii americani, englezi și francezi intenționau să mențină integritatea imperiului habsburgic — pentru a transforma monarhia austro-ungară într-un bastion antisovietic, într-o contrapondere față de Germania, într-un debușeu al capitalurilor și al mărfurilor [5]. Imperialiștii Antantei încercau să desprinda Austro-Ungaria de Germania și s-o atragă de partea lor, acordîndu-i printre altele concesiuni în dauna Romîniei. La 5 decembrie (22 noiembrie) 1917, Victor Antonescu i-a trimis lui Brătianu o depeșă în care îi comunica planurile cercurilor imperialiste engleze și franceze de a încheia pace separată cu Austro-Ungaria, în paguba aspirațiilor prădalnice ale burgheziei romînești. Victor Antonescu arăta că încă din iarna anului 1916, la Londra, „în unele cercuri legate destul de strîns de Foreign Office, se vorbea fără jenă de Romînia ca de un aliat care n-a știut să se arate

---

[1] N. Iorga, op. cit., p. 260.

[2] « Romînimea », 12 aprilie 1919.

[3] N. Iorga, Memorii, vol. I, p. 240, 245 și « Romînimea », 10 iulie 1919.

[4] Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 453.

[5] Charles Seymour, editorul memoriilor colonelului House și bine inițiat în secretele politicii americane, precizează că « președintele Wilson avea să aleagă între două politici. El putea să declare un război necruțător monarhiei austriace și să promită cehoslovacilor, polonezilor, slavilor de sud și romînilor eliberarea lor completă . . ., A doua alternativă consta în a proclama dreptul de « autonomie » a națiunilor supuse imperiului, în cadrul unei uniuni federale așezată sub autoritatea habsburgilor. Se evită astfel pericolul de a se izola unul de altul teritoriile legate printr-o dependență economică reciprocă. Președintele s-a decis în favoarea celei de-a doua soluții. Împreună cu cei mai de seamă oameni de stat ai Europei Occidentale, el considera necesară uniunea politică a popoarelor Austro Ungariei și era de părere că odată eliberată de sub jugul Berlinului, monarhia austro ungară va regăsi o autoritate din care s-ar putea trage foloase » (Ch. Seymour op. cit., p. 365). Desigur foloasele menținerii Austro-Ungariei trebuiau trase de imperialiștii americani.

demn de marile pretenţii pe care le-a afişat la începutul războiului“ [1]. Antonescu arăta că unii funcţionari ai Foreign Office-ului făceau agitaţie „în favoarea Austro-Ungariei, în detrimentul aliaţilor şi în special al vitezei Romîniii“ [2]. Aceasta însemna că imperialiştii englezi nu erau dispuşi să permită burgheziei romîne anexarea unor teritorii aparţinînd Austro-Ungariei. Imperialiştii francezi erau şi ei dispuşi să se înţeleagă cu Ungaria în dauna planurilor de anexiune ale burgheziei romîne. In noiembrie 1917 aveau loc în Elveţia tratative secrete între un reprezentant austriac şi un delegat al statului major francez [3].

Orientarea spre o înţelegere cu Austro-Ungaria bazată pe asigurarea integrităţii ei teritoriale caracteriza în special pe imperialiştii americani şi acest fapt a provocat îngrijorarea ba chiar şi unele proteste extrem de timide ale guvernului romîn. Incă la 28 (15) noiembrie 1917, într-o telegramă trimisă reprezentanţilor diplomatici ai Romîniei în Anglia şi S.U.A., Brătianu îşi manifesta îngrijorarea provocată de faptul că S.U.A. nu declarase război Austro-Ungariei [4]. Această îngrijorare era pe deplin justificată. La 4 decembrie (21 noiembrie) 1917, Wilson a declarat la o şedinţă a Congresului că guvernul S.U.A. nu urmăreşte dezmembrarea Austro-Ungariei [5] — ceea ce însemna că imperialiştii Antantei erau dispuşi să se înţeleagă cu habsburgii şi să menţină imperiul lor, ignorînd cu totul planurile de anexiune ale claselor exploatatoare din ţara noastră.

La începutul lunii ianuarie 1918, Wilson a publicat faimoasele sale 14 puncte din care rezultă că în afara teritoriilor poloneze, Austro-Ungariei îi vor fi lăsate toate teritoriile stăpînite de ea în 1914 [6]. Mesajul lui Wilson — arată Saint-Aulaire — a provocat consternarea şi decepţia guvernului romîn [7]. In ianuarie 1918 ministrul Romîniei la Paris a cerut să i se explice cum se împacă mesajul lui Wilson cu făgăduielile făcute guvernului romîn prin tratatul secret din 1916 [8]. La 15 ianuarie, ministrul Romîniei la Londra a remis lui Lloyd George „o notă promemoria pentru a expune doleanţele noastre provocate de menajarea Austro-Ungariei“ [9].

Imperialiştii americani, care aplicau principiul „divide et impera“ în scopul dominării Balcanilor, nu se lăsau deranjaţi de alianţa cu burghezia romînă încurajînd şi poftele de cotropire ale burgheziei bulgare. Această politică trezea de asemenea neliniştea guvernului burghezo-moşieresc romîn. La 28 (15) noiembrie, Brătianu comunica lui Antonescu că a explicat ministrului Statelor Unite „cît de inexplicabil apare că n-au declarat

---

[1] Arhiva M.L.R.P., dosar 602 p. 27.

[2] Ibidem. Aceşti «funcţionari ai Foreign Office-ului» erau cei mai autorizaţi reprezentanţi ai guvernului englez. Emisari ai guvernului englez duceau mai de mult negocieri pentru o pace separată cu Austro-Ungaria. La 29 (16) noiembrie 1917, Lloyd George, împreună cu colonelul House, au obţinut aprobarea lui Clémenceau şi a lui Sonino pentru ca aceste tratative să fie intensificate şi au fost trimise instrucţiuni în acest sens reprezentanţilor diplomatici englezi din Elveţia. Generalul Smuts — desemnat de Lloyd George şi House — a plecat în Elveţia unde a dus negocieri cu fostul ambasador al Austro-Ungariei la Londra. (Ch. Seymour, op. cit., p. 300—302).

[3] Ch. Seymour, op. cit., p. 300.

[4] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 9.

[5] I. P. Trainin, Naţionalntie protivorecia v Austro-Ungarii i eio raspad, p. 270.

[6] I. P. Trainin, op. cit., p. 270.

[7] Comte de Saint-Aulaire, op. cit., p. 455.

[8] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 74 bis.

[9] Ibidem, p. 77.

război Bulgariei. Astfel, Vopicka, ministrul S.U.A. în Romînia, este în același timp acreditat în Bulgaria, țară împotriva căreia luptăm... Reprezentantul oficial al Bulgariei se dedă la Washington unei propagande contrare nouă" [1]. In același timp în care duceau războiul alături de burghezia romînă, imperialiștii americani încurajau planurile de anexiune ale burgheziei bulgare. Toate aceste fapte nemulțumeau cercurile conducatoare ale Romîniei care văzînd că planurile lor de jaf și cotropire sînt amenințate să se spulbere, căutau „compensații" în rasărit, prin cotropirea Basarabiei cu sprijinul imperialiștilor germani. Imperialiștii Antantei dădeau să înțeleagă guvernului romîn că ar trebui să renunțe la pretențiile sale privind Austro-Ungaria și să se mulțumească cu „compensațiile" pe care le-ar putea obține prin cotropirea teritoriului sovietic. La 2 ianuarie 1918 (20 decembrie 1917), Victor Antonescu a trimis lui Brătianu o telegramă în care îi spunea: „în anumite cercuri se vorbește aici de propuneri de pace pe care Anglia le-ar fi făcut Austro-Ungariei și ideea de a da Basarabia Romîniei se accentuează tot mai mult. Nu este oare o conexiune între cele două versiuni?" [2]. Fără îndoială că între cele două versiuni exista o strînsă „conexiune" de care guvernanții Romîniei își dădeau prea bine seama și aceasta era un motiv în plus pentru a-i împinge spre o pace separată cu Puterile Centrale. Dat fiind că victoria Antantei părea încă nesigură și în orice caz îndepărtată, dat fiind că Antanta menaja Austro-Ungaria, pacea separată cu Puterile Centrale care ofereau sprijin pentru anexarea imediată a teritoriului sovietic, apărea guvernului burghezo-moșieresc drept o afacere rentabilă, chiar dacă prețul plătit pentru aceasta trebuia să fie acceptarea jugului imperialist german.

Cotropirea Basarabiei a fost comisă pe baza unei înțelegeri secrete între guvernul din Iași și guvernul german în cursul tratativelor desfășurate pe ascuns la Focșani.

Refuzînd să participe la tratativele de la Brest inițiate de guvernul sovietic în vederea restabilirii păcii generale și democratice, guvernul burghezo-moșieresc n-a avut nimic împotrivă ca să ducă tratative secrete cu imperialiștii germano-austriaci în scopul încheierii unui tratat de pace imperialist care, cu prețul infeudării țării, să-i dea posibilitatea de a continua agresiunea antisovietică.

Tratativele de pace erau cunoscute și de guvernele Antantei. In februarie 1918, Clémenceau a declarat deputatului Constantin Xeni că „Brătianu trata de cîteva luni posibilitatea unei păci separate cu Puterile Centrale" [3].

După încheierea armistițiului de la Focșani, Puterile Centrale au recurs la o manevră diplomatică nu lipsită de abilitate. Imperialiștii germano-austriaci erau interesați să încheie cît mai repede pacea cu Romînia, pentru a-și transporta de urgență trupele în apus, unde vroiau să încerce să dea o lovitură hotăritoare în primăvara. Or, așa cum arată Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei în legătură cu tratativele pentru pace separată cu Romînia „trebuia subliniat că părerea răspîndită în multe cercuri că romînii erau la capătul puterilor lor și că din

[1] Arhiva M.L.R.P., dosar 602, p. 9.
[2] Ibidem, p. 163.
[3] C. Xeni, Take Ionescu, Ed. Universul, f.d., p. 401.

aceasta cauza Romınia era obligata să accepte orice condiții — era complet falsa"[1]. De aceea guvernele german și austro-ungar au căutat să afle in cursul tratativelor secrete de la Focșani cît de mari erau concesiile pe care vroiau să le facă cercurile conducătoare din Romînia.

La 12 decembrie (29 noiembrie) 1917, Czernin comunica lui Marghiloman că „în momentul de față nu se mai caută a se mai lua contact cu Iașii. Ceea ce va urma va depinde de rezultatul convorbirilor de la Focșani"[2]. Din comunicarea lui Czernin reiese că la Focșani se făceau sondaje în vederea încheierii păcii separate; guvernele Puterilor Centrale nu voiau să-și facă cunoscute propunerile în mod direct guvernului romîn. Puterile Centrale așteptau ca, din atitudinea guvernului de la Iași să deducă concesiile pe care erau dispuse să le facă cercurile conducătoare din Romînia. Totodată guvernele Puterilor Centrale și-au făcut cunoscute propunerile în mod indirect. Am arătat mai sus că încă din noiembrie, Praschma i-a comunicat lui Marghiloman — șeful politic al lui C. Arion — că în cazul încheierii păcii, imperialiștii germani intenționează să mențină trupele de ocupație, să monopolizeze comerțul exterior, să ocupe Dobrogea. La 19 decembrie 1917, Horstman, reprezentantul Ministerului de Externe al Germaniei la București, i-a repetat lui Marghiloman că guvernul german intenționează să continuie ocuparea Romîniei, sa mențină „Wirtschaftsstabul" (comisia economică), să „neutralizeze linia Constanța", ceea ce presupunea răpirea Dobrogei și a ieșirii la mare. În schimb, guvernul german era dispus să garanteze menținerea dinastiei și să permită guvernului burghezo-moșieresc să ocupe Basarabia[3].

Clauzele păcii separate cu Romînia, pregătite de statul major german încă din decembrie 1917, prevedeau într-adevăr anexarea Basarabiei de către guvernul burghezo-moșieresc și în legătură cu aceasta permiteau guvernului burghezo-moșieresc să păstreze forțele armate necesare agresiunii antisovietice[4]. Politicienii de pe teritoriul ocupat au transmis guvernului din Iași condițiile de pace separată puse de Puterile Centrale. Politicienii din București corespondau cu cei din Iași prin intermediul internaților eliberați[5]. Virgil Arion a plecat la Focșani unde a avut o întrevedere cu delegații romîni pentru schimbul de internați[6], printre altele Arion a servit ca intermediar între baronul Bornemisa și delegații guvernului romîn[7]. Tot prin intermediul lui Virgil Arion, delegații romîni au comunicat autorităților germane de ocupație planul lor de agresiune împotriva Puterii Sovietice, plan pe care statul major german l-a aprobat[8]. Atitudinea guvernului romîn arăta că el are nevoie de sprijinul imperialiștilor germani în scopul agresiunii antisovietice și statul major german s-a arătat dispus să acorde acest sprijin. Urmările n-au întîrziat să se vadă. Pentru prima oară de la începutul războiului, guvernul romîn a dat sarcina purtării tratativelor secrete de pace unui reprezentant oficial

[1] O. Czernin, Im Weltkriege. Berlin-Wien, 1919, 2 Aufl. p. 355.
[2] Ibidem, p. 254.
[3] Al. Marghiloman, op. cit., p. 259—260.
[4] E. Ludendorff, op. cit., p. 179.
[5] N. Iorga, op. cit., p. 220; Al. Marghiloman, op. cit., p. 307.
[6] « Steagul », 2 aprilie 1918 și 7 iulie 1918.
[7] Al. Marghiloman, op. cit., p. 264.
[8] Ibidem, p. 274.

al său, Mitilineu, unul din oamenii camarilei regale. Mitilineu a început tratative cu generalul german Morgen, președintele comisiei de armistițiu care funcționa la Focșani [1]. In memoriile sale generalul Morgen arăta că atunci „cînd a început descompunerea (adica bolșevizarea) trupelor ruse de pe frontul romîn și pericolul infecțiunii morale (adică răspîndirea ideilor revoluționare) a crescut, guvernul din Iași a manifestat tendința de a intra în tratative de pace. El a făcut sondaje. La sfîrșitul lui decembrie a venit la mine Mitilineu *persona gratissima* la curte, prefectul din timp de pace al poliției Bucureștiului. Din însărcinarea comandantului suprem al armatei romîne, generalul Prezan, el a propus o întîlnire între rege și feldmareșalul von Mackensen. In cursul lunii ianuarie, Mitilineu m-a vizitat încă de trei ori. Convorbirile noastre nu erau legate de nici o obligație și au fost purtate fără plenipotență, totuși amîndoi aveam instrucțiuni superioare. Mitilineu le deținea de la guvernul din Iași, respectiv de la marele cartier general, iar eu, de la comandantul suprem Mackensen" [2]. In afara convorbirilor cu generalul Morgen, în decembrie 1917 (ianuarie 1918), Mitilineu a avut convorbiri și cu Constantin Arion, care a plecat la Focșani cu indicații precise din partea autorităților germane. Chiar Arion a declarat că în decembrie 1917 „am văzut la Focșani, căci reușisem să deschidem o mică portiță între Muntenia neocupata și Moldova ocupată, am văzut un delegat al guvernului" [3].

Tratativele de la Focșani au continuat în tot cursul lunii ianuarie [4]. In afară de aceasta, Marghiloman a comunicat propunerile făcute de Puterile Centrale guvernului din Iași prin intermediul lui Băicoianu, director al Băncii Naționale care a fost internat de germani și care spre sfîrșitul lunii decembrie 1917 a fost eliberat și trimis la Iași [5]. De asemenea prin intermediul unor ofițeri de stat major austriaci si a lui Constantin Arion, care avea întrevederi cu Mitilineu la Focșani, Marghiloman menținea contactul cu Palatul [6]. Trimițînd la Focșani emisari care să discute condițiile păcii, cercurile oficiale din Iași au arătat că erau hotărîte să încheie pacea separată cu Puterile Centrale. In cursul convorbirilor secrete care le-a avut la Focșani, Mitilineu, delegatul guvernului romîn, a arătat că pacea este un fapt sigur [7]. Guvernul burghezo-moșieresc a făcut jocul imperialiștilor germano-austriaci dovedind că este gata să dea oricît i s-ar fi cerut, cu condiția de a obține în schimb ajutor în vederea luptei împotriva Republicii Sovietice și a valului revolutionar crescînd din țară.

Tratativele de la Focșani s-au învîrtit în jurul a trei probleme. Morgen cît și C. Arion, care au luat parte la aceste tratative, au arătat că Mitilineu, reprezentantul guvernului romîn, a ridicat numai trei probleme : 1) problema Dobrogei și a teritoriului Romîniei ; 2) problema di-

[1] Al. Marghiloman, op. cit., p. 271,
[2] K. Morgen, op. cit.. p. 31.
[3] « Steagul » din 2 iunie 1918.
[4] La 2 ianuarie 1918, Virgil Arion si Nenițescu, la cererea lui Hentsch și Horstman au plecat la Focșani pentru a discuta cu Mitilineu condițiile păcii (Al. Marghiloman, op. cit.. p. 285 –287 ; vezi și « Steagul », 29 mai 1918 și 2 iunie 1918).
[5] Horstman i-a declarat lui Marghiloman că «se vorbește din cînd în cînd la graniță și Mitilineu a venit de mai multe ori » (Al. Marghiloman, op. cit., p. 278–279, 326 ; N. Iorga op. cit., p. 220).
[6] Al. Marghiloman, op. cit., p. 287.
[7] K. Morgen op. cit. p. 131 ; Marghiloman op. cit. p. 287.

nastiei; 3) problema armatei. Trebuie amintit însă ca reprezentanţii autorităţilor germane nu-şi ascundeau intenţia de a-şi rezerva monopolul exportului de cereale, de a-şi menţine „comisia economică“, adică controlul asupra economiei naţiona'e [1], de a menţine trupe de ocupaţie în Romînia [2]. Aceste planuri au fost comunicate aşa cum se arăta mai sus politicienilor din Bucureşti care aveau legături cu cei din Iaşi şi care au avut toate posibilităţile de a transmite aceste propuneri la Iaşi. Faptul că în cursul tratativelor de la Focşani reprezentanţii romîni n-au ridicat problema clauzelor economice şi problema trupelor de ocupaţie — arată că aceste chestiuni nu prezentau interes pentru guvernul din Iaşi, arată că cercurile din Iaşi nu înţelegeau să facă vreo dificultate germanilor în aceste domenii. Deşi guvernul german îşi făcuse cunoscute intenţiile sale de a pune stăpînire pe economia romînească şi de a menţine trupe pe teritoriul romînesc — guvernul din Iaşi a manifestat un total dezinteres faţă de aceste probleme — ceea ce dovedea că nu intenţionează să se opună tendinţelor expansioniste ale imperialismului german.

Ce răspuns au dat cercurile germane şi austriace celor trei probleme ridicate de guvernul romîn, în cursul tratativelor secrete de pace de la Focşani?

Ridicînd problema Dobrogei şi a graniţelor teritoriale ale Romîniei, guvernul romîn vroia să-şi asigure, pe o cale ocolită, sprijinul imperialiştilor germani în vederea cotropirii Basarabiei. Încă mai de mult, cercurile germane şi austriace, mărturisind intenţia de a răpi Romîniei Dobrogea şi ieşirea la mare, îşi manifestaseră intenţia de a oferi guvernului romîn compensaţii în Basarabia. La Focşani, Morgen i-a dat lui Mitilineu să înţeleagă că Puterile Centrale vor lua Romîniei Dobrogea spunîndu-i apoi că Germania va asigura Romîniei ieşirea la mare [3]. Ieşirea la mare pe care imperialiştii germani o rezervau Romîniei în locul Dobrogei era Basarabia. În ianuarie 1918, în timpul unui prînz de gală, mareşalul Mackensen a declarat că „noi (germanii) voim o Romînie tare şi care să-ţi păstreze integritatea“ [4], precizînd că această integritate înseamnă pierderea Constanţei şi a Dobrogei în schimbul unor compensaţii în Basarabia [5]; în aceeaşi noapte, Constantin Arion a avut o discuţie cu Marghiloman şi a doua zi dimineaţa a plecat la Focşani, pentru a se întîlni cu Mitilineu [6]. Propunerea lui Mackensen a putut ajunge repede la Iaşi. La 24 ianuarie, Arion care continua să facă pe intermediarul în negocierile secrete de la Focşani a avut o lungă discuţie cu Hentsch care i-a vorbit din nou de „posibilitatea de a lua Basarabia. Ajutorul german

[1] Vezi această lucrare p. 130.

[2] Vezi Studii şi referate privind istoria Romîniei partea a II-a, p. 1529.

[3] C. Kiritescu. Istoria războiului pentru reîntregire, p. 215. Morgen. op. cit., p. 131. Vorbind despre tratativele secrete dintre Mitilineu şi Morgen, Kiritescu nu precizează condiţiile şi timpul în care ele au avut loc. Kiriţescu aminteşte despre aceste tratative secrete. în capitolul consacrat tratativelor oficiale de pace din februarie-martie 1918 (C. Kiriţescu, op. cit., p. 214—215). Kiriţescu încearcă astfel să ascundă cititorilor că guvernul romîn a început tratative *neoficiale* de pace încă din 9 decembrie 1917.

[4] Al. Marghiloman, op. cit., p. 282.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem, p. 285.

pe cît e cu putință nu ar lipsi"[1]. La 4 februarie, după ce i-a amintit de negocierile duse cu Mitilineu și cu alții, Horstman, în numele cercurilor conducătoare din Berlin, i-a precizat lui Marghiloman ca „vom ajuta la nevoie chiar cu trupe să luați Basarabia"[2]. Sprijinul pentru cotropirea Basarabiei, pentru ridicarea în acest fel a unui zăgaz împotriva întinderii influenței Revoluției din Octombrie în țara noastră aparea guvernului romîn ca un preț acceptabil pentru pierderea Dobrogei, inclusiv al singurului port romîn la mare. Din această cauză, în cursul tratativelor secrete de la Focșani — așa cum arată Morgen care a participat la ele — n-au apărut dificultăți în legătură cu problemele teritoriale[3].

In ceea ce privește a doua problemă ridicată de guvernul romîn — problema dinastiei — aceasta era o problemă întrucîtva mai complicata. Unele cercuri militare germane ar fi dorit ca în locul lui Ferdinand von Hohenzollern-Sigmaringen să fie adus un alt prinț prusac, care să reprezinte o garanție sigură a intereselor germane[4]. Problema schimbării dinastiei a fost ridicată un timp de guvernele german și austro-ungar ca un mijloc pentru a exercita presiuni asupra cercurilor conducătoare ale Romîniei burghezo-moșierești în scopul încheierii păcii separate; încheierea grabnică a păcii separate era prezentată drept unicul mijloc de salvare a dinastiei[5]. Dar în cursul tratativelor de la Focșani generalul Morgen și C. Arion au declarat lui Mitilineu că, în cazul încheierii păcii între Romînia și Puterile Centrale, problema schimbării dinastiei nu va mai fi ridicată[6]. Istoriografia burgheză a încercat să acrediteze ideea că cercurile conducătoare ale Romîniei burghezo-moșierești se împotriveau schimbării dinastiei pentru că această măsură ar fi dus la înrobirea Romîniei de către Germania. In realitate, clasele exploatatoare se împotriveau schimbării dinastiei pentru că această măsură ar fi dus la zdruncinarea monarhiei care atunci le era mai necesară decît oricînd în lupta împotriva valului revoluționar în creștere și împotriva Puterii Sovietice[7]. Cercurile conducătoare burghezo-moșierești cereau din partea imperialiștilor germani nu o simplă acceptare a dinastiei existente, ci o garantare a menținerii dinastiei, un sprijin activ în vederea apărării monarhiei împotriva maselor populare. Poziția monarhiei era zdruncinată. Grupurile „maximaliste" ilegale, precum și celelalte elemente revoluționare chemau ma-

[1] Al. Marghiloman, op. cit., p. 313.
[2] Ibidem, p. 325, 327.
[3] K. Morgen, op. cit., p. 130—131. Unele grupuri militare și politice germane agitau promisiunea că Romîniei i se va lăsa Nordul Dobrogei și Constanța (vezi Ludendorff, op. cit., p. 180; Al. Marghiloman, op. cit., p. 278, 285; 313). Evenimentele ulterioare au arătat că « apărarea intereselor romîne în Dobrogea » a fost un pretext pentru punerea Dobrogei sub control german.
[4] E. Ludendorff, op. cit., p.. 180.
[5] Al. Marghiloman, op. cit., p. 278, 279, 300.
[6] K. Morgen, op. cit., p. 131; Al. Marghiloman, op. cit., p. 285.
[7] Un mic număr de mari latifundiari strînși în jurul lui P. P. Carp, au cerut un timp schimbarea dinastiei, văzînd în această măsură un mijloc pentru a anula promisiunile de reformă făcute de Ferdinand și pentru a introduce o nouă constituție și mai reacționară decît cea din 1866 (Al. Marghiloman, op. cit. p. 61, 79). Dar în cele din urmă, grupul lui Carp s-a arătat dispus să sprijine dinastia Hohenzollern în scopul comun al agresiunii antisovietice.

Într-o discuție cu Hentsch din 24 ianuarie 1918, Lupu Costache, unul dintre intimii lui Carp, « s-a grăbit să spună că Carp va ierta pe rege în interesul superior al luării Basarabiei » (Al. Marghiloman, op. cit., p. 314).

ele la lupta înarmată pentru instaurarea republicii democratice [1]. Monarhia devenise deosebit de nepopulară în teritoriul ocupat, căci după ce a tîrît țara într-un război criminal, regele și-a pus pielea la adăpost, lăsînd jumătate din populația țării pe mîna jefuitorilor străini [2]. Situația monarhiei nu era mai bună nici în Moldova, unde masele aveau în față exemplul revoluției din februarie și mai cu seamă exemplul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. De frica mișcărilor populare, familia regală ocolea Iașul, petrecîndu-și cea mai mare parte a timpului la statul major sub ocrotirea ofițerilor. In acele condiții, baionetele prusace erau un sprijin extrem de necesar pentru menținerea monarhiei și înăbușirea luptelor revoluționare din țară. Regele era cu atît mai dornic să se pună sub ocrotirea militarismului prusac, cu cît dînsul, ca și întreg guvernul burghezo-moșieresc începuseră să se îndoiască de victoria finală a Antantei. Cercurile burghezo-moșierești doreau ca încheierea păcii între Puterile Centrale și guvernul din Iași să constituie totodată un angajament din partea imperialiștilor germani și austriaci că vor garanta sprijinirea monarhiei. Cercurile militare germane au arătat că sînt gata să sprijine monarhia în lupta împotriva mișcărilor populare și a Republicii Sovietice. Hentsch declara în mod deschis: „în interesul superior al principiului monarhic amenințat de ruși, nu mai poate fi vorba de a se detrona o dinastie“ [3]. În decembrie 1917, cînd s-a răspîndit la București știrea falsă că Ferdinand a fost răsturnat în urma unei răscoale populare, autoritățile de ocupație germane socoteau că „trebuie să se protesteze contra unui asemenea atentat“ [4]. Politicienii din teritoriul ocupat au informat guvernul din Iași în numeroase rînduri că încheierea păcii separate va însemna salvarea dinastiei [5].

A treia problemă — problema armatei romîne — ridicată de guvernul romîn în cursul tratativelor de la Focșani a primit o rezolvare rapidă. Guvernul din Iași dorea păstrarea armatei pentru a putea continua lupta împotriva Republicii Sovietice și pentru a menține „ordinea internă“. Marele cartier general german — așa cum a arătat Ludendorff — admitea păstrarea armatei romîne și utilizarea ei în scopul ocupării Basarabiei [6]. La Focșani, Morgen l-a asigurat pe Mitilineu că armatei romîne nu i se vor impune condiții umilitoare [7]. Constantin Arion i-a transmis și dînsul lui Mitilineu din partea autorităților germane informația că „armatei i se rezervă cel mai bun tratament“ [8]. Cercurile militare germane nu au întîrziat să precizeze în ce constă bunul tratament rezervat de ei armatei romîne: Horstman i-a declarat lui Marghiloman că „Romînia pînă la Siret va rămîne cu armata de ocupație și de la Siret la Nistru cu armata ro-

[1] Documente din Istoria. P.C.R. (1917—1922). Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 20, 21. 26.

[2] « Dinastia e nepopulară în teritoriul ocupat » declara Duca (N. Iorga, op. cit., p. 170).

[3] Al. Marghiloman. op. cit., p. 312; Mackensen declara și el că « nu regelui german îi e dat să gonească pe regele Romîniei » (Al. Marghiloman, op. cit., p. 283).

[4] Ibidem, op. cit., p. 301.

[5] Ibidem, p. 278—279—300.

[6] E. Ludendorff, op. cit., p. 180.

[7] K. Morgen, op. cit., p. 131.

[8] Al. Marghiloman, op. cit., p. 288.

mină"[1]. Deci, ocuparea unei jumatați din teritoriul țarii in schimbul ajutorului pentru cotropirea teritoriului sovietic. Cu toate acestea, la Focșani, delegații romîni nu au făcut guvernului german dificultați în această problema. Sprijinul imperialismului german in vederea cotropirii Basarabiei era extrem de necesar guvernului burghezo-moșieresc romın pentru că o agresiune antisovietică victorioasă, însoțită de rasturnarea Puterii sovietice în Basarabia, apăreau claselor exploatatoare din țara noastră ca măsuri absolut necesare pentru a zăgăzui influența exercitata de Revoluția din Octombrie asupra poporului nostru.

Guvernul burghezo-moșieresc a renunțat să ceara vreo garanție în problema apărării independenței economice și politice a țării și a aratat prin aceasta că nu intenționează să se opună planurilor germane de jefuire și de ocupare a țării noastre. În aceste condiții a fost ușor sa se încheie între guvernul romîn și guvernul german o ınțelegere secreta pri vind ocuparea Basarabiei. Virgil Arion, prin fiul generalului Grigorescu, care a fost internat de autoritațile germane și apoi a fost eliberat și trimis ın Moldova, a transmis regelui că guvernul german este de acord ca guvernul romîn sa treaca la cotropirea Basarabiei[2].

În ianuarie 1918, după începutul campaniei de cotropire a Basarabiei, Virgil Arion, într-o declarație publică, a arătat ca: *„Intervenția făcută de guvernul romîn în Basarabia s-a făcut în înțelegere cu guvernul german"*, care a garantat guvernului romîn că n-are a se neliniști de frontul Siretului[3]. Ziarele germane oficiale au aprobat cotropirea Basarabiei, arătînd că aceasta ajută guvernul german în propria sa politică de cotropire a teritoriilor sovietice. Referindu-se la ofensiva dezlănțuită de guvernul romîn în Basarabia și arătînd că reînceperea ofensivei germane împotriva Rusiei este iminentă, un general german scria în „Berliner Tageblatt" că Puterile Centrale „se vor găsi fără voie că urmăresc aceleași țeluri de război ca și romînii — anume zdrobirea bolșevismului". A doua zi — la 27 ianuarie 1918 — „Bukarester Tageblatt", oficiosul autorităților de ocupație germane, scria ca „ofensiva contra bolșevismului au luat-o romînii care nu sînt *singuri în întreprinderea lor"* și ocupa Basarabia. Imperialiștii germani își manifestau simpatia și aprobarea față de agresiunea antisovietică întreprinsă de guvernul Romîniei. Simplul fapt al retragerii trupelor de pe frontul Siretului și aruncarea lor în Basarabia arată că guvernul burghezo-moșieresc se orienta spre pacea separata cu Puterile Centrale.

La 23 ianuarie 1918, V. Cancicov, deputat conservator, nota în jurnalul său: „Guvernul romîn, de acord cu cel ucrainean, a hotărît a curăți Moldova și Basarabia de bolșevici... Hotărît că Romînia își leagă soarta de Ucraina. Dar Ucraina urmărește o pace separată cu Puterile Centrale... Că Romînia urmează Ucraina către o pace separată, reiese din împrejurarea că trupele noastre în loc de a sta pe frontul Siretului... merg în Basarabia, lucru ce n-ar fi posibil dacă rămînem în război cu Puterile Centrale"[4].

---

[1] Al. Marghiloman. op. cit., p. 327.
[2] N. Iorga, op. cit., p. 276.
[3] V. Cancicov, op. cit.. p. 276.
[4] V. Cancicov, Păreri și impresiuni personale în timpul războiului. București, 1920, vol. II, p. 273—274.

Linia guvernului burghezo-moşieresc a fost clar definită de unii politicieni, care neavînd funcţii de raspundere în guvern, puteau vorbi deschis. In ianuarie 1918, Toma Ionescu, deputat, fratele vice-preşedintelui Consiliului de Miniştri, a declarat la Paris: „...Adevărul este că ne gîndim mai puţin la duşmanul venit să lupte cu noi în văile şi munţii noştri decît la Rusia“ [1].

Deputatul conservator V. Cancicov nota în jurnalul său în 19 decembrie: „nu e exclusă o miscare de jos în Moldova; în acest caz nu numai pacea cu Puterile Centrale ar fi o necesitate, dar salvarea noastră n-ar veni decît de la armata germană“ [2]. In ianuarie 1918, Cancicov nota din nou în jurnalul său: „dacă lucrurile continuă ne putem trezi sau cu un guvern maximalist în Moldova sau cu un război formal (preventiv) între Rusia şi Romînia, aşa că nu e exclusă situaţia că vom avea nevoie să ne adresăm nemţilor“ [3]. Cîteva zile mai tîrziu, Cancicov repeta: „bolşevismul ne ameninţă serios. Cum o asemenea situaţie nu este de ţinut, Romînia nu mai are alegerea unei soluţii, iar capitularea ei în mîinile germanilor va fi poate singura soluţie“ [4]. Rîndurile citate mai sus sînt clare. Burghezia era gata să capituleze în faţa imperialiştilor germani, în scopul luptei împotriva Puterii Sovietice şi a mişcării revoluţionare din ţară. Cu privire la părerile deputatului Cancicov ar mai fi de adăugat faptul că profesiunea lui V. Cancicov era aceea de avocat al întreprinderii Romîno-Americană, filiala trustului american Standard-Oil.

In timpul tratativelor secrete de la Focşani, guvernul german şi-a putut da seama că guvernul din Iaşi este dispus să sacrifice independenţa naţională pe altarul intereselor burgheze. Ziarul „Le Temps“ din 15 februarie 1918 — oficios al Ministerului de Externe francez — scria pe faţă „d-l Brătianu are o largă parte de responsabilitate în severitatea condiţiilor de pace ce se impun Romîniei de către Germania, deoarece indeciziunea lui şi faptul de a trata în ascuns cu oarecari emisari de la Bucureşti i-a descoperit jocul“.

Imperialiştii germano-austriaci au folosit în propriile lor scopuri politica trădătoare a burgheziei şi moşierimii romîne. La 28 ianuarie 1918, ei au dat guvernului romîn un ultimatum cerîndu-i să trimită plenipotenţiari care să înceapă tratative oficiale de pace. Guvernul burghezo-moşieresc, continuînd politica dusă în timpul armistiţiului, a primit de îndată „ultimatumul“ Puterilor Centrale şi a acceptat condiţiile înrobitoare ale păcii de la Buftea, plătind cu preţul independenţei ţării, sprijinul oferit de imperialiştii germano-austriaci în scopul luptei împotriva poporului nostru şi a Statului Sovietic [5].

[1] V. Cancicov, op. cit., p. 266.
[2] Ibidem, p. 203.
[3] Ibidem, p. 250.
[4] Ibidem p. 266.
[5] Intr-un articol viitor se va vorbi despre atitudinea justă luată de grupurile revoluţionare, faţă de armistiţiul de la Focşani. Trebuie subliniat că grupurile revoluţionare ilegale au fost singurele care au demascat alianţa antisovietică, antipopulară, încheiată între burghezia şi moşierimea romînă şi imperialiştii germani (*V. L.*).

ФОКШАНСКОЕ ПЕРЕМИРИЕ (1917)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая работа посвящена событиям, происходившим между декабрем 1916 г. и январем 1917 г. в связи с заключением в октябре 1917 г. в Фокшани перемирия между румынским правительством и правительствами Центральных держав. Автором использованы следующие материалы: газеты того времени, заметки политических деятелей, румынских, французских, американских, английских и австрийских дипломатов и генералов, а также неопубликованные документы из личного архива бывшего румынского премьера И. К. Братиану, находящиеся в архиве Музея революционной борьбы народа.

Румынское правительство отклонило предложение советского правительства принять участие в брест-литовских переговорах и отказалось поддержать инициативу советского правительства в целях заключения всеобщего демократического мира. Вместо этого румынское буржуазно-помещичье правительство склонялось к сепаратному, империалистическому миру с Центральными державами.

Правительства Антанты не могли оказать эффективной военной поддержки румынскому правительству. Они намеревались помешать присоединению румынской буржуазией территорий, обещанных в 1916 г. Румынии при ее вступлении в империалистическую войну. Буржуазно-помещичье правительство стремилось по этой причине заключить после Великой Октябрьской социалистической революции сепаратный мир с Центральными державами, превратить Румынию в зависимое от германских империалистов государство и таким образом заполучить поддержку прусского милитаризма с целью подавления революционной борьбы в стране и захвата советской территории.

В следующие за Великой Октябрьской социалистической революцией месяцы правительства Соединенных Штатов Америки, Англии и Франции не располагали собственными войсками для организации интервенции на юге России; для интервенции на Украине Антантой могли быть использованы только румынские войска. Правительства Соединенных Штатов, Англии и Франции, расчитывая на слабость молодой Советской власти, надеялись, что румынской армии удастся захватить Украину, свергнуть Советское правительство и принудить Россию вновь вступить в империалистическую войну. Правительства Антанты согласились на заключение сепаратного мира между Румынией и Центральными державами с целью дать румынскому правительству возможность начать антисоветскую интервенцию. Лишившись некоторых своих позиций в Румынии, империалисты Антанты надеялись вновь овладеть позициями, потерянными на юге России в результате Великой Октябрьской социалистической революции. Перемирие было прелюдией империалистического сепаратного мира, заключенного между Румынией и Центральными державами.

В начале декабря германский генеральный штаб во время мирных переговоров в Фокшани уведомил румынскую делегацию о своем согласии на то, чтобы румынская армия начала военные действия против

советских войск, находящихся в Румынии [1], и захватила Советскую Молдавию. Оффициальные условия подписанного 11 декабря 1917 г. Фокшанского перемирия дали возможность двум сторонам перебросить находящиеся на молдавском фронте войска на другие участки фронта. Воспользовавшись условиями перемирия, румынское правительство отвело приблизительно третью часть наличного состава румынской армии с фронта и использовало ее для подавления революционной борьбы. Военные и дипломатические представители Антанты уведомили румынское правительство о том, что их правительства согласны на заключение сепаратного мира между Румынией и Центральными державами, при условии, чтобы румынское правительство развязало агрессию против советской власти. На основе тайного соглашения с немецким правительством румынское правительство приказало в 1917 г. атаковать советские войска, находящиеся в Молдавии; в января 1918 г. началось вторжение в Советскую Молдавию с намерением перейти через Днестр и в дальнейшем захватить Советскую Украину. Действия румынского правительства обнажили фронт перед немецко-австрийскими империалистами.

В течение декабря 1917 г. — января 1918 г. в Фокшани велись тайные переговоры о мире между делегациями румынского и немецкого правительств. Во время этих переговоров обнаружилось, что румынское правительство готово согласиться на порабощение Румынии немецкими империалистами, при условии чтобы эти последние поддерживали непопулярную антисоветскую румынскую буржуазно-помещичью политику. Их реакционная, контрреволюционная политика подготовила мир в Буфте (март 1918 г.) превративший Румынию в немецкую полуколонию.

L'ARMISTICE DE FOCŞANI (1917)

(RÉSUMÉ)

L'article traite de certains événements qui ont eu lieu aux mois de décembre 1916 et janvier 1917 et qui ont trait à l'armistice conclu au mois de décembre 1917, à Focşani, entre le gouvernement roumain et les gouvernements des Puissances Centrales. Les journaux de l'époque, les mémoires de certains hommes politiques, diplomates et généraux, roumains, français, américains, anglais, autrichiens, ainsi que des documents inédits, provenant de l'archive personnelle de l'ancien premier ministre I. C. Brătiano, actuellement dans les archives du Musée « La Lutte Révolutionnaire du Peuple » ont constitué le matériel dont l'auteur s'est servi.

Le gouvernement roumain a rejeté l'invitation du gouvernement soviétique à participer aux négociations de Brest-Litovsk et a refusé son appui à l'initiative

[1] Когда в 1916 г. румынское правительство перешло на сторону Антанты и приняло участие в империалистической войне, русские войска вступили в Румынию, воюя бок о бок с румынскими войсками против Центральных держав. В ноябре 1917 г., находящиеся в Румынии русские войска перешли на сторону Советской власти.

prise par le gouvernement soviétique en vue de conclure une paix *générale démocratique*. Par contre, le gouvernement bourgeois roumain a entamé des négociations en vue d'une paix *séparée*, *impérialiste*, avec les Puissances Centrales.

Les gouvernements de l'Entente n'étaient pas à même d'accorder au gouvernement roumain un appui militaire efficace. Les gouvernements de l'Entente manifestaient leur intention d'empêcher la bourgeoisie roumaine d'annexer les territoires étrangers qui lui avaient été promis en 1916, à l'occasion de l'entrée de la Roumanie dans la guerre impérialiste. C'est la raison pour laquelle, après la Révolution d'Octobre, le gouvernement bourgeois roumain poursuivait l'idée de conclure une paix séparée avec les Puissances Centrales pour asservir la Roumanie aux impérialistes allemands et obtenir, de cette manière, l'appui du militarisme prussien en vue d'étouffer les luttes révolutionnaires à l'intérieur du pays et d'envahir le territoire soviétique.

Aussitôt après la Révolution d'Octobre, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique, de la Grande-Bretagne et de la France ne disposaient pas de contingents propres, leur permettant d'organiser une intervention armée dans le sud de la Russie. L'armée roumaine était la seule à pouvoir être utilisée par l'Entente pour intervenir en Ukraine. Estimant, à tort, que le jeune Pouvoir Soviétique était faible, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique, de la Grande-Bretagne et de la France espéraient que l'armée roumaine réussirait à envahir l'Ukraine, à renverser le gouvernement soviétique et à amener la Russie à continuer la guerre impérialiste. Les gouvernements de l'Entente ont consenti à la conclusion d'une paix séparée entre la Roumanie et les Puissances Centrales, pour permettre au gouvernement roumain de déclencher une intervention antisoviétique. Ayant perdu quelques-unes des positions qu'ils avaient acquises en Roumanie, les impérialistes de l'Entente espéraient reconquérir les positions du sud de la Russie, perdues par suite de la Révolution d'Octobre (L'Armistice fut le prélude d'une paix séparée, impérialiste, conclue entre la Roumanie et les Puissances Centrales).

Au cours des négociations qui eurent lieu au début du mois de décembre à Focşani, l'état major allemand fait connaître à la délégation roumaine, qu'il consentait à ce que l'armée roumaine attaquât les troupes soviétiques de Roumanie [1], et envahit la Moldavie Soviétique. Les clauses officielles de l'armistice de Focşani, signé le 11 décembre 1917, permettaient aux deux parties signataires de transférer leurs troupes du front moldave dans d'autres secteurs. Se fondant sur les clauses de l'armistice, le gouvernement roumain retira près d'un tiers des effectifs de l'armée roumaine qui se trouvaient au front et les employa à la répression des luttes révolutionnaires. Les représentants diplomatiques et militaires de l'Entente firent savoir au gouvernement roumain que leurs gouvernements approuvaient la conclusion d'une paix séparée entre la Roumanie et les Puissances Centrales, à condition que le gouvernement roumain déclenchât l'agression contre le Pouvoir Soviétique. Basé sur une entente secrète avec le gouvernement allemand, le gouvernement roumain ordonna, au mois de décembre 1917, l'attaque contre les troupes soviétiques de Moldavie et commença, en janvier 1918, l'invasion de la Moldavie Soviétique, dans l'intention de passer le Dniester et de

---

[1] En 1916, lorsque le gouvernement roumain passa dans le camp de l'Entente et entra dans la guerre impérialiste, les troupes russes entrèrent en Roumanie, luttant côte à côte avec les troupes roumaines contre les Puissances Centrales. Au mois de novembre 1917, les troupes russes de Roumanie se rallièrent au Pouvoir Soviétique.

continuer d'avancer pour envahir l'Ukraine Soviétique. Ces actions du gouvernement roumain ont découvert le front devant les impérialistes allemands et autrichiens.

Durant les mois de décembre 1917 et janvier 1918, des négociations secrètes de paix furent entamées à Focşani entre les délégations respectives des gouvernements roumain et allemand. Ces négociations mirent en lumière le fait que le gouvernement roumain était prêt à accepter d'inféoder la Roumanie aux intérêts des impérialistes allemands, à condition que ceux-ci accordassent leur appui à l'antipopulaire politique, antisoviétique de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers roumains. La politique réactionnaire contre-révolutionnaire de ces derniers devait préparer la paix de Buftea (conclue au mois de mars 1918), paix qui transformait la Roumanie en une semi-colonie allemande.

PREGĂTIREA ŞI OBIECTIVELE ADUNĂRII DE LA BLAJ DIN 3—15 MAI 1848* (I)

DE

PROF. UNIV. V. CHERESTEŞIU

ADUNĂRI ŞI MANIFESTĂRI ÎN MARTIE ŞI APRILIE

Ideea unei adunări naţionale

Vestea desfiinţării robotelor şi a dijmei a trezit în ţărănimea din Transilvania nădejdea că moşierii vor trebui, nu numai să renunţe la robote, ci vor fi nevoiţi să restituie tot pămîntul ce l-au luat cu silă şi vicleşug de la ţărani şi comune. Se credea chiar că ţăranii fără pămînt, în baza principiului egalităţii, vor primi pămînt, şi că peste tot se va termina cu domnia moşierilor, căci destul au huzurit aceştia pe spatele bieţilor iobagi. Incă din martie 1848 au început mişcări ţărăneşti, cu aceste obiective, aproape în întreaga Transilvanie. Totuşi, mişcările ţărănimii au rămas izolate, răzleţe, n-au luat caracterul unei mişcări unitare, organizate, cu scopuri şi mijloace de luptă comune. A lipsit organizatorul, conducătorul ţărănimii.

Ideea unor adunări şi manifestaţii, în care populaţia să-şi formuleze şi să-şi impună cererile revoluţionare, se naşte mai întîi, cum e firesc, în centrele populate, în oraşele mai mari ale Transilvaniei : Cluj, Oşorhei (Tg. Mureş), Oradea, Arad, Timişoara şi Braşov. Sibiul face o excepţie : aici e comandamentul armatei imperiale, aici e „comes saxonum" („Sachsengraf") împreună cu „patricienii" saşi (protipendada săsească), tezauriatul, formînd „insula credincioasă a împăratului", un adevărat centru contrarevoluţionar. Dar şi în celelalte oraşe mişcarea revoluţionară e destul de anemică. Cauza e starea înapoiată a ţării : industria e încă nedezvoltată ; în tot Ardealul abia sînt, afară de mineri,

* Studiul de faţă face parte dintr-o monografie în curs de pregătire, cu titlul · Romînii din Transilvania în anii revoluţionari 1848 —1849 (Titlul lucrării nu este încă definitivat). O primă parte a apărut în Studii şi referate privind istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea a II-a, p. 1159—1199, sub titlul: Contribuţii la istoria mişcărilor ţărăneşti în Transilvania în anul revoluţionar 1848.

cîteva mii de muncitori în manufacturile şi puţinele fabrici [1]. Şi burghezia e încă nedezvoltată, divizată pe naţionalităţi, iar o parte a burgheziei ţine încă la privilegiile breslelor (ţehurilor). In astfel de împrejurări, conducerea mişcării pentru înlăturarea absolutismului habsburgic şi a privilegiilor feudale, pentru libertatea tiparului şi întrunirilor, pentru înlăturarea piedicilor ce stau în drumul dezvoltării burgheze a ţării — o ia o parte a nobilimii mijlocii, care e pe cale de a se burghezi şi care se numeşte „liberală". Mai ales studenţii şi liber-profesioniştii sînt aceia care manifestă, fac demonstraţii, urmaţi fiind de muncitorimea neorganizată şi de zileri. Aristocraţii conservatori, care erau încă la putere, erau uluiţi de loviturile primite de sistemul absolutist la Viena şi Pesta şi nu cutezau să reprime manifestările tumultuoase. Intregul aparat de asuprire al absolutismului slăbise şi era în derută.

Manifestările acestea pe alocuri zgomotoase şi spectaculoase au avut mai mult un caracter spontan, ceea ce denotă lipsa unei maturizări a mişcării democratice, lipsa unei conduceri unitare. Guvernatorul Ardealului, contele Teleki, îi scria la 23 martie cancelarului Ardealului, baronul Jósika: „Unii tineri nechibzuiţi au vociferat pentru libertatea presei, dar după ce le-am explicat celor cu mai multă judecată că cenzura nu se poate desfiinţa din cauza presei romîne şi germane, chiar în interesul maghiarilor, tinerii s-au liniştit" [2]. Reacţionarii din Ardeal au şi învăţat să speculeze pretinsele interese naţionale în scopul de a suprima libertăţile cetăţeneşti abia decretate.

Dintre oraşele mai mari ale Ardealului, numai în Braşov exista pe atunci o populaţie romînească compactă. In acest oraş locuiau circa 9 mii de romîni [3], aici apăreau ziarele „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură". In Braşov era o casină romînească ai cărei membri fruntaşi erau comercianţi romîni foarte bogaţi, dornici să aibă un cuvînt de spus şi în treburile oraşului şi chiar ale ţării. Birocraţia săsească ţinea însă ca chiar şi posturile mici să fie accesibile numai fiilor patricienilor saşi. Romînii organizaseră la 25 martie o adunare pregătitoare, iar peste trei zile una mai numeroasă, foarte agitată. Se hotărăşte ca o deputăţie de 400 de romîni — în cea mai mare parte romîni din suburbia Schei — sub conducerea avocatului Bran să se prezinte la muncipiul săsesc, cerînd pentru romîni completă egalitate de drepturi cu saşii şi angajarea neîntîrziată a unor funcţionari romîni în funcţiuni municipale. Primirea deputăţiei n-a fost nicidecum prietenoasă; senatul săsesc a cerut armată şi a început să înarmeze mai intens populaţia săsească; foile romîneşti au fost obligate să publice o proclamaţie ameninţătoare la adresa romînilor iar protonotarul Roth îi spuse lui Bariţ: „Sînt comandantul unei companii de gardă naţională, am putere deajuns să apuc pe oricare căpitan de rebeli. Te autorizez ca să spui asta

[1] Şt. Imreh, Provenienţa şi numărul muncitorilor din întreprinderile manufacturiere din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea a II-a, p. 1077—1094.

[2] Andics Erzsébet, A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—1849-ben, Budapest, 1952, vol. II p. 36—37.

[3] Gh. Bariţ, Părţi alese din istoria Transilvaniei, Sibiu, 1890, vol. II, p. 87.

lui Bran, că de va mai cuteza să ràscoale pe poporul din Schei, am să-l spînzur de cel mai aproape felinar, ce-mi va fi mai la îndemînă" [1].

Nu toţi conducătorii saşi au fost însă aşa de războinici ca protonotarul Roth, a cărui îngîmfare de clasă şi dispreţ faţă de „valahi" nu era cu nimic mai prejos decît îngîmfarea şi dispreţul oricărui aristocrat maghiar din tabăra conservatorilor. Ca rezultat al manifestaţiilor romînilor cît şi din calcul politic de a cîştiga pe romîni în scopurile lor, „universitatea săsească" acordă la 3 aprilie romînilor dreptul de a fi aleşi în consiliile comunale, de a putea învăţa meserii, de a intra în bresle, etc. Unii fii de comercianţi romîni, care terminaseră dreptul şi care de ani de zile încercaseră în zadar să primească vreun post oricît de modest la primărie, sînt acuma, sub presiunea evenimentelor, angajaţi în municipiile săseşti. Între primii angajaţi este şi tînărul Secăreanu, fiul unui bogat comerciant, lăudat de istoriografia burgheză romînă ca mare naţionalist, care a ajutat cu sume considerabile atît episcopia ortodoxă din Sibiu cît şi mişcarea „naţionalistă" condusă de Bărnuţ, încă din luna aprilie 1848, procurînd mai tîrziu şi arme pentru garda naţională romînă [2].

Tot la 25 martie a avut loc o manifestaţie a tineretului intelectual la Oşorhei (Tîrgu-Mureş), despre care am relatat pe larg în lucrarea citată despre mişcările ţărăneşti [3]. Tinerii romîni, legaţi de popor, sînt cu gîndul la părinţii şi fraţii lor de la ţară, care gem încă sub robia feudală. Adunarea, alcătuită din tineri maghiari, saşi şi circa 30 de romîni, întocmeşte o petiţie în care se cere libertatea tiparului, egalitatea în faţa legii, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. „Io cînd am subscris — relatează cancelistul (practicant în drept) Papiu în „Foaia pentru minte..." (29 martie stil vechi) — am zis că şi io ca romîn subscriu această petiţiune, acea dulce speranţă mîngîindu-mi că va fi fără întîrziere şi deodată răscumpărarea totală şi *fără nici o despăgubire*".

„Cînd se citi protocolul, tinerii unguri şi secui nicidecum n-au lăsat a se trece la protocol din cuvîntarea mea nici doar dorirea de răscumpărare totală fără nici o despăgubire... Ni-au zis că, dacă au romînii alte pretenţiuni şi cereri, acelea cuprindă-le într-o petiţiune".

„Aşadar, petiţiune din partea prostimii! Într-adevăr pe calea dreptului şi dreptăţii prostimea are de a cere — şi acum e timpul, pentru dumnezeu! Cereţi înainte de toate răscumpărare totală, fără nici o despăgubire..."

Ideea unei mari adunări a poporului, a prostimii — cum zise Papiu — se născuse deci în aceste zile de fierbere revoluţionară. Se fixase şi primul şi cel mai esenţial punct al acestei adunări, exprimat în mod lapidar de tînărul Avram Iancu, cancelist şi el la Oşorhei (Tîrgu-Mureş) : desfiinţarea robotelor fără despăgubire, sau moarte [4]. Tinerii romîni, prac-

[1] Gh. Bariţ, Părţi alese din istoria Transilvaniei. Sibiu, 1890, vol. II, p. 88.
[2] A. A. Mureşianu, Prefectura romînă a Ţării Bîrsei din 1848—1849, Braşov, 1929. p. 20—21.
[3] V. Cheresteşiu, op. cit. p. 1195.
[4] Kövári László, Erdély története 1848—49—ben. Pesta, 1861, p. 54—55.

ticanţi la Oşorhei, se simţeau reprezentanţi ai „prostimii" (iobăgimii), ceea ce şi spune Papiu în corespondenţa sa [1].

Canonicii şi corpul profesoral al şcolilor din Blaj ţin tot în 25 martie prima lor conferinţă în casa cărturarului canonic Timotei Ţipar. Această conferinţă, la propunerea profesorului Aron Pumnu, a fost continuată şi după amiază la gimnaz, luînd parte şi clerul tînăr (teologii) şi studenţii din clasele superioare. Canonicii Ţipar şi Raţ propun să se facă petiţii în care să se expună cererile romînilor, atît la împărat cît şi la dieta ţării. Profesorul Turcu propune ca romînii să nu se mai roage, ci să pretindă. Deodată se ridică un student, Tudoranu, şi strigă: „Ba nu, onorată conferinţă! Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru". Acelaş Tudoranu, scrie Moldovan, cronicarul care a trăit aceste evenimente, fiind teolog în anul al treilea la Blaj în 1848 — susţinea scurt şi apăsat că drumul pe care trebuie să pornească romînii in 1848 e drumul pe care l-a arătat Horia [2].

La 26 martie seara veni la Oşorhei (Tîrgu-Mureş) — scrie Papiu — tînărul Bîrlea de la Blaj, nepot al episcopului Lemeni [3]. El istoriseşte că şi profesorii din Blaj, împreună cu tinerimea şcolară şi alţi intelectuali, au ţinut ieri şi ţin şi acum conferinţe, consultîndu-se ce ar fi de făcut pentru naţiune. Ar vrea să ştie ce vreau tinerii din Oşorhei, ca să lucreze cu toţii împreună. Canceliştii romîni, în număr de vreo 30 de inşi, se adunară de îndată la locuinţa lui Avram Iancu. Împreună cu Bîrlea, au hotărît ca pe duminica Tomii după paşti toţi tinerii cîţi se află în această mică adunare, cu toţi cunoscuţii lor laici şi preoţi, intelectuali şi ţărani, pe cîţi îi vor putea îndupleca, să se afle în Blaj unde să poată face paşii necesari în cauza naţională. „Gazeta Transilvaniei", informată de acel pas al tinerimii, scria: „Pe cînd cîţiva romîni meditau şi se consultau între sine în tăcere, cum s-ar putea mijloci un congres naţional recunoscut şi de guvern şi de celelalte naţiuni, junimea încălzită de sfîntul foc al naţionalităţii, răzimată pe dreptul de adunare... nu întîrzia a hotărî de-a dreptul o adunare pe duminica Tomii la Blaj" [4].

La 1 aprilie, Avram Iancu, Papiu Ilarianu şi Samuil Poruţ — scrie Moldovan [5] — au venit din Oşorhei la Blaj.

Blăjenii au primit cu însufleţire ideea unei adunări generale a tuturor romînilor din Transilvania, fără deosebire de confesiune. Sarcina convocării acestei adunări s-a încredinţat tinerimii din şcoli, care în curînd avea să plece acasă în vacanţa de paşti.

După conferinţa cu canonicii şi profesorii — scrie tot Moldovan — Iancu ne-a cercetat în seminar, cerîndu-ne să apărăm cu curaj cauza naţională. „In numele tinerimii i-am răspuns eu, asigurîndu-l cu lacrimi în ochi că tinerimea din Blaj, considerînd sfinţenia cauzei, nu mai cunoaşte pericole, moartea e prea puţină pentru a o reţine de la propusul

---

[1] Papiu scrie în «Organul luminării», nr. 46 (31 martie): Noi, să nu mai înverşunăm ura, ce, spunînd ce e adevărat, nu e de tot stinsă între ungurii nobili şi romînii nenobili... am subscris petiţia.

[2] V. Moldovan, Memorii din 1848—1849. Braşov, 1895, p. 5, 7.

[3] Papiu Ilarianu, Istoria romînilor din Dacia superioară. Viena, 1852. tomul II, p. 107—108.

[4] «Gazeta de Transilvania», 13 mai 1848. p. 161.

[5] V. Moldovan, op. cit., p. 8.

ei, ea va cutreiera toată ţara, va convoca poporul la adunare ca şi care n-a mai fost şi nu va mai fi, cu un cuvînt tinerimea va documenta că e demnă de misiunea grea ce i-o încredinţează naţiunea".

Profesorul Aron Pumnu a şi scris de îndată o proclamaţie chemînd poporul la adunarea din 30 aprilie. Proclamaţia profesorului Pumnu e concepută în termeni calzi, de prietenie şi colaborare frăţească cu popoarele ţării. Şi despre unirea Ardealului cu Ungaria — spune Moldovan, care memorizase textul, dar mai tîrziu îl uitase şi îl traduce din ungureşte în romînă — proclamaţia vorbeşte cu un fel de simpatie, dar pretinde în termeni energici şi rezoluţi „ca iobăgia să se şteargă".

Dăm, după Moldovan, cu mici modificări de stil, cîteva pasagii din proclamaţie:

„Să trăiască împăratul, naţiunile conlocuitoare în Ardeal: maghiară, secuiască şi sasă. Să trăiască pacea, frăţietatea şi libertatea...".

„A sosit de mult timpul ca romînii să ceară şi să dobîndească drepturile lor. Însă cine să pretindă, cine e îndreptăţit spre acest lucru? Episcopul nu poate cere, căci el e numai părintele sufletesc al romînilor. Poporul romîn? El nu are reprezentanţi în dieta ţării. Cine poate deci să ceară? Singur universitatea poporului. Pentru aceea e de lipsă să se adune şi să se sfătuiască".

„Este deci datoria protopopilor, preoţilor şi mirenilor, ca fiecare protopop cu cîte doi preoţi din tract (protopopiat) şi din fiecare sat doi oameni — fie uniţi, fie neuniţi, pentru că toţi sînt romîni — precum şi mirenii să se afle la Blaj".

„Nu aşteptaţi să vă cheme episcopul; el aceasta nu o poate face... dar veniţi. Nu vă temeţi de nimic, spuneţi celorlalte naţiuni cu gîndul şi dovediţi-le prin faptă... că noi nu vrem să dobîndim drepturile omeneşti prin sabie, fără prin legile minţii sănătoase..."

„Spuneţi aceste prrincipii compatrioţilor, spuneţi să le profeseze şi ei, şi atunci nu vom avea lipsă de tunuri. Atunci ne vom putea saluta în cuvintele: Trăiască frăţia!"

„Romînilor! Uniţi-vă în cuget! Adunaţi-vă la Blaj să ne înţelegem, ce să cerem de la dieta ţării. Acesta e modul cum putem întocmi o cerere în numele tuturor romînilor. Cu aceasta sîntem datori patriei şi naţiunii... ne vor binecuvînta ori blăstăma strănepoţii, după cum ne vor fi faptele" [1].

Proclamaţia a fost copiată mai întîi în 42 de exemplare şi apoi împărţită studenţilor [2], care în scurt timp o copiaseră încă în cîteva sute de exemplare. Proclamaţia exprimă încrederea profesorilor şi tineretului din Blaj în „spiritul vremii", încrederea că secolele asupririi barbare au trecut şi că urmează o epocă în care va domni frăţia şi libertatea. Ea exprimă totodată şi voinţa ca poporul însuşi să-şi croiască soarta adunîndu-se şi hotărînd tot ce e just şi drept, tot ce dictează mintea sănătoasă. În ceea ce priveşte hotărîrile pe care adunarea le va lua, manifestul lui Pumnu nu dă nici o indicaţie — însă chiar acest ton general, am putea zice nebulos, era de natură să entuziasmeze atît pe tinerii studenţi cît şi ma-

---

[1] Conceptul proclamaţiei a fost publicat în lucrarea lui C. Suciu, Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj, 1925, p. 67—69.

[2] Gh. Bariţ scrie în op. cit., vol. II, p. 81, că la Blaj erau pe atunci peste o sută de studenţi în anii superiori la facultatea filozofică şi teologică.

sele, care, sub lozincile: dreptate, frăţie, libertate, scăpare de robie, puteau să-şi închipuie toate aspiraţiile şi visurile lor de mai bine.

Peste două zile, în 8 aprilie, urma ca tinerii studenţi să plece în vacanţa de paşti. Işi împart manifestele, urmînd să le distribuie fiecare în satul său şi în satele vecine, spunînd poporului să răspîndească pretutindeni ştirea adunării eliberatoare de sub robia de veacuri.

Şi dascălii (profesorii) romîni ardeleni trecuţi în Moldova sau Ţara Romînească îşi îndreaptă gîndurile lor spre Ardeal. Aşa, Treboniu Laurian, neştiind încă nimic despre planurile tinerilor din Oşorhei (Tîrgu-Mureş) şi Blaj, de a convoca o adunare naţională, scrie la 5 aprilie din Bucureşti profesorului Nicolae Bălăşescu la Sibiu[1]: „Ce faceţi, frate, pe acolo? De ce tăceţi, de ce şedeţi? Acum e timpul. Adunaţi-vă, vorbiţi, faceţi cereri la universitatea săsească, la guberniu, la dietă, la curte. Să se adune romînii, să se unească între sine... Cereţi sobor universal romîn. Cereţi independenţă naţională romînă, deopotrivă cu cea ungurească, secuiască şi săsească. La dietă vedeţi mai întîi să băgaţi cel puţin din fiecare scaun săsesc cîte un deputat romîn... Legile pe viitor să se scrie şi în limba romînă. Pentru romîni să se pună la toate dicasteriile dregători romîni. Tot felul de jelbi să se primească în limba romînă. Scrieţi prin gazete. Acum nu mai este cenzură[2]. Nu tăceţi, că altminterea sînteţi pierduţi. *Adunaţi-vă cu miile* (sublinierea noastră — *V. Ch.*); acum s-au slăbănogit legăturile despotice... Porumbii nu vă cad fripţi în gură. Uniţi-vă între voi, nu mai fiţi dezbinaţi!... Acum e timpul de a lucra".

Fără să aibă cunoştinţă despre frămîntările din Oşorhei (Tîrgu-Mureş) şi Blaj de a se ţine o adunare a tuturor romînilor din Transilvania, cîţiva romîni intelectuali din părţile de nord ale Ardealului, avocaţi şi funcţionari la „scaunul gubernial" din Cluj, au ţinut o întrunire pentru a-şi fixa atitudinea faţă de evenimentele din Ungaria şi Ardeal. La întrunirea aceasta din Cluj, ţinută la 28 martie, au luat parte avocaţii Ioan Buteanu din Abrud şi Florian Micaş din Cluj. Despre Buteanu, Bariţ scrie că era descendentul vechii şi cunoscutei familii nobile a Butenilor din Şomcuţa Mare. Tot de la Bariţ aflăm că Buteanu nu demult se întorsese dintr-o călătorie la Zagreb (Agram, capitala Croaţiei), unde croaţii „ţineau adunări naţionale şi făceau demonstraţii zgomotoase în contra maghiarismului". Acolo auzi Buteanu mai întîi din graiul croaţilor că scopul maghiarilor ar fi maghiarizarea tuturor naţionalităţilor, desfiinţarea oricărei autonomii provinciale, concentrarea întregii puteri de stat în Pesta şi după aceea ruperea totală de către Austria. Indată după întoarcerea sa din Croaţia — urmează Bariţ — Buteanu trimisese redacţiei Gazetei şi Foii o informaţie preţioasă... o parte din această scriere apăruse în Gazeta. Celălalt avocat, Florian Micaş, era tot nobil. Tatăl său avea o moşie la Juc (lîngă Cluj) cu mai multe sesii iobăgeşti. Despre

---

[1] Omagiu lui I. Bianu, Bucureşti, 1927, p. 156 - 157.

[2] De fapt, cenzura a funcţionat în Ardeal mai departe; abia în numărul din 8 iulie al « Gazetei de Transilvania » dispare de pe prima pagină formula « cu prea înaltă voie ».

avocatul Micaş, care avuse un rol în mişcarea romînilor din anul 1848, se ştie că în 1841, în adunarea comitatului Cojocna, se pusese în fruntea nemeşilor reacţionari spre a combate acţiunea liberalului Kovács, care cerea uşurarea soartei iobagilor[1]. Ceilalţi participanţi amintiţi de cronicarul Jakab[2], Ioan Suciu (Szöcs), Moroianu şi Iosif Hodoş, avînd funcţia de cancelişti guverniali — de asemenea nu puteau fi decît nobili. Aceşti intelectuali romîni redactaseră un proiect de petiţie care era menit să servească drept bază de discuţii în adunările populare care urmau să se ţină, pentru a înainta petiţiile apoi la dietă. Proiectul conţine următoarele: Romînii să fie reaşezaţi în vechile lor drepturi; să aibă municipii (districte cu oarecare autonomie) romîneşti, în care să-şi poată întrebuinţa limba lor naţională. Ei recunosc ca limbă diplomatică (limba de stat) limba maghiară, care se va întrebuinţa la cele mai înalte foruri şi în corespundenţa dintre districte şi care trebuie să fie şi limba oficială a justiţiei. La forurile mai înalte ale organelor de stat să fie angajaţi interpreţi pentru limba romînă. În biserica unită şi ortodoxă şi în şcolile romîneşti să se folosească limba romînă. În serviciile publice să fie primiţi fără nici o restricţiune funcţionari romîni, care însă trebuie să cunoască şi limba de stat, limba maghiară. Biserica ortodoxă să se bucure de aceleaşi drepturi cu celelalte biserici recunoscute (cea catolică, reformată, evanghelică şi unitară), religia ortodoxă să nu se considere ca o religie „tolerată". E semnificativ că acest proiect, redactat de nobili romîni cu funcţii burgheze, nu conţine nici o singură cerere pentru iobagimea romînă; el se mişcă exclusiv pe planul revendicărilor burgheziei romîne.

Proiectul de moţiune a fost prezentat apoi de avocatul Buteanu în adunarea populară din Abrud, din 3 aprilie. Adunarea a fost organizată de către acelaşi avocat şi preotul greco-catolic din Roşia, Simion Balint. Ea a primit proiectul prezentat şi în baza acestuia s-a redactat un memoriu către dietă, în care se spunea că în caz de acceptare a celor cerute, romînii nu vor fi străini de „marea idee a unirii" ca să colaboreze ca buni cetăţeni „cu naţiunea nobilă maghiară spre binele şi înflorirea patriei"[3].

La 6 aprilie, tot Buteanu şi Balint organizează o adunare la Cîmpeni, la care s-a votat aceeaşi petiţie către dietă. La această adunare a fost de faţă şi Avram Iancu, dar n-a luat cuvîntul. Consultările, discuţiile, au fost foarte agitate — scria Szilágyi[4]. În 9 aprilie, preotul din Zlatna, Grigorie Mihali, arată înaintea unei mari mulţimi cuprinsul petiţiei către dietă. Spune că romînii nu sînt străini de ideea unirii[5], dar pune condiţia ca romînilor să li-se respecte naţionalitatea.

La Sibiu, în acea „insulă credincioasă împăratului", fostul profesor

---

[1] Ziarul «Közlöny» din 11 iunie 1848 şi cuvîntarea liberalului Kemény în dieta Ardealului, şedinţa din 30 mai 1848.

[2] E. Jakab, Szabadságharczunk történetéhez, Budapesta, 1890, p. 82 şi Benedek Jancsó, A román nemzetiségi törekvések története. Budapesta, 1889. vol. II, p. 442.

[3] Farkas Szilágyi, Alsófehér vármegye 1848—49 bin, Aiud, 1898, p. 29—30.

[4] Ibidem.

[5] Studii şi documente..., vol. V. p. 197. De această problemă ne vom ocupa pe larg într un capitol special.

de la Blaj, Simion Bărnuţ [1], student la Academia săsească de drept, redactează tot la 25 martie (ziua adunărilor din Oşorhei, Blaj, Braşov) o proclamaţie care culmina într-acolo ca romînii să se adune în conferinţe naţionale. In aceste conferinţe trebuie să se hotărască — scrie Bărnuţ — că uniunea Ardealului sa nu se facă pînă ce naţiunea romînă nu va fi primită între naţiunile regnicolare ale ţării [2].

In 7 aprilie, Bărnuţ trimite profesorului Iacob Mureşianu din Braşov o scrisoare, din care reiese clar la ce adunare se gîndea el. Teza scrisorii [3] e că romînii trebuie să se înţeleagă să formuleze aceeaşi cerere, să nu-şi risipească puterile, cerînd unul una, altul alta, şi făcînd adrese felurite. Romînii din Sibiu s-au unit — spune Bărnuţ — după sfatul domnilor noştri de la Tezauriat să se ceară naţionalitatea romînă, cu toate drepturile politice... Romînii din Sibiu cred că instanţele (suplicile de la 1744, 1751 şi 1791) numai pentru aceea n-au avut doritul succes, că mulţimea romînilor, adecă acea parte considerabilă care cu inteligenţa şi cultura sa poate reprezenta naţiunea romînă, n-a fost informată de ajuns despre cererile date, şi aşa acelea, nefiind răzimate de opinia publică şi de necesitatea recunoscută de toată naţiunea, n-au fost în stare a insufla respect cuviincios în inimile legiuitorilor dietei de la 1744 şi 1791... Acum trebuie deci făcută instanţă pentru naţionalitatea, libertatea, egalitatea, etc. a romînilor de toată romînimea şi să nu se dea lucrul numai episcopilor, ca să pornească ei singuri, ca la 1842...

Evident, şi Bărnuţ se gîndeşte la adunări ale romînilor, unde să se discute, să se formuleze cererile romînilor. Dar el se gîndeşte la acea

---

[1] Considerăm că trebuie să se adopte o scriere unitară a numelor Bărnuţ, Bariţ, Ţipar etc. E neîndoios că aceste nume au fost pronunţate de către contemporanii lor din Ardeal: Bărnuţ şi nu Bărnuţiu, Bariţ şi nu Bariţiu, Ţipar şi nu Cipariu. Dovada cea mai concludentă e că în foile din Braşov, apărute în anii 1838—1848 cu litere cirilice se scria Бариц, Ципар (« Gazeta de Transilvania », 1842, p. 196). Бърнуц (« Gazeta de Transilvania », 6 mai 1848, p. 154). La sfîrşitul fiecărui număr din 1848 al gazetei « Foaia ... » se scria şi cu litere latine: « redactor Georgie Baricz ». Tot aşa scriau şi contemporanii maghiari, Báricz, Barnucz etc.

Cum s-a ajuns la scrierea Bărnuţiu? (Vezi şi articolul academicianului Barbu Lăzăreanu, din « Adevărul », 10 septembrie 1930). Trecînd de la literele cirilice la cele latine, scrierea latinizantă nu permitea semne dedesubtul consoanelor derivate, iar pentru a face din « t » « ţ » şi din « s » « ş » — se adăuga « iu ». Astfel, se scria deci banutiu (bănuţ), delutiu (deluţ). Bărnuţ, Bariţ, Raţ, Babeş, Hodoş, îşi scriau numele astfel: Barnuţiu, Baritiu, Ratiu, Babesiu, Hodosiu.

Trecînd apoi, întîi în vechea Romînie (în Transilvania şcoala etimologistă a avut o viaţă mai lungă), la folosirea sedilelor, s-a scris Bărnuţiu, păstrîndu-se şi acel « iu » care nu avusese altă funcţie decît să facă să se pronunţe « ţ » în loc de « t ». Sîntem de părere — conchide academicianul Barbu Lăzăreanu — că: ori îi scriem numele aşa cum şi-l scria el: Barnutiu, ori cum se vorbeşte: Bărnuţ, nicidecum Bărnutiu.

Noi credem, deoarece tot mai puţini sînt aceia care ştiu ce rost avea în scrierea latinizantă acel « iu », deci veşnic sînt tentaţi să-l şi pronunţe dacă-l văd scris, să scriem şi să rostim Bărnuţ, Bariţ, Babeş, Raţ etc. Dacă păstrăm scrierea latinizantă Barnutiu, riscăm ca străinătatea să şi pronunţe aşa, cu « tiu » la sfîrşit, şi nu cu « ţ ». Asa, de exemplu, în lucrarea: Revoluţiile din 1848—1849, sub red. F. V. Potemkin şi A. I. Molok, p. 484 se scrie Барнутиу deci sovieticii vor şi pronunţa greşit Barnutiu.

[2] Ioan Puşcariu. Notiţe despre întîmplările contemporane. Sibiu, 1913. p. 15—20. În capitolul: Problema unirii Ardealului cu Ungaria. ne vom ocupa pe larg cu această proclamaţie a lui Bărnuţ.

[3] Scrisoarea e publicată în lucrarea: A. A. Mureşianu Simion Bărnuţ în preajma marii adunări naţionale ... din 3/15 mai 1848. Sibiu, 1921, p. 12—16.

„parte considerabilă, care cu inteligenţa şi cultura lor pot să reprezinte naţiunea romînă“. Aceştia formează, după Bărnuţ, „opinia publică“, această elită trebuie mobilizată în vederea instanţei ce se pregăteşte.

Ideea unei adunări populare, cu zeci de mii de ţărani care să-şi spună şi ei doleanţele lor — nici nu licăreşte în această scrisoare a lui Bărnuţ, deşi la data cînd el o trimisese lui Iacob Mureşianu, adunarea din 30 aprilie fusese hotărîtă. Ideea mobilizării maselor aparţine tinerilor legaţi de popor, de năzuinţele poporului, celor care erau grupaţi în jurul fiului de iobag, Avram Iancu.

Adunarea din duminica Tomii (30 aprilie 1848)

Frămîntările ţărănimii pentru a scutura lanţurile iobăgiei, pentru a-şi redobîndi pămîntul răpit de către domni, pentru a lichida toate rămăşiţele robiei feudale, se întîlnesc cu năzuinţele burgheziei romîne, care dorea să-şi asigure un loc în viaţa politică şi în conducerea ţării, un rol care să corespundă numărului elementului romînesc din Ardeal.

In a doua săptămînă a lunii aprilie, tineretul din Blaj şi Oşorhei (Tîrgu-Mureş) a pornit în toate părţile Ardealului să pregătească marea adunare din duminica Tomii.

N-avem decît puţine descrieri asupra modului cum s-a desfăşurat această acţiune; cercetările care sînt în curs în arhivele judeţene ne vor dezvălui desigur un material care va pune în lumină adevărată această muncă plină de entuziasm, de înfruntare a piedicilor, de jertfire de sine, a acestor tineri legaţi de popor, animaţi de gîndul că ceasul libertăţii a sunat şi pentru poporul romîn.

Autorităţile comitatelor urmăreau cu duşmănie răspîndirea conţinutului acestor manifeste. Cronicarul evenimentelor din 1848-49 în comitatul Szolnok (judeţul Someş) scrie [1] că fiul protopopului Simion Orion din Ocna Dejului a adus patru manifeste diferite pe care tatăl le-a citit de pe amvonul bisericii din Maia (jud. Someş) preoţilor şi ţăranilor adunaţi. La fel a procedat şi teologul Ioan Popovici din Suciul de jos (jud. Someş), al cărui tată a citit convocarea la adunare în faţa preoţimii din valea Lăpuşului. Fiind interogaţi de autorităţi, teologii au declarat că manifestele sînt redactate de profesorul de filozofie A. Pumnu şi că ei le-au copiat.

Vasile Moldovan, viitorul prefect al legiunii a III-a, în aprilie încă teolog în anul al treilea, descrie [2] plastic cum cuvintele lui despre ştergerea iobăgiei au fost sorbite de ţărani, cum ţăranii veneau pînă seara tîrziu la casa preotului să asculte pe trimisul de la Blaj. Ţăranii se legau să vină cu toţii la Blaj, măcar de-ar înota prin flăcări. In satele mai îndepărtate, unde nu ajungeau tinerii, pătrundeau totuşi manifestele profesorului Pumnul, fiind citite cu evlavie de către preoţi şi dascăli, ţăranilor.

Cuvintele despre dezrobirea ţăranilor pătrundeau cu uşurinţă în masele ţărăneşti. In cuvîntarea ce le-am ţinut — scrie Moldovan —

---

[1] József Kádár, Belsö Szolnok és Doboka vármegye története 1848—1849. Dej, 1890 p. 33—34.

[2] V. Moldovan, op. cit., p. 12—16.

le-am arătat că, în urma mişcării tuturor romînilor, iobagia se va şterge negreşit, căci atunci „cînd un popor de trei milioane se va deştepta din somnul său de moarte, lanţurile sclaviei care l-au ţinut legat de glie vor cădea ruginite dinaintea picioarelor lui". Nu e nevoie deci decît ca poporul să se deştepte, să vrea să-şi afirme voinţa sa şi iobăgia se va şterge. Nu avem nici o indicaţie că în aceste întruniri să se fi pomenit despre ştergerea iobăgiei în Ungaria, care se hotărîse în dieta Ungariei încă din martie. Poporul însuşi, atît cel romîn cît şi cel maghiar, nu putea să aibă încredere în mărinimia dietelor nemeşeşti. Gîndul că masele, prin forţa lor, trebuie să-şi impună voinţa, era un gînd firesc şi în acelaşi timp revoluţionar atunci cînd „domnii de pămînt" şi dregătorii comitatelor din Ardeal făceau totul pentru prelungirea vieţii putredului regim iobăgesc.

Nu trebuie să uităm că aceşti tineri erau crescuţi în Blaj, în acel orăşel popesc (cu abia 1000 locuitori), care era rămas în urmă, chiar faţă de alte oraşe din Ardeal, atît din punct de vedere economic cît şi din punct de vedere politic; tinerii aveau o educaţie într-un spirit îngust naţionalist, de proslăvire a „străbunilor noştri romani" — fără un orizont mai larg, ştiind prea puţin, nu numai despre luptele sociale şi politice din Ungaria vecină, ci chiar şi despre frămîntările din Ţara Romînească. Ei vorbesc de 3 milioane de romîni — deci de romînii din Ardeal şi Ungaria — dar nu şi de milioanele de ţărani maghiari, slovaci etc, din ţara vecină. Luptele lui Petöfi, Táncsics, pentru toţi ţăranii asupriţi, de orice naţionalitate, acestor tineri par să le fi fost cu totul necunoscute.

Intrunirile tinerilor cu ţăranii n-au însă nicidecum un caracter antimaghiar. La întruniri iau parte şi ţăranii maghiari, ca de pildă la Bogata de Mureş, Iernut (regiunea Cîmpiei). Mulţi dintre iobagii unguri au venit la Blaj pentru a lua parte şi ei la „ştergerea iobăgiei" şi au mers mai tîrziu şi în tabăra lui Iancu [1].

Autorităţile comitatelor s-au grăbit să informeze guvernul ardelean despre pregătirile pentru adunarea din 30 aprilie. Unde puteau pune mîna pe proclamaţiile lui Pumnu, le confiscau şi le trimiteau la Cluj. Guvernatorul Teleki a dat ordin ca profesorul Pumnu să fie tras la răspundere ca demagog [2]. Guvernul ardelean a oprit ţinerea adunării şi a dat ordin autorităţilor din comitate să nu permită plecarea oamenilor la Blaj. „Funcţionarii şi domnii feudali — scrie Bariţ [3] — n-au pregetat de a executa ordinele guvernului cu toată grija şi preciziunea. S-a spus oamenilor că au să-i împuşte şi să-i spînzure dacă vor merge la Blaj". In toate municipiile din ţară s-a dat ordin ca tinerii romîni cancelişti din Oşorhei (Tîrgu-Mureş) să fie arestaţi. Intregul aparat de stat transilvănean, care era cu totul în mîinile aristocraţilor, era foarte îngrijorat de mişcarea ţărănimii şi căuta să lipsească această mişcare de conducătorii săi, prin arestarea şi terorizarea tineretului care s-a solidarizat cu aspiraţiile maselor. Guvernatorul a dat ordin celor două episcopii să oprească adunarea din duminica Tomii; episcopul Lemeni şi consistoriul din Sibiu s-au supus şi au dat circularele cerute. E interesant cum mo-

---

[1] V. Moldovan, op. cit., p. 15.
[2] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 90.
[3] Ibidem, pag. 96.

tivează guvernatorul hotărîrea sa: nu e împotrivă ca romînii să-şi înainteze cererea lor dietei, dar e împotriva unei mari adunări populare, căci „concursul maselor crude totdeauna inspiră frică, pentru că nici chiar conducătorii nu pot garanta că vor fi în stare a modera mulţimea“ [1]. Comitatul Solnoc (cu reşedinţa Dej) îi scrie direct episcopului Lemeni, învinuind de aţîţări pe unii preoţi romîni de pe teritoriul comitatului. Episcopul Lemeni trimite la 4 mai (stil nou) comitatului o scrisoare de dezvinovăţire, scuzîndu-se că n-a putut împiedica la timp ca manifestele pentru convocarea adunării din duminica Tomii, „izvorîte din capetele unor oameni fără astîmpăr“, să fie citite ţăranilor de către preoţi. Arată apoi că, de îndată ce episcopia a aflat de interzicerea adunării de către prea înaltul guvern al Transilvaniei, a şi trimis circulări tuturor preoţilor, avizîndu-i că adunarea s-a convocat fără ştirea şi voinţa episcopiei şi că studenţii plecaţi în vacanţa de paşti au primit aceste proclamaţii „prin viclenia unora“. Preoţii au şi dat de ştire poporului că adunarea pentru duminica Tomii s-a convocat în mod nelegal şi fără nici o autorizaţie, deci oamenii nu cumva să meargă la adunare [2].

„Niciodată în viaţa mea de pînă atunci — scrie Moldovan [3] — n-am primit o lovitură care să-mi cutremure toată fiinţa, cum m-a lovit şi zguduit acea ştire“. Dar tinerii se reculeg, şi hotărăsc cu toţii, în frunte cu Iancu şi cancelistul Papiu din Budiul de Cîmpie, să ţină adunarea în ciuda opreliştii şi ameninţărilor guvernului, în ciuda circulărilor episcopale. Ea va fi de mai mici proporţii faţă de cum s-a proiectat iniţial, dar trebuie să fie o pregătire a adunării din 15 mai, pentru care guvernul, spre a nu provoca tulburări, şi-a dat învoirea. Tinerii nu mai cutreierau satele, dar nici nu era nevoie, căci ţărănimea trimitea deputaţiuni la „domnii ei“, pe care-i cunoştea şi în care avea încredere. Atari delegaţi veneau de dimineaţă pînă seara tîrziu. „Eu, sufocîndu-mi amărăciunea sufletului — scrie Moldovan [4] — mă sileam a linişti poporul, zicîndu-i că deşi adunarea este oprită, noi totuşi vom merge, oamenii însă să nu se ridice cu satul întreg a porni la Blaj, pentru că vor merge pe 3/15 mai, cînd se ţine adunarea îngăduită de guvern. Pe duminica Tomii să vină numai oamenii mai cu dare de mînă, călări, ca să se poată reîntoarce mai curînd la casele lor... şi să-i pregătească pe cei de acasă pentru marea adunare de la 15 mai“.

Unii protopopi nu simpatizau de loc cu mişcarea tineretului, alţii — ca protopopul Boer din Lechinţa — le spuneau: „Dacă nu vă liniştiţi, veţi pieri pe spînzurători“ [5]. Dar voinţa de a se elibera de iobăgie cuprinsese cu forţă elementară masele; în zadar au dat dregătorii ordin să se retragă podurile (luntrile) pe malul stîng al rîurilor, ca oamenii să nu poată trece Someşul, Arieşul, Mureşul — unii totuşi le-au trecut cu înotul şi-şi continuau calea la Blaj [6]. La Blaj îi aşteptau noi piedici: din ordinul episcopului au fost postaţi paznici la podul Tîrnavei, poruncind celor veniţi la adunare să se întoarcă acasă, căci adunarea s-a amî-

[1] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 90.
[2] J. Kádár, op. cit., p. 34—35.
[3] V. Moldovan, op. cit., p. 18.
[4] Ibidem, p. 20.
[5] Ibidem p. 16.
[6] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 96; Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 131.

nat pentru 15 mai. Totuşi, poporul veni în mase, fără preoţi, căci numai un singur preot, Simion Balint de la Roşia, venise cu poporenii lui. Aflînd episcopul Lemeni despre venirea lui Balint la Blaj, îl ameninţă cu excluderea din cler, astfel că şi Balint parăseşte Blajul[1]. Se aflau şi la Blaj unii profesori şi dregători ai curţii episcopale, care erau cu totul împotriva acelei adunări şi mînau oamenii acasă — scrie Bariţ[2]. Rectorul seminarului, Sereni, a eliminat din seminar pe teologul Ilie Moldovan, pentru că lucra pentru succesul adunării. Şi profesorul Maniu ameninţa pe toţi studenţii care „au umblat a propovădui" cu eliminarea din şcoală[3]. Chiar şi oamenii apropiaţi tineretului, ca de exemplu canonicul Ţipar, se temeau că se vor produce „excese" la adunare, care vor compromite cauza romînilor. „Organul luminării" îşi şi începe descrierea adunării din duminica Tomii cu cuvintele: „Ziua de ieri a trecut în pace şi fără excese"[4].

Toate încercările de a împiedica adunarea s-au dovedit zadarnice. Poporul curgea la Blaj şi nu asculta decît de tinerii care i-au chemat la întrunire.

Poporul începea încă din dimineaţa zilei de 30 aprilie să se adune în piaţă, în jurul catedralei. Fruntaşi mai vîrstnici lipseau însă cu desăvîrşire, numai ţărani şi tineri intelectuali se înfăţişaseră la Blaj. Lipsea şi profesorul Aron Pumnu, care redactase manifestul de convocare. Se pare că ordinele guvernului, circulările episcopilor, prezenţa comisarilor guverniali şi a armatei şi-au produs efectul: burghezia romînă, în afară de cîţiva tineri legaţi de popor, a fost absentă[5]. Nici nu s-a constituit o adunare propriu-zisă, nu s-a ales preşedintele, secretari, etc. Tinerii au vorbit din mai multe locuri; cuvîntările au fost improvizate fără a avea un fir călăuzitor, fără a ajunge la propuneri şi hotărîri. In manifestul lui Pumnu se spunea că adunarea va discuta şi apoi va formula revendicările poporului, pentru a fi înaintate dietei, dar despre aşa ceva n-a fost vorba la întrunire.

Cuvîntările ce s-au ţinut le cunoaştem din cele relatate în „Istoria Romînilor din Dacia superioară" de Papiu — lucrare scrisă în 1850. In lucrarea amintită, Papiu urmărea anumite scopuri: el voia să arate că mişcarea romînilor ardeleni din 1848 a fost o mişcare justă, pentru dobîndirea naţionalităţii, refuzată de guvernul ungar. Voia să dovedească că în mijlocul preocupărilor poporului era recunoaşterea romînilor ca naţiune politică şi în acest scop îl prezintă pe alocuri şi pe iobagul romîn ca „naţionalist", a cărui grijă principală ar fi fost să aibă domn romîn, nu domn străin, ca dregător. Desigur, nu era recomandabil să te arăţi preocupat de revendicările antimoşiereşti ale ţăranilor, atunci cînd cu cererile naţiunii (de fapt ale burgheziei) te adresezi curţii vieneze, ai cărei sfetnici erau numai aristocraţi, cei mai mari moşieri ai împărăţiei.

---

[1] Simion Balint. Scurtă descriere a evenimentelor din Munţii Apuseni în 1848. Bibl. Acad. R.P.R., mss. 1060. f. 322—325.

[2] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 96.

[3] V. Moldovan, op. cit., p. 24.

[4] « Organul luminării », 21 aprilie (stil vechi) 1848, p. 390.

[5] « Adunarea a fost mai numai din popor » — scrie « Organul luminării » din 21 aprilie (stil vechi), p. 390.

In scopul prezentării naționaliste a mișcării romînești din 1848, uneori memoria îl înșeală pe Papiu. Putem să ne convingem de faptul acesta dacă comparăm descrierea întrunirii de la Oșorhei (Tîrgu-Mureș) din 25 martie, scrisă de cancelistul Papiu sub impresia evenimentelor, imediat după întrunire, și publicată în „Foaia pentru minte" a lui Bariț — și descrierea, tot a lui Papiu, din „Istoria Romînilor". De altfel, și Bariț manifestă unele rezerve față de informațiile lui Papiu și îl scuză spunînd că pe atunci era tinerel, descrierile lui fiind făcute în culori foarte vii și amintește că Papiu în anii săi mai maturi (în 1850 avea 22 de ani) era hotărît să scrie din nou istoria evenimentelor din Transilvania din anii 1848-49.

Totuși, chiar și din descrierile acestea ale lui Papiu se vede clar că țăranii, cum e firesc, vorbeau și voiau să asculte de necazurile lor, de asuprirea și de exploatarea lor de veacuri de către feudali cît și de izbăvirea lor. Și Papiu scrie că țăranii spuneau la adunare: „Iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia, ori nu". Oratorii, scrie tot Papiu, spuneau că iobăgia se va șterge, iar poporul striga: „Șerbi nu vrem să mai fim, mai bucuros vom muri decît să mai fim supușii și îngrășătorii străinilor în țara noastră" [1]. Partea frazei: „supuși și îngrășători ai străinilor în țara noastră" — face parte din terminologia naționalistă, ea arată tendința burgheziei romîne de a transforma lupta țărănimii împotriva regimului iobăgesc și moșieresc în luptă națională împotriva ungurilor. Iobagii romîni înțelegeau sub „străini" pe „domnii pămîntului", aparatul lor de asuprire, pe cămătari și alți exploatatori și nu pe iobagii maghiari, frați de suferințe ai lor. Burghezia romînă naționalistă căuta încă de pe atunci să-și infiltreze concepția ei: străini sînt toți care nu sînt romîni, n-au aceeași origine, nu vorbesc limba noastră. Astfel căuta să solidarizeze burghezia masele exploatate de țărani romîni sub conducerea și în scopurile ei. In unele regiuni, unde aproape toți „domnii" erau unguri, propaganda aceasta a prins repede. Totuși, acest lucru nu i-a împiedicat pe țăranii romîni să devasteze și castelul din Foeni al lui Mocioni, deși acel domn nu era nicidecum „străin". Lupta de clasă a țărănimii asuprite se manifestă în aceste acte în ciuda oricărei propagande naționaliste.

Iobagii romîni — și avem mărturii că și iobagii unguri — erau fericiți că și-au găsit în unii tineri intelectuali romîni conducătorii lor, intelectuali care se făceau purtătorii lor de cuvînt și care înfierau iobăgia. Bariț scrie că tinerii vorbeau acum despre multe lucruri despre care în vechiul sistem feudal nu cutezase nimeni să vorbească [2]. Țăranii romîni — scrie Papiu — „nu erau dedați a vedea romîn în omul îmbrăcat în veșminte vinete; bucuria lor era înaltă acum, văzînd pe învățații romînilor că nu se rușinează, că se mîndresc cu numele cel strălucit de romîn" [3]. Țăranii, desigur, n-au înțeles bine tot ce spuneau tinerii intelectuali despre naționalitate, robia națională, etc., dar înțelegeau cînd era vorba de ștergerea iobăgiei, de scăparea de robie, de aceea că trebuie ei înșiși să-și croiască o altă soartă, fără a aștepta binele de la

---

[1] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 137—138.
[2] Gh. Bariț, op. cit., vol. II, p. 38.
[3] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 136.

„domnii“ de la comitate şi dietă, de la care nici pînă acum n-au vazut nici un bine. Ţărănimea avea încredere în aceşti tineri, pentru că i-a văzut cum înfruntă cu curaj toate piedicile ce s-au pus de către stăpînire, de către mai marii bisericii romîne, în calea soborului, care, precum credeau ei şi cum li s-a şi spus, trebuia să-i scape de iobăgie. Cînd apăru compania de soldaţi chemată de comisari pentru a dizolva adunarea, un cancelist spuse ţăranilor: „Nu vă temeţi, fraţilor. Cu noi este dumnezeu, cu noi dreptatea. Voim dreptate, voim pace... Dacă veţi asculta de noi, gloanţele puştilor nu pot să pătrundă în voi“ [1].

Increderea ţăranilor în tinerii lor conducători evolua într-o adevărată iubire şi grijă părintească. Bariţ descrie următoarea scenă, petrecută în dimineaţa zilei adunării din duminica Tomii:

„Intre 9 şi 10 ore ieşiră din curtea episcopală, unde fuseseră aşezaţi peste noapte, cei doi comisari trimişi într-adins de prefectura comitatului cu ordinul dat, ca în numele guvernului să spargă adunarea. Ca comisari erau cei mai de frunte doi funcţionari, preşedintele judecătoriei, M. Fosztó, vicecomitele J. Miksa. Oamenii întrebau pe tinerii oratori: „Să-i lăsăm să vină?“ „Să-i lăsaţi, să-i primiţi cu toată bunacuviinţă şi să ascultaţi la cele ce vor zice“, — fu răspunsul tribunilor.

Funcţionarii ajunseseră în mijlocul adunării, oamenii le făceau loc... Ei voiau să vorbească cu unii dintre tribuni, iar aceştia voiau să se apropie de aceia. Indată sărind, cîţiva oameni se puseră între ei şi funcţionari. „Lăsaţi-ne, fraţilor, să ne înţelegem cu dînşii“. — „Să te înţelegi, domnule, dar să nu te apropii prea tare de ei; nu te încrede în ei nici aici; noi îi cunoaştem mai bine, sîntem păţiţi“.

Tribunul fu silit să stea la distanţă de cîte şase paşi de la numiţii funcţionari, iar în timp ce acel romîn tînăr discuta cu dînşii asupra situaţiei, oamenii din popor îl ţineau de braţ, căci se temeau ca nu cumva funcţionarii, înţeleşi cu comandantul companiei, la un semn dat, tribunul să fie luat între puşti şi escortat“ [2].

Bariţ constată cu drept cuvînt absoluta neîncredere a poporului faţă de întreaga clasă de funcţionari şi privilegiaţi. Neîncrederea aceasta avea rădăcini foarte reale şi adînci în popor, ea n-avea nevoie să fie propagată de nimeni. Nu mai tîrziu decît în 1819, cu ocazia conscrierii loturilor urbariale, iobagii, sfatuiţi de oamenii moşierilor, nu şi-au declarat o parte din pămîntul urbarial al lor (pentru a scăpa de prea mari dări), pentru ca apoi acest pămînt, cu concursul aparatului comitatelor, să fie însuşit de către moşieri, prefăcîndu-l din pămînt urbarial în pămînt alodial, în pămînt domnesc. Nimic mai firesc ca acum, cînd aceşti domni veneau să-i sfătuiască să primească uniunea, să întîmpine această uniune cu neîncredere, să creadă că iar e un şiretlic domnesc la mijloc. Ei vedeau bine cum — cu foarte puţine excepţii — domnii de la comitate şi moşierii umblă să prelungească sorocul desfiinţării iobăgiei şi cum, sub altă formă, aceşti domni voiau să menţină iobăgia; nimic mai firesc că toată propaganda despre mărinimia „domnilor de pămînt“ să nu aibă între iobagi nici un efect, ba să trezească încă bănuieli.

De altă parte, ceea ce nu se întîmplase înainte, decît doar în

---

1 Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 98.
2 Ibidem, p. 98—99.

cazul izolat al luptătoarei maghiare Caterina Varga, cînd o „doamnă" îmbrățişase cerințele țărănimii — o seamă de tineri intelectuali romîni, ieşiți din sînul țărănimii, se apropiau de mase, le încurajau, spuneau să-şi dea seama de forțele lor, căci atunci vor scăpa de lanțurile robiei, prin voința lor şi nu prin mila şi mărinimia domnilor unguri. Cum să nu le dea bieții iobagi crezămînt. Propaganda antiunionistă a acestor tineri nu o prea înțelegeau, dar o primeau, căci aveau încredere în cei care o făceau, tot aşa precum propaganda unionistă o întîmpinau cu bănuieli, pentrucă n-aveau încredere în clasa privilegiată care o susținea şi nici în romînii, care — precum spuneau tinerii — țin cu domnii unguri. In duminica Tomii, după liturghie, episcopul Lemeni ieşi din catedrală şi voi să vorbească şi el poporului de pe piatra intrării în catedrală. Işi începu vorbirea aşa: „Mulți zic că eu țin cu domnii țării" — atunci poporul (scrie Papiu) zîmbind întrerupe vorbirea zicînd: „ştim bine că ții cu domnii țării". Poporul, la cererea tribunului iarăşi îl lăsă pe episcop să vorbească. Episcopul continua... „din iubire către voi vă rog ascultați-mă şi vă duceți acasă" — poporul murmura. „Aduceți-vă aminte de cuvintele sfintei scripturi ce zice: toată puterea este de la dumnezeu, şi care nu se supune mai marilor, lui dumnezeu nu se supune". Numitul tribun însă îi răspunde: domnule episcop, astăzi cel ce nu ascultă de popor, nu ascultă de dumnezeu [1]. Tribunul cu răspunsul tăios era cancelistul Papiu Ilarian.

In acelaşi sens ca Papiu au vorbit şi Avram Iancu şi Buteanu, arătînd că poporul sfătuindu-se în linişte, fără tulburări, nu e nici un motiv să se spargă adunarea. „Poporul — scrie mai departe Papiu — îi aplaudă pe toți trei, iar pe episcop nu-l mai lasă la vorbă... Aşa episcopul se depărta din mijlocul poporului" [2]. Şi Bariț spune că episcopul Ion (Lemeni) încercase să vorbească poporului, în sensul decretului guvernial, fiind însă rău ascultat, s-a retras în reşedința sa [3].

Cu şi mai puțin respect îi primeşte poporul adunat pe comisarii comitatului, pe prim judecătorul Fosztó şi pe vicecomitele (subprefectul) Miksa. Ei voiau să dea citire ordinului guvernial că ținerea adunării e oprită. Poporul n-a voit să asculte ordinul. Atunci, vorbind romîneşte, comisarii îi îndemnau pe oameni să fie ascultători, să nu tulbure pacea publică, iar acum să plece pe la casele lor, căci guvernul a dat voie pentru altă adunare, pe 15 mai, cînd se vor aduna învățații romînilor. Poporul răspundea: de dus ne ducem acasă, dar şi acolo ne vom aduna şi sfătui, precum se adună şi domnii şi guvernul nu-i opreşte.

Comisarii neisprăvind nimic se întorc în curtea episcopală [4].

Spiritul acesta de înfruntare, aproape de sfidare față de dregătorii cei mai înalți ai comitatului, a cuprins masele adunate. Țăranii, care nu mult înainte, stăteau numai cu pălăria scoasă înaintea acestor feudali, acum le vorbeau ca de la egal la egal, fără nici un pic de teamă.

După masă, un tînăr din Sibiu aduse ştirea că un „om al poporului" se află în satul vecin Mananade şi vrea să vină la adunare. Organizatorii adunării ştiau că era vorba de profesorul Bărnut; după toate

[1] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 142.
[2] Ibidem, p. 142—143.
[3] Gh. Bariț. op. cit., vol. II, p. 100.
[4] Ibidem, p. 99.

probabilităţile, ei erau înţeleşi cu Bărnuţ, ca el să nu vină la adunare decît atunci cînd ţinerea adunării nu mai e primejduită de intervenţia autorităţilor civile şi militare.

Poporul cere ca Bărnuţ să-i vorbească. Dăm conţinutul vorbirii lui, tot după Papiu. Versiunea aceasta ne pare veridică, deoarece nici rapoartele comisarilor, nici descrierea lui Bariţ nu contrazic aceste versiuni. De altfel, precum vom arăta în capitolul următor, linia lui Bărnuţ era ceea ce se exprimă şi prin vorbirea aceasta: amestecarea în aceeaşi frază a revendicărilor sociale antiiobăgeşti cu cele constituţionale (recunoaşterea naţiunii politice) pentru a cîştiga prin partea primă a frazei, masele. Neîndoios, revendicările antiiobăgeşti erau pe linia progresului, de asemenea şi mişcarea pentru drepturile naţionale romîne, cu condiţia ca această mişcare să nu se împletească cu elemente reacţionare, să nu se înfeudeze forţelor care stăteau în calea progresului. Caracterul reacţionar al liniei lui Bărnuţ reiese clar din atitudinea sa faţă de mişcarea ţărănească: vorbirea sa e stăpînită de grija ca nu cumva să se ridice iobagii romîni asupra averii moşierilor, căci astfel „naţiunea romînă" îşi poate pierde sprijinul curţii şi armatei imperiale. Voia să cîştige ţărănimea, dar pentru a întrebuinţa forţele ei în interesul burgheziei, voia să canalizeze întreaga mişcare antifeudală a ţărănimii pe calea naţionalismului.

Bărnuţ se urcă pe piatra bisericii şi spune:

„A venit timpul ca iobăgia să se şteargă şi romînii sa se puna în drepturile lor, ce li se cuvin, ca unei naţiuni. Dar ca să se poată ajunge la această soartă mai fericită, se cere nu numai ca toţi să lucreze cu puterile împreunate, dar afară de aceasta este de lipsă, ca să se documenteze şi de aici înainte cu o purtare atît de minunată încît să nu-i poată nimeni inculpa, că doar ar vrea să se scoale asupra domnilor sau asupra averii cuiva; la o întîmplare ca aceasta nu pot să spereze nici o îndreptare a soartei lor şi a naţiunii romîne". Îi îndemna — continuă Papiu — mai departe pe oameni să asculte şi de aici înainte de domni şi de mai mari şi de toate legile, pînă cînd se va face îndreptare întru toate pe cale legiuită — cum au ascultat şi pînă acum, ca să nu-i poată inculpa înaintea guvernului şi împărăţiei, că sînt răsculaţi şi nedemni de libertate — mai departe întreabă poporul dacă îşi cunoaşte oamenii? — poporul răspunde că-i cunoaşte — să ascultaţi dară de dînşii şi să urmaţi ce spun ei, le răspunse. La urmă le spuse că adunarea tuturor romînilor era pusă la 15 mai, aşadar acum să se ducă acasă, şi pînă atunci să se înţeleagă despre toate lucrurile care vor fi a se spune înaintea adunării[1].

Subliniem din această cuvîntare întrebarea lui Bărnuţ, dacă poporul îşi cunoaşte oamenii, şi îndemnul să asculte de ei. Astfel se asigura Bărnuţ să aibă prin tinerii intelectuali, pe care îi ştia să-i ţină sub influenţa sa, şi masele în mîinile sale.

Cu cuvîntarea lui Bărnuţ adunarea a luat sfîrşit. Oamenii însă nu voiau să plece încă, ei erau îngrijoraţi că dacă vor pleca, comisarii vor pune mîna pe „domnii noştri"[2]. Urmează parlamentări între tinerii inte-

---

[1] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 145—146.
[2] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 99.

lectuali şi comisarii comitatului; aceştia, pentru a termina o dată cu adunarea, dau atestările cerute, în care se spune că domnii Buttyán (Buteanu), Pap Sándor (Papiu) şi Iánk Abrahám (Avram Iancu) au dat ascultare comisarilor de a se dizolva adunarea şi au îndemnat poporul să stea în linişte atît la Blaj cît şi după ce va ajunge acasă. Poporul — spun comisarii mai departe — a şi plecat în linişte, ceea ce noi adeverim şi declarăm că pentru cele întîmplate azi, nu vor avea de suferit[1]. Adeverinţele se dau în mîinile lui Buteanu, Iancu şi Papiu. Tribunii îi însoţesc pe ţărani, spunîndu-le din nou să vină la Blaj — la adunarea din 15 mai — „la locul scăpării".

A doua zi după adunare, „Organul luminării" scrie despre ţinuta poporului: Acest popor fript de arsura soarelui şi de sete, răbda ore întregi fără a se mişca nici o urmă de la locul său. O picătură de beutură beţivă (de alcool) n-a gustat pe limba lui.

Entuziasmul cu care asculta cuvintele însufleţitoare şi ascultarea de îndemnurile oratorilor erau nemărginite.

Cine va mai zice că poporul romîn e popor sălbatic? Cine ar mai avea aşa îndoială, păcat că n-a venit în Blaj la dumineca Tomii să-l vadă pe acest popor şi să se convingă.

Noi credem şi dorim că poporul romîn totdeauna se va purta cu acea cuviinţă ca ieri. Şi atunci soarta lui în viitor nu poate să fie decît fericită[2].

Deosebit de interesante sînt rapoartele comisarilor comitatului către comitele suprem (prefectul) al comitatului Alba şi ale comitelui suprem către guvernul ardelean, despre adunare. Ele dau pe scurt conţinutul vorbirilor lui Papiu, Buteanu, Iancu şi Bărnuţ, subliniind că mai ales Bărnuţ i-a îndemnat pe oameni la linişte şi la îndeplinirea datoriilor lor urbariale. Cea mai mare grijă a raportorilor e să se justifice pentru ce n-au satisfăcut obligaţia de a dizolva adunarea, precum aveau ordin, aplicînd chiar forţa armată. Comitele suprem Bánffy scrie că cei doi căpitani trimişi la Blaj (unul, căpitanul unei companii de infanterişti, celălalt de cavalerişti) i-au declarat că pentru procedura dizolvării adunării cu forţa, trebuia să primească dispoziţii de la un ofiţer de stat major, dar acesta nu s-a prezentat, deşi trebuia să vină. De altfel — scrie Bánffy — grija mea era ca oamenii să plece în linişte. Cei trei tineri (Buteanu, Iancu şi Papiu) au avut marea vină, care nicidecum nu li se poate ierta — scrie mai departe prefectul — că, nesocotind ordinul guvernului de oprire a adunării, neso-

[1] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 146—147, se referă aici la documentul IX (în acelaşi volum, p. 283—84). Dar conţinutul documentului IX, dat la p. 283—284 şi tradus de noi din ungureşte în romîneşte în cele de mai sus — e redat cu totul altfel în textul din p. 146—47. În acest text se spune: « comisarii unguri au dat un testimoniu » despre purtarea cea exemplară a poporului şi a conducătorilor lui » (ghilimelele sînt ale lui Papiu). Notăm că Istoria lui Papiu a constituit pe lîngă cartea lui Bariţ (op. cit.) izvorul de căpetenie al istoriografiei burgheze romîne despre evenimentele din Transilvania în 1848—1849, preluînd fără critică « informaţiile» lui Papiu. Aşa de pildă Xenopol scrie într-o notă introductivă la capitolul: Revoluţia din anul 1848 în Ardeal (Istoria romînilor din Dacia traiană, ed. a III-a, vol. 2, p. 9): « Pentru acest capitol ne-am folosit de scrierile lui Papiu Ilarian « Istoria romînilor în Dacia superioară » şi G. Bariţ, « Părţi alese din istoria Transilvaniei », vol. 2, care ne-au scutit îndeobşte de a mai recurge şi la alte izvoare... »

[2] « Organul luminării », Blaj, 21 aprilie (stil vechi) 1848, p. 390.

rotind şi circulara episcopului, au îndrăznit să agite oamenii să vină la întrunire şi acolo i-au adunat în jurul lor, vorbindu-le; dar nu i-au aţîţat, nu i-au amăgit pe căi greşite, şi i-au îndemnat chiar să-şi facă prestaţiile mai departe pînă la dietă. Totuşi, conchide baronul, deşi masele s-au dizolvat în linişte şi n-au făcut nici o petiţie, nu crede că ar fi recomandabil să se îngăduie întrunirea unei mase inculte, căci astfel de întruniri pot avea urmări periculoase [1].

Cei trei înalţi dregători (prefectul, judele primar, subprefectul) ai comitatului Alba — deşi au unele temeri că li se va reproşa faptul de a fi îngăduit ţinerea adunării, sînt totuşi mulţumiţi că nu s-a ajuns la excese, oamenii fiind îndemnaţi să-şi facă mai departe prestaţiile şi că nu s-a întocmit nici o petiţie către dietă. Ei aveau credinţa că adunarea nu şi-a atins scopul. Nu şi-au dat seama de importanţa uriaşă a adunării din 30 aprilie care a dat încredere maselor în forţele proprii, cînd s-au convins că sînt în stare să învingă piedicile, că domnii comitatului şi guvernului nu sînt atotputernici, că armata nu e necondiţionat de partea domnilor, că în lupta lor împotriva domnilor comitatelor şi privilegiaţilor şi-au găsit conducătorii lor. In adunarea din duminica Tomii se cimentează legătura dintre tinerii intelectuali şi masele ţărăneşti, iar tinerii îşi dau seama de forţa uriaşă pe care o reprezintă poporul, sub conducerea lor.

La încrederea ţăranilor s-a putut ajunge numai prin îmbrăţişarea cauzei ţăranilor de către tinerii intelectuali cum s-a dovedit la întrunirea din 25 martie din Oşorhei (Tîrgu Mureş). Unii dintre aceştia, cum a fost şi Avram Iancu, au rămas — cu toate greşelile grave săvîrşite — credincioşi pînă la sfîrşit cauzei poporului asuprit.

Frămîntările ţărănimii în preajma marii adunări din 15 mai

Perioada între 30 aprilie şi 15 mai a fost o perioadă de deosebite frămîntări în Ardeal, atît în sînul ţărănimii, cît şi al burgheziei romîne.

La adunarea din dumineca Tomii, masa celor prezenţi era formată din ţărănimea din jurul Blajului şi ţăranii şi minerii din munţii Apuseni conduşi de Avram Iancu, Ioan Buteanu şi preotul Balint. Raportul comitelui suprem (prefectul) Bánffy, citat în capitolul precedent, menţionează că din alte comitate au venit foarte puţini ţărani. Totuşi, şi aceştia au putut duce vestea succesului adunării: că în zadar au voit domnii să o spargă, n-au reuşit, că armata n-a vrut să se amestece, că domnii romîni le-au vorbit despre ştergerea iobăgiei, care se va face, din voinţa poporului. Organele comitatelor căutau să frîngă voinţa dîrză a poporului; oamenii care au luat parte la adunarea din 30 aprilie au fost arestaţi, unii închişi, alţii bătuţi. Tinerii intelectuali romîni, preveniţi, nu s-au înapoiat acasă în satele lor ci s-au dus la Sibiu sau în cîte o comună de pe teritoriul regimentului romîn grăniţeresc de la Orlat [2]. Numai Iancu a plecat, în fruntea coloanei sale, acasă în Munţii Apuseni [3].

Cronicarul Iakab, care în timpul revoluţiei a fost şi arhivarul guvernului, deci avea la dispoziţie un bogat material de informaţii, scrie

[1] Reprodus din Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 747—751.
[2] Gh. Bariţ, op. cit., vol. II, p. 105.
[3] Al. Papiu, op. cit., vol. II, p. 149.

că centrul celei mai puternice agitații era locul de naştere al lui Alexandru Pap (Papiu Ilarian) Budiul de Cîmpie şi jurul comunelor Dileul Romîn, Pogăceanu, Ațintiş, Bogata şi Ludoş, unde *răscoala* (sublinierea noastră, *V. Ch.*) — între adunarea de la 30 aprilie şi cea din 15 mai a putut fi înfrîntă numai prin armată [1].

Guvernul Ardealului, la cererea insistentă a unor comitate a decretat statariul (starea de asediu) în cele mai multe comitate din Ardeal. În memoriile sale Vasile Moldovan face o impresionantă descriere despre felul cum se făcea pe alocuri această publicare. În 8 mai solgăbirăul (pretorul) Madaras dă poruncă judelui din Chirileu (jud. Tîrnava Mică) să adune tot satul. In mijlocul mulțimii — scrie Moldovan — solgăbirăul scoase decretul guvernial, îl citi în limba romînă. Se vedea că citindu-l în mai multe rînduri, îl învățase pe de rost. La fiecare sentință adăuga explicări de la sine şi fixîndu-mă cu ochii, zise apăsat: De azi înainte, cei ce au tulburat țara, de se vor mai afla agitînd, în trei zile, unde vor fi prinşi, vor fi spînzurați. Sfîrşind citirea (şi explicarea) se adresă judelui: Tu vei îngriji ca spînzurătorile să se facă de loc şi gătindu-se, să se împlînte acolo (arătînd un loc mai ridicat în capul satului)...

Persoana, căutătura şi tiranica purtare a acestui om sălbatic — scrie mai departe Moldovan — insufla groază în popor. Oamenii stăteau toți împietriți, numai judele îşi deschise gura şi zise: Bine d-le, vor fi gata spînzurătorile... Solgăbirăul se urcă în trăsură şi se făcu nevăzut.

Poporul sta încremenit, fără a scoate careva un cuvînt măcar din gură, pînă ce o femeie, cu numele Maria Munteanu, rupse tăcerea prin cuvintele: Dacă noi cîți am fost aici, n-am putut să facem cîlți pe această dihanie sălbatică...

Seara, cînd se aşezau spînzurătorile în pămînt, se auzeau din mai multe părți: Să aibă parte de voi, cine a poruncit să vă ridice [2].

În multe comune însă — scrie cronicarul Iakab — țăranii se opun publicării statariului. Aşa s-a întîmplat în comunele Mihalț şi Obreja (jud. Alba) unde notarul a fost amenințat cu bătaia şi alungat din comună. Țăranii au declarat că ei nu permit publicarea statariului pînă nu întreabă de *regele lor* (!) din Blaj — dacă statariul e cu voia lui.

În Obreja, oamenii bătrîni spuneau: cum să îngăduim noi publicarea statariului care e îndreptat împotriva binevoitorilor noştri, care luptă pentru eliberarea noastră? Un paznic spune că lui nu-i porunceşte ministerul, că lor nu le trebuie episcop, preot, guvern, numai regele de la Blaj. Indîrjirea poporului e — după raportul din 12 mai al notarului din Obreja către solgăbirău — opera „tulburătorilor" de la Blaj, care prezintă pe maghiari drept duşmani ai romînilor şi ațîță poporul împotriva moşierilor. Oamenii, spune mai departe notarul în raportul său, nu se mulțumesc cu desființarea robotei şi a dijmei, le trebuie şi proprietatea alodială, le trebuie drepturile de cîrciumărit, le trebuie tot ce are moşierul, în baza principiului egalității. Arată apoi că poporul e învățat de către un student (de origine din Cristeiul Romîn, jud. Alba), un adept al profesorului Aron Pumnu şi că canceliştii umblă prin sate, iar sătenii merg la

---

[1] E. Jakab, Szabadságharczunk történetéhez: Visszaemlékezések 1848—1849-rel. Budapesta, 1880, p. 55—56.

[2] V. Moldovan, op. cit., p. 35—36.

Blaj pentru a cere sfaturi. Mulţi au arme şi se pregătesc să meargă înarmaţi la adunarea de la Blaj *de la care aşteaptă eliberarea lor* (sublinierea noastră, *V. Ch.*). Mai mulţi săteni au declarat în public — scrie acelaşi autor — că nu se supun tisturilor (dregătorilor comitatului), nu merg la robote, pînă cînd nu se vor hotărî lucrurile la Blaj [1].

În 12 mai solgăbirăul din Blaj raportează că sătenii din jurul Blajului, în comunele Mihalţ, Obreja, Cristeiul Romîn, Bucerdea şi Crăciunelul-de-jos (Karácsonfalva) au distrus noaptea publicaţiile de statariu şi au tăiat stîlpii spînzărătorilor. Acelaşi lucru l-au făcut şi în comuna Cergău (Cserged) chiar în prezenţa solgăbirăului. În jurul Blajului, poporul e aşa de pornit, încît nu ascultă decît atît, cît îl taie capul [2].

Aceeaşi rezistenţă a întîmpinat publicarea statariului şi în comunele maghiare. Într-un raport din 13 mai al unui solgăbirău din altă circumscripţie, tot din comitatul Alba, se spune: cînd solgăbirăul voia să afişeze şi să explice statariul în comuna maghiară Beţa (Magyarbecze) un iobag cu numele Szücs Márton a început să înjure pe pretor şi pe toţi domnii şi a declarat că el după ziua de luni, în 15 mai (ziua adunării de la Blaj, n.n.) nu mai face nici o zi robotă. Solgăbirăul l-a arestat pe Szücs şi l-a aruncat în temniţa satului. Populaţia satului s-a revoltat însă şi l-a eliberat [3].

În altă parte a Ardealului, la Trăscău (Torockò) după o informaţie a unui ziar din Pesta [4], ţăranii au pus mîna pe un Tripartitum al lui Werböczi, l-au ars şi au strigat: nu mai sîntem iobagi.

Aceasta era atmosfera în rîndurile poporului de rînd din Ardeal, în preziua marii adunări de la Blaj din 15 mai. Adunarea din dumineca Tomii, cu toate îndemnurile lui Bărnuţ de a aştepta în linişte desfiinţarea iobăgiei, i-a întărit pe ţărani în convingerea că ceasul eliberării lor de domnia tisturilor şi a moşierilor a sunat şi că marea lor adunare va hotărî desfiinţarea iobăgiei şi chiar împărţirea moşiilor [5].

Iobagii romîni şi maghiari formau în multe părţi ale Ardealului un front comun împotriva teroarei organelor comitatelor, care prin arestări, bătăi şi spînzurători încercau să-şi menţină, cu orice chip domnia şi vechile privilegii.

Burghezia romînă ardeleană şi revoluţia burgheză din Ungaria

Majoritatea covîrşitoare a intelectualilor romîni din Ardeal a primit cu însufleţire ştirea sosită din Pesta despre proclamarea din 15 martie a celor 12 puncte revoluţionare. Aceste puncte garantau egalitatea în drepturi şi datorii pentru toţi cetăţenii ţării, fără deosebire de naţionalitate şi religie. Prin abolirea prerogativelor feudale se deschide calea şi pentru fiii burghezilor romîni ca să-şi cucerească poziţii în aparatul de stat, municipal şi al comitatelor, cale liberă spre dobîndirea diferitelor funcţii care să le asigure existenţa, atît de precară sub regimul absolutist şi

---

[1] E. Jakab, Szabadságharczunk..., p. 212—213.
[2] Ibidem, p. 213—214.
[3] Ibidem, p. 214 şi Szilágyi, Alsófehér..., p. 32.
[4] «Pesti Hirlap», 18 mai 1848.
[5] Benedek Jancsó A román nemzetiségi törekvések története. Budapesta, 1899, vol. II, p. 456.

feudal din Ardeal şi Ungaria. Burghezia romînă era bucuroasă de reformele instaurate în martie şi aprilie în Ungaria şi Austria şi aştepta cu nerăbdare introducerea acestor reforme şi în Ardeal. „Plînsul mă îneacă — scrie Bariţ la primirea veştii din Pesta — pentru că în viaţa mea publică de jurnalist, lovită şi cutreerată de atîtea valuri şi prigoniri nemeritate, nu mai cunosc o altă bucurie“ [1]. De fapt, un deceniu întreg — 1838—48, Gheorghe Bariţ a dus o luptă grea pentru menţinerea ziarelor redactate de el „Gazeta de Transilvania“ şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“. Ziarele lui au fost ameninţate în mai multe rînduri cu desfiinţarea, el însuşi a trebuit să meargă în 1845 la Viena, unde a avut sa asculte îndrumările reacţionarului cancelar, baronul Jòsika, ca să evite orice temă politică din cauza „ignoranţei cititorilor săi valahi“.

Şicanele de fiecare zi ale unei cenzuri obtuze, reacţionare, loviturile regimului aristocraţilor conservatori care priveau cu duşmănie presa, mai ales cea romînească, apăsau greu asupra ziarelor lui Bariţ [2]. Nu e de mirare că acum, prăbuşindu-se în Austria şi în Ungaria sistemul odios al absolutismului, Bariţ vede un viitor de aur pentru poporul său. Toată ura lui se îndreaptă împotriva vechiului regim, împotriva absolutismului, împotriva politicii lui Metternich. Faţă de romîni, politica aceasta consta în „a scoate ochii cu cîte 3—4 romîni, pe care îi înălţa în ranguri, pentru ca prin ei să ţie în amăgire pe romîni, cît şi ca să sperie pe celelalte trei popoare constituţionale“.

Bariţ îşi formase mai de mult convingerea că curtea din Viena îi foloseşte pe romîni numai ca masă de manevră. In 1847 se apropie vădit de opoziţia liberală maghiară: scrie despre cuvîntările lui Kossuth şi Szemere că ar putea face cinste oricărui parlament. In redarea discuţiilor din 1846—47 asupra urbariului din dieta transilvană, se remarcă o vădită simpatie a lui Bariţ pentru partidul liberal, în frunte cu baronul Kemény [3].

Acum, cînd zorile libertăţii par să se reverse în urma evenimentelor din Viena şi Pesta şi asupra Ardealului, Bariţ primeşte cu însufleţire cele 12 puncte ale proclamaţiei din Pesta. „Foaia“... din 12 aprilie scrie: „Despre cele 11 puncte (punctul 12, despre uniune, îl tratează separat, n.n.) „romînii transilvăneni declară şi manifestă cu fruntea senină în auzul Europei, că vor ţinea numai cu aceia, care vor apăra şi vor realiza aceste drepturi sfinte, omeneşti şi politico-civile“. „Acele puncte sînt... tot atîtea axiome asupra cărora nu mai încape dispută ori la ce popor se vor aplica. Prin zisele puncte se sfarmă toate privilegiile barbare, tirane şi asupritoare“. „De aici urmează că (romînii) vor părăsi toate secile dispute istorice despre vechitatea popoarelor, despre numirea istorică a cutărui pămînt nemeşesc, săsesc ori crăiesc, săcuiesc... care toate pe viitor vor da nutreţ (obiect n.n.) numai istoriei, iar nu politicii, cu atît mai puţin dreptului. Romînii vor cunoaşte numai o patrie comună a tuturor, în care nu numai vechii şi străvechii locuitori ci şi cel naturalizat după locuinţă de

---

[1] « Gazeta de Transilvania, » 1848, nr. 22, p. 91.

[2] Această luptă de un deceniu a presei romîne din Ardeal e schitată în lucrarea: V. Cheresteşiu, A magyarországi román sajto politikai vezéreszméi és munkája a szabadságharcz elötti évtizedben. Budapesta, 1917, 46 pag. Referitor la şicanele cenzurii, vezi paginile 23, 25, 28, 30 ale lucrării citate.

[3] Ibidem, p. 30.

10 ani în puterea legii, se va bucura de drepturile celor mai vechi diplome şi privilegii"[1].

Analizînd primele 11 puncte şi explicînd însemnătatea lor, „Foaia" arată că răspunderea ministerială înseamnă între altele că romînul nu va fi silit să poarte procese — aşa cum o făcea sub orînduirea veche — cîte 50—60 de ani pentru apărarea drepturilor sale. Dieta va reprezenta poporul întreg, iar „vina va cădea numai asupra romînului, dacă el în mai multe ţinuturi nu va putea produce din mijlocul său candidaţi, care aleşi fiind au să apere în dietă nu numai interesul comun al patriei ,ci totodată şi cel particular al naţiunii sale"[2].

La fel ca şi Bariţ salută şi Ţipar în ziarul său din Blaj „Organul luminării"[3] cele hotărîte la Pesta şi Pojon. „Ungaria — scrie foaia lui Ţipar — cu o lovitură a sfărîmat toate privilegiile cu Werböczi, Corpus juris hungarici, etc., pînă-n faţa pămîntului, cît pe ea ca pe o tablă rasă, n-a mai rămas alta de cît rege, dinastie, libertate şi egalitate în drepturi şi datorii pentru toţi locuitorii ei într-asemenea". „Geniul timpului — scrie mai departe „Organul luminării" — sau mai bine zis violenţa evenimentelor suflă de pe calea libertăţii popoarelor ca pulberea toate stavilele lanţurilor şi încuietoarelor ce-i opreau paşii înfienaţi de sute de ani"[4].

Bariţ şi Ţipar acceptă principiul constituţiei burgheze al alegerilor pe circumscripţii electorale, fără considerare la naţionalitatea şi religia alegătorilor. Deputaţii sînt aleşii circumscripţiilor şi nu reprezentanţii naţiunilor săseşti, săcuieşti etc. Bineînţeles deputaţii vor vorbi în numele alegătorilor lor, vor reprezenta interesele lor şi deputatul romîn al unei circumscripţii cu majoritatea romînească se va putea asocia cu alţi deputaţi romîni — aşa precum au şi făcut-o în 1848 în dieta din Pesta — pentru a reprezenta interesele comune culturale, etc., romîne.

Trebuie să accentuăm acest aspect al legilor din 1848, deoarece şi azi mai persistă în unele locuri rămăşiţele prezentării tendenţioase, bărnuţiene, a revoluţiei ungare din 1848, ca şi cînd aceea ar fi refuzat ca naţiunile nemaghiare să fie reprezentate în dieta Ungariei.

Aceasta este atitudinea presei romîne din Ardeal faţă de evenimentele revoluţionare din Austria şi din Ungaria. Aceeaşi atitudine o găsim şi la intelectualii romîni, cu foarte puţine excepţii, şi în primul rînd la tineretul intelectual. Un tînăr romîn, întors din Viena la Reghin, scrie: „Ziua dreptăţii veşnice, libertatea a răsărit şi încălzeşte cu dulce hrană inimile tuturor popoarelor, care au fost subjugate în cursul veacurilor de absolutismul şi tirania claselor privilegiate... Azi nu mai e iobag şi nemeş, nu mai sînt domni şi slugi, ci numai oameni liberi toţi deopotrivă"[5].

---

[1] « Foaia ... », nr. 15, 12 aprilie 1848, p. 116.

[2] Ibidem, p. 115.

[3] Şi Ţipar a cunoscut binefacerile sistemului lui Metternich. Ceruse încă din 1839 « prea înalta voie » pentru editarea unei foi literare şi politice la Blaj, dar guvernul, pînă în 1847, refuzase apariţia foii, cu motivarea că nu se găseşte un funcţionar mai înalt care să cunoască limba cultă romînă şi care ar putea deci să o cenzureze (E. Jakab, Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig).

[4] « Organul luminării » nr. 46 din 31 martie 1848, p. 374 şi 375. În acelaşi număr Organul luminării » aduce pe o pagină întreagă o caracterizare plină de elogii a membrilor guvernului ungar.

[5] Studii şi documente privitoare la revoluţia romînilor din Transilvania în anii 1848—1849. Cluj, 1946, vol. V, p. 120.

O mică parte a burgheziei romîne, cei cîţiva ofiţeri romîni din armata imperială, funcţionari romîni care-şi aşteptau ascensiunea lor de la Viena, cîţiva intelectuali otrăviţi de luptele naţionaliste în jurul problemei limbii oficiale a Ardealului, de disputele pătimaşe în jurul drepturilor istorice, priveau cu duşmănie succesele mişcării revoluţionare din Ungaria şi aşteptau cuvîntul de ordine de la casa imperială pentru pornirea unei acţiuni îndreptate împotriva guvernului ungar, care păşise pe calea dobîndirii independenţei Ungariei faţă de Austria. Partea aceasta a burgheziei romîne şi-a găsit conducătorul ei în persoana fostului profesor din Blaj, stabilit de cîţiva ani la Sibiu, în acel cuib al reacţiunii habsburgice din Ardeal. Bărnuţ pregăteşte acţiunea antimaghiară la Blaj, pe tema recunoaşterii naţiunii romîne ca a patra naţiune, postulat ridicat în acel moment istoric, cînd revoluţia burgheză urma să şteargă fărîmiţarea medievală cu cele trei naţiuni din Ardeal, cu teritorii şi organizaţii separate.

ПОДГОТОВКА СЪЕЗДА В БЛАЖЕ 3/15 МАЯ 1848 Г. ЕГО ЦЕЛИ (I).

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая работа является одним из разделов подготовляемой к печати монографии под заглавием «Трансильванские румыны в годы революции 1848 — 1849 гг.» (заглавие не является еще окончательным). Первая часть работы появилась в *«Studii şi Referate privind Istoria Romîniei»* (изд. Академии РНР, 1954, стр. 1159 — 1199) под заглавием «К истории крестьянских движений в Трансильвании в 1848 г.»

В работе указывается, как в матре 1848 г. зародилась среди интелигентной молодежи, связанной с народом, мысль о большом национальном съезде представителей румынского народа Трансильвании для изъявления стремлений народных масс. Был намечен и основной, самый существенный пункт, подлежащий обсуждению этого съезда, лапидарно сформулированный молодым румыном Аврамом Янку, сыном крепостного, который гласил — отмена барщины без компенсации или смерть.

После многочисленных совещаний, блажским учителем Ароном Пумну была составлена прокламация, призывающая представителей всех сел на 30 апреля на съезд в Блаж. Целью этого съезда было составление петиции, адресованной диэте от имени всех румын.

Прокламация, составленная в неопределенном смысле и довольно туманно все же вызвала энтузиазм народных масс, для которых лозунги: справедливость, братство, свобода, освобождение от рабства — являлись выражением всех их вожделений и чаяний лучшей жизни.

Трансильванское правительство и местные власти, опасаясь движения масс, пытались сорвать назначенный на 30 апреля съезд.

Сопротивление правительства и циркуляры высших духовных властей повлияли лишь на румынскую буржуазию, но не на крестьян: съезд, состоявшийся 30 апреля, явился съездом представителей крестьянских масс, возглавляемых несколькими молодыми интеллигентами, связанными с народом. Лишь после полудня, когда выяснилось, что

съезд может состояться, не встречая препятствий со стороны властей, прибыл профессор С. Бэрнуц.

Бэрнуц хотел провести на съезде требование об освобождении от рабства (крестьяне понимали под этим словом — крепостничество, Бэрнуц и его сторонники — «национальное рабство») по его мысли крестьяне не должны были касаться крупной земельной собственности, так как в противном случае действие, предприятое румынами лишилось бы поддержки императорского двора.

Несмотря на все убеждения крестьяне покинули собрание с твердым решением уничтожить крепостничество: в промежуток времени между двумя съездами в Блаже на Трансильванской равнине вспыхнули настоящие восстания.

Правительство пыталось задушить народное движение путем введения осадного положения и сооружения во всех трансильванских селах виселиц. Как румынское, так и венгерское крестьянство восстало против этого террора. Не только румынские крепостные, но и многие села венгерских крепостных ждали своего избавления от съезда в Блаже, назначенного на 3/15 мая.

Большая часть румынской буржуазии и румынские газеты Трансильвании с радостью и воодушевлением приняли известие из Пешты о завоеваниях буржуазной революции. Только небольшая часть этой буржуазии, румынские офицеры императорской армии, некоторые интеллигенты, отравленные националистической борьбой за исторические права на Трансильванию, ждали приказа императорского двора, чтобы начать действия против венгерского правительства. Основанием для нападения являлось то, что румыны не были признаны как четвертая нация в Трансильвании, постулат, вновь выдвинутый в этот исторический момент, когда буржуазная революция должна была уничтожить феодальную раздробленность, вследстве которой в Трансильвании существовало три нации, каждая из который обладала своей территорией и организацией.

Вторая часть этой работы будет посвящена вопросу признания румын «четвертой нацией» с связи с присоединением Трансильвании к Венгрии, начинавшему все больше волновать умы трансильванской буржуазии.

PRÉPARATION ET OBJECTIFS DE L'ASSEMBLÉE DE BLAJ DU 3/15 MAI 1848 (I)

(RÉSUMÉ)

Cette étude fait partie d'une monographie, en préparation, intitulée « Les Roumains de Transylvanie au cours des années révolutionnaires 1848—1849 » (le titre de l'ouvrage n'est pas définitif). Une première partie de cette étude a paru dans « Studii şi Referate privind istoria Romîniei » (« Etudes et Exposés

sur l'Histoire de la Roumanie», Ed. de l'Acad. de la R.P.R., 1954, pp. 1159—1199) sous le titre: «Contributions à l'histoire des mouvements paysans en Transylvanie au cours de l'année révolutionnaire 1848».

L'auteur montre comment, dès mars 1848, l'idée d'une grande assemblée du peuple roumain de Transylvanie, ayant pour but d'exprimer les aspirations des masses, a pris naissance au sein de la jeunesse intellectuelle attachée au peuple. On avait déjà établi le premier et le plus important objectif de l'assemblée. Il était formulé d'une manière lapidaire par le jeune avocat roumain, Avram Iancu, fils de serf: la suppression du servage sans indemnisation, ou la mort.

Après de nombreuses réunions, Aron Pumnul, professeur à Blaj, rédige une proclamation invitant des délégués de chaque village à participer à une assemblée qui devait avoir lieu le 30 avril à Blaj. Le but de l'assemblée était de rédiger une requête adressée à la Diète au nom de tous les Roumains.

La proclamation contenant des généralités, assez nébuleuses, suscite cependant l'enthousiasme des masses pour lesquelles les mots d'ordre: justice, fraternité, liberté, délivrance, exprimaient toutes les aspirations et promettaient la réalisation de leurs rêves d'une vie meilleure.

Le gouvernement de Transylvanie et les autorités dirigeantes des comtés craignant des troubles parmi les masses populaires, ont essayé d'empêcher l'assemblée, prévue pour le 30 avril.

La défense du gouvernement, les circulaires émanant des autorités supérieures de l'Eglise n'ont eu d'effet que sur la bourgeoisie roumaine, et non pas sur les paysans: l'assemblée du 30 avril a été une assemblée des masses paysannes ayant a leur tête quelques jeunes intellectuels attachés au peuple. Ce n'est que dans l'après-midi, lorsqu'on vit que l'assemblée n'était pas menacée de l'intervention de l'autorité, que le professeur S. Bărnuţ s'y rendit aussi.

L'idée que Bărnuţ voulait suggérer à l'assemblée était: «Nous délivrer de l'esclavage» (les paysans entendaient par le terme d'esclavage, le servage, et Bărnuţ et ses adeptes, «l'esclavage national»); les paysans ne devant pas s'attaquer aux terres des grands propriétaires terriens, car autrement l'action des Roumains aurait perdu l'appui de la cour impériale.

Malgré ces conseils, les paysans quittent l'assemblée avec la ferme volonté de supprimer immédiatement le servage: dans l'intervalle entre les deux assemblées de Blaj, de véritables soulèvements ont lieu, surtout dans la Plaine.

Le gouvernement essaye de mater les troubles populaires en décrétant l'état de siège et en dressant des potences dans presque tous les villages de Transylvanie. La paysannerie roumaine, tout comme la paysannerie magyare, s'élève contre cette terreur. Non seulement les serfs roumains, mais des villages entiers de serfs magyars attendent leur salut de la grande assemblée de Blaj fixée pour le 3/15 mai.

La majorité de la bourgeoisie roumaine, les journaux roumains de Transylvanie, ont accueilli avec joie, avec enthousiasme même, les nouvelles venues de Pesth au sujet des conquêtes de la révolution bourgeoise. Seule une minorité de cette bourgeoisie, des officiers roumains appartenant à l'armée impériale, quelques

intellectuels empoisonnés par les luttes nationalistes menées pour les droits historiques sur la Transylvanie, attendaient le mot d'ordre de la maison impériale pour déclencher une action contre le gouvernement hongrois. L'attaque était basée sur le refus de reconnaître les Roumains comme quatrième nation de la Transylvanie. C'était là un postulat formulé de nouveau, en ce moment historique où la révolution bourgeoise devait effacer l'émiettement médiéval de la Transylvanie, en trois nations, possédant chacune des territoires et des organisations distinctes.

La seconde partie de cette étude traite du problème de la reconnaissance des Roumains comme « quatrième nation », dans le cadre de l'union de la Transylvanie et de la Hongrie — question qui commençait à agiter de plus en plus les esprits de la bourgeoisie transylvaine.

COLABORAREA MILITARĂ DINTRE ROMÎNI ŞI CAZACI ÎN ULTIMUL SFERT AL VEACULUI AL XVI-LEA (II)

DE

CONF. UNIV. EUGEN STĂNESCU

★

Poarta otomană a reclamat cu atîta insistenţă executarea lui Potcoavă şi pentru că încercarea de demonstraţie de forţă din partea turcilor de la sfîrşitul anului 1577 s-a dovedit a fi ineficace. Astfel, chiar la începutul lui 1578 se desfăşoară o nouă puternică acţiune cazaco-moldovenească, de data aceasta condusă de voievodul Alexandru, pe care mai toate izvoarele îl consideră frate al lui Potcoavă şi-i laudă vitejia [1]. Prea puţină vreme a trecut după ce Petru Şchiopul a revenit la Iaşi, trei săptămîni în cazul mai bun, şi o nouă puternică mişcare armată îl obliga să părăsească din nou scaunul domnesc; ţinător de minte al păţaniilor trecute, fuge fără să mai dea lupta. („Şi Petru Vodă, ştiind poticala ce păţise mai înainte cu cazacii, nu s-au apucat de război ci i-au dat cale dintîi..." — spune Grigore Ureche) [2]. La 9 februarie 1578 trupele aliate zaporojene şi moldoveneşti avînd în frunte pe Alexandru Vodă, ocupă Iaşii. Desfăşurarea evenimentelor din Moldova capătă proporţii destul de însemnate, pentru ca să fie comentate, aproape simultan, în puncte destul de depărtate, ca Danzigul şi Chefalonia [3]. Se pare totuşi că eliberarea, împreună cu Iaşii, a unei bune părţi a teritoriului moldovenesc n-a avut loc fără lupte. După unele ştiri, ar fi fost ucişi peste patru mii de spahii şi ar fi fost răniţi paşalele Silistrei şi Akermanului (fapte destul de grave ca să justifice organizarea unei expediţii tătăreşti de pedepsire) [4]. Însuşi begul Silistrei recunoaşte, într-o scrisoare pe care o adresează regelui Poloniei, că turcii n-au putut opune o împotrivire serioasă primului şoc al moldovenilor şi cazacilor [5]. Informaţiile din sursă turcească tind să explice această

---

[1] Hurmuzachi, Documente privitoare la istoria romînilor, vol. III, p. 10—11; vol. XI, p. 607; Supliment, I, 1, p. 42.

[2] Gr. Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, 1915, p. 245.

[3] N. Iorga, Studii şi documente, vol. XXIII, p. 105 şi Al. Ciorănescu, Documente privind istoria romînilor, p. 71.

[4] Al. Ciorănescu, op. cit.; Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 142 şi op. cit., vol. XI, p. 607.

[5] Scrisoarea «pitorească» a unei paşale în V. Montogna, Ceva nou despre Alexandru Vodă, fratele lui Ion Potcoavă, în «Revista istorică», XX 1926, p. 3.

înfrîngere prin superioritatea de efective și de armament a forțelor atacatoare (o forță de șoc alcătuită din 2.000 de călăreți sprijiniți de artilerie)[1] ei neavînd nici tunuri, nici mașini de război, ceea ce arată putințele scăzute ale ocupanților de a da o ripostă promptă mișcărilor eliberatoare. Probabil pentru că singura nădejde mai serioasă într-o întărire a forțelor turcești cu pușcași și tunari stătea în ajutorul ardelenesc, sultanul ia hotărîrea — destul de puțin obișnuită — de a pune pe Daud-beg și Ahmet-beg, pașalele de Silistra și Akerman, sub comanda principelui Christofor Bathori (frate cu regele Poloniei)[2]. In felul acesta, printr-o amplă mobilizare de forțe, turcii se pregăteau sa pună capăt acestei noi încercări de eliberare a Moldovei.

Cam pe la sfîrșitul lui februarie, forțele vrăjmașe au izbutit să înconjoare oștirea moldo-cazacă aflată în tabăra întărită de la Iași. Treptat, rețeaua încercuirii se strînge într-atît, încît un izvor turcesc poate să consemneze plastic „...apoi i-am înconjurat atît de strașnic, încît n-am lăsat pe hoți nici măcar să privească afară din cetate"[3]. Odată cu sosirea tunurilor din Ardeal, un violent tir de artilerie a început să piseze tabăra moldo-cazacă, cu scopul de a-i frînge rezistența (în aceste împrejurări a fost ucis, se pare, de o ghiulea hatmanul cazac Șah)[4]. Spre mijlocul lui martie, situația celor încercuiți devine într-atît de disperată din cauza împuținării catastrofale a proviziilor și munițiilor, încît îi obligă să încerce o ieșire prin lanțul strîns al încercuitorilor. Astfel, în noaptea de 12 martie, spre orele 4, folosindu-se de trecerea peste un lac înghețat de lîngă Iași, mai puțin păzit, rup încercuirea și se îndreaptă spre pădurile din apropierea orașului de scaun. Dispozitivul armatei turcești, pregătit probabil în vederea unei astfel de acțiuni disperate, se mișcă însă cu repeziciune și-i ajunge pe moldoveni și pe cazaci, înainte de intrarea în codru, la Iezerul Ciurbeștilor. O luptă crîncenă se încinge, al cărei sfîrșit e hotărît pînă la urmă de superioritatea netă a forțelor turcești[5]. Turcii au izbutit să captureze numai puțini prizonieri, deoarece moldovenii și cazacii au luptat pînă aproape la ultimul om. Intre cei prinși, rănit grav, a fost și Alexandru Vodă, care cîteva zile după aceasta a murit în urma rănilor căpătate în luptă[6]. Cei cîțiva prizonieri (circa 150, din care 20 de căpetenii) au fost trimiși la Constantinopol spre a fi executați[7]. Bilanțul dificil, plătit din greu de turci, al acestor lupte este înregistrat chiar de însemnările unui beg turc care spune: „...am muncit din greu 34 de zile, luptîndu-ne cu ei zi și noapte, fără un ceas de odihnă[8]. Ca și în cazul mișcării conduse de Ioan Potcoavă (turcii îl considerau pe Alexandru numai ca un delegat al acestuia)[9], răzbirea dificilă de către turci a acțiunii din februarie—martie 1578, s-a datorat puternicii baze interne a acestei mișcări. Ambasadorul imperial la Constantinopol raportează împăratului

---

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. III. p. 10.
[2] Ibidem, p. 16.
[3] V. Montogna, op. cit., p. 3.
[4] Ibidem.
[5] Gr. Ureche, op. cit., p. 246 și V. Montogna, op. cit., p. 4.
[6] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 12; Supliment, I, 1, p. 43.
[7] Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 43.
[8] V. Montogna, op. cit. p. 4.
[9] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 608.

habsburgic ca Alexandru a intrat în Moldova „la cererea staturilor (stărilor — *E. S.* moldoveneşti" [1]. O informaţie turcească se referă la mulţimea care a fost învinsă odată cu Alexandru [2], iar regele Poloniei intr-o scrisoare către sultan îi întîmpină învinuirile cu argumentul că această acţiune s-a sprijinit pe „*mi*şcătoarea credinţă moldovenească" [3], ceea ce, sub înfloriturile diplomatice însemna, în fapt, voinţa ţarii. Astfel, noua acţiune de eliberare prin desfăşurarea şi încheierea ei îmbrăţişa aceleaşi note caracteristice ca şi precedentele.

Corespondenţa diplomatica turco-polonă de la finele primăverii şi începutul verii lui 1578 revine cu insistenţă în tratarea momentelor celor mai grave ale „afacerii cazacilor" — la trei acţiuni principale, legate de numele a doi fraţi ai lui Ion Vodă „cel Cumplit", Ioan, Alexandru şi a unei rude — Constantin [4]. E greu de stabilit cu precizie momentul acţiunii pe care izvoarele o leagă de numele lui Constantin. Fapt este ca din aprilie pînă în septembrie, cancelaria otomană revendică fără încetare capul acestui Constantin, care pare a reprezenta o primejdie tot atît de gravă ca Ioan Potcoavă şi Alexandru. Răspunsul polon e contradictoriu ; pe de o parte se anunţă că acest Constantin se află în lanţuri, împreună cu Potcoavă [5], pe de altă parte, într-o scrisoare către sultan, regele Ştefan Bathori îi dă lui Constantin un adevărat certificat de „nevinovaţie" tăgăduind existenţa unei acţiuni patronată de el [6]. Consecvenţa însă cu care turcii comunică guvernului polon stadiul pregătirilor şi desfăşurarea acţiunii ne îndreptaţeşte să credem că spre mijlocul lui 1578 s-au desfăşurat noi lupte a căror răspundere turcii — poate din interese de moment — au trecut-o asupra acestui Constantin aflător, după unele ştiri, de mult, în Polonia [7]. Dovada e că mai tîrziu, în noiembrie, un raport turcesc comunică prinderea lui Constantin în luptă [8]. Adesea, în ceea ce priveşte calificarea răspunderii acestor acţiuni, numele lui Constantin e amestecat cu cel al unui Petru, presupus fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu, dar indiferent de pretendentul în jurul căruia se centrează mai mult sau mai puţin aceste noi acţiuni, frecvenţa cu care se ocupă corespondenţa diplomatică de ele, dovedeşte intensitatea lor.

Intr-adevăr, încă de la începutul lui iunie 1578 noile acţiuni par a creşte în aşa fel în importanţă, încît ele devin obiectul unui raport al ambasadorului francez la Constantinopol, care înregistrează repetatele treceri căzăceşti peste graniţă ca o adevărată chestiune de politică internaţională [9]. De altfel, Grigore Ureche, exact la această vreme se referă cînd vorbeşte de mişcările cauzate de „nişte cazaci cu un domnişor" ; cronicarul moldovean, printr-o măiastră trăsătură de condei, a zugrăvit ameninţarea ce plutea mereu asupra domniei lui Petru Şchiopul : „De noroc

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 13.
[2] Ibidem, vol. XI, p. 611.
[3] Ibidem, vol. III, p. 36.
[4] A. Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti, vol. III, p. 146; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 605.
[5] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 17.
[6] Ibidem, p. 19.
[7] Ibidem, p. 33—35; Supliment, II, 1, p. 287.
[8] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 628.
[9] Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 44.

era Petru Vodă cu cazacii, cum se tîmplă pururea omului de n-are odihnă, că bine de unii nu se mîntuia, alţii venia asupra lui...“ [1]. La sfîrşitul lui iunie, chiar la cererea domnului Moldovei, prezidiul Ardealului intervine pe lîngă regele Poloniei să acorde ajutorul său împotriva cazacilor, pentru ca Petru Şchiopul „să nu mai fie atît de neodihnit din pricina lor“ [2]. O ştire din iulie vorbeşte de 1.300 de cazaci care au pătruns în Moldova şi au ocupat o serie de fortăreţe; căpetenia lor a putut fi prinsă numai prin şiretlic, fapt pentru care domnul Moldovei se plînge regelui Poloniei din nou de cazacii care „vin peste el în ţara lui“ [3]. De altfel, în acest moment forţele regelui Poloniei contribuie la înăbuşirea unei noi răscoale moldoveneşti, sprijinită de cazaci şi avînd în frunte pe un Petru, presupus fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu [4]. Ecourile unei astfel de răscoale moldoveneşti sînt înregistrate şi în august 1578 pînă la Neapole cu referire la mari pagube suferite de turci pe litoralul Mării Negre [5]. In prima jumătate a lunii august are loc o nouă acţiune sprijinită de 5.000 de cazaci, ajunsă — se pare — pînă la Iaşi, respinsă însă către mijlocul lunii. Autoritatea numelui lui Potcoavă este atît de mare încît unele izvoare atribuie conducerea acestei expediţii unui fiu al lui Ioan Potcoavă [6]. Puterea acestor mişcări e destul de mare pentru ca notele diplomatice turceşti să vorbească de sprijinul acordat de forţe numeroase căzăceşti (chiar 8.000), înzestrate cu „arme, bombarde şi tunuri mari...“ [7]. In septembrie şi la începutul lui octombrie au loc lupte de intensitate mai mică, care cresc însă în decembrie, cînd este nevoie din nou de o desfăşurare deosebită de forţe ca să fie obligaţi cazacii să iasă din ţară. In acelaşi timp, şi informaţiile cancelariilor străine confirmă acest lucru, ca şi în împrejurările anterioare, apare tot mai clar faptul că sprijinul acordat de forţele căzăceşti luptelor de eliberare ale romînilor este în primul rînd o formă a ajutorului pe care statul rus n-a încetat nici o clipă să-l dea. Cancelaria polonă susţine, argumentat, acest lucru, unind în acest fel ura grozavă nutrită în acelaşi timp împotriva ruşilor şi cazacilor, iar discuţiile din divanul otoman, de la sfîrşitul anului 1578, dovedesc că însemnata problemă, pentru imperiul turcesc, a cazacilor este legată tot mai mult de linia urmărită de politica externă a Moscovei [8].

Toate aceste acţiuni, care de fapt continuă vitejiile din 1577 sînt departe de a avea un caracter sporadic; frecvenţa lor le transformă de la sine într-o problemă de stat, care dă de furcă cancelariilor turcă şi polonă a căror preocupare sistematică în ce priveşte această problemă constituie cea mai bună dovadă a însemnătăţii pe care o iau cu vremea acţiunile întreprinse de cazaci şi moldoveni. Turcii sînt într-atît de supăraţi de această creştere a luptei de eliberare într-un moment în care aveau nevoie de toate forţele în altă parte, încît sultanul şi marele vizir, lăsînd orice făţărnicie diplomatică de o parte, îl declară pe regele Poloniei direct răs-

---

[1] Gr. Ureche, op. cit., p. 206.
[2] A Veress, op. cit., vol. II, p. 256.
[3] N. Iorga, Acte şi fragmente..., vol. I, p. 27 şi 120—121.
[4] N. Iorga, op. cit., p. 28.
[5] Al. Ciorănescu, op. cit., p. 72.
[6] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 21 şi passim; vol. XI, p. 620, 621 şi 625.
[7] Ibidem, vol. III, p. 27.
[8] Ibidem, p. 27; vol. XI, p. 642.

punzător de toate acestea; o poruncă de caracter general pune vîrf acestui ton: în cazul în care uzurpatorii (prin aceasta înţelegîndu-se capeteniile mişcărilor moldo-cazace) nu vor fi trimişi la Poarta, se va porni împotriva Poloniei „războiul otoman" *(belum turcicum)*; orice agresiune (pe care turcii o socotesc patronată de Polonia, pentru ca în acest fel s-o ţină în dependenţă crescuta) împotriva Moldovei, parte integrantă a imperiului otoman, este un *casus belli* [1]. Răspunsul umilit al cancelariei polone, sub semnătură regală, pune în valoare caracterul şi amploarea ajutorului dat de cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea popoarelor subjugate din partea estică şi sud-estică a Europei, cînd în opoziţie nemijlocită faţă de politica de agresiune a panilor împotriva Rusiei, şi de „pace" cu sultanul, părţile căzăceşti sînt un adevarat loc de refugiu al popoarelor. De repetate ori este folosită o caracterizare a cazacilor după care aceştia se întăresc mereu cu fugari din părţile Rusiei, Ucrainei, Poloniei, Moldovei, Ţării Romîneşti. Considerînd cu ură ca un fel de partizani, „duşmani de obşte ai speţei omeneşti", invulnerabili din cauza rapidităţii mişcărilor, dregătorii cancelariei polone, în spaima lor dublă, de cazaci şi de turci, ajung chiar să „analizeze" izvoarele de forţă ale căzăcimii care constau după ei, mai ales în vastitatea spaţiului, mulţimea neamurilor ai căror fugari se îndreaptă mereu spre pragurile Niprului şi sprijinul permanent al Rusiei [2]. Despre acest sprijin vorbesc totdeauna notele şi rapoartele de cancelarie, care se ocupă de aspectele „curente" şi „presante", ca şi de cele generale ale „afacerii cazacilor". In ce priveşte pătrunderea, aproape necontenită, a formaţiunilor cazace în Moldova, cancelaria polonă denunţă existenţa unei colaborări militare între moldoveni şi cazaci, strecurînd chiar ironica mirare că e uluitor faptul că Moldova care nu se speria altădată de mari armate, se sperie acum de atît de puţini ostaşi (explicaţia oficială a cancelariei polone, plină de interes pentru noi este că moldovenii sînt cei care îi cheamă şi-i sprijină pe cazaci) [3]. De altfel „hiclenia" celor care colaborează cu cazacii este consemnată adesea de hrisoavele lui Petru Schiopul [4]. In urma presiunii turceşti însă, regele Poloniei trebuie să promită măsuri de ultimă gravitate (pe care de altfel le execută cu plăcere) împotriva cazacilor, luptători antiotomani aşa-zişi supuşi ai coroanei polone [5].

Pentru siguranţa regimului turcesc, gravitatea acestor acţiuni este învederată de intensificarea zvonurilor care circulau în 1578 cu privire la intenţia Porţii de a transforma Ţările Romîne în paşalîcuri. Nu este locul aici de a pune în discuţie interesanta şi mult dezbătuta problemă a cauzelor pentru care imperiul otoman n-a transformat Ţările Romîne în paşalîcuri. Fapt este, şi aceasta ne interesează în cazul de faţă, că despre această intenţie turcească s-a vorbit mai ales în momentele în care lupta poporului romîn, în unire cu celelalte popoare subjugate, punea la grea încercare regimul dominaţiei turceşti. Intenţia aceasta, mărturisită de

---

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 14—15 şi 35; vol. XI, p. 630 (interesantă definire făcută de cancelaria sultanului, a regimului dominaţiei otomane).

[2] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 18 şi 19, 20, 38; Engel, Geschichte der Kosaken und der Ukraine, p. 82.

[3] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 32 şi 38—39.

[4] « Documente privind istoria Romîniei », veacul XVI, A. Moldova (1571—1590), p. 95.

[5] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 32.

turci, alcătuieşte astfel un adevărat certificat al valorii istorice a acestor lupte [1]. Caracterul ascuţit al situaţiei este ilustrat şi de măsura gravă dictată de sultan, a uciderii lui Mihai Cantacuzino (Şaitan-Oglu), personaj de vază al lumii constantinopolitane, bănuit de a fi contribuit la perpetuarea stărilor de tulburare din Moldova [2]. Scoaterea din făgaşul său obişnuit a mecanismului normal de funcţionare al statului în ce priveşte Moldova este ilustrat între altele de faptul că timp de patru luni şi jumătate (între 23 noiembrie 1577 şi 3 aprilie 1578), Petru Şchiopul izbuteşte să emită un singur hrisov [3]. Poporul împiedicînd în acest fel activitatea cancelariei lui Petru Şchiopul, se apără, sub această formă, de crunta asuprire pe care nu putea s-o ascundă caligrafia îngrijită a diecilor domneşti.

★

Dar pe teritoriul Ţărilor Romîne e departe de a stăpîni liniştea atît de dorită de turci, adică supunerea resemnată sub biciul otoman. La graniţele dinspre cazaci continuă acel vîrtej de mişcări, care supăra atît de mult pe potentaţii turci şi poloni. Unele cete moldoveneşti sînt amestecate în 1579 în spulberarea planurilor hatmanului Samuil Sborovski de a împinge pe tătari impotriva Moscovei [4]. În iulie 1579 cercurile diplomatice din Constantinopol discută curent despre temerile turceşti cu privire la noi acţiuni căzăceşti în apropiere de Moldova, temeri bazate pe informaţii serioase, dată fiind porunca trimisă principelui Transilvaniei de a porni cu forţe armate peste munţi [5]. Nu se poate preciza deocamdată dacă aceste mişcări sînt legate sau nu de pretendentul Alexandru Vodă, la care se referă socotelile Braşovului din luna mai a acestui an [6]. În decursul anului 1580, schimbul de note dintre turci şi poloni continuă să se ocupe în parte cu frămîntările moldo-căzăceşti. Poarta este atît de stingherită de această problemă (cazacii abia capturaseră de la turci şi tătari circa 10.000 de cai) încît decide o mare expediţie de pedepsire a cazacilor după ce va fi fost terminat marele război din Persia [7]. În 1581, după mazilirea lui Petru Şchiopul, ţinînd seama de reînnoitele mişcări căzăceşti din acest moment, se poate crede că formaţiuni de cazaci au sprijinit puternica răscoală a lăpuşnenilor, îndreptată împotriva domnitorului Iancu Sasul şi a boierilor săi. Că în 1581, deşi n-au loc lupte deosebit de violente, această problemă continuă să ţină afişul situaţiei internaţionale din sud-est, o dovedesc vehementele învinuiri pe care marele vizir Sinan-Paşa le adresează regelui Ştefan Bathori la sfîrşitul acestui an [8]. Se propune chiar o campanie comună a armatelor turceşti şi polone, (forţele separate ale celor două puteri fiind insuficiente) împotriva cazacilor [9].

---

1 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 605; Supliment, I, 1, p. 41.
2 Al. Ciorănescu, op. cit., p. 71. Hurmuzachi, Supliment, I, 1, p. 43.
3 « Documente privind istoria Romîniei », veacul XVI, A. Moldova, (1571—1590) p. 92.
4 Engel, op. cit., p. 84.
5 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 636.
6 Ibidem, p. 819 (Sandor—Vaida).
7 Ibidem, p. 644 şi passim.
8 Ibidem, vol. III, p. 68.
9 Hurmuzachi, op. cit., vol. III p. 69.

O acţiune moldo-cazacă mai puternică are loc în a doua jumătate a anului 1582. Moldovenii conduşi de un Iliaş-Vodă şi peste 1.000 de cazaci atacă, cu succes vremelnic, forţele domneşti ale lui Iancu Sasul [1].

Acalmia relativă din anii 1579—1581 ia sfîrşit în 1583. O nouă puternică acţiune cazaco-moldovenească are loc la sfîrşitul anului 1583 şi începutul anului 1584, încheiată cu distrugerea completă a materialelor care trebuiau să slujească la construirea unei fortăreţe destinată să ocrotească jefuirea de către turco-tătari a vitelor din Moldova şi Ucraina [2]. In iunie, Poarta porunceşte ca oştile ardelene să treacă în Moldova în cazul în care s-ar produce un atac din partea cazacilor care vin din Rusia [3]. Acest atac se produce în iulie şi cu toate precauţiile turceşti are un caracter fulgerător. Şocul căzăcesc este atît de puternic, încît sub zidurile cetăţii Bender pe care o ard, o oaste turcească este prăpădită cu totul şi circa 10.000 de turci sînt luaţi prizonieri, sangiacul (begul, paşa) de Bender fiind grav rănit. In acelaşi timp este atacat Akermanul, în apele căruia o întreagă flotilă otomană este capturată [4]. Aceste acţiuni puternice, dar periferice, tind să se generalizeze şi se vorbeşte în acest moment cu insistenţă de un atac unit al cazacilor şi moldovenilor împotriva punctelor de sprijin turceşti din Ardeal şi Ungaria [5]. Problemele moldo-căzăceşti sînt viu dezbătute la începutul lui august în şedinţele seimului (dietei) de la Cracovia, mai ales în urma ştirilor după care o armată otomană ar fi pornit spre graniţele Poloniei [6]. La sfîrşitul lui august, cazacii pătrund mai adînc în Moldova, iar în septembrie voievodul Moldovei se plînge din nou, cu destulă vehemenţă, de pagubele pe care le-a suferit în urma expediţiei căzăceşti în rîndurile căreia rapoartele polone semnalează numeroşi moldoveni [7]. Moldovenii şi cazacii înţeleg să „salute" în acest fel a doua revenire a lui Petru Şchiopul în scaun. La 27 octombrie 1583 are loc o puternică luptă „la sat la Bogdăneşti" [8]. Retragerea cazacă nu e decît temporară deoarece puţin după aceasta un nou atac căzăcesc este semnalat în regiunea Benderului şi urgia adusă peste capul ocupanţilor turci a fost atît de mare încît cronica a putut scrie: „... şi mare moarte au făcut într-înşii şi pradă şi robie şi cu dobîndă s-au întors pre la casele lor" [9].

Petru Şchiopul, domn aservit întru totul intereselor Porţii a fost obligat de turci să repare toate stricăciunile pricinuite de cazaci [10]. Această concepţie strict otomană a „despăgubirilor de război" pune în lumină caracterul înrobitor al regimului dominaţiei turceşti instaurat asupra Ţărilor Romîne.

---

1 A. Veress, op. cit., vol. II, p. 235.
2 Hurmuzachi, op. cit., vol. III-2, p. 16.
3 A. Veress, op. cit., p. 251.
4 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 166 şi 665—666.
5 Ibidem, vol. III-1, p. 86.
6 A. Veress, op. cit., vol. II, p. 262; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 668.
7 A. Veress, op. cit., vol. II, p. 273—275; Hurmuzachi, op. cit., vol. III-2., p. 18.
8 Gr. Ureche, op. cit., p. 252 (« De nevoie era Petru Vodă cu cazacii către domnia dintîi nu mai avea odihnă de dînşii, acum la a doua domnie bine nu se aşeză la scaun . . . »)
9 Gr. Ureche, op. cit., p. 253.
10 A. Veress. op. cit., vol. II, p. 285.

Anul 1584 se deschide cu aceleaşi, devenite obişnuite, conciliabule turco-polone în „afacerea cazacilor". Ştefan Bathori are chiar unele iniţiative în această privinţă, anunţînd de data aceasta, el primul, arderea şi prădarea din nou a Benderului şi folosindu-se de acest prilej pentru a arunca iarăşi răspunderea asupra Moscovei [1]. Benderul, importantă fortăreaţă turcească la confiniile Moldovei şi Ucrainei, punct de sprijin al tuturor acţiunilor de cotropire otomană în această regiune [2], devine în chip special ţinta atacurilor căzăceşti din acest an. Din cauza unor repetate plîngeri turceşti la Varşovia cu privire la noi pagube pricinuite Moldovei, castelanii poloni de margine, conform poruncilor regale, iau măsuri severe pentru frînarea acţiunilor căzăceşti [3]. Alături de Bender, ţinta atacurilor căzăceşti este Akermanul, în regiunea căruia se semnalează din ce în ce mai des prezenţa flotilelor zaporojene [4]. Primejdia se ascute în aşa fel, încît în aprilie beglerbegul Greciei şi begul Silistrei sînt trimişi cu forţe puternice la Bender şi Akerman existînd temeri serioase cu privire la mişcările cazacilor [5]. Aparatul turcesc de informaţie nu funcţiona însă prea bine. Astfel, la graniţele Moldovei cu Ucraina domnea din nou o linişte pe care turcii n-au înţeles-o ca fiind aparentă şi după cîtăva vreme şi-au retras forţele. Ca urmare, la începutul lui august, cazacii atacă fulgerător încă o dată Benderul arzînd tot ce se ridicase după ultimele distrugeri. Despre amploarea acestei operaţii vorbeşte cronica în termenii următori: „...iar pre alţii pînă la unul i-au tăiat şi multă dobîndă au luat cu sine, neavînd cine să-i oprească sau să-i gonească, ci cu pace s-au întors înapoi" [6]. In noiembrie, Benderul e din nou atacat şi pătrunderea zaporojeană în Moldova e ceva mai adîncă, ceea ce obligă armata turcă aflată în tabără la Sofia să se mişte spre nord [7]. Legătura strînsă dintre acţiunile antiotomane şi ecoul lor în regiunile centrale ale imperiului ne arată totodată puterea lor reală şi însemnătatea pe care vrînd nevrînd trebuiau să li-o acorde guvernanţii turci.

O secetă de proporţii nemaivăzute, urmată de o groaznică foamete („mare secetă s-au întîmplat în ţară, de au secat toate izvoarele, văile, bălţile şi unde prindea mai înainte peşte, acolo ara...") a aruncat asupra Moldovei în 1585 vălul negru al morţii [8]. Domnul şi marii boieri profită de mizeria maselor ca să acumuleze noi bogăţii. Mişcările interne devin mai puternice. In mai 1585 situaţia internă din Moldova este atît de încordată încît principele Transilvaniei porunceşte orăşenilor din Bistriţa să fie prudenţi faţă de toţi cei care ar trece din Moldova în Transilvania pentru a agita spiritele [9]. Iar în iunie se semnalează sosirea cazacilor sprijiniţi de Rusia în ajutorul poporului răsculat împotriva jugului turco-boieresc.

---

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 88, 90, 92.

[2] Leunclavius, Neue Chronica Türkischer Nation von Türken selbst beschrieben. Frankfurt, 1590, p. 110.

[3] A. Veress, op. cit., vol. II, p. 296; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 672.

[4] A. Veress, op. cit., vol. II, p. 298.

[5] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 676—677.

[6] Gr. Ureche, op. cit., p. 254.

[7] Heidenstein, Rerum Polonicarum, Libri XII, Frankfurt, 1672, p. 213; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 684.

[8] Gr. Ureche, op. cit., p. 254.

[9] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 687.

Aproape 10.000 de zaporojeni atacă Benderul şi, în acelaşi timp, alţii atacă părţile tătăreşti [1]. Impotriva acestora primeşte armata transilvană în iulie, ordin să pornească un număr cît mai mare [2]. Violenţa luptelor creşte în aşa măsură încît un călător francez, în trecere prin Moldova, François de Fourquevaulx, înseamnă fără ocoliş îngrozitoarea teamă cu care călătoresc boierii, în acea vreme, pe drumurile Moldovei [3]. Şi lucrurile sînt departe de a se stabiliza; un an mai tîrziu, în iunie 1586, semnalarea lîngă Nistru a unor noi mişcări căzăceşti şi de data aceasta sprijinite direct de Rusia, obligă pe turci să trimită pe paşa de Buda cu forţe proaspete la Bender. Cu toate acestea ,cu toate că sînt trimişi în ajutor cinci mii de ieniceri, Benderul este din nou atacat şi begul cetăţii e grav rănit. Situaţia se complică astfel încît trei sangiaci, begii de Simendria, Nicopole şi Vidin primesc în august poruncă să fie pregătiţi a face faţă situaţiei de la Bender [4]. Sistemul de apărare otoman din aceste părţi ale imperiului începînd să se adapteze acestei forme a luptei antiotomane dusă laolaltă de moldoveni şi de cazaci, a localizat cîtăva vreme ciocnirile armate, mai ales în părţile dinspre Ucraina ale Moldovei. Imprejurări noi vor extinde însă, din nou, teritoriul romînesc al acestui fel de lupte împotriva jugului turcesc.

★

La sfîrşitul deceniului al noulea şi începutul ultimului deceniu al veacului al XVI-lea creşterea nemăsurată a gradului de asuprire a maselor populare din Ţările Romîne şi Ucraina — sub influenţa directă a jugului turcesc şi a jugului panilor poloni — creează focare de revoltă, din ce în ce mai dese, care, sprijinite de acţiunile căzăceşti dau o forţă şi amploare nouă colaborării militare dintre romîni şi cazaci. La începutul lui 1587, întărirea colaborării e favorizată totodată şi de vacanţa tronului polon în urma morţii regelui Ştefan Bathori. O revoltă a sorocenilor, sprijinită de un atac zaporojean fulgerător este cu greu stăvilită în dezvoltarea ei de oastea domnească, net superioară [5]. Probabil că în legătură cu aceste lupte sînt hrisoavele prin care Petru Schiopul înzestrează cu pămînt pe diacul său Ilie Crimcovici, pentru slujbe aduse domniei în luptele cu cazacii [6]. Dar atacurile căzăceşti cresc în amploare şi continuă. In aprilie, 7.000 de cazaci atacă Benderul cu pagube mari pentru turci. Ca totdeauna, operaţiunile mai mari din Moldova sînt însoţite de operaţiuni asupra punctelor de sprijin turceşti de la nord de litoralul Mării Negre; în iunie este atacat Daşovul [7]. Mişcările moldo-cazace se înmulţesc, ceea ce obligă pe turci să vestească din nou că, odată terminat războiul din Persia, vor porni un mare război în răsăritul Europei. La sfîrşitul lui iulie 1587 soseşte la Constantinopol ştirea unei însemnate victorii moldo-cazace: capturarea oraşului Huşi. După atacurile din aprilie-mai, forţele ce pătrunseră în Moldova şi înaintaseră cu repeziciune, dar pe neştiute, pe linia Bender-Huşi, au

---

1 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 689 şi passim.
2 A. Veress, op. cit., vol. III, p. 38.
3 N. Iorga, Acte şi fragmente . . . , vol. I, p. 36.
4 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 693 şi passim.
5 Gr. Ureche, op. cit., p. 255.
6 « Documente privind istoria Romîniei », veacul XVI, A. Moldova, (1571—1590), p. 337 şi 350.
7 Hurmuzachi, op. cit., [illegible] Ureche, op. cit., p. 256.

aparut în fața orașului prin surprindere luîndu-l cu asalt, nimicind lîngă oraș forțele împotrivitoare și capturînd totodată un bogat parc de artilerie turcesc. Iașii, scaunul domnesc, era din nou amenințat [1]. Ca în toate momentele grele ale tiraniei turcești, sultanul anunță hotărîrea de a preface Țările Romîne în pașalîcuri și de a impune Poloniei tributul [2]. Turcii nu pot izbuti să recucerească Hușii [3], decît prin concentrarea unor forțe armate conduse de mai mulți sangiaci [4]. Cîteva săptămîni mai tîrziu pagubele suferite de domnul Moldovei sînt socotite a fi foarte mari (după unele știri domnul Moldovei era aproape să cadă prins în mîinile cazacilor) [5]. Amploarea acestor operații este indicată și de faptul că forțele moldo-cazace trec Dunărea și ocupă vremelnic fortăreața turcească Babadag [6]. O nouă pătrundere, destul de puternică „...cu un domnișor ce i-au fost zicînd Ivan..." are loc în noiembrie 1587. Intre 23 și 26 noiembrie se dă lupta de la Țuțora în care își spune cuvîntul superioritatea în număr și armament a oastei domnești [7]. Situația continuă a fi plină de primejdii încă, deoarece principele Transilvaniei blochează trecătorile dinspre Moldova, pentru a opri încercările de pătrundere ale cazacilor [8]. Problema menținerii ordinei de stat în interiorul Moldovei este cunoscută a fi atît de spinoasă pentru Petru Schiopul încît arhiepiscopul de Liov, într-o scrisoare, poate să-și îngăduie compătimirea ironică a situației în care se află domnul moldovean, căruia îi atrage atenția că întreaga răspundere a dificultăților în care se zbate cade asupra ...păcatelor sale domnești [9].

Cîteva cetăți turcești din părțile moldovenești par a fi fost distruse de cazaci la începutul anului 1588 (la aceasta se referă un raport al arhiepiscopului de Liov, adresat Papei) [10], ceea ce arată că, și în acest moment firul luptelor, e neîntrerupt. In legătură cu aceste lupte, ca și cu cele de la sfîrșitul anului precedent trebuie situate caznele înfricoșătoare la care au fost supuși [11], în februarie, la Constantinopol, 22 de cazaci și un pretendent domnesc.

In a doua jumătate a lunii iulie concentrările de forțe turcești mărturisesc apropierea unor formațiuni antiotomane de Nistru. Atacul se produce imediat și știrile vorbesc de un număr de sate (17 sau 20) care au trecut de partea cazacilor [12]. S-ar putea ca unele din aceste sate să fie cele pe care Petru Schiopul le dăruiește în august hatmanului Andrei pentru slujbele acestuia aduse domniei în luptele cu cazacii [13]. Din nou operațiuni, la care participă de data aceasta și forțe rusești, au loc lîngă Huși, ocupat încă odată (între prada bogată făcută au fost capturate și 60 bărci

---

1 A. Veress, op. cit., vol. III, p. 108: Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700 și passim.
2 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700.
3 A. Veress, op. cit., vol. III, p. 108.
4 Ibidem.
5 Ibidem, p. 113; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 700.
6 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI p. 702.
7 Gr. Ureche, op. cit., p. 257.
8 Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 703.
9 Ibidem, p. 98.
10 Ibidem, vol. III-1, p. 163.
11 Ibidem, vol. XI, p. 708.
12 A. Veress, op. cit., vol. III, p. 122–123; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 712.
13 « Documente privind istoria Romîniei », veacul XVI-lea, A. Moldova (1571–1590), p. 394.

cu sare, marfă preţioasă în acea vreme). In general, comentatorii acestor evenimente vorbesc de înfrîngerea catastrofală a unei întregi armate turceşti [1]. Folosind tactica obişnuită, ariergărzile cazace se întorc cu destulă iuţeală pentru a surprinde pe duşman, acolo unde se aşteaptă mai puţin. In noiembrie, sistemul turcesc este izbit cu putere de o armată ruso-cazacă într-unul din punctele sale centrale, cetatea Bender, în jurul căreia au loc o serie de lupte violente, a căror rază de desfăşurare se pare că a ajuns pînă la Iaşi [2]. Caracterul continuu al asaltului pe care-l suferă regimul turcesc din Moldova, este învederat de disperarea crescîndă a domnitorului care intenţionează, şi nu pentru întîia dată, să părăsească tronul în faţa evidenţei de netăgăduit că turcii nu sînt capabili să stăvilească nici pentru scurt timp presiunea cazacă. Obligat să-şi întărească baza internă în împrejurări care arătau clar că incursiunile zaporojene se bucură de sprijinul maselor, Petru Schiopul dăruieşte tot mai multe moşii dregătorilor care au participat la luptele cu cazacii dar bineînţeles, fără folos pentru stabilitatea domniei sale [3].

Tactica atacurilor căzăceşti apărea clară: izbirea neîntreruptă cu putere a liniei fortificate Akerman-Hotin care despărţea în fapt Moldova de Ucraina, întîi pentru a slăbi poziţiile-cheie turceşti aflate pe această linie şi, în acest fel, a dezorganiza întreg sistemul otoman de apărare; în al doilea rînd, obligînd pe turci să concentreze forţe în aceste puncte, cazacii îşi puteau strecura cetele în număr mai mare, prin locurile mai puţin păzite. Ca şi mai înainte, acum, conform acestei tactici, 4.000 de cazaci prevăzuţi cu 80 de luntri de asalt atacă în mai 1589 Akermanul, turcii trebuind să ceară un ajutor masiv de flotă ca să facă faţă situaţiei [4]. La sfîrşitul lui iunie, ca o nouă dovadă a unui moment critic pentru regimul turcesc din aceste părţi, beglerbegul Greciei porneşte cu o importantă armată spre Dunăre, cu intenţia, anunţată din nou, de a transforma Ţările Romîne în paşalîcuri otomane [5]. Tactica atacurilor căzăceşti avea astfel drept rezultat imobilizarea de însemnate forţe militare turceşti şi, ca atare, slăbirea acoperirii militare a acţiunilor de cotropire otomane. Intr-adevăr, armata otomană iernează, fără mare folos, în regiunea Dunării şi apoi se dizolvă [6]. Un ultimatum turcesc este adresat Poloniei în februarie 1590, în legătură cu trecerea pe teritoriul ei a unor trupe de ruşi şi cazaci (ceva mai tîrziu, în mai, au loc ciocniri noi la graniţele Moldovei). Supărarea turcească atinge aproape nivelul cel mai critic; sultanul ajunge să se plîngă de atacurile căzăceşti chiar şi ambasadorului reginei Elisabeta a Angliei, care începe să participe activ la negocierile turco-polone, privitoare la lichidarea primejdiei căzăceşti [7]. Prezenţa la Poartă, ca ambasador special al Poloniei, a lui Ioan Zamoyski, cunoscut ca duşman de moarte al căzăcimii,

---

[1] N. Iorga, Studii şi documente, vol. XXIII, p. 110; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 715.

[2] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 114; vol. XI, p. 715.

[3] «Documente privind istoria Romîniei», veacul XVI, A. Moldova, (1571—1590), p. 412.

[4] A. Veress, op. cit., vol. III, p. 177.

[5] Leunclavius, op. cit., p. 145; Al. Ciorănescu, op. cit., p. 94; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 725.

[6] A. Veress, op. cit., vol. III, p. 203; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 211.

[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 744.

grăbeşte încheierea negocierilor în modul cel mai ruşinos pentru „independenţa" coroanei polone faţă de Poarta otomană. Textul pe care-l semnează panii poloni („Cazacii vor fi peste tot nimiciţi, ca numele lor să nu mai fie auzit...") şi îngăduinţa dată turcilor de a urmări pe cazaci chiar şi pe teritoriul polon, dovedesc supunerea faţă de Poartă, înrîurită între altele şi de activitatea ambasadorului englez, care, din partea reginei întăreşte toate angajamentele polone [1]. Numai cu preţul acestor umilinţe, panii poloni au putut cumpăra pacea turcească. O astfel de pace popoarele nu vroiau să respecte. Spre sfîrşitul lui 1590, noi mişcări puternice au loc în Moldova, semnalîndu-se în acelaşi timp prezenţa a 15 mii de cazaci înzestraţi cu armament greu în apropierea Moldovei [2]. Astfel, în această parte a Europei jugul turcesc nu putea obţine în nici un fel liniştea nici pentru o cît de mică bucată de vreme.

In Moldova, mişcarea maselor, aduse la disperare de exploatarea cruntă a regimului instaurat în vremea lui Petru Şchiopul devenea tot mai intensă. Ca şi în anii precedenţi o formă a luptei des folosită este contrapunerea faţă de domnul aflat în scaun a unor pretendenţi populari de legitimitate dubioasă, mai toţi pretinşi fraţi sau fii ai lui Ion Vodă „cel Cumplit" ; şi într-o măsură mai mică fii sau nepoţi ai lui Alexandru Lăpuşneanu. Despre planul cazacilor de a intra cu un astfel de pretendent în Moldova şi de a ataca Chilia împreună cu forţe ruse, de pildă se vorbeşte cu insistenţă la începutul lui 1591 [3]. Puţin după aceasta se şi cunoaşte numele pretendentului, un anume Lazăr, „aflat în părţile Moscovei", de unde se pregătea să se îndrepte spre Moldova cu forţe ruse şi zaporojene [4]. Despre intenţia cazacilor de a aduce un „prinţ nou" în Moldova se continuă a se vorbi în iunie 1591 [5]. Frica de cazaci a turcilor era atît de mare încît chiar şi numai intenţiile lor agresive îi sperie şi-i obligă la rîndul lor la o „agresivitate" deocamdată numai diplomatică abătută asupra Poloniei care trebuie să primească un nou torent de injurii şi de ameninţări, repetate luni de zile, şi pe care guvernul polon le îndepărtează greu cu ajutorul mediaţiei britanice [6]. In aceste împrejurări se încheie în 1591 domnia de tristă amintire a lui Petru Schiopul, domn botezat pe drept cuvînt „matcă fără ac" de boieri, pentru faptul de a fi încredinţat întreaga putere politică marilor boieri, slujitor credincios al intereselor turceşti, în timpul domniei căruia s-a cristalizat în forme depline odiosul jug turco-boieresc. Această domnie se încheie în împrejurări care arată că versiunea „oficială" a cronicarilor şi a istoriografiei burgheze [7] — după care domnul a părăsit tronul pentru a nu plăti turcilor un tribut mărit — este falsă şi că, de fapt, Petru a fost alungat de o puternică răscoală ţărănească. Faptul că în momentele chiar ale fugii sale, domnul ia unele măsuri de apărare a graniţelor de cazaci ne arată că acţiunile acestora din tot timpul domniei

---

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 744.
[2] Ibidem, p. 795.
[3] Engel, op. cit., p. 94; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 747—748.
[4] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 149.
[5] Ibidem, p. 748.
[6] Ibidem, p. 150 şi p. 155—157; vol. XI, p. 749—750.
[7] Gr. Ureche, op. cit., p. 258, 259; C. C. Giurăscu, Istoria romînilor, p. 1, 146.

lui Petru Şchiopul pînă în 1591, au ajucat un rol hotărîtor şi în fuga tiranului [1].

Aron-domnul nou numit de turci — se întrece, în ce priveşte asuprirea, cu Petru Şchiopul. Din această cauză, poporul se ridică cu aceeaşi violenţă şi împotriva lui şi seria pretendenţilor populari aduşi de cazaci continuă. In martie 1592 se vorbeşte astfel de oprirea în Polonia a unui Petru, care se îndrepta cu ajutor căzăcesc spre Moldova; moartea aceluiaşi pretendent este cerută de turci în august, acelaşi an [2]. Intărîtaţi de pactizarea turco-polonă tot mai solidară, cazacii îşi înteţesc represiunile împotriva panilor; astfel, în vara anului 1592, circa 12.000 de cazaci înfrîng o oaste polonă şi ard Braţlavul [3]. Răscoala sorocenilor şi orheinilor condusă de Ionaşcu s-a bucurat bineînţeles de sprijin căzăcesc [4]. Acum se semnalează totodată acţiuni căzăceşti care merg pînă la Chilia şi Tulcea încheiate cu moartea unui emir şi capturarea unei sume de 300.000 de aspri destinată tezaurului otoman; aceste acţiuni determină din nou mediaţia britanică în afacerile turco-poloneze [5].

De asemenea, se poate ca la începutul toamnei, pretendentul Petru cu oastea sa de moldoveni şi de cazaci să fi intrat în Moldova, deoarece în septembrie se cerea la Poartă din partea unui mare dregător turc aflat în Moldova o oaste de 3.000 de soldaţi în termen de cinci zile [6]. In acelaşi timp, principele Transilvaniei primeşte porunca să-şi mobilizeze armata pentru alungarea atacatorilor din Moldova [7]. O serie de ştiri se referă în septembrie la adeziunea populară de care se bucură acest Petru numit de popor „Cazacul", chemat de ţară ca voievod şi înzestrat cu forţe destul de puternice ca să determine retragerea temporară a lui Aron din scaunul domnesc. Popularitatea lui Petru e atît de mare, încît unele ştiri arată că, în cazul reîntoarcerii lui Aron în scaun, Moldova va fi găsită pustie de oameni [8]. După două luni de domnie, Petru cazacul este înfrînt într-o luptă de forţe turceşti superioare, prins şi, după puţină vreme, executat [9]. Acţiunea legată de numele său s-a desfăşurat cu o amploare care aminteşte pe cea din 1577 a lui Potcoavă şi pe cea din 1578 a lui Alexandru şi tocmai din această cauză ea alcătuieşte un moment însemnat în desfăşurarea acestei forme a luptei antiotomane a poporului romîn în ultimul sfert al veacului al XVI-lea. Contribuţia căzăcească la această luptă este învederată de o scrisoare pe care un grup de boieri o adresează lui Petru Schiopul la începutul lui 1593 şi în care se declară că au arătat la Poartă, bineînţeles de pe poziţiile boiereşti, că situaţia grea a Moldovei se datoreşte în mare măsură faptului că domnii sînt adesea cazaci [10]. Confirmarea aceasta e cu atît mai preţioasă, cu cît îşi găseşte locul într-un moment în care

[1] A. Veress, op. cit., vol. III, p. 247.
[2] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 164; vol. XI, p. 754.
[3] Ibidem, vol. XI, p. 291.
[4] N. Iorga, Istoria lui Mihai Viteazul, vol. I, p. 75.
[5] Hurmuzachi, op. cit., vol. IV—2, p. 173.
[6] A. Veress, op. cit., vol. III, p. 304.
[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 165.
[8] Ibidem, vol. XI, p. 761—762, 766.
[9] Gr. Ureche, op. cit., p. 269; Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 767.
[10] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 309.

luptele antiturcești trebuiau să treacă pe o treaptă superioară de organizare și de desfășurare.

★

In primii ani ai ultimului deceniu al veacului al XVI-lea, situația internațională a imperiului otoman se agravează simțitor. Pozițiile turcești din Mediterană (apărate de alianța cu Franța și de puțină vreme de înțelegerile încheiate cu Anglia) și cele din Europa centrală și răsăriteană (apărate de poziția binevoitoare a Poloniei) amenințau grav pozițiile blocului habsburgic al Spaniei și imperiului german și pe cele ale Veneției. Din această cauză, diplomația habsburgică și venețiană, sprijinite de Vatican, desfășoară o febrilă activitate diplomatică pentru coalizarea a cît mai multe forțe în vederea războiului ce trebuia pornit împotriva imperiului otoman. Această coaliție care nu va izbuti să atragă în rîndurile ei nici Franța, nici Anglia, nici Polonia, va fi denumită „Liga sfîntă", cu pretenția absurdă în acest fel, de a fi, la sfîrșitul veacului al XVI-lea ceea ce au fost cruciadele de altădată. Ca urmare a acestei situații, interesele marilor puteri din coaliția antiotomană se întîlnesc în momentul acesta în Europa centrală și de sud-est, cu interesele popoarelor oprimate de turci, care înțeleg să folosească clipa pentru o răscoală generală împotriva jugului turcesc. Evoluția evenimentelor — pe care nu e cazul s-o analizăm aici — va arăta de altfel că aceste mari puteri, puțin simțitoare față de interesele popoarelor mici, vor exploata cu sălbăticie voința de luptă a acestora, lăsîndu-le de cele mai multe ori singure în fața pericolului otoman. Răscoale și mișcări ale bulgarilor, albanezilor, grecilor, bosniacilor, croaților, au precedat și chiar au însoțit primele operațiuni militare din 1591—1593 ale coaliției antiturcești [1]. Se cunoaște de asemenea rolul îndoielnic jucat de imperiali și venețieni în ce privește ajutorul pe care ar fi trebuit să-l dea centrelor de răscoală din Balcani, aflate în plină mișcare și vădita lor răspundere față de zdrobirea de către turci a puternicei răscoale din nordul Croației [2].

Pe același plan evoluiază și relațiile dintre coaliția antiturcească și Europa răsăriteană. Agenții blocului habsburgic presează fără succes, Țările Romîne și căzăcimea să intre în campania împotriva imperiului otoman. Toate condițiile erau coapte pentru o răscoală generală. Nivelul maxim la care ajunsese exploatarea turcească [3] la începutul ultimului deceniu al veacului al XVI-lea începea să aibă drept consecință nu numai prăbușirea gospodăriei țărănești, dar în același timp, prăbușirea economică generală a acestor țări, ceea ce a obligat domnia și o parte a boierimii să se asocieze luptei antiotomane a poporului și să încerce s-o folosească pentru sine. Din această cauză se poate spune că Țările Romîne au intrat prin voință proprie în coaliția antiturcească iar răscoala antiotomană, dat fiind amploarea ei și faptul scuturării jugului turcesc în 1594, s-a transformat într-un adevărat război între romîni și turci, care a durat pînă la mijlocul primului deceniu al veacului al XVII-lea [4]. In mod firesc, căzăcimea

---

[1] P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 41—51.
[2] Ibidem, p. 43—44.
[3] Vezi partea I-a a acestei lucrări, în « Studii », anul VII, 1954, nr. 3, p. 119—144.
[4] Ibidem.

sprijinită de Rusia participă cu forţe importante la operaţiunile frontului antiotoman. Această participare căzăcească a fost favorizată de ascuţirea luptelor duse împotriva jugului — tot mai greu — al magnaţilor feudali; astfel lupta cazacilor alături de romîni era în acelaşi timp o luptă împotriva coroanei polone. Răscoala cazaco-ţărănească din 1593 înfrîntă cu greu a dovedit că ruptura este definitivă între cazaci şi ţăranii ucrainieni de o parte şi guvernul din Varşovia, de alta. Iar răscoala începută în 1594 sub conducerea lui Nalevaico şi înfrîntă abia în 1596, după care a urmat un groaznic măcel al cazacilor răsculaţi, a arătat că voinţa lor de luptă nu poate fi învinsă [1]. Insă, din cauza caracterului pe care-l îmbrăcau în mod vădit relaţiile dintre blocul habsburgic şi aliaţii mai mici şi totodată şi din cauza frăţiei permanente de luptă stabilită anterior, colaborarea militară dintre romîni şi cazaci se întăreşte considerabil şi se poate spune chiar că zaporojenii preferă să ajute direct — nu prin intermediul marilor puteri — Ţările Romîne în lupta acestora împotriva jugului turcesc — şi în primul rînd principala forţă antiturcească din spaţiul romînesc: Ţara Romînească, condusă de Mihai Viteazul — aceasta fiind una din principalele forme de manifestare ale aderării cazacilor la coaliţia antiturcească. Ruşii şi cazacii împreună cu romînii, maghiarii şi popoarele balcanice, au fost în acest fel aliaţi de luptă în războiul desfăşurat în ultimul deceniu al veacului al XVI-lea şi primul deceniu al veacului al XVII-lea, pentru înlăturarea jugului turcesc.

★

Incă la sfîrşitul anului 1593 enciclica Papei Clement al VII-lea chema la luptă pe cazaci, pe moldoveni şi pe munteni. Stilul papal, cu toate înfloriturile sale alambicate omologa astfel comunitatea de existenţă istorică a acestor popoare, care nu puteau fi închipuite, în acel moment istoric, altfel decît luptînd împreună împotriva opresiunii otomane [2]. Instrucţiunile Vaticanului încredinţate în noiembrie 1593 ambasadorului special pentru problemele răsăritene, Alessandro Comuleo, nu conţin numai un elogiu, care nu putea fi de circumstanţă, a vitejiei romîneşti, dar se referă în chip precis la necesitatea alcătuirii unui front comun al căzăcimii, Moldovei şi Ţării Romîneşti, fără de care de pildă, n-ar putea fi dusă la bun sfîrşit recucerirea absolut necesară a cetăţilor turceşti de la mare şi Dunăre [3]. De altfel aceste eforturi papale nu făceau decît să arunce un pumn sărac de grăunţe într-un teren care se dovedise de mult apt pentru aceasta. Chiar în iulie 1593 se afişa public proiectul de expediţie comună cazaco-moldovenească împotriva fortăreţelor turceşti din Ungaria apuseană, iar înainte de sfîrşitul anului 1593, cercurile informate din Praga semnalau mişcări moldo-cazace în regiunile de la graniţa dintre Moldova şi Ucraina [4]. In această vreme se desfăşoară în ţinuturile Braţlavului, Kievului şi Volhiniei lupte aprige între magnaţii feudali şi cazacii răsculaţi, sub conducerea lui Kosinski, care au izbutit chiar să pătrundă în cetatea Kievului. Victoria

[1] Istoria SSSR (pod. red. B. D. Grekova) vol. I, p. 490, Istoria Ukrainsckoi SSSR, p. 177—180.
[2] Hurmuzachi, op. cit., vol. III—1, p. 173 şi passim.
[3] Ibidem, vol. III 2, p. 36 şi passim.
[4] Ibidem, vol. III, p. 89; vol. VIII, p. 191.

obținută de magnați lîngă orașul Cerkasî n-a fost completă și încetarea luptei a fost doar vremelnică. Lupta aceasta a adus însă o energie nouă în ceea ce privește participarea lui la luptele antiotomane. In momentele acelea în care se pregătea în Țările Romîne răscoala împotriva turcilor, dar cînd aceasta nu izbucnise încă, colaborarea militară dintre romîni și cazaci poartă trăsăturile caracteristice ale anilor 1575—1593; curînd însă, odată cu scuturarea temporară a jugului turcesc, ea se va transforma într-o adevărată alianță interstatală. Rolul însemnat pe care trebuiau să-l joace cazacii în desfășurarea acestor evenimente este învederat și de locul care li se atribuie în ce privește neutralizarea tătarilor și păstrarea credinței voievodului moldovean (Aron) care numai silit *in extremis* de împrejurări grave a acceptat să lupte împotriva semilunii [1]. In februarie 1594, o primă înțelegere se și realizează; împăratul Rudolf al II-lea anunță țarului Feodor al Rusiei, lui Aron Vodă și tuturor zaporojenilor, că în urma înțelegerii încheiate cu hatmanul cazacilor aceștia vor da un ajutor militar în lupta împotriva turcilor de 8 pînă la 10.000 de ostași, în scopul blocării înaintării tătarilor și a pătrunderii prin Silistra în Turcia pînă la Adrianopole. Urma ca în acest fel să fie divizate forțele inamice, să fie stingherite căile de comunicație și mai ales cele de aprovizionare [2]. Și cancelaria imperială este obligată să recunoască astfel existența în răsăritul Europei a unui front de luptă antiotoman independent de „Liga sfîntă" care fără el nu putea întreprinde nimic cu succes în această parte a Europei.

In 1594 evenimentele iau o întorsătură hotărîtoare, mai ales după ce Moldova, Țara Romînească și Transilvania se ridică fățiș împotriva regimului turcesc. Intr-o scrisoare a lui Aron către Sigismund Bathori, în care îi arată că e pregătit totul pentru răscoală, se referă la proiectul — izvorît din negocierile care aveau loc atunci — a unui atac căzăcesc împotriva tătarilor pentru a opri invazia acestora, proiect la care se referă și Rudolf al II-lea în martie [3]. Tot mai mult iese la iveală contribuția hotărîtoare a cazacilor în lupta ce se pregătea în spațiul carpato-dunărean; în chip curent, de aceea știrile vremii cînd vorbesc de răscoala Țărilor Romîne precizează că e vorba de Moldova, Țara Romînească. Transilvania, dar și de cazaci [4]. Lucrurile nu rămîn la stadiul de discuții, de vorbe neurmate de acțiuni, căci în martie 1594 este convocată dieta Poloniei din cauza unor noi acțiuni căzăcesti în Moldova [5]. De această știre s-ar putea să fie legate relatările analelor căzăcești care vorbesc de o incursiune prin Moldova pînă la „Giorgewo" (Giurgiu ?) [6]. Mari pierderi suferă expedițiile tătărești de pradă din partea romînilor și cazacilor în luna mai 1594, precum și la începutul lui iunie [7]. In cadrul pregătirilor răscoalei, cazacii încep a constitui unul din cele mai puternice corpuri ale oastei moldovenești [8]. In felul acesta, de altfel, se face trecerea la forma de luptă comună în cadrul

---

1 Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 178.
2 Ibidem, vol. XI, p. 406—407.
3 Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 179 și p. 186; vol. XII. p. 2.
4 Ibidem vol. XI, p. 425.
5 Ibidem, vol. III-2, p. 40.
6 Engel, op. cit., p. 96.
7 Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p 41 și 460.
8 Ibidem, vol. XV—1, p. 723.

armatelor regulate şi a frontului de război propriu-zis. In a doua jumătate a anului 1594 cazacii joacă un rol hotărîtor în precipitarea evenimentelor din Moldova. Iritaţi de amiciţia regelui şi a panilor poloni pentru cotropitorii turci şi de pertractările domnitorului moldovean — care, între altele refuzase să le încredinţeze artileria fără de care nu puteau organiza cu succes asediul cetăţilor de la mare şi Dunăre[1] — şi care amîna mereu începutul răscoalei, cazacii se hotărăsc să forţeze desfăşurarea evenimentelor. Sprijiniţi de masele populare din Moldova, nemulţumite de făgăduielile goale ale lui Aron, cazacii pătrund pe la Soroca, înfrîng o primă oaste domnească lîngă această cetate, iau cu asalt tabăra întărită de lîngă Iaşi, ocupă oraşul de scaun şi-l silesc pe domnitor să fugă. Informaţiile privitoare la lichidarea, în aceste împrejurări, a unor importante corpuri turco-tătăreşti din Moldova, dovedesc duplicitatea lui Aron, care continua să se sprijine pe turci[2]. 5000 de cazaci ard Benderul, lichidînd în întregime garnizoana otomană, alţii nimicesc un corp de 3.000 de turci cu pierderi de numai 100 de soldaţi[3]. Intensitatea acestor lupte este determinată în mare măsură de răscoala condusă de Nalevaico şi care se desfăşura cu deosebită violenţă în Podolia în cadrul căreia cazacii, ţăranii şi orăşenii ucrainieni dădeau lovituri puternice stăpînirii magnaţilor[4].

Aceste ciocniri violente, încununate de succes, ale cazacilor cu turcii şi tătarii, precum şi prezenţa în Moldova şi Ţara Romînească a unei oştiri de 10 000 zaporojeni dintre care cei mai mulţi erau arhebusieri călăreţi, alcătuiesc o presiune excepţională care obligă pe domnul Moldovei să se decidă pentru ruperea de turci (la care de altfel se angajase în prealabil prin tratatele cu Transilvania şi Ţara Romînească) şi pentru alianţa cu cazacii, care se încheie la începutul lui 1595[5]. Un prim act al acestei alianţe după declanşarea răscoalei este asedierea de către moldoveni şi cazaci a Benderului. Că de data aceasta nu se poate vorbi de o expediţie căzăcească sprijinită de mişcări populare, ci de o reunire a principalelor forţe romîneşti şi căzăceşti în lupta împotriva duşmanului comun, o dovedesc comentariile vremii care pomenesc, odată cu intrarea cazacilor în Moldova, de rebeliunea generală a Moldovei şi Ţării Romîneşti[6]. Ca şi în anii de la începutul ultimului sfert al veacului al XVI-lea, mişcările antiotomane ale cazacilor alcătuiesc în acelaşi timp o formă de răscoală făţişă împotriva coroanei polone. Din această cauză, hotărîrea lor de luptă îi împinge să considere teritoriile polone ca aflate sub control turcesc. In legătură cu această stare de lucruri, regele Poloniei se plînge împăratului Rudolf, pe care îl consideră răspunzător că cetele zaporojene au distrus cetăţi şi au ocupat oraşe în Polonia (de altfel împăratul tot atît de făţarnic ca şi sfetnicii săi, iezuiţii, îi dezavuiază pe cazaci, deşi încheiase o înţelegere cu ei)[7]. In acest sens, demonstraţia de forţă a 20 000 de cazaci în sudul Poloniei cu maşini de război şi artilerie are semnificaţia unei perse-

---

[1] I. Sîrbu, Istoria lui Mihai Viteazul, p. 174 şi urm.
[2] Hurmuzachi op. cit., vol. III, p. 464; vol. XII p. 9, 12—13 şi 17.
[3] Ibidem, vol. XII, p. 16.
[4] Istoria SSSR (pod. red. B. D. Grekova). vol. I, p. 410, Istoria Ukrainsckoi SSR, p. 478.
[5] N. Iorga, Acte şi fragmente ..., vol. I, p. 128, 129; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 227.
[6] Engel, op. cit., p. 100; Hurmuzachi. op. cit., vol. III, p. 227, 464.
[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 19 şi 22.

verente presiuni atît asupra Poloniei, cît și asupra Moldovei, pentru evitarea unei „întoarceri" politico-militare a lui Aron [1]. Către sfîrșitul anului 1594, expediția căzăcească a lui Nalevaico prin Transilvania spre Ungaria centrală și prezența formațiilor căzăcești în Țara Romînească, aflată în plină răscoală [2], indică extinderea largă a sferei de acțiune a cazacilor zaporojeni care, în momentul în care întreg poporul romîn se afla în lupta cu opresorii turci, sprijină în acest fel întregul front romînesc al luptei antiotomane.

★

La sfîrșitul anului 1594 și la începutul anului 1595 cazacii participă cu forțe importante la prima fază, începută odată cu scuturarea temporară a jugului turcesc, a războiului dintre romîni și turci, caracterizată prin operațiuni rapide duse dincoace, dar și dincolo de Dunăre pe teritoriul propriu-zis al imperiului otoman. Se semnalează astfel, chiar la începutul lui 1595, în februarie, ajutorul dat de cazaci lui Mihai Viteazul în cadrul campaniilor duse contra turcilor pe ambele maluri ale Dunării [3]. Se pare de pildă că participarea cazacă a fost importantă în lupta de la Serpătești, în care turcii ar fi pierdut 8.000 de oameni [4]. Dar cazacii nu acționează din plin numai în regiunea Dunării împreună cu Mihai Viteazul. In februarie, principele Transilvaniei primește propunerea cazacilor de a contribui la luptele cu turcii în regiunea carpatică, iar în Moldova se perfectează amănuntele reunirii grosului forțelor moldovenești și cazace conform scrisorii pe care Aron vodă o trimite hatmanului Cazacilor: „...fără întîrziere vă veți ridica și vă veți uni cu noi acolo unde va fi voia noastră să vă arătăm..." [5]. In martie se semnalează sosirea în Moldova a 20 000 de cazaci în împrejurările desfășurării unei mișcări populare îndreptate în contra domnitorului a cărui tiranie nu putea fi suportată nici în condițiile declanșării răscoalei antiotomane [6]. In martie-aprilie e din nou asediat Benderul, iar în aprilie, un raport venețian vorbește pe larg de importantele succese obținute pe linia Dunării de o armată compusă din cazaci, moldoveni, munteni și transilvăneni, între care succese, se menționează mai ales asaltul Benderului și al Brăilei [7]. Amploarea acestor operațiuni este indicată de un raport asemănător, care arată că efective rusești îmbarcate pe nave de asalt (cîte 200 de oameni pe o navă) s-ar îndrepta spre teatrul de operații romînesc în contra turcilor [8]. De asemenea, gazete ale vremii care apar acum la Praga, vorbesc cu amănunțiri de numeroasele înfrîngeri suferite de turci și tătari din partea romînilor și cazacilor, de incursiunile romî-

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 21.
[2] Engel. op. cit., p. 101; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 67.
[3] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 225.
[4] Ibidem.
[5] P. P. Panaitescu, Documente privitoare la Mihai Viteazul, p. 10—11; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 85.
[6] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 35.
[7] N. Iorga, Acte și fragmente..., vol. I, p. 140; Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 95.
[8] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 471.

neşti şi căzăceşti în părţile tătăreşti, de asaltul, după unele ştiri chiar de cucerirea [1] Akermanului şi Ismailului, de gravele consecinţe pentru turci a operaţiunilor de la sud de Dunăre [2]. Unele ştiri poloneze, puţin obiective, pornite să găsească cu orice preţ înfrîngeri, pun în valoare totuşi cooperarea cazacilor în aceste momente cu întreg ansamblul forţelor romîneşti, fapt ce se vădeşte din nou dincolo de Dunăre, unde luptă laolaltă în 1594 şi 1595 cazaci, bulgari, munteni [3]. În mai 1595, sub conducerea lui Nalevaico, 2.000 de cazaci încearcă să împiedice prinderea şi detronarea lui Aron de Ştefan Răzvan, poruncită de Sigismund Bathori, nu din simpatie pentru Aron, ci pentru a stăvili în acest fel ambiţia lui Bathori, de rău augur pentru lupta antiotomană [4]. Probabil că recrudescenţa violentă a acestor acţiuni determină făurirea planului polon de a ocupa Hotinul pentru a ţine în frîu mişcările căzăceşti [5].

Cazacii participă cu forţe importante şi la a doua fază a războiului dintre romîni şi turci, cînd imperiul otoman, incapabil să facă faţă întregii situaţii, agravate pe toate fronturile de luptă, îşi concentrează puterile împotriva principalei forţe militare antiotomane de la nord de Dunăre, Ţara Romînească, care trebuia să facă faţă astfel unui puternic şoc turcesc. În momentul în care se anunţă înaintarea marei armate turceşti spre Dunăre se semnalează chiar de către căpitanul Sucevei sosirea unor întăriri căzăceşti la hotarele Moldovei şi Transilvaniei [6]. În iulie, 5.000 de cazaci trec în Transilvania pentru a întîmpina şocul turcesc şi după puţină vreme se anunţă la Praga că o armată compusă din moldoveni, munteni, transilvăneni şi cazaci l-a oprit pe Ferhad Paşa cînd acesta a încercat să forţeze intrarea în Ţara Romînească [7]. Şapte mii de cazaci sînt pomeniţi în aceste împrejurări cooperînd cu forţele militare ale Ţării Romîneşti [8]. Ştirile multiple care anunţă acum victoriile (cîteodată incerte) ale forţelor armate ale Ţării Romîneşti sprijinite de cazaci şi transilvăneni, confirmă existenta unei colaborări militare în necontenită creştere [9]. Pregătirile turceşti înteţindu-se cazacii primesc noi propuneri, cum este cea a lui Ştefan Răzvan din 28 iunie 1595 („...Precum am scris şi mai înainte domniilor voastre, chemînd pe cavalerii voştri în slujba noastră împotriva păgînilor şi a duşmanilor noştri, astfel şi acum vă rugăm...") propuneri, de altfel primite, de a se trimite noi unităţi căzăceşti [10]. O ştire confuză vorbeşte de ajutorul primit la mijlocul anului de Mihai Viteazul din partea cazacilor conduşi de hatmanii Lobodă şi Nalevaico care însă, puţin după aceasta se despart, acţionînd pe teatre de operaţii diferite. Fapt este că numeroase unităţi căzăceşti participă în această fază a războiului, la luptele de apărare din iulie-august

---

1 Hurmuzachi, op. cit., vol. III—1, p. 471; I. Sîrbu, op. cit., p. 174 şi urm.

2 Mihail P. Dan, Cehi, slovaci şi romîni în veacurile XIII—XVI (anexele documentare), p. 365, 368—369, 371.

3 I. Corfus, Mihai Viteazul şi polonii (anexa documentară), p. 206—207; Hurmuzachi, op cit., vol. III, p. 99.

4 I. Corfus, op. cit., p. 208.

5 Ibidem, p. 214.

6 Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 72.

7 Ibidem, p. 76—77.

8 Ibidem, vol. III—2, p. 109.

9 Ibidem, p. 12.

10 P. P. Panaitescu, op. cit., p. 12—13.

1595 al căror moment cel mai important este bătălia de la Călugăreni, în timpul căreia au izbutit să reia artileria pierdută la începutul luptei [1]. Ei participă de asemenea şi la contraofensiva din timpul toamnei, care a aruncat pe turci peste Dunăre [2]. O scrisoare contemporană a unui ofiţer maghiar vorbeşte de vitejiile cazacilor care au participat la aceste lupte [3].

O ştire de la sfîrşitul anului 1595 arată că o armată rusă se pregătea să apere Ţările Romîne de primejdia recăderii sub jugul turcesc [4]. Probabil însă că aceste pregătiri ale Rusiei erau determinate şi de planurile polone care urmăreau supunerea Moldovei. De altfel, aceasta este vremea în care Mihai Viteazul începe negocierile politico-militare cu Rusia, care se vor încheia cu o înţelegere deplină, pe care corespondenţa cancelariei din Moscova o consfinţeşte ca atare. Această încercare a lui Mihai Viteazul de lărgire a legăturilor externe pe făgaşurile tradiţionale ale Ţărilor Romîne, era determinată de politica duplicitară a Austriei, al cărei ajutor nu se face simţit decît arareori şi de şovăielile nefericite ale principelui Transilvaniei. Ca în toate marile momente ale luptei antiotomane a poporului nostru, Rusia se înfăţişa ca aliatul cel mai statornic şi eficient. Cu atît mai mult apărea aceasta, cu cît la începutul lui 1596 frontul romînesc antiotoman primeşte o grea lovitură; o armată polonă pătrunde în Moldova şi-l înscăunează domn pe Ieremia Movilă, care va scoate ţara din coaliţia antiturcească [5]. Era aceasta, deci, o victorie indirectă a turcilor, care-şi puteau concentra acum forţele împotriva Ţării Romîneşti şi Transilvaniei. De altfel, chiar în ianuarie, Ieremia Movilă arăta că se teme de o acţiune conjugată transilvano-munteano-cazacă pentru recîştigarea controlului asupra Moldovei (emisari speciali sînt semnalaţi la cazaci, unde negociază atacul asupra lui Ieremia Movilă) [6]. In martie, o parte din cazaci, care fuseseră siliţi să părăsească Moldova, se înrolează în armata transilvană în rîndurile căreia Sigismund Bathori se oferise anterior să încadreze 15.000 de cazaci [7]. In acelaşi scop, Mihai se adresează oficial hatmanului cazacilor, cerîndu-i ajutor faţă de situaţia nou creată. („Totuşi nădăjduesc de la domniile voastre că domniile voastre toţi nu veţi cruţa munca şi veţi veni în ţara mea şi-mi veţi ajuta să bat pe păgîni...“) [8].

Cazacii, în primăvara anului 1595, încearcă să forţeze mîna Poloniei şi s-o împingă în război împotriva turcilor — ocupînd o serie de fortăreţe poloneze — dar nu izbutesc din cauza opoziţiei înverşunate a cancelarului Ioan Zamoyski [9]. In acelaşi timp, îşi concentrează forţele pentru a pătrunde în Moldova. Primejdia este atît de mare şi frica panilor poloni atît de ascuţită, încît starostele Cameniţei putea să-i scrie lui Zamoyski următoarele: „...dacă se vor înţelege (cazacii — *E. S.*) cu voievozii Transil-

[1] N. Iorga, Istoria lui Mihai Viteazul, p. 203.
[2] N. Iorga, Acte şi fragmente . . ., p. 143; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 449.
[3] I. Crăciun, Scrisoarea lui Petru Pellerdi . . ., în «Anuarul Inst. de ist. naţ.», Cluj. VI, p. 494—502.
[4] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 497.
[5] Ibidem, vol. III—2, p. 162.
[6] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 19.
[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 238.
[8] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 21.
[9] A. Veress., op. cit., vol. [illegible] p. 22; Hurmuzachi, op. cit. vol. III–2, p. 191.

vaniei şi Valahiei, vor lua Moldova în aşa fel, încît nu se va putea şti din ce parte să fie apucată..." [1]. Sigismund Bathori încearcă de asemenea să împingă pe zaporojeni spre Moldova [2]. Daca începerea acestei acţiuni a fost tărăgănată, aceasta se datoreşte numai neîncrederii în duplicitatea habsburgică şi în şovăielile principelui transilvan. In august, cazacii sînt la hotarele Moldovei şi spaima pe care o inspiră apropierea lor lui Ieremia Movilă şi boierilor săi aminteşte de vremurile domniei lui Petru Şchiopul [3]; de altfel, caracterul presiunii căzăceşti din acest moment asupra Moldovei este acelaşi: de ajutor dat împotriva unui regim urît pentru asuprirea internă şi trădarea externă de poporul care „salutase" înscăunarea lui Ieremia Movilă prin fuga în masă în munţi [4]. Polonia panilor în aceste momente nu mai poate fi învinuită de turci că ocroteşte pe cazaci (Poarta are cu totul alte probleme acum). De altfel, pe la mijlocul lui 1596 colaborarea militară dintre armata condusă de Mihai şi cazaci îşi dăduse roadele prin nimicirea unui corp de 5.000 de tătari năvălitori [5]. Din această cauză notele diplomatice otomane vorbesc curent de cazaci ca de duşmani comuni ai Poloniei şi Turciei [6]. Era şi aceasta, într-un fel, omologarea caracterului de răscoală făţişă împotriva coroanei polone a tuturor mişcărilor căzăceşti favorabile frontului antiotoman. Iar statornicia căzăcească pe aceste poziţii este atît de cunoscută, încît, un an mai tîrziu, în decembrie 1597, Mihai Viteazul îl înştiinţează pe împărat că, în cazul în care nu va primi banii la timp, va dizolva cea mai mare parte a armatei păstrînd însă pe cazaci şi pe haiduci [7].

Cazacii participă de asemenea cu contingente însemnate la cea de a treia fază a războiului dintre romîni şi turci (cea din 1598), cînd imperiul otoman a încercat pentru ultima dată, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, să recîştige controlul asupra Ţării Romîneşti. Astfel, pentru a face faţă acestor noi primejdii la începutul lui 1598, Mihai Viteazul îşi apropie armata de Dunăre, întărind-o mereu şi mărind numărul cazacilor aflaţi sub drapel. Recheamă cazacii aflaţi în Transilvania şi trimite vorbă celor din Moldova să ia armele împotriva lui Ieremia Movilă [8]. Negociază cu cneazul Vasile, Palatinul Rusiei, obţinerea unui nou contingent de cazaci, propunere la care primeşte de altfel răspuns favorabil [9]. In martie, presînd pe ambasadorul imperial să i se trimită cît mai curînd banii promişi, îl anunţă că-i vin în ajutor cinci mii de cazaci. In aceeaşi ordine de idei, Mihai negociază totodată cu Constantin, cneazul de Ostrog, posibilitatea unei ridicări masive de cazaci înspre Moldova [10]. Cazacii sprijină de asemenea planul de campanie al lui Mihai prin operaţiuni de diversiune, care obligă comandamentul turc să-şi mobilizeze importante forţe departe de teatrul principal de operaţiuni (în februarie se anunţă chiar că

---

1 Hurmuzachi, op. cit., Supliment, II-1, p. 384.
2 Ibidem, vol. XII, p. 261.
3 Ibidem, vol. III—2, p. 210.
4 Ibidem, vol. III, p. 275.
5 Ibidem, vol. XII, p. 283.
6 P. P. Panaitescu, op. cit., p. 35.
7 A. Veress, op. cit., vol. V, p. 120.
8 Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 330.
9 Ibidem, vol. III, p. 318.
10 Ibidem, vol. XII, p. 354 şi 540.

turcii trebuie, în acest scop, să construiască o flotă pentru operaţiunile dintre Bender şi Akerman) [1]. Negocierile anterioare ajunseseră probabil la un stadiu clar, căci în iulie, Mihai îl anunţă pe Sigismund Bathori că întreaga căzacime este gata să-şi reunească forţele cu ale sale, ceea ce nu se poate realiza din cauza refuzului lui Ieremia Movilă de a acorda tranzitul prin Moldova [2]. Din această cauză chiar au loc, la mijlocul lunii iulie, lupte violente între forţele căzăceşti şi oastea domnească pentru forţarea trecerii Nistrului, încercare ce nu izbuteşte din cauză că Ieremia fusese prevenit şi putuse în acest fel să concentreze forţe însemnate pentru a le opri drumul [3]. In septembrie, în armata lui Mihai Viteazul se gasesc patru mii de cazaci de „prima linie" (alţi şase mii cu treizeci de tunuri mari şi cincizeci de tunuri mici sînt anunţaţi pentru noiembrie) care în octombrie dau o contribuţie importantă la aruncarea peste Dunăre de către armata Ţării Romîneşti a paşei de Silistra [4]. Şi aceste mişcări ale cazacilor continuă fără întrerupere, sau sprijinind direct operaţiile lui Mihai Viteazul, sau ţinînd pe loc importante forţe vrăjmaşe. Astfel, nespusa spaimă a lui Ieremia Movilă iese din nou la iveală în octombrie 1598, cînd cere cu disperare ajutor polonez împotriva cazacilor [5].

★

In anii 1599—1600 se desfăşoară, sub conducerea lui Mihai Viteazul, campaniile din Transilvania şi Moldova, menite să refacă sistemul antiotoman din 1594—1595. In timpul pregătirii campaniei din Transilvania, pentru a împiedica o reunire — gravă în consecinţe pentru Mihai Viteazul — a forţelor lui Ieremia Movilă şi ale lui Andrei Bathori, ambii aserviţi intereselor polone, cazacii continuă operaţiunile de diversiune la hotarele Moldovei şi Transilvaniei. Aceste operaţiuni de diversiune deschid, în mai, perspectiva unui plan de campanie mai vast, sub conducerea lui Nalevaico, fapt pentru care în aprilie şi mai guvernul polonez ia o serie de măsuri excepţionale, primite cu satisfacţie de turci [6]. Intr-un raport pe care-l adresează arhiducelui Maximilian — înainte de a începe campania din Transilvania — Mihai arată că are în armata sa 4.000 de „cazaci buni", care „cunosc toate drumurile şi văile Ardealului" [7]. Ştiri diverse din noiembrie anunţă în acelaşi timp prezenţa unor importante contingente de cazaci în armata cu care Mihai trece munţii în Ardeal împotriva lui Andrei Bathori; aceleaşi ştiri anunţă totodată distrugerea de către cazaci a unei flotile turceşti pe Dunăre [8]. Cazacii sînt semnalaţi în număr mare în lupta de la Şelimbăr şi în armata de ocupaţie din Transilvania [9]. Prezenţa cazacilor

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 334.
[2] Ibidem, vol. III, p. 294; vol. XII, p. 334.
[3] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 47—49; Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 374; Supliment, 2—1, p. 467 şi 468.
[4] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 393, 405 şi 415.
[5] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 62.
[6] I. Corfus., op. cit., p. 242; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 81; Hurmuzachi, op. cit., Supliment, II—1, p. 528.
[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 392—393.
[8] I. Corfus, op. cit., p. 248; Al. Ciorănescu, op. cit., p. 147.
[9] Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 340, 427; vol. XII, p. 490, 533, 539 şi 544; Cronica lui Radu Popescu, p. 111 (« Ai lui Mihai Vodă venia cazaci, moldoveni... şi de altă parte vinia haiducii şi catanele şi în mijloc vinia el cu ai lui »). Relaţia polcovnicului Walawski despre lupta de la Şelimbăr arată că au participat la ea mai mult de 4000 cazaci călări (A. Veress, op. cit., vol. V, p. 332—340).

în număr mare în armata lui Mihai Viteazul întăreşte simţitor tendinţele ofensive ale acestuia. Cazacii din Moldova sînt chemaţi în Transilvania, alţii numeroşi (circa 12.000) sînt aşteptaţi să sosească din Podolia şi se anunţă totodată vestea ridicării cazacilor de la Praguri spre a-şi uni forţele cu Mihai[1]. Toate acestea nu arată numai întărirea efectivelor armatei lui Mihai, ci totodată ilustrează pregătirile pentru campania din Moldova, a cărei inevitabilitate nu mai era un secret pentru nimeni. La începutul lui 1600, într-o scrisoare către regele Poloniei, Ieremia Movila se referă la continua întărire a legaturilor Ţarii Romîneşti cu Moscova şi cu cazacii[2]. Noi măsuri represive ale guvernului polon nu pot împiedica afluenţa cazaca în armata lui Mihai, cu atît mai mult cu cît în ce priveşte efectivele din Ardeal, populaţia privea cu multă simpatie pe cazaci şi nu pe austriaci[3]. In acest fel, proiectele militare ale lui Mihai se întîlneau întocmai cu cele ale cazacilor care aveau tot interesul, de asemenea, să fie înlaturat „cuiul" turco-polon din Moldova.

Cazacii participă în acest ultim an al veacului al XVI-lea la toate operaţiunile care au precedat prima cădere a lui Mihai Viteazul. Unitaţi căzăceşti cu efective variind între 2.000 şi 4.000 de ostaşi nu asigură numai ocuparea Transilvaniei şi apărarea graniţelor ei, dar se şi disting într-o serie de lupte cu turcii, dintre care cele mai importante sînt cele din jurul cetăţilor Lipova şi Inău[4]. Cazacii alcătuiesc un sprijin atît de însemnat al lui Mihai Viteazul, încît nobilimea ardeleană, ca să-i şubrezească poziţiile, i-a cerut în repetate rînduri să dizolve unităţile de cazaci[5]. Cazacii participă la campania din Moldova şi contribuie la izgonirea lui Ieremia Movila pînă la Hotin[6]. Ceva mai tîrziu, o unitate de cazaci lupta alături de Mihai în nefericita bătălie de la Mirăslău, constituind chiar avantgarda armatei şi-l însoţesc în timpul retragerii peste Mureş[7]. Loialitatea cazacilor faţă de Mihai Viteazul este atît de mare, încît după înfrîngerea de la Mirăslău începe în Transilvania o sîngeroasă represiune anticăzăcească[8]. Tot ca un ajutor pentru Mihai trebuie considerată lovitura dată de cazaci în noiembrie 1600 la Bender, care imobilizează forţe turceşti[9]. In anul 1600 guvernul polon trebuie să ia o serie de măsuri speciale ca să stavilească înrolarea cazacilor în armata lui Mihai Viteazul: între altele, s-au pronunţat ameninţări din cele mai grave pentru participarea lor a luptele lui Mihai (denumite „aventura în care au intrat") [10]. Mai mult chiar: în timpul reocupării Moldovei de poloni — în 1600 — se înregistrează o vastă conspiraţie căzăcească, cu scopul uciderii lui Zamoyski şi a predării întregii artilerii lui Mihai[11]. Şi, în sfîrşit, cu toate

---

[1] M. P. Dan, op. cit., p. 390; Hurmuzachi, op. cit., vol. III, p. 348, 351.

[2] I. Corfus, op. cit., p. 254; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 103.

[3] I. Corfus, op. cit., p. 266 şi 270. Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 601, 682 şi 726.

[4] Hurmuzachi, op. cit., vol. XII, p. 752, 756, 780, 830, 881, 936, 941, 1038 şi 1199.

[5] Ibidem, , p. 643, 644, 645, 652, 654 şi 661.

[6] P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 184.

[7] Hurmuzachi, op. cit., vol. XI, p. 385.

[8] Ibidem, vol. XII, p. 1077.

[9] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 136.

[10] I. Corfus, Corespondenţă inedită asupra relaţiilor între Mihai Viteazul şi Polonia, p. 48; A. Veress, op. cit., vol. VI, p. 21—22.

[11] P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, p. 229.

amenințările polone, numeroase unități de cazaci au participat la luptele din Țara Romînească, în urma cărora, față de superioritatea cov^rșitoare a armatei compuse din poloni, turci și tătari, Mihai a trebuit să părăsească țara [1]. In felul acesta, cazacii s-au asezat pe avantposturile frontului romînesc de luptă antiotomana pîna la cele din urmă momente ale domniei lui Mihai Viteazul.

A merge mai departe înseamnă a trece peste limitele fixate de la început de tema acestei lucrări. Trebuie reținut însă că războiul dintre romîni și turci, început în 1594, nu se termină acum, ci odată cu încheierea păcii din 1606, în desfașurarea sa ulterioară contribuția cazacă fiind mereu aceeași, atît în luptele directe cu turcii, cît și în luptele cu aliații turcilor (principii Moldovei și Transilvaniei redeveniți supuși ai turcilor).

Contribuția cazacă în primii ani ai veacului al XVII-lea nu face decît sa întregească tabloul general al ajutorului puternic și permanent pe care cazăcimea l-a dat luptei antiotomane a poporului romîn, atît în perioada mișcărilor antiotomane din 1575—1593, cît și în perioada războiului dintre romîni și turci dintre 1594—1606, războì ale cărui victorii romînești au adus Țării Romînești independența relativă față de Poarta otomană pentru un deceniu și mai bine.

★

Peste acest capitol glorios, istoricii burghezi au vrut să treacă cu buretele. Impotriva lor s-a ridicat nu numai bogăția nesfîrșită de informații — oglinda a adevarului istoric — care nu puteau să zacă la infinit nefolosite, ci în primul rînd memoria popoarelor care nu puteau să uite vitejia eroilor ieșiți din rîndurile lor, care au păstrat ceea ce istoriografia burgheza a vrut să se uite. Istoricii burghezi au scris puțin și cenușiu despre Potcoavă. Nu tot așa vorbește poporul despre el, cînd recită din baladă: „dincolo de rîul repede [turcii bat Moldova] pe Dunăre și pe Nistru [curg valuri repezi de sînge...] [...pe malul celălalt arde focul] iar pe malul acesta se ridică luna [hatmanul Potcoavă] duce pe cazaci în Moldova". Aceste tradiții de luptă comune ale romînilor și cazacilor pe care nu le-a ignorat nici poporul, nici vechile letopisețe, au fost preluate de mișcarea revoluționară de la sfîrșitul veacului al XIX-lea. Intr-o scrisoare, probabil din 1880, a unor socialiști ucraineni către socialiștii romîni, se spune: „Am aflat cu cea mai vie bucurie noi, socialiștii ...ucrainieni din Geneva, despre editarea în curînd a «Romîniei viitoare». Noi vedem în romînii socialiști tovarăși de două ori; nu numai socialiști dar și vecini de ajutorul cărora nu ne putem lipsi în munca din țara noastră, pentru poporul nostru... legătura reciproca a celor două popoare a fost destul de puternică" [2]. „Letopisețele și registrele căzăcești și chiar cîntecele populare au păstrat amintirea «valahilor» care au luat parte în mare numar la razboaiele întreprinse pentru libertatea și pamîntul sau de poporul ucrainean în veacurile 16 și 17 sub con-

---

[1] Hurmuzachi, op. cit., vol. III—2, p. 371.

[2] Documente privind istoria Romîniei, Războiul pentru Independență, vol. I, partea I-a, p. 721, doc. nr. 539.

ducerea «Tovărășiei cazacilor zaporojeni», împotriva statului turc și polon...“ [1]. „Au fost vremuri cînd amîndouă popoarele vecine... s-au ajutat reciproc în războaiele pentru independență, precum și prin înlesniri și ajutoare culturale atît de scumpe într-o vreme cînd ambele popoare își vedeau periclitată chiar existența lor însăși. Vor putea acum urmașii ce trăiesc în timpuri mai favorabile să stabilească între ei o solidaritate în lupta pentru libertate a celor două popoare, îndeosebi a claselor lor muncitoare, precum și o într-ajutorare culturală între cele două popoare“ [2].

Importanța dată acestor legături istorice, ale poporului romîn de către mișcarea revoluționară la începutul ei arată importanța acestui capitol — puțin cunoscut — al istoriei Romîniei.

ВОЕННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РУМЫН И КАЗАКОВ В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XVI ВЕКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Распространение турецкого господства в Румынских землях в середине XVI в. — вскоре после захвата значительной части Венгрии в результате турецких войн 1526—1541 гг. — делит борьбу румынского народа против турецкого господства на два больших периода; им заканчивается борьба за сохранение независимости и начинается борьба за ее восстановление, за свержение турецкого ига. В этом последнем периоде, а именно в середине XVI в., начинается важная фаза этой борьбы, заканчивающаяся — одновременно с окончанием румыно-турецкой войны 1594—1606 гг. — в конце первого десятилетия XVII в. и носящая печать недостаточной в этот исторический период приспособленности основных учреждений феодального государства к условиям турецкого уклада, следствием чего явилось все возрастающая ожесточенность борьбы.

В настоящей работе приводятся некоторые события, происходившие в последней четверти XVI в. и связанные с борьбой румынского народа против турецкого господства. Главным моментом этой борьбы в указанный период было военное сотрудничество румын и казаков, начавшееся с их взаимодействия во время восстания молдован против владычества султана (1574), подавленного вследствие солидаризации с Оттоманской Портой крупного боярства, заговор которого в 1574 г. помешал вернуть независимость Молдавии в момент, когда затруднительное положение, в котором находилась в то время Оттоманская империя, делало это возможным.

Между тем все большее стечение в Запорожской Сечи крестьян из Украины, Белоруссии и Великороссии, из Румынских земель и Польши, и вообще всех угнетенных людей из соседних областей, о чем свидетельствуют и польские оффициальные документы, дает возможность продолжать и даже усилить борьбу с турецким господством, обеспечивая при этом значительную и постоянную внешнюю помощь

[1] Documente privind istoria Romîniei, Războiul pentru Independență, vol. I, partea -a, p. 721, doc. nr. 539.
[2] Ibidem.

в этой борьбе румынскому народу. Так, в известные моменты, например в 1577, 1578, 1583 и 1593 гг., соединенные удары румын и казаков нередко ставили под значительную угрозу самое существование турецкого господства в Румынских землях и заставляли Оттоманскую Порту принимать крайние меры для обороны.

Вследствие этого тесная военная связь казаков и молдован нередко довольно серьезно нарушает равновесие политической системы в юго-восточной Европе и влияет на разрешение некоторых основных вопросов международной политики того времени (развитие польско-турецких и русско-турецких отношений, создание коалиции, направленной против Турции). Таким образом, все более выявляется явная ошибка буржуазной историографии, считавшей эту эпоху лишенной исторического значения, а военную помощь, оказываемую казаками румынам, авантюрой, чуждой народу, якобы совершенно в ней не участвовавшему или участвовавшему в ней лишь в очень незначительной мере (что опровергается даже при самом беглом знакомстве с документами того времени), и видевшей активно участие страны лишь в «запасе украинских претендентов». В то же время следует подчеркнуть, что помощь, оказываемая казаками, представляла собой не только военное взаимодействие румын и казаков, но и углубление и расширение тесной связи и взаимопомощи между Румынскими землями и Россией.

В военном взаимодействии румын и казаков последней четверти XVI в. большое значение имеет помощь, оказанная боевыми казачьими частями во время войны румын с турками 1594—1606 гг., в особенности, в битвах, происходивших в конце XVI в. В главных фазах этой войны, которыми являются: восстание и свержение турецкого ига, контроль над Дунаем и распространение боевых действий по ту сторону Дуная, оттеснения за Дунай большого турецкого наступления в 1595 г. и отражение турецких нападений в 1596—1598 гг. — военная помощь казаков была очень значительна. На этой основе, ставшей традиционной помощь эта в XVII в. значительно возрастает и в середине XVII в, достигает высокой степени своего исторического развития в условиях воссоединения Украины с Россией.

LA COOPÉRATION MILITAIRE ENTRE ROUMAINS ET COSAQUES DURANT DE DERNIER QUART DU XVIe SIÈCLE

(RÉSUMÉ)

L'asservissement des Pays Roumains par les Turcs vers la moitié du XVIe siècle — peu après la chute de la Hongrie — à la suite des grandes campagnes ottomanes de 1526 à 1541 — divise en deux grandes périodes la lutte du peuple roumain contre l'invasion ottomane: la lutte pour conserver l'indépendance prend fin, celle pour recouvrer l'indépendance, pour secouer le joug turc, commence. Une phase importante de cette seconde période est celle qui débute vers la moitié du XVIe siècle et s'achève à la fin des dix premières années du XVIe — en même temps que la guerre roumano-turque de 1594—1606. Elle est marquée par le fait qu'à cette période de l'histoire les institutions fondamentales de l'Etat féodal n'é-

taient pas entièrement adaptées aux conditions du régime turc. De là, le caractère de violence déchaînée de ces luttes.

Dans cet ouvrage, l'Auteur expose certains événements qui eurent lieu durant le dernier quart du XVI-e siècle, événements se rattachant à la lutte du peuple roumain contre la domination turque. Pendant cette période, un aspect intéressant de cette lutte est celui de la collaboration militaire entre Roumains et Cosaques. Son point de départ fut la commune action moldo-cosaque menée lors du soulèvement des Moldaves, en 1574, contre la domination des Sultans, soulèvement dont l'échec est dû à la solidarisation des grands boyards avec le gouvernement du Sultan. Par le complot de 1574, ces boyards ont anéanti toute possibilité de reconquérir l'indépendance moldave, à un moment ou les difficultés avec lesquelles l'empire ottoman était aux prises rendaient cela possible.

Du fait que le centre cosaque des cataractes du Dnièper attire toujours davantage de paysans ukrainiens, biélorusses et russes, puis roumains, polonias et, en général, tous les opprimés des régions avoisinantes (ce qui ressort également des documents de la chancellerie polonaise), la lutte contre la domination turque peut se poursuivre et même gagner en ampleur, et la lutte du peuple roumain obtenir un appui incessant du dehors. C'est ainsi qu'à certains moments, au cours des années 1577, 1578, 1583, 1593, les attaques des Roumains et Cosaques réunis mettent en danger l'existence même du régime turc dans les Pays Roumains, obligeant la Porte ottomane à des mesures extrêmes de défense.

C'est là la raison pour laquelle la collaboration militaire entre les Cosaques et les Moldaves ébranle parfois assez sérieusement l'équilibre du système politique du Sud-este européen et exerce une influence sur quelques-uns des principaux problèmes de la politique internationale de l'époque (évolution des rapports turco-polonais, évolution des rapports russo-turcs, processus de constitution de la coalition antiturque). Ces faits soulignent d'autant mieux une erreur évidente des historiographes bourgeois. En effet, d'après eux, cette époque serait dénuée de toute importance historique et l'aide militaire accordée par les Cosaques aux Roumains serait une aventure tout à fait étrangère au peuple, qui n'y aurait participé qu'à peine ou point du tout, l'unique participation active du pays consistant en la seule « réserve de prétendants » en Ukraine (faits que l'analyse des documents de l'époque, si sommaire soit-elle, ne peut que démentir). Il faut souligner en même temps que l'aide accordée par les Cosaques aux Roumains signifie non seulement une coopération militaire active entre Roumains et Cosaques, mais encore un regain d'ampleur et d'intensité des relations de collaboration et de secours mutuel entre les Pays Roumains et la Russie.

Un moment particulièrement important de la coopération militaire entre Roumains et Cosaques, durant le dernier quart du XVI-e siècle est celui ou les formations cosaques de combat viennent au secours du peuple roumain dans la guerre contre les Turcs, de 1594—1606, et surtout, dans les luttes qui eurent lieu à la fin du XVI-e siècle. Au cours des principales phases de cette guerre; soulèvement du peuple roumain et son affranchissement du joug turc, obtention du contrôle du cours du Danube, extension des combats par delà le fleuve, refoulement de la grande offensive turque de 1595 au delà du Danube et mise en déroute des attaques de 1596—1598, l'assistance militaire accordée par les Cosaques a été importante. Fondée sur des relations devenues traditionelles, cette aide gagnera en ampleur au cours du XVII-e siècle et atteindra un degré supérieur de développement historique vers la moitié du XVII-e siècle, dans les conditions de la réunion de l'Ukraine à la Russie.

ÎNCEPUTURILE DREPTULUI SCRIS ÎN LIMBA ROMÎNĂ *

DE

AL. GRECU

Articolul nu are pretenția să rezolve numeroasele probleme ce se pun în legătură cu originea dreptului scris în limba romînă, în epoca feudală. Pînă acum, putem zice, ca aceste începuturi sînt aproape complet necunoscute: nici o istorie a țarii noastre nu cunoaște si nu studiază textele romînești de nomocanoane, din secolul al XVI-lea, dintre care două sînt prezentate aici pentru întîia oara.

O cercetare atentă și migăloasă se impune pentru fixarea izvoarelor, problemă pentru rezolvarea căreia ne mulțumim deocamdata să dam numai indicații. Pe de altă parte, o problemă de caracter general este aceea a raporturilor sociale a acestor traduceri; cu alte cuvinte, cercetarea împrejurărilor sociale care au făcut necesară traducerea in limba romîna a acestor texte de legi. In această privință, fixarea centrului și epocii în care s-a început traducerea legilor în romînește, problema pe care vom încerca s-o rezolvăm, ca și aceea a răspîndirii acestor texte, ne pot da sugestii pentru a înțelege cauzele sociale ale apariției legilor în limba poporului. Comunicarea de față este deci menită să prezinte cele mai vechi texte de legi în romînește, să arate raportul între aceste texte; în al doilea rînd să precizeze unde și în ce împrejurări s-a început mișcarea de traduceri, pentru a putea explica legatura intre stadiul de dezvoltare a societații și apariția legii scrise, alături și, am îndrăzni sa spunem, împotriva dreptului consuetudinar nescris, obiceiul pămîntului, sau mai bine zis „legea țării".

Desigur că în această privință rămîne mult de făcut și pentru precizarea izvoarelor, și pentru studiul rolului legilor scrise in mediul social dar nădăjduim că anume jaloane de oarecare însemnătate vor fi puse acum.

---

* Redacția supune discuției acest articol.

Pravilele slave care au circulat în Țările Romîne

Nomocanoanele bizantine care cuprind legea bisericească, dreptul canonic cu amestec întrucîtva măcar, de drept civil, în privința stabilirii spițelor de rudenii și a dreptului penal, pedepsele ucigașilor, furturilor, au fost traduse, se pare odată cu cărțile de slujbă, în limba slavă bisericească Nomocanonul sau „Syntagma", compilația în ordine alfabetică de legi bisericești (a lui Matei Vlastares) scrisă în grecește la Salonic în secolul al XIV-lea a fost tradusă imediat în slavonește în Bulgaria și în Serbia. Primul nomocanon slav datat, scris în Țările Romîne, este din anul 1452 și a fost scris la Tîrgoviște de gramaticul Dragomir pentru domnul Țării Romînești, Vladistav (colecție particulară rusă) [1]. În Moldova, la 1474, Ghervasie de la Neamț copiază pentru Ștefan cel Mare un nomocanon în limba slavă [2]. Din 1495 avem o altă copie scrisă la Iași tot pentru același domn al Moldovei, de către gramaticul Damian [3].

Aceste manuscrise cuprind traducerea integrală în limba slavonă a „Syntagmei" lui Matei Vlastares, nu cea prescurtată, așa cum apare în textele sîrbești din secolul al XIV-lea, publicate de V. Jagic în revista „Starine" VI. Forma completă cuprinde și alte chestiuni decît cele pur bisericești, de exemplu cel din 1474 : „Despre slobozirea robilor și felul cum se orînduiește [4].

În copiile din Moldova ale „Syntagmei" se află reprodus și acel scurt glosar de instituții în limba latină, cu echivalentul lor în slavonește, pentru lămurirea unor pasaje din „Syntagmă" [5]. Exemple: pretor = voevoda, magistrate = vlastele, ilustrie = protospatar.

În secolul al XVI-lea, numărul manuscriselor de nomocanoane slave care au circulat și au fost copiate în Țara Romînească și Moldova este destul de mare. Remarcăm că aceste manuscrise au, ca să zicem așa, un caracter oficial, devreme ce sînt scrise, cele mai multe, din porunca domnilor sau a capilor bisericii ortodoxe.

Deosebit de cuprinzătoare sînt cele două compilații de pravile bizantine în limba slavă, scrise la mănăstirea Neamț, unul din 1557, celălalt din 1512 de la Bisericani.

Manuscrisul din 1557 cuprinde „Pravila sfinților apostoli", scris din porunca lui Grigore, mitropolit al Sucevei, precum și extrase din legiuirile bizantine [6]. Manuscrisul din 1512 este scris de ierodiaconul Nicodim din ordinul lui Bogdan al III-lea. Ambele manuscrise cuprind un text aproape identic (au la sfîrșit așa numita „Cronică sîrbo-moldovenească") text care este, cum s-a dovedit, modelul „Pravilei" de la Govora, tipărită la 1640 [7]. Pravila slavă din 1557 de la Neamț este azi manuscrisul nr.

---

[1] A. A. Soloviev, Importanța dreptului bizantin în Balcani, în « Godișnik N. Ciupica », XXXVII, Belgrad, 1928.

[2] Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131.

[3] A. Iațimirskii, Texte mărunte și observații despre vechea literatură slavă, în « Izvestiia otdeleniia russkogo iazika i slovestnosti », Akad. Nauk, St. Petersburg.

[4] Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131.

[5] Publicat de M. Kaluzniacki, în « Arhiv für slavische Philologie », XIV, p. 86, după un mss. din 1561. Textul se află și în Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 131 din 1474.

[6] A. Iațimirskii, Din manuscrisele slavone (rusești), Moscova, 1898, p. 84—92.

[7] I. Peretz, Pravila de la Govora, în « Revista pentru istorie, filologie și arheologie », XI, 1910.

636 slav al Academiei R.P.R., cealaltă, de la mănăstirea Bisericani, se află azi la Biblioteca publică centrală din Moscova, o copie fotografică completă a tuturor paginilor manuscrisului slav al Academiei R.P.R. cu nr. 685.

Aşadar, nomocanoanele slave au avut o circulaţie oficiala in ambele Ţări Romîne — şi au fost copiate cu poruncă domnească — pe lîngă manuscrisele aduse din alte ţări care au circulat la noi. Intre acestea din urmă amintim şi sbornicul pe pergament scris, după limbă, în Serbia la sfîrşitul secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor. Manuscrisul slav nr. 72 al Academiei R.P.R. un miscelaneu care cuprinde şi extrase din „nomocanon", din care vom extrage numai acest pasaj interesant din punct de vedere social (la folio 204 : Poruncile sfinţilor apostoli Petru şi Pavel : „Eu Petru şi Pavel, poruncim robilor să lucreze 5 zile, iar sîmbăta şi duminica să ia învăţătură în biserici...").

Cele mai vechi traduceri ale „Nomocanonului" slavo-bizantin in limba romînă. „Pravila sfinţilor apostoli" tipărită de Coressi

In anul 1921 s-a descoperit la biserica din Ieud în Maramureş un manuscris romînesc din secolul al XVI-lea care cuprindea un număr de foi tipărite, legate împreună — 12 foi (24 pagini) — cuprind un fragment din „Pravila" cunoscută sub numele de „a sfinţilor apostoli" în *limba* romînă fără început şi fără sfîrşit. Din comparaţia cu şriftul tiparului cărţilor vechi romîneşti rezultă că această carte a fost tipărită în tipografia diaconului Coressi din Braşov între anii 1570 şi 1580. Textul celor 24 de pagini a fost publicat în facsimile fotografice de I. Bianu în 1925 în colecţia „texte de limbă din secolul al XVI-lea", cu un studiu şi o transcriere de C. A. Spulber. După C. A. Spulber, data tipăriturii coresiene ar fi 1563, ceea ce nu ni se pare deajuns de justificat.

Această scriere, evident tradusă din slavoneşte, după cum se vede din numărul mare de slavonisme în lexic şi în sintaxă, este un nomocanon, adică o legiuire bisericească într-o formă foarte simplă. Pedepsele faptelor rele nu sînt adică ale puterii lumeşti, ci pedepsele bisericii şi se reduc la trei : *post* îndelungat, ani de zile, apoi mătănii, închinăciuni sau pocloane (poclon — slavoneşte înseamnă închinăciune), un număr anumit pe zi, care în cazuri grave poate merge pînă la o mie, în sfîrşit o pedeapsă ciudată : cel pedepsit va mînca hrană fără sare, timp de cîteva luni sau ani.

„Iară cine mănîncă carne de lup sau de vulpe sau de cătuşă (pisică) sau de fiece spurcat sau de corĭ (uliu) sau de uture sau de veveriţa şi alte necurate, post 4 leat, iară de va mînca drept leacurele 1 leat, pocloane 15".

Ca excepţie la pedepsele duhovniceşti se prevăd pedepse corporale în unele cazuri : „iară cela ce fară beserecă să-i dai pre spinare 30 de toiage, iară pre pîntece 24, post 3 leat, pocloane 100". „Iară popa cela ce nu va mătura besereca în toate sîmbetele să se lepede preuţie".

Interesant e amănuntul care amintește de economia agricolă, cu gropile de pîine: „Iară cine fură pîine de în groapă post 4 leat".

Pentru moartea în făptuirea păcatului, „Pravila" spune: „Iară cela ce va îmbla la umblătură să fure sau la o svadă, iară de într' ceia cale ei-l vor ucide și va muri, acela să nu-l slujească popa nece pomană să-i facă".

Despre morala războiului, pravila dă acest frumos exemplu: „Iară un voinic, el va eși la razboi, deci se vor înpeînge cu alt voinic, deci va birui unul pre alalt, deci va făgi, iară cela va goni, iară cela va goni, iară cela va fugi, și va căde și va zice: fii mi frate derept. sfîntul Ioan, nu mă ucide, iară el va fi nemilostiv și-l va ucide pre el, acela se leapădă de creștinătate post 20 leat, poclon o mie".

Un subtitlu la pagina 16 — „Pravila sfinților apostoli după învățătura marelui Vasilie" cuprinde pedepse pentru crime și furturi: „Cela ce ucide omul, Vasilie dă 15 leat, noi dăm 5 leat închinăciuni 15 în o zi.

Cela ce bagă apa în vin de-l vinde, să fie proclet, cine bagă apa în lapte de-l va vinde să fie proclet". Sfîrșitul textului de la pagina 22 cuprinde tîlcul evangheliei.

Din comparația acestui nomocanon cu textul nomocanoanelor scurte slave publicate de Stoian Novacovici în revista „Starine" VI constatăm că o serie de „învățături" sau paragrafe sînt identice, traduse evident în romînește după textul slav.

Alte paragrafe însă prezintă în romînește un text prescurtat, altele iarăși nu se găsesc de loc în textul slav. In cele două pravile slave din Moldova din secolul al XVI-lea — 1512 și 1557 — am regăsit iarăși unele pasaje identice cu textul romînesc, dar pînă acum nu se poate spune că s-a descoperit originalul slav după care s-a tradus textul romînesc, admițînd că acesta nu a suferit prelucrări din partea traducătorului romîn.

Pravila din „Codex Neagoianus"

In așa-numitul „Codex Neagoianus" scris de Popa Ioan din satul Simpietru lîngă Brașov în 1620—1621 [1] se află o pravilă manuscrisă ce stă alături de texte de literatură populară; a fost publicată întîi de B. P. Hașdeu în „Cuvinte din bătrîni", volumul II, apoi în fotocopie și transcriere cu litere latine de C. A. Spulber [2]. Ea poartă titlul „Pravila sfinților părinți 318 după învățătura marelui Vasile".

Textul acesta ardelean comparat cu „Pravila" lui Coressi dă următorul rezultat: avem a face cu aceeași „Pravilă", adică aceeași traducere romînească, textul fiind aproape identic. Totuși în „Codex Neagoianus" materia e așezată altfel și în interiorul textului se află un pasaj destul de lung, o pagină și jumătate, care lipsește în „Pravila" lui Coressi. Intre altele, este vorba în acest pasaj de pedeapsa celui „ce va face fecior cu roaba lui".

---

[1] Constituie azi mss. nr. 3821 romînesc în Bibl. Acad. R.P.R.

[2] C. A. Spulber, *Cea mai veche pravilă romînească*, 1930, p. 33–69.

Nu putem admite în aceste condiţii că pravila din „Codex Neagoianus" este o copie după tipăritura lui Coressi, ci o copie tot ardelenească, de la începutul secolului al XVII-lea a unui izvor comun, o traducere veche romînească a pravilei.

Manuscrisul 5211 al Academiei R. P. R., „Pravila de ispravă oamenilorụ şi de toate păcatele şi greşalele"

Intre hîrtiile rămase de la răposatul slavist Ioan Bogdan se află un manuscris slavo-romîn de 25 foi, care astăzi alcătuieşte manuscrisul nr. 5211 romînesc al Academei R.P.R. I. Bogdan a avut intenţia sa-l publice, pentru că ne-a rămas de la dînsul şi o transcriere a manuscrisului, cu indicaţia izvoarelor slave ale nomocanonului, dar nu a apucat să ducă la îndeplinire acest plan. Pînă acum, după cîte ştim, nimeni nu a semnalat acest text juridic. Inceputul manuscrisului, primele 3 foi, cuprinde o liturghie în limba slavonă, restul pînă la ultima foaie cu care se întrerupe brusc textul, constituie un nomocanon în limba romînă, cu titlul „Pravila de ispravă oamenilorụ şi de toate păcatele şi greşalele". După aspectul paleografic, textul este scris la începutul secolului al XVII-lea, dar limba foarte arhaică ne arată că avem de-a face cu o copie după un text din secolul al XVI-lea, probabil din a doua jumătate. Ca dialect, textul este evident moldovenesc: avem folosirea curenta a lui *dz*, — dzice, dzile, şi dziceţi, reducerea unor diftonguri ca „arman" pentru „armean", forme ca „va blăstăma". O particularitate grafică a scriitorului este înlocuirea frecventă a lui ụ cu o: no pentru nu, dobitocol pentru dobitocul, domnedzeu etc.

După titlu, textul începe aşa: „Dobitocol căndu o se va inneca să no-l giungi ce se-l leapedzi cîinilorụ, e popeei tănărụ no se cade a ispovedi oameni pînă no va şti bine pravila şi învăţătora de la sventaa pravilă şi de la duhovnicul său".

Ca şi în „Pravila" lui Coressi avem pedepsele duhovniceşti post, pocloane (închinăciuni) şi mîncare fără sare. „Pravila de ispravă" prevede şi răscumpănarea acestor pedepse prin plata unor liturghii. Astfel: „roagă-te lui dumnedzeu la sventaa leturghie să te izbăveşte: 10 leturghii dereptụ 4 luni, 20 de leturghii dereptụ 8 luni, 31 leturghii dereptụ 12 luni, poate se izbivi cu slujbe de păcate". De la folio 8 înainte constatăm însă că textul este foarte apropiat cu cel tipărit de Coressi. Inceputul manuscrisului deci cuprinde probabil partea ce lipseşte la început din „Pravila" lui Coressi, precum şi în „Codex Neagoianus"; în schimb aceste pravile cuprind o continuare la sfîrşit care lipseşte în manuscrisul nr. 5211, al cărui sfîrşit nu s-a păstrat.

Din comparaţia corpului comun central al celor două pravile — cea ardeleană şi cea moldoveană — constatăm aproape o identitate, pentru că sînt pasaje în fiecare din cele două texte care nu se află în celălalt, dar sînt altele identice cuvînt cu cuvînt. Deosebirea este numai dialectala, unul din texte este moldovenesc, celălalt în limba de influenţă munteană-ardeleană a tipăriturilor lui Coressi. Dar pasaje foarte lungi sînt absolut identice. Aştfel, nu poate fi vorba numai de un izvor slav comun

tradus de doi traducători independenți, ci de o singură traducere romînească, din care derivă ambele texte:

«Pravila de ispravă»

«Cade se popeei să fie măestru ca un vraciu să caute pocaanie și să socotească să poarte greul unol cu altuia».

«Iară cine mănîncă carne de lopu *sau ursu* sau de volpe sau de cătoșe sau de fiece sporcatu sau de curuiu sau de utare sau de veveriță și de alte necurate post 4 leat poclon 300 în zi. Iară de va mînca dereptul acurile post 1 leat poclon 10 în zi».

«Pravila» lui Coressi

«Cade se să fie popa măestru ca un vraciu să caute pocaania și să socotească să poarte greul unul cu alalt»,

«Iară cine mănîncă carne de lup sau de vulpe sau de cătușă sau de fiece spurcat sau de corui, sau de uture sau de veveriță și alte necurate, post 4 leat. Iară de va mînca derept leacurile 1 leat poclon 10».

In partea comună a celor două texte de pravilă semnalăm tipăritura coresiană, în plus prevederea amintită mai sus: „cine fură pîine de în groapă“ care lipsește în versiunea moldovenească. In acesta din urmă sînt mai multe paragrafe în plus, care lipsesc la Coressi, astfel: „svadnicul post leat poclon 15 în dzi, clevetnicul post 2 leat poclon 50 în dzi, cela ce mărturisește strămb, cela ce va merge la vrăjitoare, cela ce fură dobitocu, fural de tîrg post 40 de dzile, cela ce foră găină, post 1 leat“.

Acest pasaj privește, cum se vede, viața socială a vremurilor; el nu se află în textul slavon publicat de St. Novacovici.

Alte pasaje interesante din textul moldovenesc care, chiar dacă sînt traduse, au relații cu viața socială a vremii. „Cine va mînca pîine sporcată sau carne sau va lua apă din vasu de la jidovu sau de la arman post 3 dzile pocloane 15 în dzi și să-i facă molitvă și să ia nafora“ (Acest pasaj este în „Codex Neagoianus“, însă în loc de arman este *„latin“*).

Iată un pasaj privitor la rolul popilor care binecuvîntează casele și tăierile de vite ca și mesele în sat: „Iară popa cela ce no face molitva de bou sau de berbece sau de porombu, se (dacă) no e popă în satu, el se-l giunghe în casa sa și se-l spele bine să no afle nemică senge, dopo aceea să frigă și să fiarbă și să cheme popa să blagoslovească casa și masa și feciorii toți“.

In sfîrșit, probleme de drept penal: „cine ucide omu de voia saa, post 12 leat și să mănînce bucate nesărate 6 leat. Cine ucide om de nu voia, cînd va fi călcîndu-se oare cu lemnu, oare cu piatră, oare cu segeată, deci-l va lovi și va muri, 4 leat“.

Lăsînd la o parte un număr relativ mic de deosebiri, ajungem la rezultatul destul de surprinzător, că în Ardeal, în secolul al XVI-lea, s-a tipărit și s-a copiat o pravilă romînească, aceeași traducere pe care o întîlnim în aceeași vreme și în Moldova.

La prima vedere am fi înclinați să credem că pravila ardeleană, care fiind tipărită era mai răspîndită, a fost copiată apoi în Moldova. Ar urma de aici concluzia că prima traducere a nomocanonului în romînește s-a făcut în Transilvania. Totuși nu ne explicăm deosebirile și adaosurile, existența unor paragrafe care sînt numai într-unul sau în celălalt din texte. Să fie în acest caz, cele moldovenești adaosuri în legătură cu obiceiul local? Este mai probabil că a existat un model comun din care editorul tipograf din Brașov, cît și copistul moldovean au omis, după cum

fac adesea copiştii, unele pasaje, cu atît mai mult cu cît unele din pasajele în plus se găsesc la fel sau mai pe larg şi în pravila slavă din „Starine" VI.

Existenţa unui al patrulea text de pravilă romînească din secolul al XVI-lea, vom vedea că măreşte complexitatea problemei originii primei pravile romîneşti.

„Pravila lui Lucaci Sholasticul"

Acum patru ani a intrat prin cumpărare la Biblioteca Academiei R.P.R. un manuscris de pravile care azi constituie manuscrisul nr. 692, seria slavă a acestei biblioteci. Manuscrisul are 354 foi (708 pagini) şi cuprinde texte de pravilă, precum şi unele lucrări teologice. Prima parte este scrisă în slavoneşte, dar avem şi texte romîneşti scrise de aceeaşi mînă, precum şi un număr de texte slave cu traducere interliniară romînească sub rîndurile de text slavon.

Asupra împrejurărilor, datei şi persoanei care a scris acest manuscris avem informaţii precise într-o însemnare datorită scribului la folio 8 verso şi pe care o reproduc în traducere romînească după originalul slavon:

„Cu voia tatălui şi cu ajutorul fiului şi cu săvîrşirea sfîntului duh, iată eu Eustatie, care cu nume de umilinţă <adică de călugarie> mă numesc Eremia de la mănăstirea Putna, care am fost şi episcop în tîrgul Roman, am dat să se scrie această Pravilă a sfinţilor apostoli şi a sfintelor şeapte sinoade, alcătuite prin duhul sfînt de sfinţii prea cuvioşi şi purtătorii de dumnezeu părinţii noştri. Şi s-a scris cu mîna ritorului şi sholasticului Lucaci. Şi am plătit-o din agonisita mea dreaptă. De aceea, după moartea mea las această carte sfintei manăstiri Putna unde este hramul adormirea prea curatei stăpînei noastre născătoare de dumnezeu, Maria <Urmează blestemul pentru cei ce ar fura cartea>. Şi s-a ispravit această carte în anul 7089 (1581) luna iulie 8 zile".

Despre această pravilă aminteşte numai I. Pereţ în studiul său asupra „Pravilei de la Govora", unde spune în treacăt că „Pravila de la mănăstirea Putna" a fost împrumutată pentru studiu de la mănăstire de profesorul Creţu şi ca atare nu a putut-o studia. De la urmaşii profesorului Creţu, preţiosul manuscris a trecut în mîna unui anticar care a vîndut-o Academiei R.P.R.

Prima parte a manuscrisului pînă la foaia 190 este o adunare de texte de nomocanoane nu mult deosebite de cele din nomocanoanele slave de la Bisericani şi Neamţ, din 1512 şi 1557, de care am vorbit mai sus.

De la folio 190 încep textele romîneşti, mai întîi un text teologic — lucrarea lui Ioan Damaschin „Despre dumnezeire" text slav cu traducere romînească interliniară şi începe aşa: „De veri să cunoşti ce iaste dumnezău şi cum iaste a i se închina lui, ascultă şi ia aminte".

La folio 204 v — 210 v este o pravilă numai în romîneşte fără text slavon cu titlul „Pravila svenţilor otti după învăţătura a marelui Vasilie". Începe aşa: „Cela ce ucide om; Vasilie dă pocăinţă 15 ai, noi dăm duhovnicii 5 ai, a treia parte ispoveadnicilor de la toate păcatele lor, cumuş au lăsatu Ioan Milostivul împotrivă pacatelor".

Este uşor de constatat că această pravilă a sfîntului Vasilie este aceeaşi ca partea a doua din „Pravila" lui Coressi şi din „Pravila de

ispravă". Ea cuprindea în „Pravila lui Lucaci" şi alte pasaje, în altă ordine care se gasesc şi în partea întîi a celor două pravile, pe care le-am amintit.

Traducerea romînească din „Pravila lui Lucaci" este evident independentă de cea comună din „Pravila" lui Coressi şi „Pravila de isprava".

Iată pasajul din „Pravila lui Lucaci" privitor la opreliştea de a mînca animale necurate.

„Iară cine va mînca (în cele 2 pravile la prezent) carne de lup sau de ursu sau de vulpe, sau de ariciu sau de guziu, sau fiece alte ce iaste spurcatu şi de pasare, post 4 ani".

Pasajul pentru hoţii de biserici în versiunea lui Lucaci: „Cela ce va fura (în cele 2 pravile tot la prezent — cela ce fură) beserecă să-i dea (sa-i dai) pre spinare 40 de toiage (30 în cele 2 pravile), iară pre pîntece 20 şi 4".

La folio 215-229, manuscrisul Lucaci cuprinde o altă pravilă intitulata în slavoneşte: „Acestea sînt iarăşi alte porunci din cărţile de legi, despre inrudire şi despre căsătoriile oprite şi despre diferitele trepte ale rudeniei". Textul slav are traducere interliniară romînească, fiecare pasaj romîn care urmează după unul slav începe cu cuvîntul tîlc (adică traducere). Pravila stabileşte gradele de rudenie şi în legătură cu posibilitatea de căsătorie şi probabil şi de moştenire. Această pravilă este cu totul independentă de precedenta şi nu are corespondenţă în „Pravila" lui Coressi nici în „Pravila de ispravă". Traducerea este greoaie, şi uneori deneînţeles fără textul slav. Incepe aşa: „Iaste nume întru semenţie şi se graieşte să va şi cheamă de să împarte în trei părţi: în ceia ce mearge mai in sus şi în ceia ce mearge mai în gios, şi în ceia semenţie ce mearge pre mijloc. Şi ceia semenţie ce mărg în sus sînt ceale ce au născut pre naştere omul şi ceia ce nasc pre alţii anume: tatăl moşiu şi moaşele. Intru ceia ce pogoră în gios sînt ceia ce-s ei născuţi de întru noi, anume: feciorii şi fétele, nepoţii şi nepoatele, iară cei de în mijloc sîntu cumu se graiaşte înţelegîndu cumu se zice noao semenţie de o latură, anume fraţii şi surorile şi ceia ce sîntu de într-înşii. A treia împărţitură şi rîndure sînt ce apără de nuntă barbaţea şi în partea muereei de semenţie". Iar la folio 224 v „ca se nu se cumva întîmpla fi nuntă cu semenţie mestecată cumu se zice cuscrie, deci se cade cu ales a cerca şi cu întrebare multă cum zice leage lui dumnezăău...".

La folio 229 avem alt titlu slavon (tradus). Iată dar de aici din „Pravila cea mică".

Aceasta priveşte în special posturile şi obligaţiile religioase: iată un scurt pasaj interesant mai ales pentru limbă (folio 234 v. „a nu se parte numai de bucate, cum dzicem mainte ce mai de adiîns fie cine să se nevoiasca a feri postul cel de in lontru dirept ce cum iaste şi omul îndoit, cum ai gice sufletul şi trupul").

La folio 242-246 se revine asupra stabilirii înrudirilor. Textul este slav şi romînesc cu traducere interliniară. Titlul este în romîneşte.

„Spiţe de semenţie şi de nunta cu lege şi de cei ce se însoară fără lege şi de alesul seminţiei şi de pre peliţă (trup) unde se cade nunta a o face şi unde nu se cade şi unde dostoieşte, care partea a o aduce şi carea

apără légea şi pre carile nu apără şi carile să sămăşluiescu" (adică se despart).

Un al treilea capitol tratează despre înrudire din „Pravila cea Mare" la folio 249-274, tot cu traducere romînească interliniara. Dupa aceasta urmează numai text slav.

(Despre alegerea episcopilor şi datoriile lor, şi legea sinodului de la Nicea şi la urmă rînduiala spovedaniei — toate în slavoneşte).

Pravila a fost scrisă, socotim în întregime, de către retorul Lucaci şi era destinată fruntaşilor bisericii ortodoxe din Moldova, pentru a-i ajuta în sarcinile pe care le aveau în societatea feudală de atunci. De observat că baza lucrării, cele mai importante şi mai lungi texte sînt în slavoneşte, numai unele sînt traduse şi în romîneşte. Traducerea în limba poporului este lăsată pe planul al doilea şi urmează după textul slavon in cele mai multe cazuri. Titlul pravilei sau al capitolului respectiv este dat numai in slavoneşte. Iarăşi merită atenţie şi faptul că numai acele pravile sau capitole de pravile sînt traduse în romîneşte care privesc, ca să zicem aşa, contactul direct al bisericii prin organele ei inferioare — preoţii — cu poporul. Astfel sînt traduse în romîneşte pasajele ce privesc activitatea duhovnicilor, a popilor, a nunţilor. In schimb, pasajele ce privesc pe episcopi, alegerea şi îndatoririle lor rămîn numai în slavoneşte. Fireşte, pentru că popii nu ştiau decît romîneşte, iar episcopii erau datori să ştie slavoneşte.

Traducerea este interliniară, pentru ca la nevoie textul să poată fi rostit în slavoneşte, cum cerea ritualul de atunci, căruia se temeau şefii bisericii să-i aducă vreo ştirbire, dar în acelaşi timp să poata fi şi înţeles pe tăcute, de cel care-l rosteşte.

In concluzie, avem cunoscute pînă acum, patru texte de nomocanoane în romîneşte din secolul al XVI-lea, sau copii de la începutul secolului al XVII-lea: două ardeleneşti şi două moldoveneşti. Primele trei, adică: „Pravila de la Ieud" (Coressi) tipărită, pravila din „Codex Neagoianus" manuscris ardelenesc şi „Pravila de ispravă" moldovenească, derivă toate dintr-un manuscris comun, dintr-o traducere romînească din slavoneşte, care are legături cu Transilvania şi cu Moldova. A patra pravilă, a lui Lucaci, moldovenească, din 1581 este independentă de grupul unitar al celor trei dintîi. Ca text, cuprinde unele părţi comune, dar datorite unei traduceri independente în romîneşte. Partea despre gradele de rudenie din „Pravila lui Lucaci", este independentă nu numai ca traducere, dar şi ca fond de celelalte trei. Aşadar au fost două traduceri ale pravilei în romîneşte, una cu manuscrise şi tipărituri din Ardeal şi Moldova, cealaltă numai din Moldova, după cum se vede din următoarea schiţă:

TEXTUL SLAV

Prima traducere romînă			*A doua traducere rom'nă*
Coressi	Neagoianus	Pravila de ispravă	*(Lucaci, 1581). Mold va.*
Ardeal	Ardeal	Moldova	

Am arătat că traducerea din manuscrisul lui Lucaci sholasticul este independentă de aceea comună a tipăriturii lui Coressi şi a manuscrisului moldovenesc: „Pravila de ispravă". Aceste două traduceri sînt aproape contemporane: traducerea lui Lucaci este din anul 1581, tipăritura lui Coressi, după sfîrşitul tiparului datează din anii 1560-1580,

iar „Pravila de ispravă", manuscris moldovenesc este o copie de la începutul secolului al XVII-lea a unui text din a doua jumătate a secolului precedent, aproape identic cu cel folosit de Coressi. Dacă admitem că pentru tipografia din Braşov s-ar fi folosit un text tradus din slavoneşte în Ardeal (Coressi, el însuşi era numai tipograf, nu şi traducător), am avea deci două traduceri contemporane ale nomocanonului, una în Transilvania, alta în Moldova. Totuşi s-ar putea admite şi altă ipoteză.

Trebuie să ţinem seamă că tipografia din Braşov a lui Coressi folosea (şi modifica dialectal) traduceri manuscrise romîneşti, lucrate în altă parte şi în altă vreme. Astfel s-a dovedit că traducerile în romîneşte ale cărţilor liturgice făcute în Maramureş, în dialectul romînesc din această provincie au fost aduse în manuscris la Braşov, editate în tipografia de acolo, transformîndu-se însă particularităţile din dialectul maramureşan în cel munteano-sud-ardelean. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu editarea „Pravilei"; editorii au căutat un manuscris spre editare, unde puteau găsi o traducere. Faptul că avem un manuscris moldovenesc scris în dialect moldovenesc al „Pravilei" editate de Coressi, anume „Pravila de ispravă" chiar dacă este o copie mai tîrzie, ne indică Moldova ca centru unde s-a început traducerea nomocanoanelor. Am spus că „Pravila de ispravă" cuprinde unele paragrafe în plus, care nu se găsesc în „Pravila" lui Coressi, adaosuri care se regăsesc însă în nomocanoanele slave ce stau la baza traducerii comune. Aceasta arată că „Pravila de ispravă" nu este o copie după tipăritura din Braşov, ci socotim că ar putea fi copia prototipului traducerii romîneşti. Braşovul avea legături de tot felul cu Moldova, în special comerciale, aşa că aducerea unui manuscris de acolo este uşor de înţeles. In schimb, cărţile tipărite de Coressi în Braşov erau privite cu bănuială de erezie în Moldova, fiind editate de saşii luterani. In sfîrşit, trebuie să mai ţinem seama că în aceeaşi epocă s-a alcătuit tot în Moldova şi traducerea independentă din „Pravila lui Lucaci", ceea ce arată că într-o anume vreme, anume în Moldova s-a simţit necesitatea traducerii dreptului bisericesc în limba poporului, că acolo se aflau şi cărturari destul de învăţaţi ca să poată duce la bun sfîrşit această lucrare deosebit de grea. Era vorba doar de crearea instrumentului de limbă necesar pentru exprimarea în romîneşte într-un domeniu savant în care pînă acum nu se făcuse nici o traducere. Am văzut din felul greoi cum se exprimă „Pravila lui Lucaci", cu ce greutăţi a avut de luptat traducătorul pentru a reda în limba romînă explicaţia gradelor de înrudire. Socotim că Moldova, unde erau mănăstirile mari cu oameni cărturari, o curte domnească şi curţi boiereşti cu cancelariile lor respective, era mai potrivită pentru această operă în secolul al XVI-lea decît Transilvania unde cultura era în mîna clasei stăpînitoare de religie luterană şi calvină, necunoscătoare a slavonei şi a limbii romîne. De aceea socotim că primele traduceri — cunoaştem acum două independente, ale „Pravilei" — s-au făcut în Moldova în a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

Fireşte că nu excludem posibilitatea ca prima traducere a „nomocanonului" să provină din Ţara Romînească, cu care Coressi a avut legături mai strînse decît cu Moldova şi unde, pe de altă parte, se constată aceleaşi fenomene politice şi sociale, despre care va fi vorba mai jos şi care au necesitat traducerea pravilei, chiar mai de vreme şi într-o

formă mai accentuată. Totuşi textele care le cunoaştem pînă acum provin din Moldova şi nu din Ţara Romînească.

Se pune acum întrebarea care au fost cauzele care au dus în chip necesar la aceste traduceri în acea epocă.

Folosirea practică a pravilelor

De la început trebuie să admitem că traducerea pravilelor bisericeşti şi a pravilelor în general s-a făcut cu un scop practic, pravilele adică se aplicau în justiţie, fie în cea bisericească, fie în cea lumească, nu erau simple cărţi de învăţătură morală şi intelectuală pentru folosul îmbogăţirii minţii unui mic număr de cărturari. Traducerea lor în romîneşte e o dovadă că ele erau necesare pentru cei mulţi care nu ştiau limba savantă a slavonei.

Totuşi, dacă cercetăm actele domneşti din secolele XVI şi XVII, atît în Moldova cît şi în Ţara Romînească, nu constatăm folosirea pravilelor, sentinţele date de domni sau de împuterniciţii lor nu sînt motivate de articole din „Pravilă", care nu sînt citate, dimpotrivă „legea ţării", obiceiul nescris este cel care predomină şi în virtutea căruia se iau hotărîrile. E de observat totuşi că există şi cazuri în care e folosită pravila. A. D. Xenopol în a sa „Istorie a romînilor din Dacia traiană" citează un uric de la Vasile Lupu din 1642 care, într-o chestiune de moştenire hotărăşte „aşa cum scrie pravilele că cine are feciorii cu femeia sa şi va muri au bărbatul au femeia, rămîne partea celui mort feciorilor, iar de se va prilejui să moară feciorii pe urma părintelui celui mort, rămîne partea feciorilor toată pe mîna părintelui rămas în viaţă" [1]. Cunoaştem azi citate din pravile ceva mai vechi de cele amintite de Xenopol, adică dinainte de tipărirea de către domni a pravilelor de legi. In Ţara Romînească, în procesul pentru moştenirea averii lui Mihai Viteazul între cele două fiice ale lui — Florica, fiica legitimă şi Maria o fiică din flori — citim în hrisovul lui Alexandru Iliaş din 23 decembrie 1616: „Şi au scos părinţii vlădici şi sfînta pravilă, de au cercetat cum va fi această judecată ca să-i judece mai cu dreptate, deci au aflat astfel scris în sfînta pravilă că se cuvine să stăpînească dedinele părinţilor fii care sînt făcuţi cu cununie şi care le vor face părinţilor şi toate pomenile ce vor fi nevoie..." [2]. In Moldova, într-o poruncă a lui Ştefan Tomşa din 14 ianuarie 1622 se hotărăşte ca de la anume moşii mănăstireşti să ia călugării amenzile şi veniturile de judecată, dar adaugă „să fie după Pravila sfîntă, să nu se prade adică tatăl pentru fiu, nici fiul pentru tată" [3]. Totuşi aceste cazuri sînt rare excepţii. In regulă generală, judecata nu se face după pravilă, pravila nu se citează şi nu se foloseşte.

Trebuie însă să observăm că aproape toate cărţile vechi domneşti, hrisoave, urice, porunci, precum şi zapisele (contractele) particulare şi actele de mărturie lumeşti sînt acte privitoare la stăpînirea pămîntului şi a ţiganilor, deci acte de proprietate. Nu ni s-au păstrat actele de drept penal, actele prin care se pedepseau uciderile, tîlhăriile, furturile, nici

[1] A. D. Xenopol, Istoria romînilor din Dacia traiană, vol. VII, ed. a III-a p. 45.
[2] Textul slav în revista « Hrisovul », I, p. 235.
[3] Arh. Stat, Iaşi, XXXI B/167.

actele prin care autoritățile eclesiastice pedepseau duhovnicește pe păcătoși, îngaduiau sau nu anume căsătorii, pedepseau încălcările moralei individuale. E foarte probabil că asemenea acte nici n-au existat și că hotărîrile în asemenea cazuri se dadeau verbal și că nu era nevoie să ramînă un text scris. Totuși e mai probabil că tocmai în aceste împrejurari se folosea legea scrisa, pravila, pe cînd în dreptul civil și în special în privința stăpînirii pamîntului și a oamenilor dependenți, dreptul consuetudinar a putut păstra o tradiție mai lungă și mai puternică.

In orice caz, traducerea nomocanoanelor și chiar tipărirea lor în romînește încă din secolul al XVI-lea, e o dovadă că încă de atunci aplicarea lor pe o scară mai largă devenise necesară.

Traducerea nomocanoanelor în romînește cade într-o perioadă cînd întreaga cultură romînească scrisă era îmbrăcată în haina limbii slavone. Nu numai liturghia în toate bisericile și toate cărțile bisericești erau în limba slava, dar și întreaga cancelarie domnească, actele și poruncile către dregători, precum și actele date de particulari erau toate scrise în această limbă.

Cronicile sînt scrise în slavonește, sîntem în vremea lui Petru Șchiopul, patronul cronicarului Azarie care scrie din porunca lui cronica oficială. Numai în Transilvania, sub influența străină a propagandei calvine și luterane, se tipareau cărți romînești, care nu sînt rezultatul dezvoltării organice a societății romînești.

Așadar, traducerea „Nomocanonului" în limba poporului în această epocă este o apariție foarte timpurie a scrisului în limba romînă și e de observat că traducerea (cel puțin în forma „Pravilei lui Lucaci") se face sub egida bisericii ortodoxe oficiale.

E adevărat că „Nomocanonul" nu este încă dreptul propriu-zis, este numai anticamera dreptului: legea pe care o aplică cu sancțiuni spirituale, biserica. Și aceasta în cadrul stării de spirit a societății de atunci era o lege, pedepsele spirituale, judecata preotului era un fel de judecată ce stătea alături de cea lumească. Nu se făcea o deosebire clară între dreptul bisericesc și cel mirean; am văzut din cele cîteva extrase din nomocanoane pe care le-am dat mai sus, că și în privința delictelor și în privința pedepselor era un amesteo vădit cu legea aplicată de stăpînirea lumească. Intr-adevăr, nomocanoanele se ocupă de combaterea furtului în tîrg, de falsificarea vinului și laptelui, de uciderí prin imprudența, de îndatoririle oștenilor la război, furtul pîinii din gropile de rezervă. Pe de altă parte, lăsînd la o parte pocloanele, postul și mîncarea fără sare, nomocanoanele prevăd și pedeapsa bătăii cu toiage, cum am văzut.

Desigur, legea scrisă în ce privește chestiunile agrare ca și în cele penale apare abia în mijlocul veacului următor, iar dreptul civil scris, abia la sfîrșitul veacul al XVIII-lea cu condica lui Alexandru Ypsilanti. Nu e mai puțin adevărat că începuturile dreptului scris la noi cad în formele cele mai simple în a doua jumătate a veacului al XVI-lea sau la mijlocul acestui secol.

Pînă atunci și în acțiunea preoților, ca și a judecătorilor lumești ai domniei sau ai stăpînului feudal, predomina dreptul cosuetudinar așa-numita *legea țării*. In actele slavone acest drept nescris se numește zakon ziemski, ceea ce înseamnă, tradus exact, *legea țării,* adică o lege care

aparţine în special şi în general acestei ţări, Moldova sau Ţara Romînească. Numai printr-o traducere greşită a vechilor gramatici din secolele XVII-XVIII, zakon ziemski a fost redat prin *obiceiul pamîntului.* (Ziemia, substantiv și adjectivul ziemski au înțelesul de pamînt și de ţara).

Care erau deosebirile esenţiale între *legea ţării,* dreptul nescris şi pravila scrisă. Nu este cazul aici sa facem o analiza a caracteristicilor principale ale dreptului consuetudinar romînesc. Ne vom mulţumi sa constatam ca dreptul nescris este ın primul rınd un drept care reflecta situația de *obște,* stăpînirea în obște a pamîntului de familia boiereasca largită, sau de obştea moşnenilor, cu responsabilitatea colectiva ın faţa crimei savîrșite, ca și ın faţa fiscului. Dimpotrivă, dreptul din pravile, care prin mijlocirea dreptului bizantin derivă din cel roman, este individualist, priveşte pe om cu stăpînirea, răspunderea sa individuală, nu ţine seamă de situația sa de membru al obştei.

Revenind la apariţia traducerilor „Nomocanonului" în romîneşte, este limpede că faptul se datoreşte unor schimbări sociale. Pentru a se înlătura forma slavonă, de care se puteau folosi numai puţini, era deci nevoie de o mai mare răspîndire a dreptului scris. Ţinînd seama de caracterizările pe care le-am stabilit mai sus, introducerea dreptului scris la romîni nu poate însemna decît începutul destrămării obştei agrare a cărei manifestare în drept era obiceiul pămîntului, în al doilea rînd reprezenta creşterea puterii administraţiei centrale a domnului (ca şi a bisericii episcopale) în dauna particularismului feudal, cu obiceiuri şi autoritate locală.

Intr-adevăr, aceste fenomene ale dezvoltarii societăţii romîneşti ıncep să se manifeste cu putere în epoca în care am fixat traducerea nomocanoanelor şi-şi iau deplină înflorire în mijlocul veacului următor.

Ca dovezi ale unor începuturi de destrămare a vieții de obşte agrare în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, avem faptul că în această epocă boierii, stăpîni de moşii, încep să iasă din devălmășie, moşiile nu mai sînt stăpînite de către o familie mare, ci se concentrează în mina unui singur stăpîn, actele domneşti de confirmare nu mai înşiră zeci de persoane înrudite ca beneficiari ai unui uric sau hrisov, ci tot mai des pe o singură persoană. Această persoană unică poate lăsa moşia moştenire rudei aleasă de dînsul şi încep să apară testamentele.

În ce priveşte obştea ţăranilor muncitori, ea mai are încă multe puteri vii de coeziune, dar vînzările pămîntului obştii tot mai dese şi mai masive către boieri duc, cum era firesc, la o destrămare a obştiilor.

Al doilea aspect de care am vorbit: creşterea puterii administraţiei centrale, începuse încă mai demult; dar ea se concretizează în special în secolul al XVI-lea. Amintesc în această privinţă, pentru Moldova, crearea dregătoriei marilor vătafi şi a vătafilor, dregătorii domneşti locali care stăteau în sate şi în scaunele ţinuturilor pentru încasarea directă a dărilor — ei apar întîi în domnia lui Petru Rareş.

Judeţele muntene şi ţinuturile moldoveneşti sînt date în arendă pentru încasarea dărilor nu unor mari moşieri independenţi, ci dregătorilor de la curtea domnului. In privința justiţiei, justiţia domnească este prezentă în toată ţara şi intervenea chiar între feudal şi ţăranii lui dependenţi. Vechile imunităţi ale domeniilor feudale dispar, se menţin

excepţional şi mai ales în domeniile mănăstirilor. Dregătorii domnului sau ai împuterniciţilor lui intră pretutindeni pe moşii şi încep să ia dare şi de la ţăranii dependenţi. In aceste condiţii, era firesc ca dreptul local, dreptul obştiilor să facă loc pe încetul dreptului scris, abstract, care reprezenta autoritatea statului. Bineînţeles că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sîntem abia la începutul acestui fenomen.

In ceea ce priveşte problema specială a nomocanoanelor, adică a dreptului bisericesc, este de observat că în secolul al XV-lea cînd înfloreau imunităţile, cu toate sforţările domnilor de a lega biserica de puterea domnească, exista o biserică feudală. Marii moşieri aveau pe moşiile lor mănăstiri care erau proprietatea lor, preoţii din sate erau desigur, de fapt, dacă nu şi de drept, slugile stăpînului moşiei.

Cînd biserica a căzut în mîna puterii centrale reprezentate prin episcopi, care numesc pe popii din sate şi controlează viaţa mănăstirească, s-a simţit nevoia unei legi unitare a bisericii. Preotul de sat şi de oraş era un fel de judecător în sensul duhovnicesc şi dreptul bisericii trebuia să fie un drept scris cu caractere bine definite şi universale. Nu se putea ca în cutare moşie popa să dea 3 ani de post pentru o faptă pentru care popa de pe altă moşie dădea numai 2 ani. In faţa dreptului nescris care lăsa o margine aşa de mare iniţiativei judecătorului, deci a poruncii celor influenţi, se ridică dreptul scris cu prevederi precise pentru fiecare faptă. Acest drept introdus în ţară însemna o izbîndă a autorităţii episcopale, în dosul căreia stătea domnul împotriva autorităţii stăpînilor locali.

Acestea sînt deocamdată numai indicaţii cu caracter general pentru explicarea faptului pe care nădăjduim că l-am stabilit, anume că începuturile dreptului scris romînesc cad în a doua jumătate sau la mijlocul secolului al XVI-lea, şi anume, în Moldova.

JAKO SIGISMUND: *Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului şi Călin*

„Studii şi cercetări ştiinţifice“, nr. 3—4, an. IV, 1953, Filiala Cluj a Academiei R.P.R.

Istoria celor două manufacturi de potasă — Valea Ungurului şi Călin — constituie o ilustrare zguduitoare a sălbaticei exploatări forestiere din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Lucrarea cercetătorului Jako Sigismund urmăreşte, pe baza analizei concrete a istoriei acestor manufacturi, să lămurească formarea în sînul orînduirii feudale a premiselor necesare apariţiei modului de producţie capitalist.

Studiul pe care îl recenzăm este bazat pe un vast material documentar, extras din arhivele transilvănene. Autorul foloseşte totodată un mare număr de monografii asupra istoriei economice a Transilvaniei. Intreg acest material a dat posibilitate autorului de a oferi un tablou succint — deajuns de complet — asupra mersului general social-economic al dezvoltării Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Este meritoriu faptul că autorul priveşte istoria potasei în Transilvania neruptă de istoria silvică a Ţărilor Romîne. Documentat şi convingător este arătat jaful sălbatic al capitaliştilor englezi, francezi şi olandezi, care au ars fără nici o cruţare pădurile uriaşe ale Moldovei şi Transilvaniei.

Autorul consideră — just, după părerea noastră — că în Transilvania conjunctura economică de la începutul secolului al XIX-lea a adîncit şi mai mult criza generală a feudalismului. Un rezultat direct al ascuţirii neconcordanţei dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie îl constituie şi apariţia manufacturilor de potasă din Valea Ungurului şi Călin — regiunea Sălaj. Neconcordanţa se exprimă în această încercare a vîrfurilor feudale din Transilvania de a folosi forme burgheze — în cazul de faţă manufacturile de potasă — pentru a întări economia feudală aflată în descompunere.

Un mare interes îl prezintă schiţarea familiei de nobili Bánffi care a fondat manufactura; autorul reuşeşte să prindă în cîteva pagini trăsăturile tipice ale nobilului feudal transilvănean din prima jumătate a secolului al XIX lea, care „cu toate afacerile sale capitaliste... a rămas şi mai departe moşier feudal aristocrat“ (p. 361).

In lucrare sînt cercetate cele mai importante laturi ale istoriei acestor două manufacturi: situaţia forţei de muncă, procesul tehnic de producţie şi diviziunea manufacturieră a muncii, rolul capitalului comercial etc.

Autorul descrie amănunţit greutăţile care au stat în calea construirii şi punerii în funcţiune a acestor manufacturi. La lipsa de mijloace băneşti s-au adăugat racilele formaţiei feudale: izolarea patriarhală, lipsa de căi de comunicaţie, îngustimea pieţei interne pentru mîna de lucru salariată etc.

Numai cu ajutorul împrumuturilor contractate cu o dobîndă medie de 25%, folosind şi toţi oamenii calificaţi de pe moşie, s-a reuşit a se termina construcţiile. In decursul acestor lucrari, moşierul feudal devenit întreprinzator industrial a utilizat pe scară largă mîna de lucru iobagă.

In producţia de potasă existau trei faze principale: 1) prepararea cenuşei, 2) alcalinizarea (potasa neagră brută), 3) calcinarea (potasa albă).

Majoritatea muncitorilor lucrau la prepararea cenuşei; această operaţie se făcea, în afara localului manufacturei, în padure, de către grupe de muncitori compuse din 4—8 oameni. Condiţiile de muncă ale acestor muncitori transilvăneni, confirmă pe deplin observaţia lui V. I. Lenin că „Muncile forestiere fac parte din categoria muncilor celor mai prost plătite; condiţiile sanitare sînt mizerabile şi sănătatea muncitorilor se distruge într-o măsură foarte mare; muncitorii, pierduţi în adîncul pădurilor, sînt lipsiţi de orice apărare, şi în această ramură a industriei domnesc în toată puterea lor robia, truck-system-ul şi alte lucruri de felul acesta care însoţesc ocupaţiile ţărăneşti «patriarhale» [1].

Muncitorii care lucrau în pădure la prepararea cenuşei formau cadrele flotante ale întreprinderilor. Numai un număr restrîns erau permanenţi şi lucrau în localul întreprinderilor. Pe bună dreptate autorul subliniază că muncitorii permanenţi sînt prevestitorii proletariatului industrial, baza existenţei lor constituind-o munca în întreprinderi. Manufacturile au folosit munca salariată, condiţiile de muncă erau însă însoţite de forme directe de aservire şi constrîngere (p. 382, 383, 387).

Impletirea formelor de manufactură eterogenă şi manufactură organică a dat posibilitatea existenţei unor intermediari (autorul îi denumeşte modernizat „antreprenori") între stăpînul întreprinderii şi muncitori. Vîrfurile înstărite ale ţărănimii, care lucrau pentru manufactură, angajau la rîndul lor oameni la preparatul cenuşei. In felul acesta se adîncea exploatarea elementelor sărace ale satului transilvănean.

Deosebit de instructivă este descrierea manufacturii şi a procesului de producţie. Intreprinderile nu aveau un aparat tehnic de conducere, iar utilajele şi metodele de lucru erau rudimentare. Autorul aduce multe amănunte care ilustrează încetineala cu care se luau cele mai simple măsuri de organizare a muncii.

Sistemul de desfacere a potasei în acea vreme mărturiseşte cît de profund era supusă capitalului comercial producţia acestei mărfi de circulaţie mondială. Sînt convingătoare observaţiile în ceea ce priveşte efectele crizei mondiale din 1825—1829 asupra accelerării decăderii manufacturilor din Călin şi Valea Ungurului. Adîncirea crizei formaţiei social-economice feudale a dus la pustiirea sălbatică a pădurilor şi a determinat închiderea întreprinderilor. Pe ruinele lor s-au ridicat o serie de mici arendaşi de pădure. Pentru stăpînul feudal care se hazardase în industrie a devenit mai rentabil de a arenda loturile de pădure acestor mici arendaşi, în schimbul unei sume fixe pentru fiecare chintal de potasă brută. In concluzie autorul consideră manufacturile de potasă din regiunea Sălajului drept „o formă intermediară între vechile manufacturi «feudale» şi între cele capitaliste". (p. 408).

Rezolvarea justă a temei, vastul material faptic, analiza serioasă a izvoarelor, ne îndreptăţesc să dăm studiului lui Jako Sigismund o apreciere pozitivă. Este necesar de a indica totuşi şi insuficienţele lucrării. In primul rînd, unele teze sînt discutabile. Astfel autorul, vorbind despre legiferarea prin care ţărănimea transilvăneană a fost spoliată de păduri în folosul nobililor feudali, afirmă că prin această jefuire „s-a căutat... înlăturarea ultimului obstacol din drumul silviculturii

[1] V. I. Lenin, Opere, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1951 vol. III, p. 499.

capitaliste" (p. 352). Este greu de a fi de acord cu o astfel de teză; legiferarea din 1791 a întărit nu proprietatea capitalistă — cum socoteşte Jako Sigismund — ci proprietatea feudală. Statul feudal ca element suprastructural şi-a slujit baza prin legea din 1791, întărind relaţiile feudale. „Ultimul obstacol" din drumul silviculturii capitaliste l-a constituit nu legea din 1791, ci desfiinţarea iobăgiei, care a avut loc în Transilvania abia la mijlocul secolului al XIX-lea. Este neclară şi lipsită de argumentare afirmaţia „germenii noii orînduiri capitaliste au apărut în sînul moşierimii tocmai pe marile latifundii" (p. 353). Este vorba de apariţia germenilor de relaţii capitaliste în gospodăria agricolă moşierească sau în industria creată pe aceste latifundii?

In ceea ce priveşte apariţia acestor relaţii în industriile create pe marile latifundii, problema deschide o serie de aspecte de care autorul nu se preocupă. Nu ar trebui neglijat, de pildă, că în cazul manufacturii de potasă — spre deosebire de alte ramuri industriale — domeniul feudal face parte din mijloacele de producţie ale întreprinderii. Aici, domeniul feudal furnizează materia primă — lemnul. Această situaţie face ca în împletirea dintre elementele capitaliste şi elementele feudale privitoare la mijloacele de producţie, acestea să păstreze în mare măsură un caracter feudal.

Problema care are o importanţă primordială în determinarea caracterului şi direcţiei dezvoltării acestor manufacturi — problema forţei de muncă — este tratată de autor în genere numai sub unghiul de vedere al condiţiilor de muncă (p. 376—388). Lipseşte material faptic şi analitic asupra vinderii-cumpărării forţei de muncă. Se ştie că munca salariată, ca şi producţia de marfă a existat şi în formaţiile precapitaliste, dar în aceste formaţii ea a fost nu numai cantitativ limitată, ci şi *calitativ* s-a deosebit de cumpărarea-vindere a forţei de muncă ce stă la baza relaţiilor capitaliste.

Toţi muncitorii care lucrau pentru manufactură şi-au menţinut loturile lor de pămînt. Indiscutabil, lotul nu mai servea ca *unicul* mijloc de reproducere a forţei de muncă a acestor muncitori iobagi. Astfel, pentru muncitorii cenuşari care formau majoritatea, munca pentru manufactura de potasa completa doar într-o măsură mai mare sau mai mica mijloacele necesare pentru existenţa lor. Este greu de acceptat poziţia autorului, care reduce de fapt la zero însemnătatea lotului ca o condiţie a reproducerii forţei de muncă a muncitorilor. Autorul este înclinat să împingă pe primul plan plata bănească, adica forma caracteristică pentru producţia capitalistă. Ba mai mult, nu se ţine seama că această plată bănească nu este identică cu salariu, ea nu conţinea încă toate trăsăturile ce caracterizează forma capitalistă.

Autorul afirmă că manufacturile au găsit „muncitori în număr mare în rîndurile iobăgimii deposedate de pămînt" (p. 380), ceea ce este în contradicţie cu îngustimea pieţei forţei de muncă din acea vreme.

Nu putem fi de acord cu teza că aceste manufacturi au contribuit la subminarea economiei feudale (p. 408). Elementele capitaliste ale acestor manufacturi au fost prea slabe pentru a putea influenţa formaţia feudală şi a contribui la subminarea ei.

Istoria acestor manufacturi arata ca micile exploatări forestiere pentru producţia de potasă, bazate pe relaţii capitaliste, reprezentau *noul* şi nu manufacturile de potasă ale conţilor Bànffi. Apariţia şi dezvoltarea acestor mici exploatări au fost condiţionate de decadenţa manufacturilor.

Traducerea neglijentă este adesea supărătoare şi îngreuiază lectura; ar fi fost de dorit să se fi dat şi traducerea în întregime a trimiterilor.

Toate acestea nu micşorează valoarea şi importanţa acestui studiu.

S. Vianu

PREFAŢA LA VOLUMUL «DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÎNIEI»

Veacul XV, A. Moldova, vol. II (1476—1500)

In acest volum sînt publicate 291 documente moldoveneşti din anii 1476—1500, în special fondul de documente al Academiei R.P.R. şi al Arhivelor Statului. Dintre cele 291 documente, 157 sînt traduse în limba romînă din limba slavă, după originale slave, celelalte documente se împart în 29 traduceri după copii şi fotocopii slave şi 105 traduceri vechi după originale slave dispărute între timp, sau apărute în publicaţii rare. La sfîrşitul volumului se reproduc fotocopiile unor documente originale.

*

Documentele din prezentul volum procură informaţii asupra procesului de dezvoltare social-economică a Moldovei în secolul al XV-lea. In cadrul acestui proces documentele din acest volum oglindesc în mai multe feluri întărirea producţiei de mărfuri. Documentul nr. 131 din 17 martie 1490 arată de pildă că domnia întăreşte M-rii Putna privilegiul ca „în primăvară şi în toamnă să trimită cîte trei măji" (3 căruţe cuprinzînd circa 500 kg de produse fiecare) fiind scutite de vamă. Astfel de privilegii domneşti ne sînt cunoscute mai pe larg din precedentul volum (cf. Documente privind istoria Romîniei, seria A, vol. I, doc. din 1453 ianuarie 1, doc. din 1454 august 25, doc. din 1454 octombrie 2 etc.). Ele ne arată, pe de o parte, că la mijlocul veacului al XV-lea se trimiteau anual numai două măji de către marile mănăstiri, pe de altă parte, conţinutul mai larg formulat al acestor acte lămureşte obiectul privilegiului arătînd că e vorba de scutiri de vamă pentru produsele trimise spre vînzare.

Un alt aspect al dezvoltării social-economice îl constituie dezvoltarea meşteşugurilor. Documentele menţionează chiar existenţa unor meşteşuguri de lux. In doc. nr. 55 din 1484 mai 29, ne este atestată prezenţa unui Stanciu aurar. Acesta reuşeşte să-şi agonisească de pe urma meseriei sume care să-i permită să cumpere de exemplu „un loc de moară". Documentul nr. 229 din 1495 martie 17 ne înfăţişează activitatea în aceleaşi condiţii a unui croitor.

Meseriaşii şi negustorii încep a se concentra în tîrguri. Acestea erau în cea mai mare parte subordonate direct domnitorului. In tîrgurile domneşti se poate observa sprijinul primit de orăşeni din partea lui Ştefan cel Mare. Doc. nr. 150 din 15 octombrie 1491 expune pe larg formele diverse prin care domnul ajută astfel pe tîrgoveţii din Vaslui. După ce lărgeşte hotarul acestui oraş prin sate şi locuri cumpărate din banii propriei sale vistierii, Ştefan cel Mare adaugă: „Apoi iarăşi domnia mea am socotit şi am miluit pe şoltuzii şi pîrgarii şi pre toţi oamenii cei săraci din tîrgul Vasluiului, şi le-am întărit obiceiul cel vechi, precum că nici un om dintr-înşii, din care au lăcuinţa lor acolo, în Vaslui, nici cît de puţină vamă să nu aibă a plăti acolo în tîrgul Vasluiului, nici de la un feliu de alişveriş, fără numai să plătească a iia care vor duce peşte în tîrgu, adică de la o maje un peşte, şi de la o căruţă iarăşi un peşte, iar mai mult nimică". Sprijinul acordat de domnie tîrgoveţilor obligă pe domn să intervină prin dregătorii lui pe marile domenii feudale. Este de pildă cazul Rădăuţilor (doc. 33 din 23 august 1481). Domnul numeşte această localitate „satu mitropoliei noastre"; Rădăuţii erau în adevăr pe atunci un simplu sat, supus episcopiei de Rădăuţi căreia Ştefan cel Mare îi şi confirmă de aceea prin actul citat privilegiile de stăpînire feudală. Domnul precizează: „nici un boier al nostru... să nu aibă treabă cu oamenii de la Rădăuţi.. nici să-i judece, nici să ia gloabă de la ei, nici pentru faptă mare nici pentru faptă mică.. care se vor

face în acel sat Rădăuţi „..ci sa-i judece rugătorul nostru chir Ioanichie sau acel pe care-l va alege dumnezeu să fie episcop la mitropolia noastră de la Radăuţi". Actul ne arată însa că la Rădăuţi începuseră a se dezvolta bîlciuri locale, lucru care face pe domn sa ştirbească şi privilegiile episcopului în zilele de tîrg. Actul adaugă: „...pentru sfada în tîrg şi pentru furt, care se vor întîmpla de faţă în tîrg, să-i judece vornicii tîrgului pe acei oameni de la Rădăuţi".

Legăturile politice dintre domnie şi tîrgoveţi aveau ca urmare necesară îngustarea privilegiilor de imunitate feudală şi întărirea autorităţii domneşti. Pe aceasca cale au progresat instituţiile centrale ale statului Moldovei în a doua jumătate a veacului al XV-lea. Un exemplu în acest sens se oglindeşte în documentele nr. 126 din 15 martie 1490 şi doc. 134 din 6 decembrie 1490; ele ne arată existenţa unor dieci de vîsterie în Moldova. Organizarea astfel documentata a unei cancelarii a vistieriei de către Ştefan cel Mare trebuie pusă în legătură cu apariţia tot pe atunci a catastifelor de vistierie. Se vede de aici cum domnia caută să rezolve în unele domenii problema dezvoltării organelor administrative centrale.

★

Documentele din volumul de faţa aduc de asemenea preţioase marturii privitoare la suferinţele poporului din cauza atacurilor turceşti şi a jafurilor la c re a fost supusă Moldova, chiar şi în timpul domniei lui Ştefan. Ele evocă şi luptele purtate de moldoveni, sub conducerea lui Ştefan cel Mare, în anii 1475—1476. Astfel doc. nr. 26, din 1480 septembrie 17, pomeneşte de privilegiile pierdute de Mircea, fiul lui Micul Orgoae, „cînd a venit împăratul turcesc şi a pradat ţara noastră". Alte documente amintesc de rolul jucat de boierimea Ţarii Romîneşti şi de domnul ei, pe care şi i au asociat turcii în aceste razboaie de prada. Astfel doc. nr. 34, din 1481 octombrie 15 vorbeşte despre privilegiul pierdut de Mihul Buzat „cînd au venit Ali-beg şi fratele lui, Schender-beg şi cu Ţepeluş şi au pradat ţara noastra pîna pe sub Lunca Mare".

Impotriva turcilor şi marii boierimi din Moldova, Ştefan sprijina pe curteni, ridicaţi mai ales dintre boiernaşi sau ţaranii liberi, în care el vede sprijinul în pastrarea independenţei ţarii şi a întaririi puterii centrale. Un exemplu din care reiese acest fapt îl vedem în documentul cu data 1495 ianuarie 17, prin care Ştefan întăreşte mai multora satul Naneşti. Intre beneficiarii actului este de pilda şi ostaşul Dobroin voinicul, care a fost privilegiat de domn (trecînd astfel în rîndurile curtenilor).

Analiza actelor de la sfîrşitul domniei lui Ştefan şi comparaţia cu actele de la începutul ei, întareşte afirmaţiile de mai sus cu privire la procesul de prefacere a aparatului de stat al Moldovei la sfîrşitul veacului al XV-lea. Preocupat de nevoia consolidarii apararii împotriva turcilor, Ştefan cel Mare ia masuri de întărire a organelor administrative centrale, cum ar fi de pilda sfatul domnesc. In ultimele documente ale acestui volum, oglindind situaţia sfatului în anul 1500, funcţiile din sfat se repartizează în felul următor: din totalul de 15 membri ai sfatului, 8 sînt pîrcălabi (sau foşti pîrcălabi) ai diverselor cetaţi de aparare a Moldovei, alţi 6 membri ai sfatului ocupă dregatorii felurite (vornic, spătar, vistier, ceaşnic, stolnic, comis), iar unul singur se găseşte în sfat ca simplu boier. Reiese astfel că la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare, sfatul domnesc, organ politic al ţării, ajunsese a fi dominat în chip covîrşitor de dregatorii domniei, iar mai mult de jumătate din aceştia sînt conducatorii militari ai teritoriului ţarii. Aceste date merita să fie adîncite pentru a putea urmări rolul puterii domneşti în timpul lui Ştefan cel Mare.

FRANTIŞEK GRAUS: *Dejing venkovského lidu v Čěchách v době předhusitské* (Istoria ţăranilor din Cehia în epoca prehusită) Praga, 1953, vol. I, 330 pag. + 4 hărţi + 26 reproduceri

Istoriografia ceha marxista are ca sarcină printre altele şi combaterea tezelor pe care le raspîndea istoriografia burgheza. Una din cele mai importante epoci din istoria poporului ceh este, fără îndoială, mişcarea revoluţionară husită. Intrucît însa aceasta mişcare a apărut în împrejurari sociale şi economice foarte complexe, limpezirea ei cere, în momentul de faţa, reluarea temeinica a tuturor problemelor pe care le pune feudalismul în perioada prehusită. De aceea, prof. F. Graus a atacat în ultimii ani cîteva probleme, a caror soluţionare ajută la o înţelegere cît mai completă a acestei mişcari.

Astfel, încă din 1946, Graus a publicat un studiu despre „Postăvăria în perioada prehusită“ [1], în care se ocupă de organizarea producţiei de postav şi a relaţiilor de producţie din cuprinsul oraşelor cehe şi morave. Problema postavului a fost reluata apoi într-o lucrare mai întinsa, „Comerţul ceh cu postav în secolul al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea“ [2], care aduce contribuţii concrete nu numai în sfera legăturilor de comerţ dintre ţările cehe, pe de o parte, şi Belgia, Polonia, Rusia, Austria şi Ungaria, pe de altă parte, şi, pe baza unei documentate analize, pune în lumină deosebirile calitative dintre comerţul medieval şi cel din perioada capitalistă [3].

Numai punîndu-se în lumină lupta dintre clasele sociale, cu toate contradicţiile care au măcinat orînduirea feudală din secolul al XIV-lea şi de la începutul celui de al XV-lea, se va putea înţelege mai uşor acel joc de forţe, care a însoţit mişcarea husită de la apariţie pînă la lupta de la Lipany (1437). De aceea, cercetările lui Graus privesc frămîntările acestei epoci, în care îşi au obîrşia postulatele taboriţilor. In această privinţa, prof. Graus a stăruit pînă acum asupra a doua „stări“ sociale, care formau aripa radicală de stînga a mişcării husite — sărăcimea oraşelor şi şerbii. Despre cea dintîi a apărut o contribuţie esenţiala, intitulată: „Sărăcimea oraşelor în perioada prehusită [4], în care autorul analizează situaţia juridică, socială şi economică a nevoiaşilor de la oraşe.

Pentru a lămuri însă situaţia socială a ţărănimii, problemă profund complicată pentru această epocă, autorul a înţeles că cercetările trebuie să pornească de la o dată mult mai timpurie. De aceea, acest prim volum de care ne ocupăm aici prezintă stările de lucruri din ţările cehe, începînd din secolul al X-lea pînă în prima jumătate a celui de-al XIII-lea, aşa cum indică şi subtitlul lucrării.

Primele două capitole, din cele nouă cîte are lucrarea, cuprind în primul rînd o amănunţită analiză critică adusă concepţiei istorice a vechii istoriografii cehe, în măsura în care e vorba de această perioadă — începînd de la Dobrovský, trecînd pe la Palacký şi pînă la contribuţiile mai noi ale lui Husa şi Vanecek —· şi, în al doilea rînd, o dezvăluire a metodelor folosite în *studiul istoriei*, mai ales de şcoala lui Goll, care transplantase dincoace, în Cehia, concepţia istorică a lui Ranke. Capitolul următor stăruie asupra celor mai vechi izvoare ale istoriei

[1] Cf. Soukenictvi v době predhusitské în „Sbornik pro hospodársxá a sociálni dějiny“, Praga, 1946, I, vol. 3—4, p. 164—183.

[2] Česk´ obchod se suknem ve 14. po`átkem 15. stoleti. Praga, 1950, 119 p. Vezi o dare de seamă în „Historicky sbornik“, Bratislava, 1950, X, p. 409 411.

[3] Lucrarea lui Graus a provocat o discuţie care s-a purtat în jurul problemei privitoare la căile de comerţ cu postavul. A se vedea „Przeglad historyczny“, Varşovia, 1951, nr. 42, p. 405 415, de asemenea, „Kwartalnik historyczny“, Varşovia, 1951, p. 113 şi urm. şi „Voprosy istorii“, 1950, nr. 10, p.113 şi urm.

[4] Cf. Chudina městská v době předhusitské. Praga 1948, 218 p. Vezi o dare de seamă în „Historický sbornik“, Bratislava, 1952, X, p. 411—417.

cehe, pe care autorul le împarte în: documente şi scrisori, cronici, legende, homilii, texte juridice şi izvoare străine. Textele dinainte de secolul al XIV-lea sînt scrise toate în limba latină şi cuprind puţine ştiri despre situaţia ţăranilor. Cu toată apartenenţa lor de clasă, mai toate fiind scrise de clerici şi avînd deci un caracter de propagandă, totuşi, din izvoarele secolului al X-lea, se poate trage o concluzie importantă, pentru problema periodizării feudalismului în ţările cehe: la această epocă (secolul al X-lea), exista deja o diferenţiere foarte pronunţată a populaţiei, iar procesul de feudalizare a societăţii era aproape încheiat. Tot pe baza acestor izvoare, Fr. Graus răstoarnă cîteva concluzii formulate de istoriografia burgheză cehă.

Astfel, sprijinindu-se şi pe descoperirile arheologice, el admite că, chiar din secolul al X-lea, vînătoarea şi pescuitul rămîn pe al doilea plan, deşi continuă să existe în tot cursul evului mediu, alături de munca cîmpului şi creşterea vitelor, care devin acum ocupaţia de căpetenie a ţăranilor. Animalul de tracţiune rămîne în permanenţă boul, care n-a fost niciodată înlocuit complet prin folosirea calului.

Tot în cuprinsul acestui capitol, în care e vorba de „tehnica producţiei agricole", autorul extrage din izvoarele istorice date privitoare la întregul complex de îndeletniciri din sfera vieţii agrare. Astfel, vitele cele mai des întîlnite din această perioadă sînt oile şi porcii. Nutreţurile lipseau, din cauza relei distribuţii a pămînturilor arabile în cadrul economiei feudale şi faptul acesta a avut drept consecinţă împuţinarea vitelor de tracţiune. Dintre cereale, se cultivau două soiuri de grîu, orzul, meiul — ca fiind cel mai rezistent — mazărea, lintea şi bobul, la care se mai adăuga orzul şi secara. Oamenii desţeleneau ogoarele cu plugul şi despădureau coclaurile prin incendierea pe loc a copacilor — sistem folosit în general de popoarele slave[1], cunoşteau asolamentul viţa de vie, hameiul, pomaritul, foloseau rîşniţa, moara ş.a. Analiza minuţioasă a tehnicii agricole îndrituieşte pe autor sa tragă, printre altele, o concluzie care merită a fi subliniată. Graus constată că nu exista în ţările cehe o deosebire *esenţiala* între cea mai veche treaptă a producţiei agricole atestată istoric, şi producţia de mai tîrziu, din perioada feudala.

O problemă importantă, de care se ocupă Graus în continuare, este aceea dacă în secolele X-XII exista sclavaj în ţarile cehe. Pentru a soluţiona această teză, autorul examinează alte două probleme cu caracter secundar: *a)* structura social-economică a ţărilor cehe din secolul al X-lea şi *b)* dacă la această epoca mai supravieţuia ceva din organizarea gentilică a societăţii. Pe baza materialului arheologic şi istoric de pînă acum — izvoare interne şi externe — şi în urma despuierii termenilor de „mare proprietate" şi „latifundie", cu toate atributele lor economice de exploatare, Graus trage concluzia — spre deosebire de Josef Şusta[2], că în secolele X-XII nu existau în ţările cehe nici latifundii şi nici mari proprietăţi rurale, aşa cum se întîlnesc în secolele XVII-XVIII, ci un sistem tipic feudal *de curte*. In acelaşi timp, în secolul al X-lea, odată cu diferenţierea societăţii cehe pe clase, procesul de destrămare a societăţii gentilice era complet încheiat. Cu alte cuvinte, la această epocă nu se mai poate vorbi de o organizare gentilică a societăţii cehe ci, cel mult, se poate admite numai supravieţuirea unor resturi, care formează o punte de trecere spre societatea pe clase, ca de pildă, existenţa *obcinei,* în sensul strict al cuvîntului (adică proprietatea în comun a pămîntului nelucrat).

Aşadar, dacă în ţările cehe nu existau, la această dată decît rămăşiţe din vechea organizare a societăţii gentilice şi

---

[1] Vezi în legătură cu aceasta şi M. N. Meimane, Dvijenie feudalnogo proizvodstva, în „Istoriceskije zapiski", Moscova, 1953, nr. 42, p. 122.

[2] Josef Şusta, Otroctvi a velkostátek v Čechách. Praga, 1934.

dacă economia feudală nu era organizată după modelul latifundiilor, ci avea caracterul unei economii „de curte" — „care avea în cea mai mare parte o funcție administrativă și servea ca centru pentru exploatarea iobagilor" (p. 185) — în acest caz, sîntem îndrituiți să admitem că producția din acea vreme nu era predominată de munca sclavilor. Or, aceasta este, potrivit definiției lui I. V. Stalin, una din condițiile esențiale, pentru ca într-o anumită perioadă să se poată vorbi de existența sclavajului. Josef Șusa și Kamil Krofta [1], ocupîndu-se de această problemă, au ajuns, mai ales pe baza terminologiei, la concluzia că în secolul al XII-lea predomina în țările cehe munca sclavilor. Deosebirea dintre ei consta numai în faptul că, cel dintîi admitea existența sclavilor ca mînă de lucru pe marile proprietăți — pe care și le închipuia ca pe niște latifundii romane — pe cînd Krofta credea că sclavii erau în cea mai mare parte meseriași. Graus subliniază faptul — și pe drept cuvînt — că nu ne putem sprijini numai pe analiza terminologiei pentru a trage astfel de concluzii. O cercetare mai atentă a izvoarelor și a termenilor, „servus" — „ancilla" — „familia", duce în mod necondiționat la constatarea că era mai curînd vorba de relații feudale. Pînă în secolul al XII-lea, situația socială a sclavilor a fost supusă în mod firesc unor transformări, intervenite în urma procesului general de feudalizare. Faptul acesta se oglindește suficient în modificările care au avut loc în conținutul termenilor de mai sus. Existau desigur robi în țările cehe, ca și la alte seminții „barbare", însă erau folosiți numai în servicii personale și ca meseriași. Rar se întîlnesc la munca ogoarelor. Pe de altă parte, știri demne de încredere vorbesc despre negoțul cu robi din Cehia, ceea ce înseamnă că în interiorul țării nu se simțea nevoie de ei. In sfîrșit — și acesta poate fi un argument puternic — ne aflăm într-o perioadă cînd chiar feudalii grăbesc transformarea relațiilor de producție. Ei aveau tot interesul ca robii să fie înlocuiți cu țărani iobagi, care să dovedească oarecare inițiativă și interes față de muncă In condițiile secolului al XII-lea, procesul acesta e pe deplin dovedit și el constituie un argument peremptoriu la problema de mai sus.

Cu acestea, prof. Graus trece, în cap. VII, la analiza unor fapte istorice, care dovedesc caracterul feudal al societății cehe din secolul X-XII. Pentru aceasta, el stăruie îndeosebi asupra particularităților orînduirii feudale, așa cum reies din definițiile clasicilor marxism-leninismului. E vorba de acumularea de pămînturi, de mijloacele de înfeudare a țăranilor, violențe economice și extraeconomice, de subjugarea țăranilor liberi prin acțiuni juridice, prin operațiuni de cumpărare etc. Toate elementele analizate îndreptățesc pe autor să admită că încă din secolul al X-lea, statul ceh poate fi privit ca avînd atributele unui stat feudal. Se poate spune, afirmă Fr Graus, că cehii au trecut și ei prin același proces de evoluție ca și celelalte popoare: un popor agricol cu o puternică diferențiere de clasă și cu majoritatea țăranilor în stare de șerbie pe moșiile feudalilor.

Desăvîrșirea procesului de feudalizare s-a făcut însă și cu sprijinul efectiv al bisericii, problemă care formează obiectul cap. VIII. Păgînismul din societatea gentilică nu oglindea structura de clasă a societății. Feudalii introduc creștinismul tocmai pentru a-l transforma într-un instrument al întăririi puterii lor. De aceea, creștinismul merge mînă în mînă cu ideologia feudală, apără pe marii proprietari de pămînt și îndeamnă credincioșii la supunere. Cine pornește împotriva unui senior, spunea biserica, e un proclet și e hulit de dumnezeu. Cine se împotrivește bisericii, spuneau feudalii și se dedă la practici păgîne, acela va fi pedepsit, căci practica păgînismului era o formă de rezistență a claselor asuprite.

Puterea economică a bisericii crește vertiginos și din această pricină, la începu-

[1] Vezi Kamil Krofta, Dějiny selského stavu v. Čechách. Praga, 1949, ed. III-a.

tul secolului al XIII-lea, începe lupta „pentru emancipare", care se termină pe la 1222, cu biruința bisericii. Acest lucru a avut ca urmare stabilizarea definitivă a feudalismului și, în același timp aservirea țăranilor.

In cap. IX, prof. Graus trece la examinarea situației sociale și economice a țăranilor, problemă care formează pivotul cercetărilor sale. Expunerea începe cu analiza termenilor cehi și latinești cu care sînt desemnați țăranii în izvoarele istorice. Iată aceste categorii de expresii:

1. Termeni care exprimă originea raporturilor de șerbie: *dédicaheres, dušnik-animator, proanimatus, asscripticii, scripticii, cartulati* și *originarii.*

2. Termeni în legătură cu ocupația șerbilor: meseriași, păstori, pescari, vieri, *aratores, campanarii* și *custodes ecclesiae. hortulani. rustici.*

3. Termeni care nu înseamnă altceva decît un simplu raport de șerbie: sălaș de slugi, bătrîn, *colonus, homo, hospes, pauperes, servi, villani, cliens, domesticus, ministerialis.*

4. Termeni care precizează situația șerbilor: *censualis, debitores mellis, mercenarius.*

Majoritatea acestor termeni exprimă pentru secolele X-XII un raport de dependență feudală.

In rezumat, prof. Graus constată că statul Přemysl zilor din secolele X-XII a fost în esență un instrument de apasare și exploatare. Ca orice stat feudal, el devine un mijloc pentru exploatarea marii majorități a populației. Cu acestea se încheie primul volum din lucrarea lui Graus, urmînd ca volumul II să cuprinda situația țăranilor începînd de la jumătatea secolului al XIII-lea pînă la mișcarea revoluționară husită. Autorul ne făgaduiește că va urmări îndeosebi cauzele care au făcut ca șerbii să se transforme în purtatorii revoluției husite.

Pe lîngă acestea, lucrarea de față mai cuprinde încă alte trei capitole, intitulate:

I. Ce spune cronica lui Kosma despre perioada păgînă.

II. Documente și izvoare.

III. Hotărnicirea și contururile ogoarelor și satelor (p. 277-319).

Ele cuprind elemente prețioase pentru studiul instituțiilor feudale în genere. Lucrarea se încheie cu două rezumate, în limbile rusă și franceză, o bogată bibliografie și un indice de nume și materie.

Tr. Ionescu-Nișcov

PROBLEMELE CUCERIRII BIZANȚULUI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR SOVIETICE

publicate în „Vizantiiski Vremennik" (vol. VII/1953)

La 29 mai 1953 s-au împlinit 500 ani de la cucerirea Constantinopolului de către turci. Istoricii și bizantinologii sovietici au publicat cu această ocazie studii ce deschid căi noi în cercetările destinate cunoașterii istoriei Bizanțului.

Revista „Vizantiiski Vremennik" (vol. VII/1953) publică 14 studii, numeroase recenzii și cîteva fragmente din izvoare privitoare la problemele căderii Bizanțului sub dominația turcă și la urmările istorice ale acestui eveniment. Aceste studii privesc în mod critic unele lucrări, valorifică materiale documentare noi și adîncesc cercetările privitoare la istoria Bizanțului. Studiile publicate de revista sovietică au un conținut variat, unele ocupîndu-se de situații și fapte din imperiul bizantin premergătoare căderii Constantinopolului, altele cercetînd cauzele directe și urmările cuceririi Bizanțului, altele examinînd probleme privitoare la relațiile ruso-bizantine. Istoricii sovietici cercetează în chip stăruitor cauzele interne ale prăbușirii imperiului bizantin, analizează particularitățile feudalismului bizantin, studiază structura

internă a societății bizantine și acordă mare atenție problemei luptei de clasă din perioada premergatoare caderii Bizanțului

Pastram în prezentarea acestor studii ordinea în care au fost publicate în vol. VII/1953 al revistei „Vizantiiski Vremennik".

M. V. Levcenko, în studiul intitulat „Cucerirea Constantinopolului de către turci în anul 1453 și urmările istorice ale acestui eveniment" (p. 2—8), pune în lumină faptul că ocuparea Constantinopolului de catre turci n-a fost un eveniment istoric întîmplător ci o consecință a întregii dezvoltari istorice anterioare a Bizanțului. Inca din vremea sultanului Baiazid (1389—1402) dominația turcă s-a întins de la Marea Egee pînă la Dunăre. Strivită de saracie și sfîșiată de contradicții sociale, populația imperiului n-a putut rezista invaziei turcilor. Cuceririle turcești în Balcani se explică nu prin deosebita capacitate militară a turcilor, cum au susținut istoricii burghezi turci, ci prin descompunerea interna a imperiului bizantin și prin războaie interne dinăuntrul acestui imperiu și dinauntrul statelor balcanice.

Incă de la începutul veacului al XIII-lea, imperiul bizantin se zbatea într-o gravă criză economica. De aceasta împrejurare s-au folosit feudalii din Europa apuseană, care organizînd cruciata a IV-a au dat în anii 1202—1204 o lovitură zdrobitoare statului bizantin. Un număr de 20.000—30.000 cruciați, fără nici o vitejie excepțională, au lichidat puterea bizantină ocupînd lesne Constantinopolul care avea un excelent sistem de apărare.

Populația imperiului exploatată de feudali și asuprită de funcționari, era în același timp stoarsă economicește de către negustorii italieni. M. V. Levcenko arată că feudalii și funcționarii bizantini, nefiind în stare să apere interesele poporului nici chiar față de mărunții negustori italieni, n-au putut să aibă nici un sprijin din partea populației capitalei în această împrejurare. Din mărturiile pline de amărăciune ale lui Nichita Choniatis aflăm că după cucerirea capitalei de către cruciați, plebea și parecii priveau cu o bucurie rautăcioasă la suferințele dinaților bizantini. Existau în imperiu grave contradicții de clasă, deoarece după caracterizarea dată de Marx, Bizanțul era atunci, principalul centru al luxului și mizeriei din tot orientul și din tot occidentul [1].

Imperiul latin, întemeiat pe ruinele Bizanțului, s-a menținut pînă în 1261. Imperiul bizantin restabilit era însă un stat feudal foarte slab, sfîșiat de aceleași contradicții de clasă și supus loviturilor din afară. După restabilirea statului bizantin, izbucni în Asia Mică, în 1262, răscoala Akriților și a țăranilor, în urma căreia apărarea imperiului a trecut asupra mercenarilor străini, iar sistemul proniar se prăbuși. Prin impuneri grele s-a intensificat asuprirea populației. Marii feudali căpătară imunități fiscale și judiciare, iar veniturile statului scăzură.

Bizanțul mai putea fi salvat dacă masele populare ar fi avut inițiative și acțiuni bine organizate. Răscoala zeloților, care a avut ca urmare Comuna din Tesalonic (1342—1349) și care ar fi putut salva atunci Bizanțul, a fost înăbușită pînă la urmă din lipsa unei clase în stare să organizeze lupta politică a maselor populare. Sleit de putere în interior, statul bizantin a fost supus unei duble agresiuni: din partea venețienilor și genovezilor și din partea turcilor. In această situație, cîrmuitorii bizanțului nu mai vedeau nici o scăpare, resemnîndu-se doar să plîngă, ca Teodor Metohitul, strălucirea lor de altă dată și „fericirea sortită pieirii".

In ce privește urmările istorice ale cuceririi Bizanțului de către turci, M. V. Levcenko relevă următoarele:

Cucerirea turcă a curmat comerțul internațional ce se făcea prin Bizanț, principalul centru mijlocitor al comerțului între orient și Europa occidentală.

Constantinopolul, centru al culturii bizantine, încetă de a mai exercita în chip direct înrîurirea sa asupra popoarelor ve-

[1] Insemnări cronologice în Arhiva K. Marx și Fr. Engels, ediția rusă, t. V. p. 193.

cine, dar numeroşi învăţaţi, scriitori şi artişti bizantini emigrînd în Rusia şi în alte părţi răspîndiră cultura bizantină.

Jugul turcesc avu nefaste urmări pentru toate popoarele cucerite, căci statul otoman s-a organizat ca un stat militar jefuitor.

Clasele dominante ale popoarelor cucerite au fost slăbite numai într-o măsură redusă, căci în cea mai mare parte feudalii cuceriţi s-au încadrat în rîndurile feudalilor turci, continuînd să exploateze poporul.

Cucerirea turcă pricinui o totală decădere a tehnicii şi stagnarea forţelor de producţie în ţările cucerite de turci creînd totodată o barieră de nepătruns între popoarele cucerite şi celelalte popoare şi menţinînd în regiunile cucerite economia rurală primitivă şi relaţii iobăgeşti.

Aceste constatări generale, desprinse din studiul introductiv al lui M. V. Levcenko, demască lipsa de temeinicie a susţinerilor unor istorici turci şi ale unor bizantinologi burghezi care socotesc că cucerirea Bizanţului a fost un eveniment binefăcător pentru popoarele cucerite, dominaţia otomană punînd capăt anarhiei care sfîşia de veacuri aceste popoare şi asigurînd dezvoltarea economică a regiunilor cucerite.

Ca pildă de denaturare a istoriei bizantine în ce priveşte problema cuceririlor turceşti în Balcani, M. V. Levcenko menţionează între altele lucrarea lui Louis Bréhier, „Viaţa şi moartea Bizanţului", apărută în 1947, care prezintă istoria cuceririlor turceşti ca un proces oarecum paşnic de contopire a cuceritorilor turci cu populaţiile cucerite, şi cuprinde aprecieri nesincere asupra toleranţei religioase a turcilor.

A. S. Tveritinova, în studiul „Falsificarea istoriei medievale a Turciei în istoriografia kemalistă" (p. 9—31) supune unei amănunţite analize critice principalele teorii ale istoricilor kemalişti care subordonează cercetările lor scopurilor politicii naţionaliste. Criticînd susţinerile istoricilor kemalişti, autorul arată că în epoca cuceririlor din Asia Mică şi Europa, turcii se găseau din punct de vedere economic pe o treaptă inferioara în raport cu popoarele cucerite iar societatea turcă era lovita de puternice contradicţii de clasa. Punînd în lumină fapte istorice concrete, autorul dovedeşte că idealizarea societaţii medievale turceşti este lipsita de temeiuri ştiinţifice.

Reprezentantul tipic al istoriografiei kemaliste este Mehmed Ferat Köprülü care, preocupat de tradiţia politică şi continuitatea istorică a turcilor, propune sa se studieze istoria turcilor folosindu-se metoda numită de el „genetică". Potrivit acestei metode, trebuie să se studieze dezvoltarea societăţii turceşti şi organizarea politico-militară a statului turc, în chip succesiv, cercetîndu-se trecerea de la cel mai vechi stat turc, începînd cu al hunilor, pînă la statul turcilor otomani. Cu această metoda istoriografia kemalistă încearcă sa susţină ca destrămarea imperiului otoman s-a produs din cauză că cîrmuitorii statului s-au îndepărtat de la vechile tradiţii turceşti privitoare la conducerea statului, mai ales după ce în rîndurile conducatorilor au pătruns elemente străine indiferente faţă de destinul istoric al poporului turc.

Dar tradiţiile politice turceşti se dovedesc a avea un alt caracter. A. S. Tveritinova se opreşte asupra statului seldjucizilor a cărui istorie se caracterizează prin frecvente invazii asupra vecinilor şi prin neîntrerupte lupte între triburi, acest stat nefiind organizaţia politică centralizată şi de nivelul superior despre care vorbesc istoricii kemalişti.

Un alt istoric turc, Omer Lütfi Barkan, susţine că în Turcia au dainuit fără modificări instituţiile economice şi sociale autohtone, avîndu-şi obîrşia chiar de la vechea dinastie asiatică a ilhanilor. Această teorie o formulează Barkan în prefaţa colecţiei de documente privitoare la istoria economică a Turciei medievale publicată la Istambul în 1945 (sub titlul: XV ve XVI asırlarında Osmanlı Imperatorluğunda hukukî ve malî esasları). A. S. Tveritinova arată însă că mărturii documentare precise, cuprinse chiar în această colecţie turcă prefaţată de Barkan, contrazic con-

cepţia care idealizează tradiţia şi continuitatea instituţiilor turceşti. Statul otoman a fost greu supus contradicţiilor sociale şi neîntreruptei lupte de clasă îndreptată la început împotriva artistocraţiei triburilor osmane şi apoi împotriva stăpînitorilor feudali.

Un alt istoric turc, Sadi Selen idealizează oraşul medieval turc. Dar oraşele provinciale turceşti — kasaba — au fost centre de asuprire administrativă, fiind destinate controlului ţărănimii aservite din satele dependente.

Folosind izvoarele turceşti şi neturceşti între care îndeosebi cronicile bizantine şi armene, A. S. Tveritinova pune în lumină grelele nenorociri pe care le-au adus turcii asupra popoarelor cucerite, caracterizînd denaturările istoriografiei kemaliste privitoare la istoria medie a poporului turc ca fiind destinate să servească ţelurilor politice ale propagandei burghezo-naţionaliste şi pan-turciste.

I. S. Dostian, în studiul intitulat „Lupta popoarelor slave din sud împotriva agresiunii turceşti în veacurile XIV—XV" (p. 32—49), cercetează pe larg îndeosebi urmările tragice ale cuceririlor turceşti în ţările balcanice locuite de slavi: Bulgaria, Serbia, Macedonia, Bosnia, Herţegovina şi Muntenegru. Abia la sfîrşitul studiului său, autorul se ocupă puţin şi de lupta popoarelor slave împotriva cotropitorilor turci.

Istoriografia burgheză a susţinut adeseori că dominaţia turcească în ţările slavilor sudici a avut un caracter pozitiv, admiţînd că guvernul turc ar fi lichidat abuzurile feudalilor locali, ar fi pus capăt luptelor feudale din aceste ţări şi prin nimicirea feudalilor ar fi moderat mult exploatarea ţăranilor, ducînd astfel chiar la lichidarea relaţiilor feudale. I. S. Dostian relevă numeroase asemenea păreri eronate răspîndite în istoriografia burgheză de către unii istorici ruşi ca: V. Makuşev, L. Dobrov şi A. Pogodin, de către unii istorici sîrbi ca: S. Stanoevici, S. Novakovici şi M. Vukievici, de către unii istorici bulgari ca: P. Nikov, G. Gîlîbov, H. Hinkov şi alţii. Influenţa unor asemenea păreri se resimte pînă şi în opera academicianului sovietic N. S. Derjavin „Istoria Bulgariei", în care se vorbeşte despre unele momente „pozitive" ale dominaţiei turceşti asupra bulgarilor.

Istoriografia sovietică revizuieşte însă în chip radical teoriile istoriografilor burghezi în acest domeniu, pornind de la indicaţiile clasicilor marxism-leninismului şi analizînd materialul documentar existent. I. S. Dostian scoate în lumină caracterul barbar al dominaţiei turceşti, care a făcut cu neputinţă asimilarea popoarelor cucerite şi care a determinat înverşunata luptă de rezistenţă şi de eliberare a popoarelor cucerite. Asupra dominaţiei otomane în Balcani trebuie făcute studii temeinice. In ultima vreme, cercetători din Bulgaria democrată ca: B. Tvetkova, L. Snegarov şi I. Mitev au publicat lucrări documentate din care aflăm că starea poporului bulgar s-a înrăutăţit foarte mult după căderea lui sub stăpînirea otomană.

Toate popoarele aflate sub jugul otoman au luptat să se elibereze. Una din formele lor de luptă a fost haiducia. Organizîndu-se în munţi, cetele de haiduci hărţuiau mereu pe turci. In lupta lor popoarele slave înrobite au fost întărite de încrederea neclintită în izbîndă şi de sprijinul frăţesc din partea marelui popor rus.

Pentru medieviştii noştri, studiul lui I. S. Dostian este plin de sugestii. El constituie însă şi o critică, căci cercetările privitoare la dominaţia otomană în Ţările Romîne întîrzie încă să vadă lumina tiparului.

N. A. Smirnov studiază „Insemnătatea istorică a «Povestirii» ruseşti a lui Nestor Iskander despre cucerirea Constantinopolului în anul 1453" (p. 50—71). Dintre vechile izvoare ruseşti privitoare la căderea Constantinopolului, „Povestirea" lui Nestor Iskander este cea mai de seamă şi se află publicată în diferite redacţii, intercalată în textul unor cronici ruseşti din veacul al XVII-lea. De acest izvor s-au ocupat cîţiva cercetători ruşi din veacul al XIX-lea între care A. F. Bîcikov, V. A. Iakovlev şi mai ales I. I. Sreznevski

care a publicat un studiu special intitulat „Povestire despre Țarigrad" (Petersburg 1855). Textul „Povestirii" n-a fost cunoscut însă în integritatea lui. In 1886 arhimandritul Leonid găsi într-o colecție de manuscrise din veacul al XVI-lea, aflată în biblioteca mănăstirii Troița Serghieva, un text mai amplu care făcu posibilă studierea mai temeinică a variantelor „Povestirii". Din acest text se constată că Nestor Iskander, autorul „Povestirii", a fost de origine rus, fiind convertit cu forța la islamism și încorporat în armata turcă care a asediat și ocupat Constantinopolul.

N. A. Smirnov examinează apoi poziția cercetătorilor ruși față de „Povestirea" lui N. Iskander. După arhimandritul Leonid, „Povestirea" se înfățișează ca un jurnal de însemnări zilnice, iar N. Iskander a dat informații asupra unor campanii la care el însuși a luat parte ca ostaș. Din acest punct de vedere se pot stabili analogii între varianta „Povestirii" descoperită de arhimandritul Leonid și opera autorului grec Franțis, activ participant la evenimentele din 1453. Faptul că celelalte variante ale „Povestirii" omit numele lui N. Iskander, s-ar explica prin ipoteza că omiterea s-a făcut în mod intenționat spre a se salva prestigiul operii, ascunzîndu-se faptul că N. Iskander era turcit și ca atare renegat, fiindcă el însuși se considera „nelegiuit". Neavînd nici un atașament față de turci, a căror religie o disprețuia, N. Iskander și-ar fi scris într-ascuns însemnările sale în mod cronologic, culegînd de la creștinii din Constantinopol știrile asupra faptelor petrecute în timpul asediului. Mai tîrziu, N. Iskander și-a sistematizat însemnările, izbutind să-și trimită opera la Moscova printr-un prieten grec.

In 1903, academicianul rus A. I. Sobolevski, cercetînd textele „Povestirii" fără a le studia temeinic, a susținut că autorul „Povestirii" ar fi unul dintre membrii coloniei ruse din Constantinopol, care scăpînd cu viața din asediul orașului și avînd simpatii față de greci, a descris patetic tragicul eveniment al căderii Constantinopolului.

Mai profund a fost studiată „Povestirea" de către cercetătorul sovietic G. P. Belcenko care a publicat în 1934 substanțiala sa lucrare „Cu privire la problema alcătuirii povestirii istorice despre cucerirea Țarigradului". După acest cercetător, „Povestirea" are două izvoare — unul turcesc și altul grecesc. Primul izvor este caracterizat prin abundența amănuntelor asupra operațiunilor militare din vremea asediului, celălalt cuprinde știri privitoare la lupta grecilor împotriva turcilor. „Povestirea" are la bază un text restrîns, întregit apoi de vreun cărturar.

Promovînd cercetările asupra „Povestirii", N. A. Smirnov analizează conținutul acestui izvor, pornind de la concepția că numai prin disecarea elementelor ce compun opera, se pot deosebi părțile scrise de Nestor Iskander de cele ce nu puteau fi scrise de el. Punînd în lumină pasaje caracteristice din „Povestire", N. A. Smirnov ne întărește convingerea că numai un martor direct al evenimentelor a putut descrie atît de sugestiv și plastic tabloul luptelor și rezistenței asediaților din Constantinopol. „Povestirea" cu toate numeroasele ei completari tinzînd la idealizarea grecilor ortodocși, este în esență un jurnal de însemnări zilnice, scrise de Nestor Iskander, este o operă literară rusă și singurul izvor contemporan cuprinzînd caracterizarea armatei, armamentului și tacticei turcilor. Din „Povestire' se desprind multe constatări asupra situației militare, politice și economice a Turciei din veacul al XV-lea, arătîndu-se și părțile slabe ale puterii militare turcești. Om simplu, înzestrat cu talent, autorul „Povestirii" a lăsat o operă de mare însemnătate socială și politică asupra unuia dintre cele mai de seamă evenimente istorice din veacul al XV-lea.

„Povestirea" de care se ocupă N. A. Smirnov a circulat și într-o traducere romînească. Această traducere, împreună cu traducerea rusă după ediția arhimandritului Leonid din 1853, au fost publicate de

N. Iorga în 1927, însoțite de un studiu intitulat: „Une source négligée de la prise de Constantinople"[1]. Istoricul romîn atribuie aceasta traducere stolnicului Constantin Cantacuzino, care cu puțina vreme dupa 1680 ar fi tradus „Povestirea" după un text grecesc. Existența unui text grecesc pare probabilă istoricului romîn, între altele și pentru unele argumente trase din analiza fonetică a traducerii romînești.

Istoricii burghezi sîrbi, între care Cedomil Mijatovici, admit că „Povestirea" este opera unui slav din Balcani, căci versiunea slavă, publicată în 1854 de Sreznievski la Moscova, provenea din manăstirea sîrbă Hilandar de la Athos.

Circulația largă a „Povestirii" în Balcani, probată astfel, prin însăși existența textului slav gasit la Hilandar și a traducerii romînești atît de vechi, dovedește ca popoarele balcanice aflate sub jugul turcesc au prețuit operele literare în care găseau încurajarea rezistenței lor împotriva cruzimilor turcești.

N. A. Meșcerski studiaza „Plîngerea lui Ioan Eugenicul și vechea ei versiune rusă" (p. 72—86). După ce indică unele date biografice asupra lui Ioan Eugenicul, originar din Trapezunt, arătînd că acest scriitor bizantin a fost un însemnat reprezentant al partidei ortodoxe antilatiniste și contemporan al evenimentelor legate de cucerirea Constantinopolului de către turci. autorul analizează cuprinsul operii intitulate „Plîngere la cucerirea marelui oraș".

Această „Plîngere" are caracter liric și a fost scrisă nu mai tîrziu de 1461. Ioan Eugenicul n-a fost probabil martor direct al căderii capitalei bizantine și nici n-a urmărit să înfățișeze istoricește evenimentele. Conținutul „Plîngerii" caracteristic prin sinceritatea susținerilor și amploarea mărturiilor referitoare la evenimentele căderii Constantinopolului, s-a bucurat de o mare răspîndire.

N. A. Meșcerski se ocupă apoi de variantele „Plîngerii" în traducere slavă, indicînd 9 vechi manuscrise și arătînd că această traducere s-a facut după textul grecesc în scurta vreme de la alcătuirea originalului. „Plîngerea" s-a tradus în Novgorod. O copie a traducerii poartă data de 6976 (1468) și se gasește în același manuscris cu „Istoria razboiului iudaic" a lui Iosephus Flavius. Această alăturare se gasește în toate copiile traducerii și se explica prin faptul ca traducatorii și copiștii făceau legătură între dărîmarea vechiului Ierusalim de catre romani și căderea noului Ierusalim, adică a Constantinopolului sub stăpînirea turcilor. „Plîngerea" se află astfel în grupul operelor literare puse în circulație de către ideologii statului centralizat rus. Căderea Bizanțului coincide cu ridicarea politică a Moscovei. Ideologii centralizării statului rus, căutînd justificarea istorică a misiunii universale a autocrației moscovite, socoteau că „Plîngerea" lui Ioan Eugenicul intră în rîndul creațiilor literare care pot promova ideea „Moscovei ca a treia Romă". In conștiința acelor ideologi stăruia puternic ideea paralelismului istoric: Ierusalim. Constantinopol, Moscova. Cel care îndeosebi a dezvoltat ideea „Moscova, a treia Roma" a fost Filoftei, starețul mănăstirii Eleazarov, care cunoștea foarte bine conținutul „Plîngerii", folosind în epistola adresată marelui cneaz Vasile Ivanovici expresii împrumutate din textul „Plîngerii".

Pentru a dovedi că traducerea rusă a „Plîngerii" s-a făcut, nu după manuscrisul găsit la mănăstirea Ivirilor de Porfirie Uspenski, ci după un manuscris mai vechi și mai complet, N. A. Meșcerski analizează și compară numeroase expresii din textele respective; din această comparație rezultă că traducătorul — probabil un călugăr rus cărturar — a cunoscut bine limba greacă, dar a păstrat o deplină independență față de textul grecesc.

Monument al literaturii bizantine, oglindind puternic tragedia istorică a poporului grec, „Plîngerea lui Ioan Eugenicul" intră prin traducerea ei rusă în rîndul creațiilor literare cunoscute și folosite de poporul rus, contribuind la promovarea ideii statului unificat rus și dovedind tot-

[1] „Bulletin de la section historique", Acad. Roumaine, XIII, București, 1927, p. 59—128.

odată continuitatea legăturilor dintre Bizanţ şi poporul rus. N. A. Meşcerski propune să se facă o ediţie ştiinţifică a „Plîngerii", publicîndu-se atît textul grecesc cît şi traducerea rusă.

Menţionăm că "Plîngeri" pentru căderea Constantinopolului au circulat în număr mare în ţările balcanice. Intr-o asemenea „Plîngere", întocmită curînd dupa căderea Bizanţului, autorul anonim îndeamnă şi pe vlahi să lupte alături de celelalte popoare creştine pentru izgonirea turcilor din Constantinopol [1]. Parte din aceste „Plîngeri", în text grecesc, au fost publicate de istoricii greci Sp. Iambros şi N. Bees. Bizantinologul romîn D. Russo s-a ocupat de unele din aceste „Plîngeri" dînd şi referinţele bibliografice respective în lucrările sale [2]. In ţările balcanice asemenea opere literare au stimulat lupta popoarelor subjugate împotriva dominaţiei otomane.

I. N. Borozdin în studiul intitulat: N. G. Cernîşevski despre asediul şi cucerirea Constantinopolului (p. 87—92), relevînd faptul că bizantinologia rusă dinainte de Marea Revoluţie Socialistă n-a fost străina de greşeli în tratarea problemei căderii Constantinopolului sub stăpînirea otomană, se ocupă de remarcabila atitudine a marelui democrat revoluţionar rus N. G. Cernîşevski care a criticat unele denaturări în prezentarea evenimentelor legate de cucerirea Bizanţului de către turci. M. M. Stasiulevici, unul dintre reprezentanţii tipici ai istoriografiei burgheze ruse, a publicat în 1854 o lucrare intitulată „Asediul şi cucerirea Constantinopolului de către turci". Era prima lucrare rusă consacrată acestui subiect. Ea a atras atenţia lui M. G. Cernîşevschi care purta un viu interes studiilor istorice. In două articole — recenzii critice — publicate în revistele: Отечественные записки (nr. 3/1855) şi Современник (nr. 2/1855), Cernîşevski critică sever lucrarea lui Stasiulevici.

N. G. Cernîşevski arată, între altele, ca în lucrarea lui Stasiulevici, personalitatea şi politica sultanului Mehmed al II-lea sînt idealizate, iar condiţiile cuceririi Constantinopolului prezentate în chip arbitrar. Schiţînd trăsăturile cuceritorului Bizanţului, Cernîşevski se exprimă astfel: „Nu voim să înfaţişăm pe Mehmed ca netrebnic, dar el a fost un adevărat turc al veacului XVI: arţagos, iubitor de glorie, perfid şi necruţînd pe nimeni şi nimic pentru satisfacerea pasiunilor sale, dintre care prima a fost pasiunea cuceririlor" [1].

N. G. Cernîşevski respinge apoi teza lui Stasiulevici potrivit căreia Mehmed a fost silit să cucerească Constantinopolul împotriva voinţii sale, trebuind sa duca razboiul de fapt contra latinilor şi nu contra grecilor. In realitate, statele apusene au tradat Bizanţul, lăsîndu-l fără sprijin în faţa agresiunii turceşti. Din analiza justă pe care Cernîşevski o face lucrării lui Stasiulevici, se desprinde constatarea că marele democrat revoluţionar pătrundea mai adînc înţelesul evenimentelor istorice şi aprecia mai just agresiunea turcă şi urmările ei decît reprezentanţii istoriografiei burgheze de felul lui M. M. Stasiulevici

Z. V. Udalţova în studiul său „Politica trădătoare a nobilimii feudale din Bizanţ în perioada cuceririlor turceşti", (p. 93 121), ţinînd seama de legea concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie, cercetează situaţia societăţii bizantine în perioada cuceririlor turceşti şi constată că din cauza dominaţiei feudalilor în toate ramurile vieţii publice, relaţiile de producţie frînau dezvoltarea societăţii bizantine. Feudalii bizantini, folosind aparatul de stat în scopurile lor de clasă, făceau o politică antipopulară. Ei protejau pe străini şi îndeosebi pe negustorii italieni care subminau teme-

[1] Vezi "Αλωσις Κωνσταντινονπόλεως, ed. F. Legrand, în Bibliothèque grecque vulgaire, Paris, 1880, vol. I, p. 169—202.

[2] D. Russo, Studii şi critice, Bucureşti, 1910, p. 94—95 şi Studii istorice greco-romîne, opere postume, Bucureşti, 1939, vol. I, p. 55—56.

[1] N. I. Cernişevski, opere, ed. rusă, vol. II, p. 603—604.

liile economice ale statului bizantin, fapt care a contribuit în mare măsură la slăbirea şi prăbuşirea imperiului.

Căderea Bizanţului a fost apoi înlesnită şi de o parte din nobilimea feudală bizantină. Propunîndu-şi sa lămurească radăcinile sociale ale curentului turcofil din Bizanţ, Z. V. Udalţova foloseşte ca izvor principal în această privinţă opera istoricului bizantin Mihail Hermodor Critobul: „Istoria lui Mehmed II". Critobul a fost un ideolog zelos al curentului turcofil din rîndurile nobilimii bizantine care a sprijinit pe turci în perioada prăbuşirii Bizanţului. Unii istorici burghezi ca Adolf Deissman, M. Ubinici, E. Darko, I. Radonici şi alţii au folosit opera lui M. Critobul pentru a susţine în diferite chipuri că cucerirea Bizanţului a fost justificată istoriceşte chiar prin atitudinea societăţii bizantine. Examinînd faptele istorice şi mărturiile lui M. Critobul, Z. V. Udalţova arată că o parte din nobilimea bizantină a devenit turcofilă pentru că urmărea să-şi salveze viaţa şi averea şi chiar să capete demnităţi de la turci. In rîndurile acestei nobilimi se afla şi Critobul care ca preţ al trădării sale obţinu de la turci postul de guvernator al insulei Imbros. Aşa se explică de ce opera lui Critobul se înfăţişează ca un panegiric închinat sultanului Mehmed al II-lea, ale cărui fapte sînt prezentate în chip denaturat.

Din analiza operii lui Critobul, rezultă că turcofili în Bizanţ erau în mare parte dinaţii, nobilii feudali, care aveau întinse legături cu negustorii străini. Turcofilii n-au găsit nici un sprijin în masele populare care au manifestat întotdeauna o înverşunată împotrivire faţă de turci.

G. I. Ibrahimov în studiul său, „Răscoalele ţărăneşti din Turcia în veacurile XV—XVI" (p. 122—145) cercetează cauzele şi desfăşurarea principalelor mişcări ţărăneşti din Turcia în primele două veacuri de după cucerirea Bizanţului. După ce arată că cuceririle turceşti nu se datorează capacităţii războinice excepţionale a sultanilor şi feudalilor turci, ci decăderii puterii imperiului bizantin, autorul analizează structura societăţii feudale turceşti, dovedind lipsa de temeiuri ştiinţifice de care se face vinovată istoriografia burgheză turcă, care idealizează sistemul militar feudal „timariot" ce caracterizează orînduirea feudală a Turciei

G. I. Ibrahimov împarte terenurile cultivabile din teritoriile cucerite de turci în patru categorii principale:

a) terenurile statului — „miri", *b)* terenurile feudalilor sau timariote, *c)* terenurile din proprietatea privată — „temlik" sau „mülk", *d)* terenurile „vakuf", aparţinînd aşezămintelor religioase turceşti. Autorul adaugă că în unele regiuni s-a menţinut şi proprietatea obştească asupra pămîntului. Cea mai mare întindere în raport cu celelalte forme de proprietate o aveau terenurile statului, sultanul fiind considerat în chip formal ca proprietar al acestor terenuri.

Sistemul vasalităţii căpătă la turci o mare dezvoltare prin practica daniilor făcute de sultani feudalilor. Proprietăţile feudale constituite prin daniile sultanilor aveau întinderi diferite în raport cu dregătoriile ce ocupau feudalii şi purtau ca atare numiri diferite: timar, ziamet, hassî. Proprietăţile feudale erau revocabile în cazul infidelităţii titularilor lor faţă de sultan.

Drepturile feudalilor asupra ţăranilor legaţi de moşiile lor erau nelimitate. Feudalii aveau drept de judecată asupra ţăranilor dependenţi. Stăpîni absoluţi ai ţăranilor lor, feudalii puteau vinde pămîntul folosit de ţărani şi puteau readuce cu forţa pe ţăranii fugari. Dacă ţăranii fugiţi nu puteau fi găsiţi, copiii lor erau obligaţi să „despăgubească" pe feudal. Ţăranii fugiţi şi admişi pe moşia altui feudal, trebuiau să plătească în continuare dijmă şi stăpînului moşiei pe care o părăsiseră. Părăsirea pămîntului era încuviinţată ţăranilor numai dacă ei asigurau neîntreruperea muncii sau dacă plăteau darea specială „cift-bozan" sau „resme-bozan". Ţăranii nemusulmani erau obligaţi să plătească darea suplimentară „ispendje" în

cazul părăsirii moşiei. In unele regiuni, feudalii turci foloseau în agricultură şi munca robilor, aceştia locuind în sate separate.

G. I. Ibrahimov analizeaza apoi darile şi prestaţiile ce apăsau ţărănimea din Turcia şi anume: „aşar" (dijma) percepută de la ţăranii musulmani, „kharadj" (haraciul) perceput de la nemusulmani şi care în veacurile XV—XVII cuprindea de fapt toate dările impuse populaţiei nemusulmane, „resme-cift", sau „rezme-zemin" (renta în bani) impusă ţăranilor pentru pămîntul folosit cu toate că această dare era cerută şi ţăranilor care nu aveau pămînt în scopul forţării lor de a munci pămîntul. Predominau deci în Turcia medievală renta în produse şi renta în bani, pe care feudalii le încasau în chip nemilos, nemai lăsînd ţăranilor acele „surplusuri" rezultate din produsul muncii lor suplimentare. Existau însă şi unele forme ale rentei în muncă. Claca se păstra în veacul al XVI-lea, codul „Kanun al-i osman" prevăzînd anumite obligaţii de muncă pentru ţărani. In statul otoman din veacurile XV—XVI, economia naturală închisă începu să arate semnele descompunerii, căci dările în bani se înmulţiră, feudalii turci căutînd noi izvoare de venituri băneşti pe care le obţineau prin tot felul de obligaţii impuse ţăranilor: dări pentru păşuni, pentru oi, pentru vite, pentru cai etc. Apăru şi o dare pentru fum. In tîrguri, taxe mari loveau pe ţărani şi orăşeni la vînzarea şi cumpărarea produselor. Numeroasele dări şi prestaţii impuse de către turci ţăranilor dependenţi erau percepute după bunul plac al feudalilor şi al administraţiei turceşti. Feudalii speculau şi apa, transformînd izvoarele pentru irigarea cîmpurilor şi grădinilor în mijloace de îmbogăţire.

G. I. Ibrahimov se ocupă apoi de darea pe care turcii o numeau „devşirme" (darea în oameni). Pentru corpul ienicerilor, turcii cereau popoarelor subjugate copii în vîrstă de 7—8 ani. Crescîndu-i în fanatismul lor orb, turcii foloseau pe aceşti tineri în razboaiele lor agresive, ienicerii avînd trista faima de buni ucigaşi.

Aceste dări şi prestaţii, stoarse fără mila, au dus la înăsprirea contradicţiilor interne de clasă în statul militar feudal turcesc, contradicţii ce constituiau premizele directe ale răscoalelor ţărăneşti care izbucnisera la începutul veacului al XV-lea în Anatolia şi Rumelia, continuînd apoi în diferite regiuni ale imperiului.

Materialul documentar privitor la rascoalele ţărăneşti, de la începutul veacului al XV-lea arată ca aceste răscoale au avut un înveliş ideologic mistico-religios, fiind legate de numele şeikului Bedr-ed-Din Simavnaoglu al cárui nume s-a păstrat pînă în vremurile noastre în amintirea poporului turc. Acest şeik a strîns adepţi, propovăduindu-le egalitatea şi frăţia între credincioşii celor trei religii: islamismul, creştinismul şi mozaismul. Totuşi ascuţişul acestor răscoale a fost împotriva clasei dominante din Turcia.

Prima răscoala mai puternică, pe care o studiază G. I. Ibrahimov a izbucnit în jurul anului 1416 în regiunea Aidîn, întinzîndu-se pînă în Kara-Burun. Numărul răsculaţilor turci, greci, evrei s-a ridicat pînă la 10 000, în fruntea lor fiind ţăranul turc Biurkliudge Mustafa, adept şi colaborator apropiat al lui Simavnaoglu. La baza învăţăturii lui găsim ideea proprietăţii comune asupra pamîntului, animalelor, alimentelor şi vestmintelor. Răsculaţii au izbutit mai întîi să împrăştie o armata de 6000 de oameni, apoi să distrugă o alta armată turca. Răscoala a fost totuşi înabuşită, datorită cruntelor represiuni dirijate de Baiazid paşa din ordinul sultanului Mehmed Celebi. Este prima mare mărturie istorică ce dovedeşte că ţăranii din regiunile cucerite de turci nu socoteau pe conducătorii turci ca „salvatori" de sub jugul feudalilor bizantini, ci ca împilatori şi mai aspri.

A doua răscoală a izbucnit în împrejurimile Manisei sub conducerea lui Torlak Kemal care a fost de asemenea discipol al lui Simavnaoglu şi care propovăduia aceeaşi învăţatură ca şi Biurkliudge Mus

tafa. Numărul răsculaţilor a ajuns pînă la 5000. Răscoala a fost înăbuşită de trupele sultanului comandate de acelaşi Baiazid paşa.

A treia rascoală a fost condusa de însuşi Bedr-ed Din Simavnaoglu. După ce fusese cadiu la Adrianopol, el fu exilat la Iznik (Niceia) pentru libertatea sa de gîndire. Atacînd doctrina islamică şi guvernarea sultanului, Bedr-ed Din Simavnaoglu raspîndea totuşi o învăţătură idealistă, socotind că veşnica mişcare a materiei are la bază spiritul divin. Dar şi această învăţătură lovea în principiile credinţei musulmane. Prin ideea socializării bunurilor, Bedr-ed Din Simavnaoglu reuşi să strîngă foarte mulţi adepţi.

Cînd izbucni răscoala lui Mustafa la Aidîn, în 1416, Simavnaoglu fugi din Iznik cu hotărîrea de a provoca şi alte focare de răscoala. El merse în Valahia, după cum socoteşte G. I. Ibrahimov, stabilindu-se aici într-o pădure şi punîndu-se în legătură cu Mustafa. Acţiunea răscoalei s-a întins repede datorită răspîndirii ideii de reîmpărţire a proprietăţii feudale şi a funcţiilor administrative. Dar atrăgînd în răscoală elementele eterogene din punct de vedere social, Bedr-ed Din Simavnaoglu îşi slăbea însăşi puterea de luptă. S-au strîns în jurul lui: turci emigraţi din Anatolia, valahi şi bulgari. El i-a organizat în detaşamente armate. Acelaşi călău Baiazid paşa, trimis să înăbuşe „răscoala din Valahia", nu izbuti la început decît să împrăştie detaşamentele răsculaţilor, fără să le distrugă. Folosind apoi spionajul şi provocarea, înlesnită de compoziţia socială eterogenă a răscoalei, Baiazid paşa zdrobi răscoala lui Bedr-ed Din în munţii Macedoniei în anul 1420.

G. I. Ibrahimov se ocupă apoi şi de răscoalele din veacul al XVI-lea, ca răscoala „kîzîlbaşilor" din Anatolia, izbucnită în anii 1511—1512, răscoala condusă de ţaranul Nur Ali în partea răsăriteană a Asiei Mici pe vremea sultanului Selim I (1512—1520), răscoala condusă de şeicul Djebalî în 1519 în regiunile Tokat şi Sivas, răscoalele conduse de Soglunoglu Kodjea şi Zinunoglu în 1525—1526 în Cilicia şi Sivas, rascoala condusă de Kalender şah în regiunea Malatiei în 1526. Autorul arată la sfîrşitul studiului său că răscoalele pe care le-a studiat au fost înfrînte din cauza caracterului spontan şi neorganizat. Lipsindu-le programul şi conducerea organizată, răsculaţii au şovăit şi cauza luptei lor a fost pînă la urmă pierdută.

Lupta de clasă în Turcia medievală se înfăţişează astfel numai în aparenţă sub aspecte îndeosebi religioase. La baza acestei lupte stau însă interese materiale de clasă, determinate de grava înrăutăţire a situaţiei maselor ţărăneşti din cauza exploatării feudale crescînde şi din cauza asupririi administraţiei turceşti.

Particularitatea răscoalelor ţărăneşti din Turcia constă în faptul că răsculaţii aparţineau populaţiilor diferite: turci, greci, valahi, bulgari, muntenegreni, armeni, evrei, kurzi, lazi, azerbaigeni, arabi etc. Toate aceste populaţii luptau şi împotriva asupririi administrative turceşti şi împotriva exploatării feudale.

Meritul esenţial al studiului lui G. I. Ibrahimov constă în cercetarea analitică a obligaţiilor feudale ce apăsau ţărănimea din imperiul otoman. Din acest punct de vedere, pentru medieviştii din ţara noastră studiul lui G. I. Ibrahimov este cu deosebire binevenit, fiind plin de sugestii utile. În ce priveşte însă răscoala ţărănească din anii 1416—1420, care, după istoricul sovietic, a fost organizată şi îndrumată din Valahia de Bedr-ed Din, avînd între participanţi şi valahi, problema trebuie adîncită, cronologia precizată şi teritoriul de acţiune al răsculaţilor bine determinat.

Pentru a se preciza aria de acţiune a răscoalei condusa de Bedr-ed Din şi participarea valahilor la aceasta rascoala, trebuie valorificate toate ştirile cronicilor turceşti, în confruntare cu toate materialele documentare necontestate ce stau la baza istoriei medievale a popoarelor balcanice.

A. N. Nikolaev studiaza „Starea actuala a monumentelor arhitectonice bizantine din Istambul“ (p. 146—160). Pe teritoriul vechiului Constantinopol şi al cartierelor mai noi, atît în partea europeana denumită Beioglu cît şi în partea asiatica denumită Uksiudar se găsesc numeroase monumente bizantine. Unele monumente sînt distruse, altele sînt îngropate sub nivelul actualului Istambul, altele se mai păstrează fără a avea însă protecţia cuvenită din partea oficialităţii turceşti. Autorul clasifică monumentele bizantine după aşezarea lor topică, împărţind teritoriul oraşului din punct de vedere arheologic în cinci sectoare, dar precum recunoaşte însuşi, clasificarea monumentelor după criteriul topic este foarte convenţională.

Autorul găseşte defectuoase studiile mai vechi asupra monumentelor bizantine publicate de J. Labarte, A. Paspatis, C. Gurlitt, Charles Diehl. Anumite progrese se vădesc în studiile mai noi publicate de Th. Wiegand şi E. Mamboury. Dar un cercetător ca J. Ebersolt susţine în prefaţa lucrării sale „Constantinopole“ (Paris, 1950) că pentru studiul monumentelor bizantine sînt îndestulătoare mărturiile scriitorilor bizantini, care nu necesită săpături. In general, lucrările cercetătorilor apuseni privitoare la monumentele bizantine au tendinţe cosmopolite şi ocolesc problemele economico-sociale.

Arheologii turci, aflaţi în slujba claselor stăpînitoare, sub influenţa ideologiei panturciste, se străduiesc să micşoreze valoarea monumentelor bizantine, prezentînd uneori însăşi arta bizantină ca fiind „barbară“, „compilată“ sau „lipsită de valoare“. Reprezentant tipic al arheologilor turci din această categorie este Muzaffer Ramazanoglu. Arheologii turci care întreprind studii conştiincioase asupra monumentelor bizantine îşi vad munca lor împiedicata în diferite chipuri, neputîndu-şi publica lucrarile.

Oficialitatea turca nu manifesta grija cuvenita pentru conservarea monumentelor bizantine care aparţin tezaurului culturii universale. Din aceasta cauza se nimicesc monumente de rara valoare. Uneori autorităţile turceşti acţioneaza în spirit de dispreţ faţa de trecutul bizantin, cum se constata de pilda din faptul ca lucrarile pentru construirea noului palat de justiţie au fost începute chiar pe terenul de lînga vechiul hipodrom bizantin, care constituie un important sector arheologic, prea puţin cercetat pînă în prezent. Proteste împotriva unor asemenea procedee s-au facut de către bizantinologi şi chiar de catre unii arheologi turci. După intervenţia făcută de către participanţii la Congresul al XXII-lea al orientaliştilor, ţinut în 1951, guvernul turc a suspendat lucrarile de construcţie, dar săpăturile arheologice în acel sector au rămas interzise. Semnalînd asemenea piedici puse de cercurile conducătoare din Turcia, care în această privinţă merg pe drumul fanatismului musulman, A. N. Nikolaev cere să se creeze condiţii pentru săpături şi studii arheologice temeinice, care să valorifice monumentele bizantine, în interesul ştiinţei universale.

Studiul lui A. N. Nikolaev este însoţit de planşe asupra unor monumente bizantine şi de o schiţă topografică indicînd răspîndirea monumentelor bizantine în Istambul, după planul care a servit drept ghid membrilor Congresului al XXII-lea al orientaliştilor.

M. L. Abramson în studiul intitulat „Ţărănimea din regiunile bizantine ale Italiei de sud în veacurile IX-XI“ (p. 161—193) cercetează relaţiile feudale din sudul Italiei în perioada zisă bizantină, care începe de la sfîrşitul veacului al IX-lea cînd bizantinii recuceriră de la saracini şi longobarzi provinciile Apulia

şi Calabria şi durează pînă la cucerirea normandă ce se încheie la 1071. Procesul feudalizării societăţii din această parte a imperiului bizantin este studiat pe baza ştirilor date de izvoarele italiene şi bizantine.

Principala trăsătură a procesului de feudalizare este absorbirea obştiilor săteşti libere de către domeniile feudale. Prin spargerea comunităţilor familiale ce alcătuiau obştiile săteşti, acaparatorii de pămînturi au ajuns să aservească din ce în ce mai mulţi ţărani, destrămînd astfel obştiile libere. Proprietatea obştească făcu loc treptat proprietăţii particulare a marilor stăpînitori feudali, acest proces fiind asemănător cu acela al descompunerii comunităţii familiale germane.

Autorul arata ca numarul ţaranilor aserviţi crescu şi prin transformarea sclavilor în ţărani dependenţi. Destul de mare la începutul perioadei bizantine, numărul sclavilor folosiţi în agricultură scăzu treptat, astfel încît în perioada normandă referirea izvoarelor la sclavi este excepţională. Folosirea sclavilor în producţie scăzu pînă la sfîrşitul veacului al XI-lea, deoarece sclavii aşezaţi pe domeniile feudale începură să fie trataţi ca ţărani dependenţi, fără o eliberare formală prealabilă. Ţăranii aserviţi, atît cei proveniţi dintre membrii obştiilor libere cît şi cei proveniţi dintre sclavi, erau fixaţi pe loturi de pămînt determinate şi supuşi obligaţiilor feudale de rentă: în muncă, în produse şi în bani.

Au existat în sudul Italiei şi ţărani semiliberi de diferite categorii care luau în arendă pămînt de la feudali, plătindu-le de obicei renta în produse. Mai puţini la număr au rămas în această perioadă ţăranii liberi (allodiali) care îşi păstrează terenurile individuale, rezistînd presiunilor feudalilor acaparatori. Aservirea ţăranilor n-a fost deci un proces încheiat în perioada bizantină. Ţăranii rămaşi liberi erau aserviţi adeseori pe calea împrumuturilor. Participînd la transacţiile comerciale destul de dezvoltate în Italia de sud, unele gospodării ţărăneşti se îndatorau băneşte. Neputînd restitui la termen sumele împrumutate, ţaranii liberi se vindeau cu pămîntul lor stapînitorilor feudali. Aservirea ţăranilor se facea apoi şi pe calea patronatului, la care recurgeau ţaranii saraciţi. Pauperizarea ţăranilor liberi şi aservirea lor mai erau determinate şi de administraţia bizantină care avu şi în Italia un caracter hrăpăreţ şi asupritor.

Feudalizarea societăţii din sudul Italiei a fost însă stînjenită de apriga rezistenţa ţărănească. Obştiile săteşti şi ţăranii liberi au dus o luptă permanentă împotriva stapînitorilor feudali acaparatori ai drepturilor şi pămînturilor lor. Una din urmările acestei lupte a fost faptul că au obţinut dreptul de a li se stabili cuantumul obligaţiilor prin convenţii, feudalii neavînd astfel dreptul să sporească obligaţiile în chip arbitrar. Asuprirea fiscală bizantina şi exploatarea feudală au provocat în Apulia şi Calabria mişcări antibizantine şi antifeudale la care participară masele populare. Autorul se ocupă pe scurt de răscoalele din anii 887—888, 946, 950, 955, 965, 987, 997—1000, 1009, 1017, 1018.

Pentru istoricii medievişti din ţara noastră relevăm utilitatea acestui studiu îndeosebi în ce priveşte analogiile ce se pot face între obştiile libere italiene şi cele de pe pămîntul patriei noastre dinainte şi din vremea formării statelor feudale. Studiile privitoare la aservirea ţărănimii libere trebuie întemeiate pe ample cercetări comparative, ce sînt cu atît mai necesare cu cît asupra acestei probleme ne lipseşte materialul informativ direct din perioada premergătoare formării statelor feudale.

M. V. Levcenko studiază „Relaţiile dintre Bizanţ şi Rusia veche în timpul lui Vladimir" (p. 194-223). Domnia lui Vladimir Sveatoslavici (980—1015) reprezintă perioada înfloririi maxime din istoria Rusiei Kievene şi oglindeşte în chip neîndoios strînsele legături ruso-bizantine din această perioadă. Autorul pune în lumina mărturiei istorice doveditoare că Rusia Kieveană începuse să primească creştinismul cu mult înainte de botezul lui Vladimir şi de constituirea bisericii oficiale ruse sub conducerea unui cler bizantin. La sfîrşitul

veacului al IX-lea, slujba bisericeasca se făcea la Kiev în limba slavă şi după cărţi slave aduse din Bulgaria, ceea ce înseamnă că la început în Rusia veche creştinismul bulgar a fost mult mai activ decît creştinismul bizantin. Inainte de Vladimir, se botezase Olga, bunica sa. Creştinarea lui Vladimir şi a drujinei sale constituie un succes al diplomaţiei bizantine care urmărea extinderea influenţei bizantine asupra puternicului stat al Rusiei Kievene.

M. V. Levcenko examinează în chip stăruitor referinţele vechilor cronici ruseşti privitoare la botezul lui Vladimir, arătînd că există în aceste referinţe multe elemente legendare. Faptele istorice, astfel cum se desprind din confruntarea cronicilor ruseşti cu cele bizantine şi arabe, dovedesc că creştinarea lui Vladimir se explică prin cauze politice precise atît în ce priveşte pe cneazul rus cît şi în ce priveşte guvernul bizantin. După M. V. Levcenko, împăratul bizantin Vasile al II-lea, văzîndu-se primejduit pe de o parte de răscoala internă condusă de Bardas Focas, iar pe de alta de ameninţarea bulgară, a cerut ajutor grabnic puternicului cneaz Vladimir. Ca să nu devină un simplu mercenar al împăratului bizantin, mîndrul cneaz rus a cerut în schimbul alianţei militare mîna principesei Ana, sora împăratului şi poate unele titluri bizantine. Ca să accepte aceasta cerere a lui Vladimir, împaratul i-a pus condiţia să treacă la creştinism. Consimţind, Vladimir trimise îndată la Constantinopol un corp expediţionar rus care luptă alături de trupele imperiale împotriva răsculaţilor. Trupele lui Bardas Focas au fost înfrînte şi astfel domnia şi însăşi persoana lui Vasile al II-lea au fost salvate atunci, datorită sprijinului militar oferit de cneazul Vladimir. Dar împăratul bizantin zăbovi să-şi îndeplinească făgăduinţa trecerii surorii sale Ana în căsătorie cu Vladimir, fapt care făcu pe cneazul rus să asedieze cetatea bizantină Cherson din Crimeea şi prin cucerirea cetăţii în 989 sili pe Vasile al II-lea să respecte înţelegerea. Botezîndu-se, căsătorindu-se cu Ana şi înrudindu-se astfel cu familia imperială bizantina, Vladimir obţinu şi titlul bizantin de cezar, fapt ce se oglindeşte în efigia monedelor ce înfaţişează pe cneazul rus în vestminte imperiale bizantine, purtînd coroană şi sceptru. In stabilirea acestor fapte, M. V. Levcenko analizeaza numeroase mărturii istorice şi învederează erorile unor bizantinologi burghezi, ca Vasilievski, care nu cunoşteau toate cronicile straine, între care mai ales cronica lui Yahia Antiohianul, pusă în valoare de catre V. R. Rozen în studiul său: „Imparatul Vasile Bulgaroctonul" (Petersburg, 1883).

Biserica ortodoxă din Rusia Kieveană a fost organizată de către clerici bizantini M. V. Levcenko examineaza mărturiile istorice privitoare la ierarhii greci ai bisericii Kievului, arătînd că clerici greci au introdus cărţi greceşti şi au început sa pregătească clerici ruşi. Cărturarul bizantin Anastasie din Korsun, cleric, deveni sfetnicul lui Vladimir. Meşteri bizantini construiră biserica catedrală din Kiev.

In schimbul acestor servicii, Vladimir asigură împăratului bizantin în permanenţa un detaşament de ostaşi ruşi. Există mărturii certe chiar în izvoarele bizantine despre rolul detaşamentului rus în timpul luptelor bizantino-bulgare din anii 991—995 şi în luptele duse de bizantini în 1061 pentru lichidarea statului chazarilor din Crimeea.

In ce priveşte urmările creştinării poporului rus şi ale organizării bisericii ruse cu ajutorul bizantinilor, M. V. Levcenko le socoteşte ca avînd caracter progresist, referindu-se în aceasta privinţă la aprecierea regretatului academician B. D. Grekov din lucrarea „Rusia Kieveană" (Moscova, 1949, p. 339), asupra consecinţelor pe care le-a avut pătrunderea creştinismului bizantin în Rusia Kieveană. M. V. Levcenko previne însă pe cititori asupra exagerărilor ce s-au facut în ce priveşte influenţa culturii bizantine asupra vechii culturi ruse. Insăşi tratatele încheiate între Bizanţ şi Rusia Kieveană la începutul veacului al X-lea dovedesc existenţa unei înaintate dezvoltări economico-sociale şi culturale în Rusia veche. Cultura rusă veche are un

caracter autohton, dezvoltîndu-se în chip independent în așezarile populațiilor slave de rasarit. Știința sovietica nu tagăduiește valoarea deosebită a culturii bizantine în condițiile epocii respective.

Patrunderea creștinismului bizantin în Rusia Kieveana a adus poporului rus elemente de cultura mai înaintate, dar prin organizarea bisericii care deveni stapînitoare de întinse proprietați, s-a consolidat sistemul feudal bazat pe exploatarea țărănimii aservite.

P. O. Karîșkovski în studiul „Cu privire la istoria războaielor balcanice ale lui Sveatoslav" (p. 224—243) folosește prețioase informații istorice din operele literare bizantine și din unele scrieri istorice nebizantine. După ce rezumă principalele date cuprinse în cronicile bizantine privitoare la războaiele ruso-bizantine din anii 968—971, autorul se ocupă în primul rînd de mărturiile istorice aflate în poeziile lui Ioan Geometrul. Bizantinologul rus V. G. Vasilievski, folosind pentru prima dată ca izvor istoric poeziile lui Ioan Geometrul, a arătat în 1876 că ele se referă la evenimente din a doua jumătate a veacului al X-lea. La aceeași concluzie a ajuns apoi în 1893 filologul italian P. Tacchi-Venturi.

Folosind datele cunoscute, autorul arată că Ioan Kiriotul, supranumit Geometrul, fost protospătar în Bizanț intră în monahism și ajunse mitropolit al Melitenei. Nu se știe precis cît a trăit, dar a supraviețuit domniei împăratului Vasile al II-lea. Avînd cunoștințe întinse, pe lîngă talent poetic, Ioan Geometrul a inclus în opera sa destul de variată un prețios material de istorie socială și politică. El zugrăvește societatea bizantină, cunoaște starea de asuprire a țărănimii bizantine și menționează luptele feudale ale lui Bardas Focas și Bardas Scleros.

P. O. Karîșkovski relevă două importante fragmente din poeziile lui Ioan Geometrul referitoare la războaiele ruso-bizantine din a doua jumătate a veacului al X-lea. Vorbind despre dezastrul suferit de bizantini odată cu pierderea lui Nichifor Focas, poetul bizantin învederează primejdia ce amenința capitala din partea oștilor rusești, descriind starea de spirit a nobilimii bizantine îngrozita în fața atacurilor rusești. Asemenea marturii constituie un just corectiv al laudaroaselor povestiri ce figurează în unele cronici bizantine despre aceste evenimente.

O altă producție literară de care se ocupă autorul, este dialogul satiric „Filopatris", care se înfațișează ca o imitație a dialogurilor lui Luchian; cuprinde de asemenea mărturii prețioase despre pericolul ce amenința Constantinopolul în vremea razboaielor ruso-bizantine. Examinînd literatura privitoare la această operă anonimă, P. O. Karîșkovski ajunge la concluzia că ea a fost redactată în noiembrie sau la începutul lui decembrie 969. Știrile cuprinse în „Filopatris" contribuie la stabilirea faptului că operațiunile militare ale Rusiei împotriva Bizanțului începură încă înainte de moartea lui Nichifor Focas care avu loc în anul 969 și dezmint astfel concluziile acelora care au susținut că a doua campanie a lui Sveatoslav în Balcani a avut loc în anul 970 sau chiar 971. Amenințarea rusă asupra capitalei bizantine avu loc în toamna anului 969.

P. O. Karîșkovski relevă apoi informațiile istorice din opera scrisă în limba arabă a învățatului sirian Yahia Antiohianul. Trăind între anii 970—1066, Yahia fu medic, lucrările lui medicale fiind de mare însemnătate pentru vremea sa, dar el lasă și o cronică. Cronica lui Yahia care are caracterul cronicelor bizantine, a fost editată, tradusă în limba rusă și comentată de către învățatul rus V. R. Rozen în lucrarea sa „Impăratul Vasile Bulgaroctonul" (Petersburg, 1883). In cronica sa, după ce arată că împăratul bizantin Nichifor Focas lasă rușilor toată puterea asupra bulgarilor, Yahia dă știri despre luptele ruso-bizantine pe timpul domniei lui Tzimiskas, apoi unele informații despre asedierea orașului Taisar (Durostor) și despre izbînda grecilor, în urma căreia rușii s-au întors în patrie, iar Bulgaria căzu sub dominația bizantină.

Despre războaiele ruso-bizantine din a

doua jumătate a veacului al X-lea se ocupa şi alţi scriitori nebizantini. Astfel, armeanul Stepanos Taroneanul, cunoscut îndeosebi sub numele de Asohik, a scris o cronică în trei cărţi, terminată în 1004. Folosind materialul cronicelor mai vechi în primele două carţi, Asohik este mai independent în redarea informaţiilor consemnate în ultima carte din cronica sa. Istoria medievală a Armeniei este bine cunoscută lui Asohik. El vorbeşte despre campaniile lui Nichifor Focas, Ioan Tzimiskes şi Vasile al II-lea. El cunoaşte lupta unită a bulgarilor şi ruşilor împotriva Bizanţului.

Un alt cronicar armean care dă atenţie istoriei bizantine este Matei din Edesa. In cronica sa, acesta se ocupă de evenimentele dintre anii 952—1132.

Dintre scriitorii arabi ale caror mărturii sînt folosite de P. O. Karîşkovski în studiul său, menţionăm pe Abul Kasim Muhammed Ibn-Haukal, născut în Bagdad. Acesta este cunoscut ca însemnat călător şi geograf; făcînd comerţ, el vizitează multe regiuni din Extremul orient. In scrierea sa „Cartea drumurilor şi statelor", Abul vorbeşte despre relaţiile dintre bulgari şi ruşi în anii 968—969. De campaniile ruşilor în această epocă se ocupă şi arabul Ibn-Miskaveih, istoric, filolog şi medic, martirizat în 1030. De asemenea Ibn-al-Asir, care a trăit în Siria în veacurile XII—XIII.

P. O. Karîşkovski se ocupă în sfîrşit de mărturia lui Liudprand, episcop al Cremonei, contemporan apusean al evenimentelor din 968, care aflîndu-se atunci la Constantinopol unde a stat 4 luni, a cunoscut relaţiile ruso-bizantine. In a sa „Relatio de legatione Constantinopolitana", Liudprand indică cu exactitate cronologia războaielor balcanice, existenţa unor vase ruseşti în compunerea flotei bizantine, incursiunile ungureşti pe teritoriul bizantin etc.

Studiul lui P. O. Karîşkovski, bogat în referinţe bibliografice, este un model de investigaţie istorică bazată pe izvoarele literare, în general nefolosite de cercetători.

V. N. Lazarev, publica „Studii despre Teofan Grecul" (p. 244—258). Intocmirea biografiei lui Teofan Grecul este anevoioasă, fiindcă izvoarele sînt sarace în referinţe privitoare la viaţa şi activitatea acestui vestit pictor şi iconograf bizantin. Din puţinele informaţii ce se gasesc în izvoare, autorul arata ca Teofan Grecul a trait pe la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi începutul veacului al XV-lea şi ca a doua jumatate a vieţii sale a petrecut-o în Rusia. Inainte de a veni în Rusia, Teofan a lucrat la Constatinopol. De acolo el merse la Kaffa în Crimeea în colonia greacă din acest oraş, unde picteaza biserici. Cum Novgorodul avea relaţii comerciale cu Kaffa, Teofan primi invitaţia de a merge la Novgorod. Aici el se afla în anul 1378 şi pictează biserica „Schimbarea la faţa a mîntuitorului". După unele referinţe din izvoare, Teofan ar fi fost şi la Nijni-Novgorod, probabil în anul 1380. De aici, el pleacă la Moscova, unde desfaşoară o activitate ce este mai bine cunoscută. Teofan şi ucenicii săi pictară la Moscova bisericile: „Naşterea maicii domnului" în 1395, „Arhanghelilor" în 1399 şi „Bunavestire" în 1405, precum şi palatele unor feudali laici.

Teofan a fost talentat nu numai în pictura frescelor şi în iconografie, dar şi în miniaturi. Multe desene ce împodobesc cărţile de slujbă sînt lucrări de artă de o rară măiestrie, executate de Teofan în culori.

P. O. Lazarev se ocupă apoi în chip special de frescele lui Teofan Grecul din biserica „Schimbarea la faţă a mîntuitorului" din Novgorod, studiind trăsăturile caracteristice ale artei acestui pictor bizantin. Din cercetarea aceasta, se desprinde constatarea că Teofan a studiat şi vechea iconografie rusă, vizitînd numeroase biserici vechi din Moscova şi din alte oraşe ruseşti. Arta iconografică a lui Teofan, astfel cum a fost realizată în Rusia, este îmbinarea reuşită a frumuseţii şi vioiciunii proprii vechii iconografii ruse cu stilul sobru al artei bizantine.

Relaţiile culturale dintre Bizanţ şi Rusia

în perioada premergatoare cuceririi Constantinopolului de catre turci se oglindesc astfel în mod fericit în activitatea iconografică a lui Teofan, care plecînd din Bizanţ a dezvoltat în chip creator arta sa iconografică în Rusia. Un număr de 23 planşe fotografice ce însoţesc studiul lui P. O. Lazarev ilustrează admirabila artă iconografică a lui Teofan.

A. V. Bank în studiul „Unele controverse în istoria artei bizantine" (p. 259—268), atrage atenţia istoricilor asupra condiţionării artei bizantine de ideologia proprie societăţii feudale, condiţionare ce n-a înăbuşit tradiţia artei antice.

Bizantinologii sovietici desfaşoară o muncă intensă pentru a cerceta caracterele artei bizantine şi în această privinţă ei valorifică în mod critic studiile bizantinologiei ruse dinainte de Marea Revoluţie Socialistă. In ce priveşte însă problema importanţei istorice a artei bizantine, nu toţi cercetătorii sovietici sînt de acord, ei rezolvînd această problemă în chip diferit.

Autorul citează din lucrările lui Levcenko, Lihacev, Lazarev, caracterizări diferite date artei bizantine. El recomandă să se studieze însă sub toate aspectele şi pe baza materialului concret valoarea istorică a artei bizantine, ţinîndu-se seama pe de o parte de faptul că tradiţiile au o mare forţă conservatoare, iar pe de altă parte de faptul că şi tradiţiile se primenesc şi se adaptează intereselor de clasă.

Revista publică apoi comunicarea lui K. V. Golenko intitulată „Imitaţiile monedelor bizantine din veacurile X-XI, aflate în peninsula Taman" (p. 260—269). Urmează articolele critice şi recenziile în număr de 12, ocupînd în revistă peste 100 pagini (p. 276—284). Ultima parte a revistei este rezervată publicării de izvoare. Se publică aici în traducere rusă mai întîi două fragmente din istoricii bizantini Duca şi Franţis privitoare la căderea Constantinopolului (p. 388—430). Traducatorul A. S Stepanov însoţeşte aceste fragmente de un studiu introductiv (p. 385—388). Se publică apoi un studiu introductiv şi în traducerea rusă făcută de E. B. Veselîi un fragment din istoria lui Halcocondil cu privire de asemenea la cucerirea Bizanţului de către turci (p. 431—444). Tot cu privire la căderea Constantinopolului se publică în sfîrşit în traducere rusă făcută de S.S. Arevşatian, cu un studiu introductiv de A. S. Anasian, 2 fragmente din cronicarii armeni Abraam din Ancira şi Arakel Beşeski.

★

Istoricii sovietici studiază problemele istoriei bizantine, bazîndu-se pe concepţia materialistă a istoriei şi folosind regulile de interpretare indicate de metodologia marxist-leninistă. Ei sprijină studiile lor pe un bogat aparat de informaţie ştiinţifică. Neadîncind cauzele interne ale prăbuşirii statului bizantin, istoriografia burgheză s-a ocupat mai ales de cucerirea externă a Bizanţului atribuind căderea acestui imperiu fie politicii înguste a guvernului bizantin care duşmănind ţările apusene a pierdut sprijinul lor împotriva agresorilor turci, fie intoleranţei religioase a grecilor ortodocşi faţă de catolicii apuseni, fie superiorităţii militare a turcilor. Fără a tăgădui importanţa cuceririlor externe în desfăşurarea evenimentelor istorice, cercetătorii sovietici studiază în primul rînd cauzele interne economico-sociale care pregătesc şi condiţionează faptul cuceririi. In această direcţie cercetările cu care revista „Vizantiiski Vremennik" a întîmpinat împlinirea a 500 ani de la căderea Constantinopolului sînt un mare ajutor pentru înţelegerea unor probleme extrem de importante ale istoriei Bizanţului.

Gheorghe Cronţ

STUDII

REVISTĂ DE ISTORIE ŞI FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

TABLA DE MATERII PE ANUL 1954 *

(Nr. I–IV)

STUDII ŞI ARTICOLE

Istorie

---

* *Cifrele arabe* indică pagina unde se găseşte articolul.

Cifrele romane, care urmează după cele arabe, indică numărul revistei în care se găseşte articolul.

Filozofie

DOCUMENTE

DIN VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

NOTE ŞI RECENZII

СТУДИИ

ЖУРНАЛ ИСТОРИИ И ФИЛОСОФИИ

ЖУРНАЛ ВЫХОДИТ ЧЕТЫРЕ РАЗА В ГОД

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ ЗА 1954 ГОД*

(№№ I—IV)

СТАТЬИ И ИССЛЕДОВАНИЯ

История

* *Арабские цифры* указывают страницу, на которой находится статья.
Римские цифры, справа от арабских, указывают номер журнала, в котором помещена статья.

Философия

ДОКУМЕНТЫ

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

ЗАМЕТКИ И РЕЦЕНЗИИ

ÉTUDES

REVUE D'HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

TABLE DES MATIÈRES POUR 1954*

(n[os] I à IV)

ÉTUDES ET ARTICLES

Histoire

---

* Les *chiffres arabes* indiquent la page.

Les *chiffres romains* indiquent le numéro de la revue.

Philosophie

DOCUMENTS

APERÇUS SUR LA VIE SCIENTIFIQUE

NOTES ET COMPTES RENDUS

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii" aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 8,30 și 16,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

Prețul lei 5